

Поштарина плаћена у готову

НАШ ЈЕЗИК

ИЗДАЈЕ

ЛИНГВИСТИЧКО ДРУШТВО у БЕОГРАДУ

УРЕЂУЈЕ

БОДИЉ

ГОДИНА V СВЕСКА 1

Овај је часопис препоручен свим школама одлуком Министарства просвете П.бр. 22 184 од 10 августа 1932 год., а на основу мишљења Главног просветног савета С.бр. 473 од 21 маја 1932 год.

БЕОГРАД

1936

САДРЖАЈ

1. А. Белић: Наука и живот	1
2. М. С. Московљевић: Радио и језик	5
3. А. Раупов: Protiv kvarenja srpskohrvatskog narodnog (književnog) jezika	8
4. Д. Б. Тодоровић: Поводом погрешно проширене употребе речи „бразда“	11
5. Fr. Ilešić: Moda i manir u jeziku	14
6. М. С. Лалевић: Значење неких речи и израза	19
7. Ситни прилози (Др. В. К.: Кроз листове)	22
8. Оцене	23
9. Језички пабирци	24
10. Језичке поуке	29

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР:

Драгутин Костић, Милош Ивковић, Глиша Елезовић, д-р Милош С. Московљевић, д-р Бранко Милетић, д-р Давило Вушовић, д-р Радомир Алексић, д-р Петар Ђорђић, Радосав Бошковић и Миодраг Лалевић

Наш језик излази једанпут месечно, а десет бројева чине једну књигу. Годишња претплата дин. 30. Поједини број дин. 4. — Претплата се шаље администрацији, Српски семинар, соба бр. 5, чековни рачун бр. 54818, а рукописи — секретару Уређивачког одбора д-ру Радомиру Алексићу, Српски семинар, соба бр. 3, Универзитет у Београду.

НАШ ЈЕЗИК

ГОД. V

СВ. 1

НАУКА И ЖИВОТ

PG 1224
A1N37
v.5

Лингвистика је нова наука. Она је нова према данашњем своме и карактеру и обиму. Али о језику се мислило и од најстаријих времена развитка различних народа. Зар је мало од грчких и римљанских схватања остало у нашој граматици до данас, и то не само у њеној терминологији? Али баш зато што је оваква лингвистика каква је данас још млада наука, што није још израђена ни у главним деловима својим, питање о њеној примени, о односу теорије према пракси — није још расправљено, иако основне истине до којих се у њој дошло то не само допуштају него нам намећу и обавезу да то учинимо, ако нећемо да се задатак лингвистике сведе на бесплодна размишљања теориског карактера. То не би требало схватити као прилажење каквом утилитаризму или рационализму у проучавању језичких појава, јер оно само по себи мора бити увек далеко од компромиса са праксом. Идеални циљ дубокога проучавања свега језичког збивања мора остати стално светиња за свакога коме је успех науке о језику драг; али то не значи да позитивни резултати лингвистике треба да остану само у плавим висинама вечитог тражења, сумњања и веровања. Томе се сама природа језика противи.

Књижевни је језик друштвена, духовна „установа“, која није без сталног развитка, а правопис је само њено спољашње обележје, њен облик. Друштво стално има посла са различним појавима њиховим. Зар је могуће да се оно у њима снађе, да их стално уређује; без знања шта они значе и каква је природа њихова? А *што* треба да покаже лингвистика. Дакле, њена веза са животом, са праксом толико је очевидна да о томе, и само после ове сасвим просте напомене, не треба ни говорити. Али и поред тога, са изнесених разлога, праве везе или блиског односа њених истина са праксом не видимо увек.

Зато бих хтео да се задржим данас на мислима о томе двају великих претставника наше науке, Х. Шухарта, некадашњег истакнутог професора Градачког универзитета, и О. Јесперсена, данашњег највећег претставнике данске лингвистике.

1.

Поводом осамдесетогодишњице Шухартове, 1922 год., његови ученици и поштоваоци издали су врло оригиналну књигу под називом Требник Хуга Шухарта (Hugo Schuchardt-Brevier), Вођа кроз општу лингвистику („Ein Vademecum der allgemeinen Sprachwissenschaft“), у којем су скупљене мисли Шухартове из 842 расправе, белешке или расправице (од 1864 г. до 1921), о различним странама језичког живота и развитка (у четрнаест глава).

Шухарт је био један од ретких научника (он се бавио на првом месту романском филологијом) по дубини мисли и по ширини концепције. Зато што је обухватао целокупност језика и његових појава, он је често и у малим расправама или рецензијама исказивао и општије мисли (узимане из целокупног схватања појава, о којем није говорио) о различним странама језичког живота. Зато су каткада и узгред речене мисли његове од великог значаја за нашу науку. Тако су у гл. XII (Sprachpolitik und -pädagogik) изнесене интересантне мисли о односу лингвистике према средњој школи.

Он ту устаје против нарочитог неговања у радовима средњешколских наставника историске граматике: „Већ је одавно моје дубоко уверење, вели он, до којег сам дошао не само зрелим размишљањем, већ и многоструким искуством, да ниједног средњешколског наставника и најсолидније познавање историје језика није довело ни до каквог већег успеха“ (наравно, у раду)¹. Или, одмах даље, он ставља питање: „У каквом се односу находи школа према лингвистици (Sprachwissenschaft)? Широка бујица историскојезичког испитивања котрља се поред засејаних поља и нимало не помаже њиховој плодности“ (ib. 101).

Нема сумње да се у овоме огледа донекле и критика младограматичарске школе која је нарочито истицала потребу

¹) Стр. 300.

проучавања историје језика за све оне који су се лингвистиком бавили. „Да ли има, пита се Шухарт, сем историје језика још какве науке о језику?“. Он сам на то одговара. „Х. Паул то пориче“. А познато је да је Херман Паул, некадашњи професор Минхенског универзитета и познати германиста, био теоретичар младограматичарског покрета и да је његова књига Начела језичке историје (*Prinzipien der Sprachgeschichte*) представљала кодификацију младограматичарских основних погледа на језик. „Да ли се, вели Шухарт даље, ствари морају научно посматрати искључиво у њихову наизменичном јављању, а не и у напоредном“.¹ Не треба заборавити да је то Шухарт писао 1893 године, када је у науци нашој царовала младограматичарска школа са Бругманом и Паулом на челу, и да је тек 1916 год. сличну идеју развио де-Сосир у своју динамичку (историску) и статичку (истовремену или синхроничну) лингвистику (у познатом *Cours de linguistique générale* који су издали Сосирови ученици).

На поменуто питање одговара Шухарт другим питањем: „Или да речем сасвим просто: зар нема поред језичке историје и језичке филозофије? Под филозофијом језика и треба разумети оно што ми данас називамо општом лингвистиком.

Филозофско посматрање (ми бисмо данас рекли „лингвистичко“) тиче се много више унутрашње стране језика неголи спољашње, тј. како би се данас рекло, много више синтаксе неголи науке о облицима. И ако би се запитало, вели Ш. даље, зашто се данас, и поред свега тога, поклања више пажње науци о облицима неголи синтакси, није тешко наћи одговора: зато што се ту и са мање рада и мање труда може постићи успех који пада у очи, затим што лајици мисле и данас да је у облицима оно што је главно у језику, а њихово мишљење утиче такође. Али, додаје он даље, узалуд се мисли да је дух језика („народни карактер“) и у чему другом до у унутрашњој (синтаксичкој) страни језика. И у њој је искључиво (тј. у унутрашњој страни језика) непосредна помоћ

¹) Стр. 302.

и при изучавању страних језика; она служи као основица и при упознавању облика.¹

Шухарт иде још даље и ставља питање о односу у школи између матерњег језика и оних страних језика који се ту уче. Да ли треба узимати удаљеније језике према матерњем (на пр. класичне језике према модерним) или ближе; да ли се матерњи језик познаје боље преко туђих језика или не, и како ћемо се чувати и у којој је мери потребно да се чувамо утицаја страних језика на матерњи. „Да би се могла уредити сва тешка практична питања није довољно — нагомилано искуство, и не би било довољно онда када би било и мање противности међу њима и када би те противности биле и знатно слабије; већ се и ту морамо обратити за помоћ језичкој филозофији (тј. лингвистици). Ту је баш, дакле, а не негде другде, школа везана са науком врло тесном везом; и научна струја не иде одатле само у једном правцу. „Docendo discimus“ (кад поучавамо друге, учимо се и сами) вреди овде у пуном обиму; баш су наставници средње школе позвани да раде на „испитивањима основних питања језичкога живота...“

Овим је Шухарт хтео да упуту многобројне наставнике средњих школа у Немачкој и Аустрији са историског пута на лингвистички², и да их на тај начин наведе на оне студије које су им и за школу најпотребније и најкорисније. Истина, он не спори значај историског испитивања различних језика, али не скрива нимало своје непријатељство према нарочитом истицању било таквог било чисто формалног проучавања и предавања језика у средњој школи.

Шухарт није имао овде ни могућности ни повода да своје мисли у овом правцу још више развије и да им да ону пуноћу коју оне заслужују. Али је и оволико довољно да се покаже да је он већ пре 40—50 год. јасно осећао колики је значај лингвистике за средњу школу. То је још јасније и живље претстављено у делима О. Јесперсена.

А. Б.

¹) Стр. 304.

²) Исп. о историскојезичким дисертацијама у којима се описује какав старофранцуски текст, фонетички и морфолошки (стр. 301).

РАДИО И ЈЕЗИК

Ових дана дошло је на дневни ред питање радио-емисионих станица у нашој држави. Било да их држава узме у своје руке, било да их да у концесију, оне се морају појачати не само бројем киловата већ и програмом, који мора бити и више уметнички и националнији него досада. Јер овај велики технички изум није само најсавршеније саобраћајно средство, већ и моћно оруђе за ширење и јачање националне идеје. А у том послу заинтересован је и наш књижевни језик, па се при темељном преуређивању службе наших радио-станица мора обратити велика пажња и језику, због чега и о томе треба да се чује реч и у „Нашем језику“.

На развитак језика утичу разноврсни чиниоци. Поред природних: физиолошких, психолошких, географских и климатских, има и културних чинилаца: политичких, социјалних, техничких и др. Ови културни чиниоци делују осетно нарочито у новије време, кад култура осваја све пространије поље. Али док природни чиниоци делују у извесном смислу разорно, разлажу језик на дијалекте, наречја и говоре, дотле културни чиниоци делују позитивно, спојно: стојећи у служби књижевног језика, они му утиру пут, како би се што шире и што дубље раширио у народ, те тако смањило дијалекатске разлике. Школа, војска, књиге, новине и друге културне установе и изуми све више шире круг оних који као својим матерњим језиком почињу искључиво говорити књижевним језиком и изговором.

Међу културним чиниоцима врло важно место заузимају *позориште* и *радио*. Обе установе треба да дају пример најправилнијег и најлепшег језика. Њихов је утицај нарочито јак на оне који нису прошли кроз школу или на оне на које је школа у погледу језика оставила мало трага. О важности позоришта за неговање правилног и лепог књижевног језика и изговора говорено је раније у овом листу¹, те ће овај пут бити речи само о радију.

Код нас се, рекао бих, још не увиђа довољно важност радија за неговање правилности и лепоте нашег књижевног

¹) А. Белић: Позоришни језик, Наш језик II 65, Још неколико речи о позоришном језику, *ibid.* 97, Опет о позоришном језику, *ibid.* 129.

језика, за његово упознавање и ширење. Он се још сматра само као најсавршеније средство за преношење вести, предавања и музике, као згодан начин за увесељавање широких народних маса. Истина, на радију се могу слушати и часови неких туђих језика — француског, немачког и енглеског, али то нема везе с неговањем нашега језика. Тек у најновије време почели су се на краткоталасном радију давати часови српског језика за Маџаре, што је добро, али није довољно, јер ти часови нису за наш народ.

Радио је победио простор и време. Захваљујући овом проналаску милиони људи за најкраће време сазнају у целом свету шта се десило ма у ком крају света. Безбројни слушаоци пријатно слушају са радија разна музичка извођења и предавања, они се не само забаве већ и запамте понешто, било то нека научна истина или практично упутство, било каква пријатна мелодија. А пошто се највећи део програма предаје помоћу језика, то је сасвим разумљиво да ће многи слушаоци који не знају добро књижевни језик и нехотице, па и хотимице, поводити за оним што чују на радију из Београда и Загреба, који као наша културна средишта целој земљи служе за углед у свему што је ознака културности. А радио се данас не слуша само по варошима већ и по селима, и села су наша жедна знања, па треба пазити шта ће им се дати.

Културни европски народи — узмимо на пр. Французе, Немце и Енглеze — свесни су значаја радија у погледу језика, па добро воде рачуна не само о томе шта ће се рећи на радију већ и како ће се рећи. Њихови спикери не само што имају леп, звучан, пун и пријатан глас, или као што се то зове „радиогеничан“, већ морају имати и беспрекоран изговор гласова и акценат. Ко год хоће да чује најправилнији изговор француског, немачког или енглеског језика, нека слуша спикере тих народа, и то на свима њиховим станицама без разлике. Па не само то. И сами предавачи, ако немају увек фотогеничан глас, имају правилан изговор. То се већ не може рећи за језик на нашим радио-станицама. Изговор спикера не само да је различан на разним станицама већ се разликује и на истим станицама. Али је најгоре с језиком предавача. Држе се предавања од сваке струке, али, без

обзира на њихову научну и педагошку вредност, врло често су та предавања исказана неправилним језиком, а нарочито ружним изговором. На радију ћете чути све могуће наше покрајинске изговоре, који немају никакве везе с књижевним изговором, као: нишки, црногорски, банаћански, кајкавски, али можете чути и такав изговор какав се нигде у народу не чује, већ једино из уста странаца који нису добро савладали наш језик. Овакав изговор може поднети за неко народно вече, да би му се дао што бољи локални колорит и у погледу изговора и акцента, па и ту треба бити опрезан, јер се често може чути сасвим погрешан локални изговор, због чега се добија утисак ачења. Човеку који има осетљиво ухо за правилан књижевни изговор врло је непријатно кад чује предавања каквог ученог стручњака или књижевника са покрајинским или смешаним акцентом. Рђав изговор гласова и неправилан акценат, исто као и рђава дикција, одузимају много од вредности и најбољег предавања, јер изазивају непријатно осећање код слушалаца; и сам углед предавача много губи у очима њиховим. За успех једног предавања, поред других реторских особина, преко је потребан и правилан изговор. Њиме се постиже двоје: успешније ширење корисних идеја у народу и даје се угледни пример правог књижевног изговора онима који га немају.

Али овим није исцрпен задатак радија у неговању књижевног језика. У нашој држави живи доста Немаца и Маџара који не знају државни језик, затим, многи Словенци, као државни чиновници и пословни људи, морају знати српско-хрватски, најзад, и многим Србима и Хрватима, чак и најобразованијим, често су потребна обавештење о чистоти и граматичкој правилности нашег књижевног језика. Па кад се на радију дају часови туђих језика, утолико пре треба давати часове нашег језика; кад се чак дају редовно часови гимнастике, кад се дају рецепти за кување и шивење, без сумње треба давати „рецепте“ и за леп и правилан језик, приређивањем систематских часова књижевног језика. Радио је прави народни универзитет, са највећим бројем слушалаца у свима крајевима и слојевима. Ма да је тешко задовољити потребе и укус свих њих, ипак у програму радија језик мора имати угледно место.

Иако радио на првом месту стоји у служби опште човечанске културе, ипак он има и крупну националну мисију. А пошто је књижевни језик најглавније обележје сваке културне нације, то му радио мора поклонити особиту пажњу. Да би се то што успешније постигло, требало би ово учинити:

1) Обратити што већу пажњу на изговор и акценат не само спикера већ и предавача, тако да увек буду беспрекорни.

2) Увести сталне и систематске часове српскохрватског језика, и то двојаке: једне за почетнике, на немачком и мацарском, а друге за оне који говоре нашим језиком.

3) Увести нарочите часове рецитовања одабраних песама и позоришних дела наших најбољих писаца, али тај посао морају вршити људи са савршеном дикцијом, изговором и акцентом.

4) У организацији предавања из језика треба да суделују за то стручна лица, која би вршила језичку цензуру свих предавања и одређивала ко се сме пустити да чита на радију, тако да оне који имају рђав изговор замене други или њихове чланке само прочитају други.

Тек са оваком организацијом предавања радио ће постати права народна школа за наш књижевни језик.

М. С. Московљевић

PROTIV KVARENJA SRPSKOHRVATSKOG NARODNOG (KNJIŽEVNOG) JEZIKA

Nije još niko odgovorio g. prof. Đ. Šurminu, a sve mi se čini da uvaženi g. profesor nema prava. U svom članku „Protiv kvarenja narodnog jezika“ (NJ IV, str 141) g. profesor ubjedljivo brani narodni jezik. Lijepo; ali treba još dokazati da je to baš jezik koji je poslužio Vuku za osnovicu njegove jezičke reforme, da je to *sрpsko-hrvatski* narodni jezik, književni naš jezik. Autor to nije dokazao, i meni se naprotiv čini da, kad bi se u cjelosti usvojilo što autor predlaže, istom bi onda nastalo kvarenje narodnog jezika, koje bi moglo imati i neželjenih posljedica po čistoću jezika.

Sve je lijepo: srpskohrvatskoslovenački jezik nigdje se ne govori. „Ono što postoji samo za politiku i političare“ ne postoji

za filologe i za lingvistiku kao znanost. Ali se politika kao takva nikad i ne oslanja na tu čistu, teoretsku i strogo znanstvenu lingvistiku. Za nju postoji (da se tako izrazim) sasvim druga, „primijenjena“ lingvistika koja ima tu prednost što je pristupačna i širim narodnim slojevima a često se specijalno adaptira shvatanju tih narodnih slojeva. Prema tome (apsurdnom sa stanovišta nauke) shvatanju Srbi govore srpski, Hrvati hrvatski, a Slovenci slovenski (slovenački) jezik. To je to jezičko „trojstvo“ koje neminovno izvire iz političkog trojstva. I g. dr. Š. možda i sam ne osjeća koliko on sam brani to trojstvo i koliko njegov članak „Protiv kvarenja...“ ide u prilog onoj običnoj primijenjenoj lingvistici političara i ne slaže se sa načelima opće, tj. znanstvene lingvistike. Samo gledajući kroz prizmu prve (tj. „primijenjene“) lingvistike možemo prihvatiti njegov genitiv „Mačeka“; sva ostala stanovištva neumitno pobijaju sve što je g. Đ. Š. uzeo u odbranu.

„Dnevno pak možete u svim novinama čitati da su neka g.g. posjetila Dr. Vlatka *Mačeka*“ piše autor članka „Protiv kvarenja narodnog jezika“. Već sama ta činjenica da se to može čitati „dnevno“, tj. svaki dan i „u svim novinama“ sili nas na ozbiljno razmišljanje: da nije to možda pravilno i tačno? Zaatar istine moram ipak istaći da nisu baš „sve novine“ u tome dosljedne. Naprotiv ima ih koje često (ne uvijek) pišu i „g. Dr. Mačka“. Ali te su u manjini; 80% naše štampe imaju genitiv Dr. Mačeka, a ne Dr. Mačka. I nesumnjivo imaju pravou! Zašto? Baš zato što se „poluglas jezika u našem kajkavskom dijalektu zamenjuje glasom e, a u štokavskom glasom a, ako je slog zatvoren.¹ Drugim riječima rečeno, u slovenačkom jeziku (i kajkavskom dijalektu isto) zvuk e je umetnuti zvuk i njega nestaje u genitivu, dok u *srpskohrvatskom jeziku nema ni jednog primjera* gdje bi e bio umetnuti (Rusi ga zgodno zovu: „бѣглый“) zvuk. „E“ je u štokavaca uvijek stalni, stabilni, a ne „bjegli“ glas. Onda zašto da ga nestaje u genitivu? Maček, Mačeka, isto tako kao Rosulek (mesarnica u Beogradu), Rosuleka ili Šulek, Šuleka. Nikad nisam čuo ni od jedne Beograđanke da je kupila nešto „kod Rosulka“. Da se on zove Rosuljak bilo bi „kod Rosuljka“, jer a ispada, „bježi“ dok e ne bježi već ostaje. Isto tako: Šuleka a ne Šulka. Na Šulekov se rječnik poziva često i „Naš jezik“. Uvijek na Šulekov, nikako drukčije.

2) Dr. Đ. Šurmin „Protiv kvarenja... itd.“ Naš Jezik god. IV str. 142.

Čvor je svega u tome: jesmo li mi za to „jedinstveno trojstvo“ ili „trojstveno jedinstvo“ u lingvistici ili nismo. Smijemo li mi otvoreno izjaviti: srpskohrvatski jezik je jedno, a narodni jezik g. Mačekovih sugrađana je drugo. Ako ne govorimo i ne pišemo onako kako govore seljaci iz Kupinovca još ne znači da „kvarimo narodni jezik“. Na protiv!

Na teritoriji sadašnje Jugoslavije još prije su postojali tzv. „ruski kružoci“. Rusa taj oblik („kružoci“) buni. Treba naime znati da je u Rusa „o“ vrlo često umetnuti zvuk. Rusi mijenjaju: кружокъ, кружка (izgov. kruškà), кружкѣ... množina: кружкѣ, кружковѣ itd. Analogno „g. Mačku“ trebalo bi govoriti: „idem iz kruškova“ (a ne „ruskih kružoka“). Da li bi to bilo pravilno? Ne bi. Kao što ne bi bilo dobro mijenjati imenicu vikor na ruski način (vrhra, vrhru i sl.).

Jezik je zatvoreni sistem. Po tome da li se vrši osmoza dvaju graničnih sistema prosuđujemo često o sličnosti pojedinih jezika odnosno dijalekata. Ovo je jedno vrlo interesantno — malo istraženo — područje za koje još nemamo, čini mi se, zakona. Jednom prilikom iznijeću svoja mišljenja i opažanja o tome. Zasad nas zanima samo konkretni primjer: ako je u nekom jeziku neki zvuk umetnut, nestaje pri pomjeni oblika, a u drugom je taj zvuk uvijek stabilan, stalan (kao što je na pr. u srpskohrvatskom „e“ i „o“). Kako se mijenja riječ jednog jezika ako je upotrebljavamo u drugom? Da li se ona pokorava glasovnim zakonima jezika u kom je nastala ili jezika u kom se sad upotrebljava? Šta je dobro: „ruskog kruška“ ili „ruskog kružoka“: „Šulkov rječnik“ ili „Šulekov rječnik“; „Dr. Mačka“ ili „Dr. Mačeka“. Isto tako ako jedna srpska riječ prodre u drugi slovenski jezik ne smije ona da zadrži sve svoje karakteristike (na pr nestajanje, „bjeglost“ zvuka *a*). Rusi sad kažu: „пріяхалъ изъ Пожаревца“. Ali je to krivo i nije nimalo u duhu ruskog jezika. Stara gospoda iz ruske emigracije još uvijek govore: „пріяхалъ изъ Пожаревца“, a s početka su svi Rusi tako govorili, jer sa gledišta ruskog jezika ovo je jedini ispravan oblik. „Изъ Пожаревца“ — to je već pokvareno — „ruskosrpskohrvatski“.

Znam kakav me prigovor čeka. Prigovoriće mi možda da sam smetnuo s uma činjenicu da ruski nema skoro ništa zajedničkog sa srpskohrvatskim dok slovenački ili bugarski spadaju u tijesno povezanu grupu južnoslovenskih jezika u kojoj srpski jezik

igra ulogu stožera. Ovo je nesumnjivo, ali time se ništa ne dokazuje i ne mijenja. Težište je čitavog problema u tome: imamo li mi na političkoj teritoriji Srba, Hrvata i Slovenaca dva jezika ili jedan (ili možda 3)? Ako imamo dva, onda 80% naših novina imaju pravo kad pišu Dr. Mačeka. Ako imamo jedau: pravilno je (od Jesenice do Pirota) samo Dr. Mačka. Ali onda se ne treba buniti protiv „čudovišta iz kojeg se rađaju i kojekakve druge jezičke nakaze“¹ nego prihvatiti i u lingvistici to „jedinствено trojstvo“, pokušati naći za njega kakvu takvu znanstvenu podlogu (što neće biti lako) i sankcionisati službeni naziv „srpskohrvatsko-slovenački jezik“, tim više što ćemo možda taj jezik i imati (kroz 50, 100, 200 godina) ako nam istorija bude naklonjena a mi sami — bar u tome — dosljedni i pametni.² A. Paunov

ПОВОДОМ ПОГРЕШНО ПРОШИРЕНЕ УПОТРЕБЕ РЕЧИ „БРАЗДА“

У исто време апел позваваоцима народне терминологије

Говор је овде о употреби ове речи у пољопривреди, а има се у виду бразда која настаје приликом орања. Ту бразду гради плуг, она је последица рада плуга: плуг у свом кретању цепа, пара земљу, баца је у страну, и тако отвара бразду. Ово је мање више опште позната чињеница, те већ и сама по себи јасна, али ипак, с обзиром на даља излагања може се још додати, да је бразда овде у ствари жлеб у земљи, врста плитког рова, издубљена пруга, дугачка греботина. Потпуно у том смислу гласи она и у *Вука*, где је у немачком преводу за њу дата реч *die Furche*, али се поменута значења нарочито истичу из објашњења која *Вук* даје код речи „браздаш“ и „браздити“. Па и у обичном говору реч бразда се употребљава такође у том истом смислу, те се не би могло рећи да има и друкчију употребу. И док би се употребљавала само тако и у том значењу, било би све у реду. Али у овом случају то није тако. Има већ приличан

¹ Ђ. Šurmin: „Protiv kvarenja... itd.“ NJ. str. 141.

² Уредништво пушта овај чланак да се чује и друга страна; али како је у њему додирнуто више ствари, Уредништво ће изнети у једном од идућих br. i своје мишљење.

број година како на своје велико чуђење стално запажам да се у пољопривреди том речју означава још и нешто друго, нешто што не само није бразда нити има ма какве сличности са њом, већ што је у ствари и у сваком погледу њој посве супротно. Почело се наиме речју бразда означавати и она земља коју при орању плуг вади из бразде и одбацује у страну. Појам и значење речи бразда погрешно је према томе проширен на нешто што није бразда.

Ова погрешно проширена употреба те речи петекла је, по мом уверењу, поглавито од школских људи. Она се, у главном, највише међу њима и чује, али је, на жалост, већ допрла и у народ, где особито у млађем нараштају најачко хвата корен. Није стога ретко чути, како на пр. један плуг добро „преврће бразду“, док други добро „ломи и ситни бразду“, при чему се, очевидно, искључиво мисли на ону корубу земље, на снај каиш земље, који плуг при свом кретању одвоји, отцепи и одгурне на страну. Али и у штампаним поукама такође се, и то као по правилу скоро увек, може наћи да се приликом описивања рада плуга говори како „раоник подиже бразду увис“, како „плужна даска прихвата подигнуту бразду“ итд. У предавањима која се у том погледу држе народу понавља се то такође, и што је најзанимљивије, у појмовима око тога и у разумевању саме ствари изгледа да се не стварају никакве забуне, никакви неспоразуми. Како је међутим дошло до тога да се та реч почне на овај начин погрешно употребљавати тешко је објаснити, али је веома чудно да је до тога дошло.

Запазивши ова неслагања у употребним значењима једне исте речи, још чим сам као стручњак и наставник ступио у јавни живот, уложио сам потребан напор да и сам не паднем у исту грешку. Узео сам на себе чак и дужност да ствар исправим. Међутим не мало сам био збуњен, не мало непријатно изненађен, кад ми и после врло озбиљних покушаја и врло дугог тражења никако није полазило за руком да за тај појам нађем иоле погодну реч којом се у народу назива земља коју плуг одлаже у страну, и не дођох до повољног решења. Своја истраживања у том смислу вршио сам у појединим крајевима Војводине, Северне и Јужне Србије, али све што сам могао утврдити јесте да тамо за тај појам нема по-

себне речи, односно, да се боље изразим, није ми пошло за руком утврдити да за тај појам има такве речи. То ме је тада навело да покушам саградити нову реч или прилагодити какву другу, али од тих покушаја нисам даље одмакао.

Претпоставка да у народу евентуално нема поменуће речи, наметала би потребу да се нађе објашњење које би оправдавало ову чињеницу. То утолико пре што она потиче из занимања у коме учествује мање више целокупан наш народ и где он нарочито располаже великим богатством у изразима. Ако би стога поменута претпоставка била на свом месту и могућна, онда би се, по мом мишљењу, могло дати овакво објашњење, које би у извесној мери могло задовољити.

За орање својих њива наш се народ служи негде плугом, а негде ралицом. Плуг је од релативно скорог времена у употреби и пре тога орало се искључиво и једино само ралицом. Између ове две справе — ралице и плуга — постоји врло велика конструктивна разлика: ралица је грађена симетрично и при том нема одбојне даске, плуг је, напротив, грађен апсолутно асиметрично и увек има поменуту одбојну даску. Због ове разлике у конструкцији ових двеју справа јавља се велика разлика и у њиховом раду: ралица при свом кретању „размеће“ земљу, плуг је „одмеће“, „одлаже“. Ово ће рећи, да ралица при свом раду разгрће земљу на обе стране, док је плуг сву пребацује само на једну. И кад се, с обзиром на ове разлике у раду, посматра и упоређује орање ралицом и плугом, онда се потпуно јасно запажа како ралица у ствари и не ствара оне корубе од земље, оне каишеве, већ да то чини само плуг. То код ралице долази још и отуда, што је радна површина ралице врло уска, па је и бразда коју гради такође врло уска, те се разгртањем земље на обе стране површина оране њиве одмах уравни. Та површина не даје више изглед да је издељена на корубе, режњеве, већ само, да је поорана. Стога, по мом мишљењу, тамо где се оре још ралицом, нити је постојала нити и сад постоји дотична појава, коју би требало означавати посебном речју. Тамо пак, где се са ралице већ прешло на употребу плуга, та појава постоји, и тамо треба и очекивати могућност постојања посебног назива за земљу коју плуг изоре. Међутим време откад се у појединим нашим крајевима прешло на рад плугом није свуда

подједнако; тај процес није још свуда завршен и он се местимично још и данас обавља. Стога се може рећи, да свуда није било ни довољно времена за стварање дотичне речи. Осим тога, у крајевима где је земља лака и трошна, и сама појава стварања поменутих режњева не уочава се тако лако па тим самим и не изазива на стварање нове речи. Најзад, да се вратимо на своје почетно тврђење, пре него је народ и стигао да тој појави утисне свој печат, истовремено са пропагандом за употребу плуга, школски људи, објашњавајући рад ове справе и нарочито подвлачећи разлике у раду између ње и ралице, натурали су и свој погрешно проширени назив.

Ипак претпоставка је претпоставка. Чак и кад је најлогичнија, на изглед најубедљивија, још не значи да је и тачна. Стога се ипак не сме рачунати са потпуном извесношћу, да те речи заиста нема у народу. Ако је нама, људима друге струке, тешко пронаћи у овом случају народни израз, или саградити у народном духу нову погодну реч, стручњацима за наш језик неће то пасти ни мало тешко. Нарочито они, који су у исто време и познаваоци народне терминологије могли би овде корисно пружити своју помоћ. Крајњи циљ овога чланка уосталом и био је, да се њима обратим за помоћ, али ако би она дошла и ма с које друге стране, биће увек добро дошла.

Д. Б. Тодоровић

MODA I MANIR U JEZIKU

1

Već pre više godina opazio sam da slovenačke esejiste i pisci političkih članaka neobično često upotrebljavaju reč „*oblikovati*“ (*izoblikovati*). I pre rata bismo mogli napisati tu reč (a možda smo je i upotrebljavali u smislu *oblik* (formu) *davati*, *oblik* (formu) *dati*; kad je umetnik građu priredio, lati se on njezina „formiranja“ ili oblikovanja, tj. on daje građu konačni *oblik*, konačnu *formu*, on je „oblikuje“. Današnji je pak način upotrebljavanja te reči otišao daleko preko pravog njezina značenja te je u slovenačkoj publicistici neobično učestao.

Da navedem nekoliko primera (osim prvih svi su iz najnovijeg vremena, ne navodim ih sasvim u hronološkom redu). Iz knjige: Slodnjak, *Frana Levstika zbrano delo*, III (1931):

1) „Kdaj se je u njem *izoblikovalo*... gledanje na problem slovenskega slovstva...“ (str. 9); 2) „... v svrhu *izoblikovanja* narodnega slovenskega tipa“ (str. 10); 3) „... moč njegove *oblikovalne* domišljije“ (str. 11); 4) „... Levstik je *preoblikoval* Krpana“ (str. 21); 5) „... Levstikova *oblikovalna* sila...“ (str. 22); 6) „... To je... spoznanje, ki *oblikuje* dramo Levstikovega življenja“ (str. 27); 7) „... *oblikovanje* samega sebe...“ (str. 28).

Još nekoliko primera: 8) „... Stritarjeva želja, da bi *oblikoval* svoje življenje v pesmih“ (Pregled slovenskega slovstva, 1934, str. 226); 9) „Novi Prešernov odnos do slovenskega preporoda in slovenskega *oblikovanja*...“ („Lj. Zvon“ 1935, 65; 10) „Nazor, da sme Slovenec *oblikovati* tudi v nemškem jeziku...“; 11) „... smo *izoblikovali* vlasti one panoge duhovnega života ...“ (ib. 1935, 370); 12) „... svojih nazorov kij ih je enkrat dokončno *oblikoval*, ni izpreminjal...“ (ib. 1935, 179); 13) „... privilegirani položaji daje možnost *oblikovati* si estetski življenski stil in dober, prefinjen okus...“ (ib. 1936, 94); 14) „(Pregelj) ... svojevrstni *oblikovalec* slovenske besede...“ (ib. 1936, 102); 15) „... umetnički *oblikovalec* zgodovinskega materiala...“ i „... pogoji za *oblikovanje* našega lastnega gledališkega izraza...“ (ib. 1936, 179); 16) „Čas, v katerem je živel Matija Čop, je *oblikovala* francoska revolucija...“ (M. Čop, Izbrano delo 1935, 5); 17) „... *izoblikovati* svojega duha“ (ib. 49); 18) „Začel je Prešeren *oblikovati* Krst pri Savici...“ (Anton Oven, Krst pri Savici, 1935, 11); 19) „... *oblikovati* življenje...“ („Jutro“ 19 III 1936); 20) „... (igravec) samostojen *oblikovavec* igre iz prvotnega kolektiva...“ („Dom in svet“ 1933, str. 495); 21) „... v podravski krajini se je *izoblikoval* pohorsko-korjanski dialekt“ (Ramovš, Hist. gram. slov. jezika VII, 1935, 146); 22) „Kako sporadična je še bila slovenska preporodna misel v prvem desetletju svojega *oblikovanja*...“ (Kidrič Fr., *Dobrovsky in slovenski preporod njegove dobe*, 1930, 11); 23) „... aktiven odnos nove generacije do dela stare v smer *preoblikovanja*...“ (ib. 15); 24) „Doživetja junaka razvija avtor s takšno spretnostjo *oblikovanja*...“ (Priatelj Ivan, *Jurčičevi zbrani spisi* II, 1920, str. V); 25) „[Jurčiču] se je vedno istočasno več pripovednih snovi *oblikovalo* v glavi...“ (ib., III. 1922, str. I); 26) „[Jurčiču] se je *oblikovala* povest...“ (ib., str. XV).

U primerima 2, 4, 5, 7, 14, 15, 17, 18, 19, 24, 25, 26 ima naš glagol svoje prvo, pravo značenje. Teško je značenje toga

glagola opravdati u primerima 6 i 11, dalje u primerima 8, 12, 13, 21, i 22. Mislim da će se teško taj glagol moći održati u primeru 16: revolucija nije dala vremenu samo nove *forme*, nego mu je dala pre svega novu *sadržinu*.

Svakako bi se u nekim od navedenih slučajeva mogao kakav drugi, popularniji izraz upotrebiti. Tako u prim. pod 4) moglo se reći: Levstik je *premarejal* (*premaredil?*) Krpana; ili u prim. 11): smo *razvili..*; u 11) *ustvaril*; u 13) i 21) *razviti se, razvoj*...

Nije čudo da se taj glagol upotrebljava u primerima gde mu nema mesta, kad se je mogao napisati i izraz: „*stvarna oblika*“ (!) („Zvon“ 1935, 377).

Pokatkad se ovaj glagol upotrebljava i bez objekta. Tako u navedenim primerima pod 9): „... slovensko oblikovanje“; — 10): Slovenec sme „oblikovati tudi v nemškem jeziku“; — 22): „misel v prvem desetletju svojega oblikovanja“ (tu valjda postoji objekat, samo je čitav izraz težak: = kad se je misao „oblikovala“, kad je nastajala); — 23): „smer preoblikovanja“ (čega?).

Odakle to da je taj glagol kod Slovenaca tako učestao? Je li to u vezi sa razvojem istorije umetnosti koja je posle rata u Ljubljani bez sumnje lepo napredovala? Ili je to „oblikovanje“ znak škole prof. Prijatelja (isp. primer 24, koji je već iz g. 1920) i prof. Kidriča?

Danas je „oblikovanje“ postalo manir ili bolje reći moda. Kao moda ova je reč prešla granice u kojima je bila prirodna, te je zahvatila područja u kojima je značenje njenó nepotrebno, ako nije čak i nemoguće.

2

Druga takva reč koja se je, u poređenju sa nedavnom prošlošću, kod Slovenaca danas veoma rasprostrla jeste reč „*razgiban*“, participijalni pridev (nešto je ređi glagol sam: *razgibati, razgibavati*). Koliko se sećam glagol „*razganiti*“ (= *razganuti*) upotrebljava se na pr. kao u slučaju: „*Vse se je razganilo*“ (= Sve se je pokrenulo te se gibalo kao što se gibaju valovi na sve strane). Evo primera „*razgibanosti*“ iz slovenačke najnovije publicistike:

1) „Evropa je bila (u prvoj polovini 19 veka) politično *razgibana*“ (Matija Čop, *Izbrano delo*, 1935, 6); 2) „(Simon Jenko

je bil) nenavadno živa, izrazita in *razgibana* osebnost“ („Lj. Zvon“, 1935. 522); 3) „*razgiban* čas“ („Slovenec“, 19. marta 1936); 4) „Sovjetska diplomacija je postala zapet zelo *razgibana*...“ (ib., od 1 aprila 1936); 5) „njeno (Zofke Kvedrove) *razgibano* življenje“ („Jutro“, 2 aprila 1936); „... življenje... v njegovi *razgibanosti*...“ (ib., 9 aprila 1936); 6) „Vrtinec sodobnega nemira je *razgibal* in razkvasil tudi vedo o jeziku“ (ib., 29 jan. 1936); 7) „Vprašanja, ki so tolikanj *razgibavala* korespondenco obeh pesnikov (sc. Fr. Prešerna i St. Vraza, „Lj. Zvon“ 1936, 126); 8) „Bučna predstava tragedije... je bila pač pripravna, da je delovala na Prešerna in ga *razgibala* ob njegovem zasnutku tragedije...“ (A. Oven, *Krst pri Savici*, 1935); 9) „... Vse to (raspravljanje prof. Richtera o Bledu i Bohinju) je Prešerna... gotovo *razgibalo* vsaj toliko, da je o stvari mislil...“ (ib.).

U slučaju 1, 3, 5 „*razgiban*“ otprilike znači: *nemiran*, u slučaju pod 2: *nemirno-živahan*, u slučaju pod 3: *živahan*. Sve su to nijanse istog značenja. — Glagol je u slučaju pod 6, 8 i 9 upotrebljen perfektivno (dakle kao kompozit od *gibati*); imperfektivno je „*razgibavati*“ (slučaj 7). Dobro je glagol upotrebljen u slučaju 6.; nejasnije je u sl. 7). U slučaju 8 i 9 se oseća epigonstvo; moda je opet zaigrala.

3

Neobično se je mnogo u slovenačkoj publicistici najnovijeg doba razmnožio izraz „*podoba je da*...“ u značenju: „čini se da“, „izgleda da...“. Do nedavno taj je izraz bio redak, a sad nailazimo na njega svaki čas. Evo nekoliko primera:

1) „*Podoba je*, da sta se (Jurčič in Stritar) razšla zaradi političnih načel“ („Lj. Zvon“ 1935, 510); 2) „*Podoba je*, kakor da bi zdaj hotel prehiteti Levstika...“ (Slodnjak A., Pregled slovenskega slovstva, 1934, 229);¹ 3) „*Podoba je*, da je Bole imel zveze z Bleiweisom...“ (ib., 235); 4) „(Barbarsko mrcvarenje slovensčine se,) „*kakor je podoba*, tako že loteva granitnih stebrov...“ („Lj. Zvon“, 1936, 115); 5) „*Podoba je*, da so bili razlogi...“ („Jutro“, 2 apr. 1936); 6) „*Podoba je*, da smo z našo demokracijo dobili tudi našo pravno znanost...“ (ib., 3 apr. 1936).

¹ Pregledao sam samo nekoliko strana.

Može se takó pisati. Ukazujem samo na to da se do nedavno tako nije pisalo. Ne znam zašto se staro „zdi se mi“ (čini mi se) istiskuje; nekakvim slučajem je ta „podoba“ postala moda, ali *ova* moda nije znak naduvenosti; novina je.

4

Filozofska terminologija je dala „*dognanje*“. Glagol „dognati (nekaj)“ je kod Slovenaca u smislu: „utvrditi (nešto)“ vrlo poznat, ali glagolske imenice „*dognanje*“ nismo imali do najnovijeg doba. Gramatičari bi se oduprli takvoj glagolskoj imenici te bi rekli: Od ovakvih perfektivnih glagola se ne mogu praviti glagolske imenice (isp. u NJ. I, 262). Za „*dognanje*“ današnjih vremena to ne vredi. „*Dognanje*“ znači zapravo: *utvrđenje*, zatim *spoznaja*. Evo nekoliko primera:

1) „... ni se oziral na dosedanja *dognanja*, ampak se je rajši oziral na moč svoje intuicije...“ („Lj. Zvon“, 1935, 500); 2) Novejše *dognanje* pravi, da Prešernova „Nova pisarija...“ (ib., 506); 3) „... *dognanja* ob tej (Prešernovi) nesreči so prišla v Krstu tu pa tam do izraza...“ (A. Oven: Krst pri Savici, 1935, 40); 4) „... razna (Prešernova) osebna *dognanja* in doživljaji so tudi vsaj deloma barvali snov (Krst) na poti njenega razvoja.“ (ib., 53).

U slučaju 1 značenje je imenice jasno. U slučaju 2 reč „*dognanje*“ nije na mestu, a nemoguća je u slučaju 3 i 4. Poslednja dva slučaja opet pokazuju kako može i u jeziku moda vršiti nasilja.

I particip-adjektiv „*dognan*“ upotrebljava se u značenju kojega dosada nije bilo, naime u značenju *dotjeran*, tj. usavršen „Krepka zunanja in govorno dognana kreacija“ glumaca („Jutro“ 10 apr. 1936 g.).

5

Vrlo često se upotrebljava reč „*miselnost*“, nekako u smislu „mentāliliteta“. Pre rata sigurno tu reč nismo pisali, a danas je možemo naći ponegde.

U Ljubljanskom „Slovcu“, od 8 aprila 1936 izašao je članak „Škodljiva gospodarska *miselnost*“ u kojem ima tri puta „*miselnost*“.

1) „Med ovire za obnovitev demokracije... je treba... šteti *miselnost*...“ (da je treba razvijati važne industrije...); 2) „Ta iz

miselnosti bivših režimov ishajajoča *miselnost*...“; 3) „ta *miselnost*... se ne bo mogla uresničiti“.

U „Jutru“ od 9 aprila 1936: „To *miselnost* svet še danes pozna...“, a 10 aprila se u replici „Jutra“ na članak o „škodljivo gospodarski *miselnosti*“ govori o „likvidaciji (one) *miselnosti*“.

Zaključujem ovaj članak rečenicama, odnosno izrazima, koji se *svi* nalaze u *jednom* jedinom članku „Juta“ od 1 aprila ove god.

„*Podoba je*, kakor da so miselni in življenski prelomi... pre-silni, pretežki, da bi jih mogli že danes *oblikovati*, pa segajo pi-sateljji v davnino, da bi človeku in času iz nje *oblikovali* pravi obraz...“ — „... dramatično *razgibano* zgodovinsko razdobje...“ — „... pa naj (misije Maksimilijana Habsburškega u Meksiku) kdo *oblikuje* in tolmači od katerekoli strani...“ — „... življenje, ki je *oblikovalo* njegovo mlado...“ — „*oblikovanje* (glumaca) črpa iz polnih izvirov“.

Imamo tu „*podoba je*...“, „*razgiban*“ i „*oblikovati*“, poslednje čak pet puta. Od tih 5 slučajeva „*oblikovanja*“ ono ima svoje pravo značenje u slučaju „*oblikovanja* obraza“ i u slučaju „*glumačkog oblikovanja*“; mogu li se prelomi *oblikovati*? Sigurno se ne može jedna misija *oblikovati*; nije moguće ni o životu reći da bi nam „*oblikovao*“ sudbinu.

Zagreb.

Fr. Ilešić

ЗНАЧЕЊЕ НЕКИХ РЕЧИ И ИЗРАЗА¹

1. Акѡбѡгда

Данас се доста често употребљава овај склоп на великом простору нашег југозападног језичког подручја. Већ из онога како сам га узео у натпису може се претпостављати да сам за такво писање. Али то не значи да тако и други мисле, па се треба и на овој речи задржати.

Често се каже некеме који намерава да некуд оде или већ полази, одлази, „Акобогда?“ Запажа се да је то упитно. Хоће да се зна намера онога који полази, па га питамо за крајњи циљ његова пута, одласка. Овај би склоп потпуно

¹) Ранији делови овога чланка штампани су у НЈ II (св. 3 и 9—10) и III (св. 2).

одговарао упитном прилогу *камо*, који се и данас тако исправно употребљава само на једном и то, на жалост, мањем простору нашег језичког простора.

Овај израз „акобогда?“ често се казује и у пунијем облику, па имамо: „Акобогда ћеш?“ или: „Акобогда си наумио?“ и сл. Треба истаћи да и овде имамо елипсу, јер је у основи „ако Бог да“, „ако Бог буде дао“, „ако Бог дадне“ и сл. Свуда се несумњиво мисли на погодбено значење које се и наглашава у сваком случају. Тај израз садржи, дакле, погодбу под којом би се имала да врши нека радња, казује услов, могућност извршења радње казане другом, дабоме, главном реченицом.

Првобитно се имало у говору: „Куда (камо) мислиш ићи, ако Бог да, допусти?“ Узимао се овакав облик фиксираних реченица само с глаголима који казују кретање, боље помицање с места напред или натраг. Како је то морало бити често питање, оно је постало врло обично, па је настало и скраћивање, сажимање, елипса. Десило се, наиме, овом изразу, као оном честом поздраву „добар дан“ или боље „добардан“, који је сачувао само објекат некадашње старе реченице (добар дан желим“, — које се и данас чује).

Како су у садашњем облику елипсом сачувани самоостаци некадашње сложене реченице, али остаци који су задржали оно што је било за њен смисао главно, сачували су још из старе вере подређеност Божјој вољи, која може допустити или не допустити да се нешто оствари, како су, дакле, остали само делови, један спореднији по облику део реченице, ти су делови, одломци, изгубили своје самостално значење и сад означавају оно што је некад значила читава сложена реченица. Из тога је лако закључити да овај израз, у оваквом значењу, треба писати како је горе написано, али га не треба мешати с оним у примеру: „Доћи ћу, ако Бог да здравља“ и сл. Последњи је пример задржао основно, првобитно значење које је имао и израз „акобогда“, али у време док се није употребљавао као садашња елипса, него у пуној реченици.

2. Немам кад

И овај се израз често употребљава, али само на много ширем простору него онај под бр. 1. Каже се тако кад немате времена за неки посао од неког другог посла. Тако „немам кад“ исто значи као кад бисмо рекли „немам времена за то“. Несумњиво је да и овде имамо елипсу. Само смо у претходној тачци имали од читаве сложене реченице остатак у слеђеној зависној реченици. Овде је било друкчије. Мора се претпостављати да смо овде првобитно имали сложену реченицу: „Немам времена кад бих радио, дошао, читао и сл.“ Таква се реченица и сад чује, ма да не тако често. Пада у очи да смо у новој елипси задржали делове и главне и споредне реченице. И што је врло карактеристично, задржан је из главне реченице глагол којим се казује да се нема времена, а из зависне прилог, односно свезица (уколико чува значај одржавања везе између главне и споредне реченице), дакле: „немам кад“. Овде се није још извршило стапање у један, специјалан израз да би се писало заједно, можда због тога што су ту остаци, делови двеју реченица, па би стапање та два различна дела било врло натегнуто и губила би се веза у смислу између првобитних реченица.

3. Дим у дим

Овај се израз већ доста често налази и код бољих стилиста. Свакоме је јасно шта значи, наиме, — исто као кад бисмо рекли: „одмах, нагло, одједном, без предаха“ и сл. Кад једно лице добаци неку шалу или увреду другоме, а овај одговори духовито и истом мером, али без размишљања, без довијања и разгађања, тада се рече да му је одговорио „дим у дим“. Не треба, дакле, с овим мешати „очи у очи“, „брк у брк“ и сл., јер су то изрази који су сачували своје основно значење, и не треба им тумачења. Али је овај израз настао на тај начин што се узела слика из живота. Срету се два противника. Немају кад да се договарају, него ваде кубуре и ударају један на другога. И док један пуца и дим из кубуре покуља, онај други исто тако, једновремено с првим, омиче кубуром, и „дим у дим“ улази, улеће, димови двеју кубура се укрштају, мешају. Ако се и речи, шале или увреде, тако срету: једновремено с обе стране, каже се да један другом рече „дим у дим“.

4. Ударио тѹк на лѹк

И ово је једна од оних, како би Вук рекао, „у обичај узетих ријечи“ која се доста често употребљава. Значење је јасно: ударило зло на зло, враг на ђавола и сл. Ја овде износим само умесно и духовито тумачење које ми је дао г. С. Лавров, проф, и признајем да сам до тог часа погрешно мислио, као што је, верујем, случај с многима који мисле о језику, да овде имамо: ударио тѹк, тучак, туцањ и сл. на лѹк; ударило тврдо (тѹк) на љуто (лѹк). Ми одиста тако и изговарамо ту узречицу и оштро наглашавамо реч лѹк као да се ту мисли на биљку. Међутим, то је стара, врло стара узречица, сачувана још из времена кад је лѹк био као убојно оружје тако радо навођен. Али шта сад? — Сад имамо друго значење: ударио тѹк, ударац, о лѹк, о оружје, о нов, већ припремљен одговор ударцу, нови противни ударац. И тек ту имамо одиста право значење да је ударило зло о зло, „сила на бијеса“. Али се не може никако довести у везу по смислу тучак или туцањ с лѹком! Нема смисла, јер тѹк и лѹк не одговарају ничим једно другоме, пошто је тѹк јачи, а лѹк страда. Међутим овде имамо потпуну равномерност: удара сила на оружје; одговор је: на силу сила.

Што је пак измењен акценат, јасно је да је то последица ових прилика: заборавља се на стари лѹк, а случајно исти облик имена лук преузима место старог, или још пре: прелази брзи, краткосилазни нагласак с речи *шѹк* на лѹк, па имамо „ударио *шѹк* на лѹк“ место „ударио тѹк на лѹк“, што би било језички и логички оправданије, али би се она музичка страна реметила и акустичка веза кидала.

М. С. Лалевих

СИТНИ ПРИЛОЗИ

Кроз листове

Један приповедач пише у једном фељтону: „Али, када је да се плаћа, они — ни лук јео, ни лук мирисао.“ Свакако ово треба да гласи: ни на лук, или луком мирисао, исп. Вуково: ни лук јео, ни луком воњао. Јер ако одриче да је јео лук, а јео га је, издаће га издисајни мирис на лук.

*

У ускршњем броју једних новина наших стоји: „у коју се смртно заљубио, коју је и венчао затим“. Венчати може само поп у црквеном или општина у грађанском браку. „И са којом се венчао затим“, морао је мислити писац.

*

Један лист у свом прогласу доноси и ову реченицу: „Али пре него што се можемо надати да остваримо све своје замисли, мораћемо претходно да поведемо једну *битку*“. Битка је бој, Die Schlacht (Вук), дакле физичко разрачунавање са противником. Уверен сам да редакција није у своме прогласу мислила на мануелно хватање у коштац, већ је мислила на идејну борбу са својим политичким неједномишљеницима.

Др. В. К.

ОЦЕНЕ

Dr Jovan Bogičević: *Lehrbuch der Serbokroatischen sprache*, Beograd, Geca Kon A. G. Verlag, 1936, стр. 208, цена 50 дин.

Не само због великог броја другојезичних становника наше земље, већ и због све веће њене политичке културне важности, све више расте број оних који се труде да науче наш језик. У томе су им на руци разне установе, као Коларчев универзитет, Југословенско-немачка лига, Руско-српски клуб и др., али су и слушаоци и предавачи на великој муци што немају добрих практичних уџбеника удешених за странце. Г. Богичевић већ више година успешно предаје српскохрватски књижевни језик на курсевима што их редовно приређује Југословенско-немачка лига, па је врло добро осетио тај недостатак уџбеника. Истина, доста је раширена Српска граматика за Немце од В. Петровића, али она ни у научном ни у методском погледу није zgodна за правилно и лако учење нашег језика, што сам показао још пре рата, кад се она први пут појавила.

Зато је г. Богичевић врло добро учинио што се потрудио да састави ову своју граматiku, коју је у првом реду наменио својим слушаоцима. Ово је добра књига, чак врло

добра. Она није ни сувише „граматична“, ни сувише практична, већ је написана по мешовитој методи: граматичке особине су довољно осветљене изабраним текстовима и практичном конверзацијом, а поред свега су одмах дата значења речи. Свуда су нарочито истакнуте оне особине нашег језика које много отскачу од немачког. Тако на пр. дат је тачан опис изговора наших гласова, добро су истакнути облици неправилних глагола и др. Техничка обрада олакшава прегледност. Штиво је врло добро изабрано, тако да даје могућности за најосновнија географско-културна познавања наше земље и народа, што је допуњено малом, али врло прегледном картом Југославије, која је уметнута на крају књиге, после речника. Прећи ћу преко ситнијих омашака, али морам рећи да би књига била много кориснија да је и акценат обележен, макар у речнику. Акцентоване су само речи које се помњу онде где се говори о нашем акценту и у једном чланку, одмах иза тога.

Овај уџбеник нашег језика може се препоручити и свима другим странцима који разумеју немачки, у недостатку уџбеника написаног на њиховом језику.

М С Московљевић

ЈЕЗИЧКИ ПАБИРЦИ

Љ. Стојановић о Маретићеву „Језичном савјетнику“¹⁾

(10)

186. „*Приуџадаши*, *џриуџадник* rückfällig werden, der Rückfällige (о болеснику, о злочинству). Немогући је да од *уџадаши* перф. *џри-* овако измени значење. Да не буде ово по запад. говору, а по ист. и јуж. треба *џреуџадаши*, и онда је разумљиво, као *џреуџимаши*. *Преуџадник* је исто толико добро као кад би од *џрескакаши* начинили реч *џрескачник*“.

187. „*Сањар* Schwärmer боље је рећи *сањало* (као бајало, гатало, оклевало) а не треба градити глагол *сањараш* код *сањаш* у прен. значењу“.

¹⁾ Из „Nastavnog vjesnika“ за год. 1925; наставак из IV год НЈезика, стр. 27-282 passim.

188. *Слагар*. „Ако може поднети *слагар* *Setzer*, тј. *слагач*, онда би могао поднети и *играр*, *коџар*, *ковар*, *орар* итд., место *играч*, *коџач*, *ковач*, *орач* итд. Има, истина, *возар* и *возач*, али је прво постало од основе *воз-*(ар), а друго од основе *воза-*(ч), а код *слагар* немамо основу *слаг-* него само *слага-*(ти).“

189. „*Случиџи*, *случиваџи*, *слученина*, *случак*, *verbinden*, *-dung*, (у хемији), све те речи не ваљају. Не може се од *лучиџи* (одвајати, растављати) префиксом *с* направљеном *случиџи* дати противно значење: састављати; то би било исто тако као кад би од *делиџи* направили *зделиџи* и рекли то значи *саставиџи*. Ми то кажемо: *сјединиџи се*, *једињење*.“

190. „*Служински*, *Diener*-, на пр. *служинска соба*, није добро; ако је од *слуга* требало би рећи *слугина*, *слугинска*; али сем тога уопште је незгодна реч, као кад би рекли *женинска соба*. То је једна од оних речи за које г. М(аретић) рече да су укочене и без живота“.

191. „*Сџев* (не мора бити *сџев*; испор. *свод*, *свесџи* и *сјеџ*, *сјеџоваџи*) према *сџеваџи* долази међу оне речи као *овласџ* према *овласџиџи*, и пре би значило *Lied* него *Gesang*.“

192. „*Сџознаја*, *Erkenntniss*. У Вука има *сџознаџи* (у Боци) у значењу *познаџи* *erkennen* и према томе спознаја би значила што и *познаја*, *познање*. *Erkenntiss* се код нас каже *сознање*.“

193. „*Сџожац* и *куси сџожац* ми (у ист. делу нашег народа) кажемо *куџа* и *зарубљена куџа*, и држим да је врло добро.“

194. „*Сџрељиво*, *Schiessmaterial*, не ваља, јер *пџециво*, *мељиво*, *пљџиво* итд. итд. значи оно *шџо* се пече, меље, плете итд., а не *чим* се пече...“

195. „*Теџиварина*, *Erwerbsteuer*, била би добра реч (као *главарина*, *бродарина*, *скеларина* итд.), али ко први пут чује ту реч, неће се сетити да је постала од *џециво*, већ ће пре помислити да је сложена *џеџи-варина* као *воско-варина*, *воско-варџија*“.

196. *Тјесџеница*. „Једног општег назива за јела од теста ми немамо (*Mehlspeise*), као што немамо ни за јела од меса (*Fleischspeise*), већ имамо само имена за поједина јела. Нај-боље би било рећи *брашњеница*, али то значи свако јело

које се понесе кад се пође на пут. Не може се рећи да је за јело од теста боља реч *шјесџеница* [од *шјесџенина*], зато што су суф. *-ица* постали називи неких јела од теста, а суф. *-ина* од меса, јер *гибаница*, *зељаница* итд. су специјални називи (и има их много више посталих другим суфиксима), а *говедина*, *шелешина*, *јагњешина* не значе *јело*, већ месо од тих животиња.“

197. „*Уледиџи се* и *оледиџи се*; тих речи нема. За воду (и друге течности) каже се *заледиџи се*, *следиџи се*, а за земљу (и остало) *смрзнуџи се*.“ У народу има *уледиџи* (можда и *уледиџи се*) и *оледиџи (се)*; рећи ће се на пр.: *Уледила ме (у срце) та вијест..*, или: *Оледио сам се* кад сам то чуо; исп. код Вука у речн. под *оледиџи се*: „Кад се ко рђаво ожени, каже се: није се оженио већ *се оледио*.“

198. *Услободиџи се*. „Тако и место *услободиџи се* ваља рећи *ослободиџи се*.“

199. „*Уловиџи* на пр. некога у крађи, у лажи то је фиг. речено [и добро је], а обично је *ухватиџи*.“

200. „*Уобличиџи* може се, за невољу, рећи дати нечему овај или онај облик, и боље је него *уличиџи*, што би (опет за невољу) могло значити направити лепим, улепшати.“

201. „*Упадица*, *Zwischenruf* и *Zwischenfall* ни мало није добра реч, јер значи онога који упада (исп. убојица и сл.), а и непотребна је, јер ми и то и много штошта друго боље и за наш језик природније можемо рећи глаголима, на пр. место да се рече: свршио је *говор* без икаквих *упадица*, много је боље рећи: док је *говорио* није га нико *прекидао*.“

202. *Урођени*. „Има разлике између *урођени* и *прирођени*. *Прирођени* је на пр. Хрват који је то постао животом, а *рођени* који је то по рођењу. Не може се, дакле, рећи: с *прирођеним* својим ватреним темпераментом, већ *урођеним (рођеним)*. Према томе добро је *урођеник* као и *домородац*, а *прирођеник* је онај који се *природио*.“

203. *Видијевати*. Ни *виђевати* ни *видјевати* није добро, већ само *виђати* (oft sehen). Не може се то правити по аналогiji (одолијевати, разумијевати), већ се мора онако рећи како се у народу говори.“

203. „*Видни органи* незгодно је рећи, јер видан значи hell, licht: *видна* соба, *видна* ноћца као дан.“

205. *Владин савешник*. „Исто тако *владин савјешник* Regierungsrath, сасвим је добро направљено, јер се посес. адј. праве суф. *-њн (-ан)*, на пр.: *државни, задружни* итд. и на питање чије је то, одговара се: *државно, задружно*, али може ли се рећи *владно*? Највећи број адј. посталих тим суф. нема посесивно значење, а они који су суф. *-ин* имају сви. Зато се мора рећи *владин* [а не *владни*] *савешник*.“

206. „*Влак* (железнички, Zug) добро је, а *воз* не ваља, јер се кола *вуку* (коњима, локомотивом; *влака*, велико дрво које се не може натоварити на кола, већ се вуче), а вози се оно што је на колима (*воз сламе* = једна кола сламе).“

207. „*Власџиџи*, eigen. Некад је потребно појачати посесивно значење заменица, само је то боље учинити са *рођен* него *власџиџи*, на пр.: видео сам својим *рођеним* очима; отерао је свог *рођеног* брата; по своме *рођеном* искуству.“

208. *Власџодржац*, Machthaber. Место ове речи вели Маретић да је „боље могућник, властељ“. — „*Власџељ* је стајаћа реч, вели Стојановић, а *могућник* није Machthaber. Најбоље би било рећи *власник*, као што се каткада и узима, али се то узима и за Eigenthümer; зато „*може поднијети*“ *власџодржац*.“

209. *Зачланиџи (се)* „Необично ми се чини рећи *зачланиџи (се)* према зацарити, завладичити, запопити итд., јер се свима овим глаголима показује промена стања објеката (или субјекта; па и то би било необично свуда рећи: *замајорити*, *запреседничити* итд.) док кад ко постане члан неког друштва, стање му се не мења, већ ако добије (и то врло ретко) неку почаст.“

210. „*Залиха* није добра реч за Vorrat, али није ни *џреџек*. Vorrat значи све оно што је спремљено за употребу, а *џреџек* је сувишак што преостане после употребе: имамо жита на претек, тј. више него што можемо појести, а све скупа је Vorrat, *гоџовина, резерва*. *Преџек* се само и употребљава у таквим изразима с предл. *на*. „Још имамо на претек само пет егземплара“ значи (само је рђаво речено): претекло нам је (глагол место именице) само још пет егземплара.“

211. „*Здравџтво* може значити само што и *здравље* (а зато нам је непотребно) и не може се употребити само за

Gesundheitspflege, Hygiene, јер то значи чување, неговање здравља. Тако неваља ни *здравствен*, а Милићевићево *здрављан* долази међу његове промашене кованице.“

212. „Зор Auschamung. Од корена *зер имамо само префиксирани именице: *ззор*, *назор*, *прозор* итд., као и од корена *нес*: *донос*, *износ*, *пренос* итд., па као што од њега не можемо створити именицу *нос*=ношење, тако не можемо рећи ни *зор*=гледање. Иначе се *зор* употребљава у изразу *на зор*, *зорли* и сл., које је туђег порекла (турског).“

213. „Зайоставиџи, hintaussetzen, не „може поднијети“ зато што има глагола сложених са *за* и *по*: *зайодјети*, *зайоџасџи*, *зайомагаџи*, јер у њима *за* не значи *hinter*. Сви глаголи префиксирани са *за* у значењу *hinter* само су с тим једним префиксом префиксирани, на пр.: *загнаџи* (говедо за брдо), *задјесџи* (пушку за појас), *заџи* (сунце за гору) итд. па за невољу можемо и овај префиксирани *поставиџи* још једном префиксирати са *за*. Не може се код префиксираних речи с два префикса нови префикс изоставити, јер он увек, према свом значењу, унеколико модификује или ојачава значење, а није сувишан. На пр.: *допринеџи* и *принеџи* (*допринеџи* се сем тога узима највише у пренесеном значењу), *посмаџраџи* и *смаџраџи*, *преошеџи* и *ошеџи*, *разоџкриџи* и *оџкриџи*, *уџоџпунџи* и *поџпунџи*, *заоџтаџи* и *оџтаџи*, *заоџтаџак* и *оџтаџак*, па и: *заоџтаџиџина* и *оџтаџиџина* (иако нема глагола *заоџтаџиџи*). У слов. језицима нема композиције с *преди*, *под*, и што има таквих речи све су неки „изми“. У Вука имају само две: *преџкуџњица* (у Војводини) што је могло постати као корелатив према *поџкуџњица*, и *предиручак* за коју реч не знам где се говори. Зато не ваља ни *предиоставиџи*, а не зато што немамо речи са префиксима *преди* и *по* [тј. што их немамо са оба заједно]. То се само, [тј. *преџпоставиџи*] за невољу, може рећи као корелатив *зайоставиџи* ако ћемо то задржати. Уопште колико је год могуће треба избегавати грађење речи са *преди*, јер нема ослонца у језику, већ се помагати како се где може, а најбоље с две речи.“

214. *Усџрајаџи*. „Има много наших речи које су префиксирани са *из-* а у нем са *aus-* а нису постале по нем., па се ни за *усџрајаџи* *ausdauern*, *aushalten* не мора мислити да је по нем. Не би ваљало рећи *усџрајаџи*, прво зато, што у

нашем језику нема ни једне речи с преф. уз- која би се немачки могла рећи речју с преф. *aus-*, друго што се глагол *успрајајши* може употребити само у презенту у значењу *шрајши* за футур егзактни у кондиционалним реченицама („ако устрада лепо време, све ће се моћи поорати“); других облика он нема. — Разлика је у нашем језику у значењу између глагола *испрајајши* и *успрајајши* и заиста се они не могу заменити како то мисли г. Маретић. *Испрајајши* значи *издржајши до краја на неком послу*, а *успрајајши* значи *задржајши се дуже времена*. Нема право ни Стојановић кад вели да се *успрајајши* „може употребити само у презенту“, јер се у народу чује и имперф., футур и др. обл.: „ако *успрајах* тамо не чекај ме; ја ћу можда и *успрајајши* тамо“ и сл.; али шире употребе ти облици немају.

215. *Уздржавајши*. „Тако и *издржавајши*, трошити на некога не може се рећи *уздржавајши*, јер то значи што и *застављајши* *zurückhalten*, а *уздржајши* је перф. *зауставијши*.“

216. *Издржајши*. „Иако је *издржајши*, на пр. борбу, мучење по нем. *aushalten*, није противно духу нашег језика, јер *издржајши* значи управо *држајши до краја, свршијши држање*, иако није сасвим добро, а оно „може поднијети“, али се често може заменити с *поднејши*“.

217. *Задржајши*. „За нем. *vorbehalten*, ми можемо рећи само *задржа(ва)јши*, а никада *уздржајши* (= зауставити), ни *придржајши* што значи *ein wenig halten*.“

ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ

1. „*Iznad crkve na malom brežuljku opaziti je i danas malu kućicu...*“

„Опазити је“ у значењу безличног „може се опазити“ туђе је и покрајинско. У горњој реченици ваљало је рећи: *Изнад цркве на малом брежуљку може се опазити* и *данас... мала кућа (или кућица)*...

2. „*Oni su uništili disciplinu u vojsci i njihova je propaganda prodrijela u zadnje streljačke jarke...*“

Од глагола *продријешти* (продрети) радни глаг. придев. правилно гласи *продро, продрла...*; обл. *продријела* (образован

од основе инф. *продријети*) не ваља. Зато је и у наведеној реченици требало рећи: ... и њихова је пропаганда *продрла* у задње стрељачке јарке...

3. *„Наишли смо на најљубазнији пријем и на најсрдачније гостејримство...“*

Руску реч *гостејримство*, треба код нас узимати у обл. *гостојримство* (а могли бисмо лако и без ње код народне речи *гостољубље*).

4. *„Он је био свећеник по одгоју и по званју, не само по сталишу.“*

„Сталиш“ је покрајинска реч, треба рећи: *сталеж* (исп. НЈ. IV, 62). Отуда је и горе требало рећи: ... не само по *сталежу*.

5. *„Дошао ти је неопазике за леђа и ударио га сјекиром...“*

„Неопазике“ је нашем језику непотребно код речи *крадом*, *кришом*, *неопажено* и сл. Отуда је и у наведеној реченици требало рећи: Дошао му је *крадом* (*кришом*, *неопажено*...) за леђа...

6. *„Чим сам стигао пред његову кућу дао сам зауставишти кола.“*

„Дао сам зауставити кола“ је према немачком *Ich ließ den Wagen anhalten*; то би се правилно нашим језиком рекло: *наредио сам* (рекао сам и сл.) *да се зауставе кола* (или, ако је сам возио: *зауставио сам кола*).

7. *„Njegova је komika često vrlo trpka i bolna“.*

„Трпак“ је покрајинска реч (обична код кајкаваца); место ње треба употребљавати: *ојор*, *горак* (грк), *оштар* и сл. Отуда је у наведеној реченици требало рећи: Његова је комика често врло *ојора* и болна.

8. *„Слијейци богораде и моле за милодаре...“*

„Милодар“, је начињено према немачком *Liebesgabe*, *Liebesspende*; место те речи треба рећи *милостиња*. Према томе и у горњој је реченици требало рећи: Слијепи богораде и моле за *милостињу*...

9. „*Tako je on sam (Starčević) običavao govoriti i pisati... dok pravopis nije bio ustaljen...*“

Обичавати је архаично и покрајинско; боље *имати обичај*. Зато је и у горњој реченици требало рећи: Тако је он сам *имао обичај* говорити и писати...

10. „*Они људи који су се некад бунили... сад су шућили и служили вјерно.*“

Шућити — *шућили* и сл. су покрајински облици, књижевно је *шућјети* — *шућјели* (*шућети* — *шућели*). Према томе и у горњој реченици требало је да стоји: ... сад су *шућјели* (или *ћућали*) и служили вјерно.

11. „*Govoriti o novim odnosima između tih država bilo bi sad preuranjeno...*“

Преурањено у нашем језику значи нешто сасвим друго него што се овде хтело рећи. У горњој реченици место те речи могло се рећи *сувише рано*, *ијерано* и сл.

12. „*Радила је, мучила се и паћила и одвајала је од устџу да би децу извела на пућ.*“

Од имен. *уста* ген. је *устџа*; обл. *устџу* не иде у књи: жевни језик. Отуда је требало и у горњој реченици рећи ... одвајала је од *уста* да би децу извела на пут...

13. „*До прве сџанице воз је сџигао свега за десет часа.*“

У горњој реченици реч *час* није у значењу *час* (сат), већ у значењу *минућ*, а то је погрешно. У књижевном језику *час* данас значи „двадесет четврти део дана“, *Stunde*, а у народном говору (прилошки) значи секунд: доћи *часом*, *зачас* ћу то учинити и сл. *Час* у значењу *минућ* не може се никако употребити. Према томе и у наведеној реченици требало је рећи: ... воз је стигао свега за десет *минућа*.

14. *To će reći da i posvetošnom pomanjkanju pomoćnih srestava...*

„Посвемошњи“ је покрајинска реч; место ње треба узимати *пошћун*; „пوماњкање“ је такође покрајинско, књижевно је *несџашица*, *недосџаџак*; „срество“ је неправилно, треба *средсџво*. Према томе горња реченица правилно би гласила: То ће рећи да при *пошћуној несџашици* помоћних *средсџава*“ ...

15. „*Zamišljah njegovu zdvojnost... i tako se živo uživih u tu sliku...*“

„Здвојност“ је покрајинска реч, књижевно је *очајање*; глагол *уживиџи се*, *уживих се*... правилно гласи *уживеџи се* (*уживјеџи се*), *уживех се*. (уживјех се)... Зато би горња реченица правилно гласила: *Замишљах његово очајње* и тако се живо *уживех* (уживјех) у ту слику...

16. „*Nu u bitnosti, u srži i u otajstvenoj jezi, i drama i poezija i roman... jedno su, jer sve izražavaju srh Nirvaṇe...*“

„Отајствен“ је данас архаизам, боље је рећи *шајансџвен*; *срх* је покрајинска реч (исп. НЈ. I, 249), место ње је боље рећи: *жмарци*, *језа*, *дрхџавица* и сл. Отуда је и у наведеној реченици требало рећи: .. у *шајансџвеној* јези и драма и поезија једно су, јер све изражавају *дрхџавицу* (језу и сл.) Нирване...

17. „*Пуних два и ђо часа били су радници заџрџани ђод земљом.*“

Само уз бројеве од *џеџ* па надаље долази генитив множ.; уз бројеве од 2—4 употребљавају се за м. и ср. р. обл. старог дуала (исп. НЈ. I, 244). Зато је у горњој реченици погрешно речено: „*Пуних два и по часа...*“, треба: *Пуна два и по часа...*

19. „... *Ударио га је од одозго (џо глави) џако да му се крв сливала...*“

У горњој реченици у изразу „од одозго“ предлог *од* је сувишан, јер је било довољно рећи само *одозго*; дакле: *Ударио га је одозго* (по глави), тако да му се крв сливала...

18. „*Između oblaka i mora ponosno leti ptica oluje koja se samo crnom munjom može uporediti.*“

„Упоредити нешто нечим“ неправилно је рећи, треба: упоредити нешто *с* нечим. — Према томе требало је и у горњој реченици да стоји: ... која се само *с* црном муњом може упоредити.

Власник за Лингвистично друштво
д-р **Александар Белић**
Франкопанова бр. 30

Секретар Уређивачког одбора
д-р **Радомир Алексић**
Универзитет, Српски семинар бр. 3

Штампа „МЛАДА СРБИЈА“ Ускочка 4, Тел. 21-352. — Влад. М. Анђелковића, Грачаничка 12

Поштарина плаћена у готову

НАШ ЈЕЗИК

ИЗДАЈЕ

ЛИНГВИСТИЧКО ДРУШТВО у БЕОГРАДУ

УРЕЂУЈЕ

ОДКОР

ГОДИНА V СВЕСКА 2

Овај је часопис препоручен свим школама одлуком Министарства просвете П.бр. 22 184 од 10 августа 1932 год., а на основу мишљења Главног просветног савета С.бр. 473 од 21 маја 1932 год.

БЕОГРАД

1936

САДРЖАЈ

1. А. Белић: Наука и живот (2)	33
2. Драг. Костић: Значење глаголског префикса „с“ које се губи .	37
3. Slobodan Kovačević: Kajkavsko nepostojano „e“ u štokavskom dijalektu	40
4. М. С. Лалевић: О предмету синтаксе	42
5. Д. Вушовић: Значење и употреба речи „злочест“	45
6. М. С. Московљевић: Неколико прилога терминологији и правопису	48
7. Језички пабирци	53
8. Језичке поуке	60

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР:

Драгутин Костић, Милош Ивковић, Глиша Елезовић, д-р Милош С.
Московљевић, д-р Бранко Милетић, д-р Данило Вушовић, д-р Радомир
Алексић, д-р Петар Ђорђић, Радосав Бошковић и Миодраг Лалевић

Наш језик излази једанпут месечно, а десет бројева чине једну књигу.
Годишња претплата дин. 30. Поједини број дин. 4. — Претплата се шаље
администрацији, Српски семинар, соба бр. 5, чековни рачун бр. 54818,
а рукописи — секретару Уређивачког одбора д-ру Радомиру Алексићу, Српски
семинар, соба бр. 3, Универзитет у Београду.

НАШ ЈЕЗИК

ГОД. V

СВ. 2

НАУКА И ЖИВОТ

2

О. Јесперсен је још знатно одређенији од Шухарта. На скупу филолога који се баве модерним језицима он је одржао још маја месеца 1914 год. предавање под називом „Језичка енергетика“¹⁾ у којем се бори за практичну примену теориских лингвистичких знања.

Пре свега он војује против заблуда које су се гомилале око тумачења старих и нових језика. Губљење облика не значи сиромашење језика. Као свугде у животу тако и у језику, просто или упрошћено долази иза тешког и многоструког, космос иза хаоса. Прави је развитак у језику да се што простијим језичким средствима исказе што више појмова.

Старије генерације филолога, вели Јесперсен, занемариле су да сврше врло важне послове, само зато што су се држале далеко од живота. „Оне задатке које је ваљало они да реше — они су остављали неуким дилетантима и тако су развитку језика, а тиме и са њим везаним вишим духовним интересима, многоструко шкодили.“

Можда се то налазило у вези са целом епохом менчестарских теорија у економији, са познатим „laissez faire“ тога времена или са уверењем да ће се ствари најбоље окренути, ако се пусти да иду природним током, без ичијег утицања. Можда је то било у вези са тим што су тадашњи филолози ронили махом у удаљене старе епохе санскрта, латинског или египатског језика, где се оваква питања практичне примене стечених теориских знања нису ни стављати могла, па су утицали и на друге да их не предузимају.

¹⁾ Ово је наштампано у Scientia XVI, 1914, 225 и даље; сада је прештампано у делу Linguistica, selected papers in english, french and german by Otto Jespersen (1933, Copenhagen), стр. 98—108.

Јесперсен се брани од утилитаризма или неког подгрејаног рационализма, — али тражи да се нађе прави смисао и намена ствари. Треба *знаћи* да се може *предвиђаћи*, а *предвидећи* да би се могло *сјречићи*, вели он, позивајући се на познату мисао Огиста Конта:

Иако су некада говорили језичари да ни сам цар не може променити и само род једне именице, ипак, вели он, то значи само да ни тај цар ни његови помоћници нису за то нашли прави пут. Зар на пр. јавност, својим погрешним појмовима, који се на крају крајева своде на једног човека, на једног главног саветника — није у знатној мери утицала на језик? Па зар и сви они који неког исправљају у језику, од учитеља до родитеља и самозваног језичког критичара, — не утичу на језик? Да ли лингвисте треба њима језик да оставе на милост и немилост? Многи неупућени учитељи матерњег језика, нарочито у основној школи, поступају са језичким питањима олако, незграпно, неукусно и једнострано. „Требало би да лингвисте сматрају за своју највишу дужност, да уведу учитеље матерњег језика у паметније схватање целокупног језичког живота, чиме би извршили спасоносни утицај на поступање са језиком у будућности“.

Када се прошири поглед њихов на право биће свакога језика, нестаће оног уског схватања језичких појава, у којем обично претерана (или болесна чак) педантичност замењује право знање или разумевање.

„Педант тражи за сваки случај само један облик, једну употребу, док „енергетичар“ може признати да су два или чак три облика подједнако оправдан; ... доследан мора бити човек у крупним стварима, али у свима безначајним ситницама хтети бити болесно доследан, значило би бити педант достојан смеха и сажаљења“.

3.

Овде се види шта тражи Јесперсен: да познају праву природу језика они који су на челу културе једног народа, да могу развитак његова језика својим саветима и својим упутствима водити правим путем. Али сви језици нису једнаки по својим идеалима и својим тежњама, тј. по ономе што испуњава духовну страну сваког језика. Њих треба про-

учавати у сваком од језика понаособ. Има књижевних језика који у целини својој зависе од књижевне традиције; има других, као што је наш књижевни језик, који је сав поникао из народнога извора, и то у блиској прошлости. Јасно је како ће се једни, а како ће се други богатити, црпући за свој развитак нову грађу. Али поред тога има и општих закона свим језицима из којих истичу и општа права и обавезе оних који стварају, својим говором или својим писањем, нову епоху једног језика.

Кад би се, на пример, код нас мислило да треба само онако писати и говорити као што је Вук писао, то би значило да је наш књижевни језик постао мртав. Треба на основу Вукова језика и језика свих оних који владају правим народним језиком пронаћи законе који владају језиком нашим, који су дух његов. И тада се језик наш неће ограничавати вештачким оградама. Ко хоће да цени књижевни језик наш, није довољно да познаје наше народне песме, приповетке и Вуков књижевни језик; он треба да зна њихову духовну основицу. Јер језик није завршено уметничко дело, као што је већ одавно рекао В. Хумболт и као што с правом мисли и О. Јесперсен; већ је језик духовно стварање, тј. не ствар, већ покрет, не готово дело, већ процес стварања. И сва је потреба у томе да се на језику књижевних дела упознамо са његовом тајном која је дубоко скривена од очију неуких, ако желимо створити језичка мерила која нешто вреде.

Колико се пута код нас наопако радило!? Устајали смо с правом против туђица, а у исто смо време градили према туђицама такве кованице које су могле као каква зараза начинити пустош у језику, јер су биле начињене противно најосновнијим особинама његовим. Питање је ту о томе шта је за наш језик опасније и теже. Ту је она неука средина заповедала у језику која види само ствар, а дух не осећа; која је мислила да је довољно дати речима само спољашњу народну одећу, па је све свршено.

Тешкоћа је око стварања добра књижевног језика била у томе што је нашој књижевности и култури био одмах потребан готов, потпуно развијен књижевни језик, са добро обрађеним особинама и са потпуним описом његова унутрашњег механизма. Међутим књижевни је језик наш тек почињао да

живи својим правим књижевним животом, а наша је наука била тек у повоју! И само у случају да су сви који су стварали, не само у лепој књижевности, него у свима гранама наше културе — имали непомућено језичко осећање и да су га могли сачувати до краја свога образовања, они би стварали потпуно онако како народ ствара. Али да ли се то може за њих рећи? А кад није било тога, онда је било потребно затражити од науке поуку. А да ли је она код нас била увек таква да ју је могла дати?

Када О. Јесперсен вели за књиге у којима немачки стручњаци желе немачки језик да поправе (као *Allerlei Sprachdummheiten* или Андерсенов *Sprachgebrauch und Sprachrichtigkeit*) — да би било корисно да се прво прочисте на основу праве науке о језику; колико то тек вреди за оно што је писано код нас! Јер ако и у немачку практичну граматику тако тешко и полако продиру начела науке која је у Немачкој и поникла и која је међу Немцима имала своје[†] готово најистакнутије претставнике, колико то вреди за нашу земљу у којој су често и најбољи претставници наше науке ишли у понеком правцу за тридесет-четрдесет година иза светске науке?

Да наведем само један пример. Када је било потребно створити фонд за зидање зграде у једној културној установи нашој и када су позвани стручњаци, који су вредели у нашој средини као велики зналци и језика уопште (пре једно 40—50 год.) и нашег књижевног језика, они су дали овакав назив: *Фонад за њодигнуће зграде*. Међутим нити је било потребно *фонад*, нити је ваљало *њодигнуће*. Па ипак они су то дали у пуном уверењу да дају нешто што одговара непоколебљивим законима нашег језика!

Зато наука о нашем језику мора бити стално у непосредној вези са правом науком, а у исто време и у додиру са животом. Она се мора трудити да се погледи на књижевни језик и његове законе стварају на основу правога познавања његових особина; а — затим, да ти погледи улазе у живот, добивају стварну примену. Они који су у непосредном додиру са поколењима која настају и која ће једном водити наш народ и његову културу — морају познавати суштину живота језичког уопште и начела развитака и нашег народног и књижевног језика. Тако ће они моћи критички проверавати оно

што је и досада урађено код нас у том правцу и упућивати оно што одговара истини и правом смислу у једну струју, у један колосек. То ће у току времена учинити да се отворе нови видици онима који треба да познају свој језик, а тиме и нови простори кретању нашег књижевног језика. А. Б.

ЗНАЧЕЊЕ ГЛАГОЛСКОГ ПРЕФИКСА „С“ КОЈЕ СЕ ГУБИ

У НЈ, год. III, стр. 201 у прилогу *Писање „женских“ презимена* упућено је, према натпису на једном стећку из Драгачева (око Гуче), на једно ређе значење глаголскога префикса *с*. У два натписа, а оба „писа Љубо Ђекић из Ртију“, јавља се са данас ретким значењем заједнице у раду субјеката глагол *сјодизашти*. У првом од г. 1921, навођеном и раније, каже се: „Овај спомен *сјодидже* му кћи Љубица и зет Савко Ницовићи и унука Радојка Шљивића“; а у другом од г. 1922: „Овај споменик *сјодидгоше* им унуци Миливој с браћом“.

Овде ће се показати да комбинација префикса *с* са глаголом ради ознаке колективности, заједнице у раду субјеката није нека новотарија ни Љуба Ђекића ни Драгачеваца уопште, него, додуше врло ретка, и просторно и временски много раширенија комбинација с тим значењем у језику нашем.

У Вукову Рјечнику, за комбинације префикса *с* с глаголима истичу се ова значења: 1) свршеност, извршеност радње, постизање циља, резултата, као: сагледати (згледати, угледати очи коме), сагорети (згорети, изгорети, и као прел.) и сажећи, садељати (здељати, издељати), саздати — сазидати (назидати, озидати кулу), салити, с(а)терати (клин), саткати (изаткати, откати), сатрти (потрти, утрти), сахранити, с(а)владати (надвладати), сврћи (жито, оврћи), свршити (извршити), склонити (у страну, уклонити, сад и отклонити, а у Вука само: отклонити се), слогати, следити се, смислити, смождити, смрзнути се, смутити (воду да буде мутна, узмутити), снаћи (снашла га беда), снети (јаје), спазити (опазити), спалити, спечалити, списати (књигу, написати), створити, стврдути се, стећи (новаца), сузити и др.;

2) уз ово (1), и са значењем кретања одозго: с(а)ви(ја)ти (дрво), сасећи, састрићи, с(а)терати (клин), свалити (обалити), свести (herabführen), свући, сврћи (с престола), скинути, скресати (окресати), скрхати (покрхати), с(и)лазити, слетети, слећи се (земља), слити се (вода), сломити (преломити), сљуштити (ољуштити), смаћи, смањити, снимити (капу), сносити (дрва из горе), спљсти, спласнути, спрати, спустити, стесати, стећи (вода) и др., и са заменицом *се* без промене значења;

3) уз ранија (1) или и (2), и са значењем заједнице објеката на које се преноси радња глаголска, као: сабрати (збрати), сабити (збити, овце у тор; и 2 за брашно у врећи), сагнати (исто), с(а)терати (исто), с(а)купити, сапети (обе ноге коњу или једну за колац), саставити—састављати (крај с крајем), сашити, свезати, свести (zusammenführen,) свући (и 2), склопити скрпити, скрстити (прекрстити), скрхати (стрпати све у један лонац) и 2), скухати (све заједно), слáгати—сложити, слепити, сносити (грађу сву, и на једно место, и 2), сместити, смуљати, смотати (конце), смутити (више течности уједно, нема у Вука), спетљати (упетљати), сплести (уплести), спрегнути, спучати—спутити, срикати (све село) и 2), стегнути (притегнути једно уз друго), стопити (све скупа, и у преносном смислу с обзиром на новац као и: спирити—спискати—страћити—строшити (потрошити) — схарчити (похарчити) и др.

Многи од наведених глагола у комбинацији с префиксом *с* добивају и последњем најближе 4) значење: заједнице у раду за субјекте, кад им се дода заменица *се* те постану повратни и узајамповратни, као: с(а)брати се, с(а)купити се, с(а)бити се, слагати се, сложити се, слетети се, слити се, сместити се, спарити се, спрегнути се, спетљати се, сплести се (и: сам себе) и др. То значење имају и неки глаголи са рефлексивном заменицом *се* и без основних неповратних паралела у ранијим групама, као: састати се, слећи се (и 2), слити се (и 2), спанђати се—слизати се, срести се (у Вука само тако), сучељавити се, сукобити се и др. Али, та заједница у раду субјеката није изражена префиксом *с* него заменицом *се*, као и код других глагола без тога префикса, на пр. гледати се и др.

За *сусресѣти*, које Вук бележи само без *се*, иако има и *сресѣти се*, као за прелазан, имали бисмо значење прелазно између (3) и (4), као заједнице у раду субјекта и објекта, иначе, са данас уобичајеним *се*, значење колективности за субјекте. Обрнуто томе, данас се уобичајило *срасѣти* без *се*, те бисмо ту имали значење (4) које је и у драгачевском *сїоди-зайти*. Исто бисмо још могли узимати и за *сносїѣти* (поред 2 и 3) у облигатном питању полагајника у Црмници: „Гдје вам кокоши (све заједно) *сносе?*“ где би се, наравно, могла осећати и заједница по месту.

Несумњиво пак имамо ово (4) значење заједнице у раду субјеката у глагола *сїлашїишїи* (поред 1, данас само: *исїлашїишїи*). Оно се јавља почетком 14. века у повељи краља Стевана Дечанскога од г. 1326 (бр. 47. у Љ. Стој. Старе срп. пов. и писма): *аке (аће) ли им' (Дубровчанима) се коѣ чїшеїа зчїни оньдези, да имь СПЛАТЕ околна села волѣ градь кои бѣде, не СПЛАТЕ ли им, да имь кралевсїо ми ПЛАТИ (не :СПЛАТИ!) из моуж кѣкѣ. — У другом примеру, који такође и Даничић наводи у Рјечнику из књиж. старина уз сѣїлашїишїи — solve из М. S. 85: да имь сїлашїи вьсе жсїа, не исїлашїи ли имь жсїа, да имь ѡлашїи (опет, не: сїлашїи!) кралевсїво ми, ако и ту не би било боље: а... не исїлашїи ли имь жсїа... — имали бисмо већ и мешање значења (4) и (1) са заменом префикса *с* у *изь*.*

У Даничићеву Рјечнику из књ. ст. има и других још глагола у композицији са префиксом *сь*, а са значењем (4), и то *а*) и *с* додатом заменицом *се*, као: *сьговорити се* — *colloqui*, *consulere*, *сьвѣпрашати се* — *interrogare inter se*, *сьрадовати се* — *una gaudere*, *сьразити се* — *congregari*, *сьристати се* — *concurrere*, *сьстарѣти се* — *consenescere* и др.; и б) без заменице *се*, као: *сьглаголати* — *eloqui* (уз друге?), *сьлежати* — *concubare*, *сьликъствовати* — *una saltare*, *сьотъстоупити* — *una deficere*, *сьвѣштати* (о чему с ким) — *consulere*, *сьвѣнити* — *simul intrare*, *сьцаръствовати* — *simul impetare* и др. У групи наведених гл. под *а*), види се да значење колективности у раду није изражено толико заменицом *се* колико префиксом *сь*, као и у групи под б).

Ево и неколико глагола у којима је изражено значење заједнице у раду између субјекта и објекта, правог или не-

правога, као: *сьболѣзнвати* (коме) — *simul dolere*, *сьвѣдомити* (кога себи) — *hospitio ad se recipere*, *сьпострадати* (коме) — *upa pati*, и *сьстрадати* (с ким) — *simul affici* и др. Ови глаголи имају значење које управо претставља прелаз између значења (3) и (4).

Није дакле оно *сьодизаѣти* новотарија драгачевска, него старина која се губи, као што се, ради диференцирања значења (1), (2) и (3), и за њих префикс *с* замењује другим неким, како је обележено у заградама уз дате примере, најчешће за (1) са *из*: *извршити*, *изаткати* и др. За *срадиѣти*, које се чује у народном говору у Шумадији (Вук га није забележио), на пр. у реченици *Док срадимо* (поред: *урадимо*) још овај кукуруз, па ћемо бити без бриге, где се осећа значење и (1) и (4) — у књижевном језику данас је само *израдиѣти*, за (1), али не и за (4), које се изгубило.

У данашњем се књижевном језику нашем значење (4) код глагола с префиксом *с*, а без *се*, наведених из старине и народнога говора, изгубило. Али осећање функције префикса *с* (4) као да се није сасвим угасило, већ, под утицајем туђинских језика (нарочито руског и немачког: *содѣйствовать*, *mitarbeiten*), а не, види се, наше старине, почеле су у књижевни језик из саобраћајно-службенога да се увлаче кованнице, као: *суделоваѣти*, *саучесѣвоваѣти*, *саизволеѣти*, *сарађиваѣти* и др. у вези са многобројним именицама и преко њих, као што су: *саучесник* и *саучешће*, *сарадник* (с паралелама глаголским, а многе још без њих), као: *сапатник*, *сапутник*, *саиграч*, *саучесник*, *сувласник*, *суграђанин* и др. За *сажаљеваѣти* Вук у Рјечнику има *сажаљаваѣти* — *сажаљавање* и тумачи га *bedauern*, без *mit*, исто као и: *сажалиѣти* (*се*), *сажаловаѣти*.

Д. Косѣић

KAJKAVSKO NEPOSTOJANO „E“ U ŠTOKAVSKOM DIJALEKTU

Mi koji često pišemo učenička svjedočanstva često smo u neprilici kad treba da napišemo koje kajkavsko prezime. Ne znamo hoćemo li napisati „sin Milana Tomca“ ili „Tomca“. Članci g. Šurmina (NJ IV, str. 141) i g. Paunova (NJ V, str. 8), koji

raspravljaju o tom pitanju, potakli su me da iznesem svoje mišljenje.

Poznato je da u štokavskom dijalektu nema t. zv. nepostojanog „e“. Znači da sa kajkavskim (slovenačkim) nepostojanim „e“ treba u štokavskom dijalektu postupati kao da je ono postojano, tj. treba ga zadržati u promjeni. Prema tome pravilan bi bio za štokavca samo gen. „Mačeka, Gubeca, Vodopiveca“ itd. Ali u živom govoru među štokavcima postoji u tom pitanju kolebanje. To primjećuje i g. Paunov kad veli da 20% novina pišu gen. „Mačka“, a ne „Mačeka“. Međutim to je kolebanje još jače kad su u pitanju kajkavska (slov.) lična imena na -ec. Tako bi, mislim, većina štokavaca kazala: Vodopivčev, Cesarčev, Gupčev, Zrelčev, dakle — nepravilno, jer bi po pravilu trebalo zadržati nepostojano „e“ (Vodopivecov, Cesarecov itd.). A šta da se tek kaže o geografskim imenima na -ec? Zar će iko od štokavaca reći „u Čakovecu, Stenjevecu, Kupinecu, Kraljevecu? Pa ni g. Paunov u pomenutom članku nije napisao „seljaci iz Kupineca“, već „iz Kupinovca“, iako je i to pogrešno, jer se to selo zove „Kupinec“, a ne „Kupinovac (-ec)“. Dakle, trebalo je reći „seljaci iz Kupinca“.

Iz toga se može lako utvrditi da je kod štokavaca mnogo veće kolebanje u upotrebi kajkavskog nepostojanog „e“ u ličnim imenima nego u geografskim imenima. To je zato da bi se u našoj svijesti raskinula veza između ličnog imena i zajedničke imenice od koje je ono postalo (Maček: maček, Vodopivec: vodopivec, tj. onaj ko pije vodu). To što većina štokavaca upotrebljava gen. „Mačeka“, a ne „Mačka“, nije posljedica pravila koje ne poznaje nepostojanog „e“ u štokavskom dijalektu, već je posljedica one iste jezičke aktivnosti u našoj svijesti po kojoj mi srpskohrvatsko prezime „Magarac“ ne izgovaramo „Măgarac“ (sa kratkouzlaznim akcentom, kakav ima odgovarajuća zajednička imenica), nego „Magárac“ (sa dugouzlaznim akcentom). Ova jezička aktivnost potiče iz obzira. Što će štokavac reći „Šuleka“, „Šulekov rječnik“, i što tu nema nikakvog kolebanja, uzrok je baš taj što u ovom slovačkom prezimenu mi ne vidimo nikakvu vezu sa bilo kojom riječi našega jezika iz koje bismo ovo prezime mogli izvesti. Tako je i sa češkim imenima: Jireček, Havliček, František i dr. Tu ostaje „e“, jer osećamo da ta imena nisu srpskohrvatska. U kajkavskim geografskim imenima (Čakovec, Stenjevec i dr.) štokavac osjeća i potpuno razumije njihovo značenje, poređuje ih sa

svojim geografskim imenima (Karlovac, Dubovac i dr.), identifikuje im nastavke i mijenja ih jednako, tj. bez nepostojanog „e“ (a). Tu je pravilo koje u štokavskom dijalektu ne poznaje nepostojano „e“ ostalo bez efekta.

Is svega ovoga može se izvesti ovakav zaključak:

1) u štokavskom izgovoru kajkavskih imena koja su postala od zajedničkih imenica, kao na pr. Maček, „e“ ostaje u promeni iz uzroka psiholoških;

2) u štokavskom izgovoru čeških i poljskih imena na -ek, kao na pr. Jireček, Jakobek, „e“ ostaje zbog toga što ne razumijemo njihovo značenje;

3) u štokavskom izgovoru kajkavskih geografskih imena na -ec, kao na pr. Stenjevec, Kupinec, „e“ se u promeni gubi, zbog toga što potpuno osjećamo istovetnost kajk. nastavka -ec sa štok. nastavkom -ac.

Kako bi prema gramatičkim pravilima štokavac imao da kaže „u Čakovecu“, u „Stenjevecu“, a tako neće kazati, trebalo bi izvršiti malu izmjenu toga pravila. Istina je da u književnom srpsko-hrvatskom jeziku ne postoji nepostojano „e“, ali ono postoji u narodnom srpskohrvatskom jeziku. Postoji u njegovu kajkavskom dijalektu, i iz njega se polako uvlači i u književni jezik. Trebalo bi uz dosadašnje pravilo koje govori o „tuđem“ nepostojanom „e“ staviti napomenu da se od tog pravila izuzimaju kajkavska geografska imena na -ec, kod kojih se „e“ u promjeni gubi. Kad savremeni naš pravopis propisuje jekavcu da izgovara Beograd, Split mj. Biograd, Spljet, a ekavcu da izgovara Bijeljina, Osijek mj. Beljina, Osek, dakle onako kako se ta imena izgovaraju u kraju u kojem su ponikla, onda po istoj logici možemo tražiti da štokavac kaže: u Stenjevcu, Kupincu, dakle onako kako se ta imena izgovaraju i u kraju u kojem su ponikla i u svim ostalim krajevima naše jezičke teritorije.

Slobodan Kovačević

О ПРЕДМЕТУ СИНТАКСЕ

У једном уџбенику за књижевност наводи се оваква карактеристика значаја и улоге синтаксе: „Синтакса нас учи само редовном и обрнутом реду речи, и како да начинимо просту и сложену реченицу, а највећи успех је ако нас научи

да пишемо концизно. Оригинално је, међутим, изван домања граматице, јер правило само по себи значи уопштавање и стварање могућности да сви, или бар многи, раде на исти начин“.

Како се из овога види, писци су ове књиге хтели, говорећи о оригиналности стила, да изнесу колико је бесмислено очекивати од синтаксе или уопште од граматице да оне нешто припомогну у стварању стила, овде оригиналног стила. Да би указали како је потребно имати друге способности и друге назоре за формирање оригиналног стила, они су порекли важност улоге знања граматице за тај посао. Стил је узнесен и истакнут изнад граматице, управо тежња је показана да се раскину све везе с граматицом, поричући јој ма какву вредност при стварању оригиналног стила. Одиста, ако се мисли на стил који је необичан са своје неприродности, стил за који не важе граматичка правила баш с тога што су правила, стил пуст и разуздан, онда бих се и ја с тим сложио. Али како се овде говори о уџбенику за књижевност по коме се предаје у средњим и стручним школама, мора се нагласити да то не сме остати и даље. Ово тим пре што је књига доживела и четврто издање, а писци нису осетили потребу да исправе то своје у основи погрешно мишљење. Треба знати да је настава српскохрватског језика и књижевности нераздвојна, да се допуњује једно с другим, укршта се и узима често као предмет који се не да раздвајати. То је и програм нагласио самим тиме што је у старијим разредима одређено да се предаје и језик, а што се исто тако у нижим разредима настоји да се ученици упуте у разумевање дела, књижевних лепота, стила итд. Разумљиво је да се учење језика не може лако издвојити од учења књижевности. И само тако учење, где се језик и књижевност предају тако да се тражи заједничка, средња црта, где се једно искоришћује за корист другога, али толико да се целином делује, да се дух обогати, само такво учење може бити од стварне користи. Учити књижевност без учења језика, није нека ствар богзна како тешка, али је исто тако непотпуна. Сетимо се доброг стила неких наших писаца. Зар би могао остати исти утисак, ако би се у стилски исправним реченицама нашло граматичких неправилности? Није свеједно да ли ће напис бити језички чист и тачан

или не. Општи се утисак ствара као синтеза и стилске и језичке садржајне стране дела. Писци устају против правила кад наглашавају да „правило само по себи значи уопштавање и стварање могућности да сви, или бар многи раде на исти начин“. Кад је већ тако, онда се не могу примити ни сугестије или тумачења, јер су и то нека правила, у одређивању вредности дела или бар у класификацијама књижевних дела. Устајање против правила већ је по себи осуђено, јер је то знак анархије, непоштовање реда и једног устаљеног критеријума у одређивању квалитета дела. Нигде није умесно мишљење да је нешто добро без реда и правила. И кад утврђујемо вредност неког дела, ми ипак, ма и несвесно, по извесним правилима подвргавамо свом суђењу дотично дело и о њему судимо. Кад пак не би било неких утврђених правила, не би било утврђених захтева и мерила, критеријума, по којим се тражи да буде овако а не онако, по којима се утврђује да је добро што је овако а не онако. Постоје, дакле, извесна правила и извесни закони по којима се и у теорији књижевности одређује класификација облика и вредности дела. Устајање против правила у основи је неумесно, јер искључује и саму поставку и оправданост постојања самог дела као таквог. Већ самим тиме што је дело намењено учењу и разумевању књижевних облика и књижевности уопште, самим тиме се потврђује постојање правила и њихова неопходност, јер се и то дело оснива на извесним правилима и законима и захтева опет по тим правилима и законима да се поступа у оцењивању дела. Правила су, како се види, неопходна и у духовном стварању.

Да би писци у једној реченици, у смишљеном контрасту, истакли да за књижевно стварање, за оригинални стил, не сме бити правила, они су се бацили на синтаксу, па и на граматiku уопште. Они су свели значај синтаксе само на учење о редовном и обрнутом реду речи и о склапању прости и сложене реченице, а истичу да јој је највећи успех ако нас научи да пишемо концизно. Ово је толико површно и неосновано мишљење, да се мора чудити свако ко иоле зна шта је стилистика, шта граматика. Пре свега треба истаћи да концизност није предмет синтаксе, па ни граматике уопште, него је то предмет стилистике. Синтакса ће проучити правилан распоред реченичких делова, али неће истицати да ли

је много нагомиланих атрибута или којих других додатака. Она ће пазити да ли је распоред и употреба добра и логична, али не и да ли је могло бити то све казано на простији начин. Додуше, концизност и проистиче из правилног схватања и разумевања односа речи и њихове функције која им се при- даје у реченици, па је отуд и веза између граматике, односно синтаксе, и стилистике природна и разумљива. Не може се, дакле, говорити о основним, као ни о тананим преливима значења речи и израза без синтаксе, јер речи добивају специјална значења тек у основној јединици потпуног облика у људском споразумевању, у реченици.

Према томе, не учи синтакса „само редовном и обрнутом реду речи, и како да начинимо просту и сложену реченицу...“ јер јој то и није циљ, него само средство којим се постиже да се дође до анализе најтананијих покрета душевних и мислених, да се назре и сазна суштина језика, значај одлике којом смо над животињама, да се схвати и талас и бура човекова унутрашњег живота... Одатле, како се види, нисмо далеко до чисто књижевног израза и до теориског учења књижевних облика.

М. С. Лалевић

ЗНАЧЕЊЕ И УПОТРЕБА РЕЧИ „ЗЛОЧЕСТ“

Вук у свом речнику речи *злочест* даје значење *schlecht*, *malus* и упућује на значење речи *рђав*. Исто је тако и у речнику Ивековића и Броза. Истина је да се већим делом та реч употребљава у датом значењу, али се не може рећи да она само то значи, нити пак да је то њено основно значење. Баш међу примерима из Вукове збирке народних песама који се наводе у речнику Ивековића и Броза, налазе се неки у којима *злочест* значи *несрећан*, а не *рђав*, *зао*. Тако у народној песми из Црне Горе „Огњена Марија у паклу“, на месту где прича мајка Огњене Марије како ју је проклела њена мајка („Залуду се удавала синко!“), имају ови стихови:

„Удавах се три четири пута,
И ту ја бих у Бога *злочеста*,
Не одржах мужа ниједнога“ (Вук, Нпј. II, 14).

У другом наведеном стиху реч „злочеста“ значи *несрећна* (а несрећа је терала зато што је, као што смо видели, мајка проклела). За потврду горњег значења поменуте речи могу навести и то, да се у Ц. Гори напоредо употребљавају изрази у истом значењу: „У Бога злочест“ и „У Бога несрећан (несретан)“, а никад нисам чуо да се каже „У Бога рђав“. Сама, дакле, истоветност склопа наведена два израза потврђује и истоветност њихових значења у овом случају.

Несрећан је и основно значење речи *злочест*. Сетимо се само да је ова реч постала од *зло* + *чест*, где је други део ове сложене речи (чест) имао у нашем старом језику (поред значења *део*) и значење *срећа*. У другим словенским језицима се то добро сачувало. Тако се у рус. *срећа* (судбина) каже *счастіе*, *участіь* (постало од *часть* = део); у чеш. *šťěstí*, у пољ. *szczęście*, у буг. *честіь*. У свим, дакле, наведеним словенским језицима узета је за срећу реч *чест* (ст. *часть* = део), тј. оно што је људима судбином дато у део, што им је додељено. (Код нас, међутим, за исти појам имамо реч *срећа*, тј. оно што човека срета. Исп. о томе у НЈезику II, 271). У вези с тим напоменућу још и то да наш придев *честіиш* (данашње значење *поштен*) и глаг. *честіишаши* имају у нашим народним песмама значење *срећан*, одн. *пожелети срећу* (на пр. „*Честіиша* ви свадба и весеље“; „*Да честіишам заручницу твоју*“ и сл.) — али то је значење данас скоро избледело.

Сем већ наведеног примера навешћу још један где *злочест* значи *несрећан*. Тако у нар. припов. у *Лучи* (1899) на стр. 425 имамо овај пример: „Он [лупеж] одговори: [ја сам] зли и *злочести*, но хоћете ли ме пустити на конак“. Да је овде *злочести* употребљено у значењу *несрећни* јасно је и по томе што се у таквом (скамењеном) изразу (тј. као у „зли и злочести“) употребљава и „зли и несрећни (несретни)“, а никад неко „зли и рђави“ или сл. Занимљиво је да се и у овом примеру, као и у оном ранијем, *злочест* у значењу *несрећан* сачувало опет у скамењеном изразу. Напоменимо овде да се у таквим изразима могу очувати, не само старија значења извесних речи (што је опет ређе), него да се често чувају и стари, већ изумрли, облици речи; исп. изразе: „*Буди*

Бог с нама“, „Помози Бог!“ и сл., где „буди“ и „помози“ претстављају старе оптативне облике за 3 л. јд.¹⁾

Али речи *злочесѝ*, као што је већ речено, није поменуто значење обично, — јер она већином има сасвим друго значење, које се, некад мање некад више, удаљило од њеног основног значења. Тако на пр. у стиховима:

„На њих побре, удрит не смијемо,

Е ту нема за чету шићара,

До *злочесѝ*е наше погибије“ Ђ. М. Драговић,

Црн. јун. пј.. 1910, 112 и

„*Злочесѝ*о ме забољела глава

И тешка ме спопанула туга“ ib. 116 — обл. „злочесте“, „злочесто“ од основног значења *несрећне, несрећно* добили су значење *велике; веома, много* и сл.

То неће никога зачудити кад се има на уму да и речи *несрећан* (злосрећан) и *несрећно* (злосрећно) у таквом положају имају исто то значење: *велики, веома* и сл. (а *несрећан* се у таквом положају данас у народу често и употребљава: *несрећна* погибија = *велика* п., *несрећно* ме боли глава = *веома* ме б. г.).

Али је свакако најобичнија данас употреба речи *злочесѝ* у значењу *слаб, рђав*. Напоменимо овде да употреба овог значења поменуте речи, као уопште и употреба саме речи *злочесѝ*, много је обичнија у нашим западним крајевима него ли другде. Развитак значења *слаб, рђав* и сл. код поменуте речи није тешко извести из основног њеног значења. Ако се схвати да је *рђав* човек и несрећан (злосрећан) човек, јер му је зла срећа доделила то да је *рђав*, онда је разумљива и употреба *злочесѝ* (= несрећан, злосрећан) у значењу *рђав, слаб* (исп.: „*Несрећне* жене и *несрећна* њена језика, Боже мој!“, „*Злосрећна* аустриска политика довела је до тога...“ и сл.). Примера где *злочесѝ* значи *рђав, слаб* можемо навести више. Ево их само неколико: „Добра жена срећа у њедрима, а

¹⁾ И В. Мажуранић у свом Правно-повјестном гјеснику наводи (под *zlocest*) као да се и у једном спису реч *злочесѝ* употребљава у значењу *несрећан* (На 'vu *zločestiu* крајину“, а одмах затим: „*nevoljna*“ и „*nesrećna* крајина“).

злочесџа несрећа на врату“ М. Капетановић, Нар. бл., 265; „Свијет ће и даље трајати и влада *злочесџога* Бога“ Б. Петрановић, Богомили, 47; „*Злочесџа* трава по камену расте“ М. Капетановић, Нар. благо, 61; „А за физички изглед земљишта је *злочесџ* утицај ових старих дуготрајних култура“ Ј. Цвијић, Етногр. зб. IV, XXV итд.

На крају напоменимо да се данас реч *злочесџ* (у зн. рђав) све више везује за немирно, несташно дете, те се отуда и њено значење у таквом случају модифицирало. „Злочесто дете“ није рђаво дете по својим унутрашњим особинама, по своме карактеру, већ по својим дечијим радњама, несташлацима, другим речима: несташно, непослушно и сл. Примера би се за ово могло наћи много; ево само неки: „Верин... брат, по мом схватању, врло је *злочесџ*: знао се залетати међу нас и прескакати гредице, зидове...“ Н. Рајц, Успомене из детињ., СКГ. XXXI, 1930, 163; „[Његов син] бјеше несташан и *злочесџ* што ниједан му друг“ С. Вулетих, Људи 34 итд.

Д. Вушовић

НЕКОЛИКО ПРИЛОГА ТЕРМИНОЛОГИЈИ И ПРАВОПИСУ

Поштовани Господине Уредниче,

Видим из *Нашег језика* да радо одговарате на питања која се тичу нашег језика. Стога сам се одлучио да се и сам користим Вашом љубазношћу, те Вам шаљем неколико питања, као прилог нашој терминологији и правопису.

1. Ту скоро чуо сам од једног сељака из *Баванишџа* да тамо оно што се у пиротском крају означава именом *бачија* зову *сџина*. Одакле та реч и шта управо она етимолошки треба да означава? Код Вука је нема.

2. Енглези имају израз the gang of boys и њиме означавају оне самоникле другарске дечје групе за разне игре. Тражио сам у нашем језику сличан израз, али га нисам умео наћи. Термини: „дружина“, „чета“ итд. не означавају тачно оно што видимо код деце да ниче само од себе, без ичијега претходнога припремања. Има ли израза (нашега) који би

доста јасно одређивао оваква дечја удруживања? Као деца звали смо своје другове у игри „другарима“. Може ли се из тога извести какав нов назив?

3. Може ли се за термин Profitmacher употребити реч *добитник*? Ја га у својим написима већ одавно употребљавам. Код Вука има *добивалац*; али ја не осећам довољно да се њиме може довољно јасно исказати оно што карактерише човека коме је добит у целом животу главна мета. Али, да ли реч „добитник“ исказује довољно снажно ову особину?

4. Какву разлику чините између именице *осећај* и именице *осећање*? И — ако је чините — кад коју особено употребљавате?

5. Шта је боље употребити; *прилагођавање* или *прилагођивање*? У речнику Настаса Петровића стоји за adaptation „прилагођивање“, међутим често читам да други употребљавају и ону прву реч.

6. У *Правојису* д-ра А. Белића има глагол *обликовајши*. Како онда треба казати за Formung? Може ли се рећи *обликовање*?

7. Какву разлику чините између *зайоведи* и *зайовести*? Кад које треба употребљавати?

8. Може ли се казати *подруштвениши* кад се хоће да означи да се ради о томе да се неки човек учини погодним за друштво људско? Новији немачки социолози употребљавају за то реч *соцификовајши* (као што се иначе употребљава модификовати, спецификовати итд.) и то је немачки доста кад се хоће да каже да се ради да се неко оспособи за друштвени живот.

9. Исто тако Немци, кад хоће да кажу да се ради да се једно место уведе у задругу *vergenossenschaften*, тј. да оно — место — постане цело задруга (не *друштво*, јер оно је друго нешто, не ни *удружење*, јер и оно је друго нешто, него *задруга*, где и само име већ казује да ту ради један за све и сви за једнога, да је дакле то формација нарочите врсте). Како бисмо ми могли означавати ту радњу?

10. Од речи *задруга* имамо реч *задругар*, што означава онога који суделује у задрузи по свима њеним нормама. Али има и таквих људи (нарочито код савремених привредних и

сличних задруга) које треба тек спремити за задругаре. Ја сам досада такву радњу означавао именицом *позадругаривање* или глаголом *позадругариваши*, и увек сам мислио да није противно природи нашега језика. Имам ли право? Је ли употреба уместна?

11. Је ли добро превести немачку реч *vergessellschaften* нашом речју *пoдpyшћвeниши*, или има бољи израз којим се означаје радња кад се ради да се неки човек, или група људи, оспособи за живот у друштву, и каква би се именица могла извести од глагола „пoдpyштвeнити“, која би одговарала нем. *Vergesellschaftung*?

12 Мислим да не би било сувишно повући у листу разлику између речи *пaшћвoрa* и речи *пoшћвoрa*. Многи погрешно употребљавају те речи.

13. Г. Белић пише у својим чланцима (у *Нашем језику*) *средствo*. И ја увек тако пишем. Али, држећи се Вукова правописа, ја пишем и *пpедседник*, *пpедстaвник* итд. Он, међутим, пише то друкчије. Зашто чини уступак изједначавању сугласника по звучности код речи *средствo*?

Унапред захваљујем на одговору,

Ваш поштовалац

Мих. Аврамовић

Врло смо захвални уваженом г. Аврамовићу на пажњи указаној „Нашем језику“ овим прилозима, који показују не само његово велико интересовање за језик, већ и правилно разумевање духа његова. Очекујући од њега још који прилог, нарочито у вези са земљорадничким животом и радом, које он врло добро познаје, потрудићемо се да дамо одговор на његова питања. Али од граматичара не треба тражити да они сами за све потребе стварају речи, јер они нису језички законодавци, већ његови тумачи и зналци његових особина. Творац је језика народ или онај књижевник, научник или образован човек који најбоље познаје ствар за коју ствара нову реч, а у исто време има и непомућено народно језичко осећање.

1. Реч *стшина* у значењу „бачија“ није забележена ни у једном нашем речнику, а у прикупљеној грађи СКАкадемије има само један пример: *стйна*, са значењем „стан, *Sen-perci*“, како ју је забележио П. Аршинов у В. Бечкерекy.

Икавски изговор речи „стена“ тешко да има везе са овим случајем, па ни чешка реч *stin*, која значи „сенка“. Пошто је ова реч забележена у Баваништу, у близини румунског, могло би се помислити да је узајмљена из румунског. Али у румунском нема никакве сличне речи.

Можда је ипак ово наша реч. У речнику Вл. Мажура-нића има реч *сѣтин*, узета из *Starina XXIII*, у реченици: *i čine u p(j)ih stin i prebivanje gospodn(j)e*, али јој значење није обележено, јер је нејасно. Вук је забележио у Хрватској реч *шѣн* у значењу *Scheidewand, paries*, тј. преграда, преградни зид, затим *прештин* са истим значењем, од чега је изведена реч *прештинац* („поштански претинац“). Од речи *шин* изведен је глагол *шѣништи*, који значи „кућу преграђивати“, и од њега изведен гл. *прешѣништи*. Вук даље има реч *шѣњ*, забележену у Срему, са значењем „сијено или папрат или слама, што се меће између два плота кад се што оптињује“. Од ове речи су изведени глаголи *шѣњишти*, *зашѣњишти* *ошѣњишти*, који се чују и у западној Србији. И Словенци имају речи *tin* „Schalwand, преградни зид“ и *tinj* „ограда од прошња“; Руси имају *шѣњъ*, што значи „плот“, а Чеси *týn*, „плот, ограда, ограђено место, замак“.

Поред тога, има у нашем језику, и говорном и писаном, и реч *шина* (која се код Ж. Јуришића јавља у облику *шин*), у значењу „преграда, опна, мембрана“. Све ове речи имају заједнички корен *шин* — или старије *шѣн* — од **tūn*, који је фонетски и значењем у вези с немачким *Zaun*, старонордиским *tūn*, енглеским *town*, литванским *tuinas* (ограда од прошња), римско-келтским *-dunum* (завршетак имена многих келтских градова, као нпр. *Singidunum*, келтски назив Београда), староирским *dūn* (замак, град).

Према свему овоме, могла би реч *сѣшина* потицати од истог корена, са основним значењем „ограђено место“, где се држе овце „на бачијама“, „у становима“, јер и реч *кашун*, која у југозападним крајевима значи исто што и *бачија*, било да је романског, илирског или турског порекла, првобитно значи нешто ограђено. Да ли реч *шин*, у значењу „справа у којој се бућка масло“, како ју је забележио Ј. Цвијић у Дримколу, стоји у вези с горњом речју *сѣшина*, требало би испитати на лицу места.

2. Да ли у нашем језику има израз који би одговарао енглеском „the gang of boys“, није нам познато. Можда ће нам ко од наших читалаца послати какав погодан израз за то. Али се од именице *другар* не би могла начинити реч за тај појам. Можда би се ипак могла употребити „дружина“.

3. За термин *Profitmacher* не може се употребити реч *добитник*, јер она у западним нашим крајевима одавно значи „победник“. Из турског узета реч *шићарџија* значи тачно исто што и *Profitmacher*, али ни једна ни друга реч не иду у добар књижевни језик. Можда би ипак било најбоље употребити реч „добивалац“, као што се у Боци употребљава, и како је сам народ скројио у познатој изреци: Кад би трговац свагда добивао, не би се звао трговац него добивалац (Вук, С. нар. пословице 145).

4. Данас се *осећањем* назива радња од глагола *осећајти* или способности да се то осети; *осећај* је појединачни акт осећања (осећајни доживљај). У употреби ове речи има много-размислилажења код писаца, па ћемо о њима нарочито писати други пут.

5. Подједнако је правилно и *прилагођавање* и *прилагођивање*, јер су се ова два завршетка код многих глагола од којих се изводе овакве именице одавно измешали.

6. У регистру речи на крају Правописа проф. Белића нема речи *обликовајти*. Ако је има у тексту, она је правилно начињена од именице *облик*, да би означила оно исто што и немачка реч *formen*, тј. „дати облик“. Ми, истина, имамо руску реч *образовајти*, која је постала од именице *образ*, „лик“, али она значи „створити, начинити“; чак и Руси су морали начинити нов глагол — „оформити“, јер се гл. „образовати“ удаљио од првобитног значења. *Обликовајти* је начињено према *доликовајти*, *одликовајти*, *образовајти*, а од тога глагола је правилно изведена именица *обликовање*, која значи оно што и *Formung*. Оно што се казује немачким глаголом *formen* неки у нашем језику казују глаголима *обличити*, *убличити*, *убличивајти* (исп. НЈ. V, св. 1, стр. 15.).

7. Нема никакве разлике у значењу речи *зайовед* и *зайовест*, али је има у употреби, јер се прва употребљава само у црквеном, библиском стилу.

8. Гл. *подрешћвенићи* је добро начињен, јер значи „начинити некога друштвеним“, тј. погодним за друштво, као што *позеленићи* значи „начинити зеленим“, *погосподићи* „начинити господином“ и сл. Према томе, он значи исто што и „соцификовати“.

9. *Vergenossenschaften* се може лепо казати глаголима *позадружисти*, и *позадруживајши*.

10. Тако исто је умесна употреба гл. *позадругаривајши* и од њега изведене именице *позадругаривање* за појам спремања некога за задругара, јер су обе речи начињене у духу нашега језика: од правилно начињеног гл. *позадругариши*, начинити задругаром, изведен је учестали гл. *позадругаривајши*, чинити задругаром.

11. *Vergesellschaften* може се превести нашим глаголима *подрешћвиши*, *подрешћвљавајши*, ако се односи на случај претварања нечега у друштво, на пр. приватног предузећа у акционарско друштво, а не и за случај кад се неки човек узима за члана.

12. *Пашвора* значи што и *пашворење*, тј. фалсификат, фалсификовање, а *пошвора* је исто што и клевета.

13. Вук је увек писао *д* испред безвучних сугласника, на пр. *одсећи*, *градски*, *одшалиши*, отступајући од правила да звучни сугласници испред муклих прелазе у мукле. По званичном правопису од 1929 ово отступање је задржано само у наставцима *-дски* и *-дство*, те се пише *прејседник*, *ошсек*, али: *градски*, *људски*, *судски*; *средство* *судство*, *људство*.

М. С. Московљевић

ЈЕЗИЧКИ ПАБИРЦИ

Љ. Стојановић о Маретићеву „Језичном савјетнику“

(11)

218. *С-*, (*са-*), *су-*. „Префикси *с* (или *са*) и *су* наслеђени су у оба облика још из прасловенског језика, и тамо се јамачно знало кад треба употребити један а кад други облик. Данас се то више не осећа, и ми не знамо зашто кажемо *збор* или *сабор* а не *субор*, зашто *сусед* а не *сасед*, зашто *савешник* а не *сувешник* итд. Кад правимо нове речи с тим

главни лекар, главни шумар итд. Једино за Ничеовог *Übermensch*-а могли бисмо за невољу рећи *нашчовек*“.

220. *Бјелобрк*. „Најтежа је ствар са сложеним речима. То је „боно место“ и српских књижевника као год и хрватских. То долази, прво, отуда што је немачки језик (а на њега се највише угледа) у томе врло гибак и по духу своје сасвим различан од словенских језика; и друго, што су суфикси *љ, о, а; јљ, јо, ја;* и *њ*, данас мртви, изгубило се осећање њихова значења, и ми данас више не умемо да њима правимо нове речи. Речи (и просте и сложене) које су тим суфиксима постале воде своје порекло из доба када су могле значити и супстантив и адјектив, па су се доцније значења диференцирала и једне остале са супстантивним, а друге с адјективним значењем. На пр. *бјело-брк, голо-крак* постало је онда кад су основе *бјело, голо* и *брко* и *крако* могле значити и супстантив (као што *брк* и *крак* значе и данас) и адјектив (данас *бркаш* и *кракаш*), и те сложене речи првобитно су имале адјективно значење: онај који има беле бркове (*белобркаш*), голе кракове (*голокракаш*), па се прва супстантивисала и значи човека белих бркова (а адјективно значење је изведено другим суфиксима: *бјелобрчан, бјелобркаст*), а друга је остала с адјективним значењем (а за супстантивно изведена је другим наставцима, на пр.: *голокракоња*). Данас се то више не осећа и мисли се да су те речи постале од адјектива *бео* и *го* и супстантива *брк* и *крак*“.

221. *Горосџас*. „Тако и *горосџас* прво је био адј. и супстантив па се супстантивисао, а за адјективно значење добио је други суфикс: *горосџасан*. Тако и *громогласан*“.

222. *Хишројреља*. „Тако су на пр.: *хишројреља* и *злошкала* првобитно били адјективи ж. рода (за мушки род гласили би *хишројрељ, злошкаљ*) па се после супстантивисали, и сад нам се чини да су те речи постале од *хишра* *јреља* и *зла* *шкаља*“.

223. *Зимолисџ*. „Тако и *зимолисџ* и *злашоглав* нису, као што изгледа, постали од *зима* и *лисџ, злаш* и *глава*, већ од основа које су могле значити и супстан. и адјектив па се од тако сложених првобитно адјективно значење супстантивисало у значењу биљке којој зими не опада лишће, а друга остала адјектив: *златне главе*“.

224. „Двобој [може значити] само *двобојан*, од две боје, а никако *дуел*.“

225. „Двоглас [може значити] само *двогласан*, од два гласа, а никако *дифтонг*“.

226. *Црножуш*. „Не ваља рећи *црножуша* застава; то је по немачком *schwarzgelbe Fahne*, али у немачком *schwarzgelb* има и значење: *црн* и *жуш*, а у нас *црножуш* значи жуте боје у којој има и црнине, нешто између те две боје, али преовлађује жута, а не обе боје напоредо. Ми морамо рећи застава *црна* и *жуша*“. Примљено је у правопису да се у првом значењу *црно* и *жуш* одвајају полуцртом: *црно-жуш*; у другом случају не одвајају се: *црножуш*.

227. *Југозапад*. „Тако и *југозапад* не значи и *југ* и *запад*, него нешто средње између југа и запада, ни чист запад ни чист југ“.

228. *Куйойродаја*. „Не ваља ни *куйойродија* и *йримојредаја* [с истих разлога с којих не ваљају ни речи *црножуш*, *југозапад*, исп. т. 229 и 230] које треба да значе куповање и продавање, примање и предавање“. Ове речи нису добре по самоме саставу своје.

229. *Добровоља*. „У речима *добровоља*, *зलोвоља* у првој половини није адјектив већ супстат. *добро*, *зло* (као и у *коловођа*, човек који води коло), а не значи *Gutwilligkeit*, *Unmuth*; то се каже *добра*, *зла воља* (као што се не каже ни *злодјело* него *зло дјело*). Тако и *злосрећа* значи *Unglückskind*, а не *Unglücklichkeit*.“

230. „*Зловољан*, *добровољан*, *добровољац*, *злосрећан*, *злосрећник*, *добросрећан*, *добросрећник* могле су постати директно суфиксима од две речи: *добра*, *зла воља*, *срећа*, а не преко *добровољ* etc., као што су јамачно тако постале речи: *двожичан* а не преко *двожич*, *средоземни* а не преко *средозем* итд. по угледању на такве речи.“

231. „*Малодобан* ако значи *minderjährig* (код нас се у источном делу нашег народа не говори) не може се заменити са *недорасћао*, већ са *малолетан* (то код нас значи *minderjährig*), јер *недорасћао* и *дорасћао* имају релативно значење; неко може бити за нешто дорастао а за друго што недорастао, док малолетан значи да није навршио 21 годину живота.“

232. „Сљејочица, сљејоочица, сљејочница у значењу *слејо* око провинцијално је; *слејоочница* може значити само *слејоочну косић*.“

233. *Исходобан*. „Није рђаво *исходобан*, *исшовремен* etc., али мислим да је боље *једновремен* etc.“

234. „*Тесногруд* мислим да се може у пренесеном значењу (метафорички) употребити за *нейрљив*, *нейшолерантан*, као и *широкогруд* за обрнуто значење; код нас је бар, у источном делу нашег народа] врло обично.“

235. „*Пусшолов*, можда би боље било рећи *џробисвеш*.“

236. „*Умоболан* је добра реч, а *умоболница* за *Irgenhaus* не ваља ништа, јер то би значило *умна болница* а не *болница* за *умоболне*. *Умоболница* би могло значити и ж. род од *умоболник*.“

237. *Бракоразводни*. „Добро је и *бракоразводна џарница*, јер се каже *развод брака*, *разведена жена*, *разведен брак* и не мора бити узето из руског [како Маретић мисли].“

238. *Дугоштрајан*. „Исто тако добро је *дугоштрајан* (што према *дуг* стоји као у нем. *lang* према *langdauernd*) и *крашкo-вид*, иако је обоје по немачком, а није добро *дјелокруг* и *видокруг* (опет по нем.) ни *добробић* (из чеш). што ми кажемо *благосићање*.“

249. „*Умошвор* код нас се каже за *спис*, мелодију, а за слику, кип, зграду — уметничко дело.“

240. *Благогласан*. „Све речи сложене са *благо-* из старословенског су језика (и у њему их има врло много и све су постале по грчким сложеним речима) па су из њега пренесене и у наш стари књижевни језик, и у руски, па у новије време из руског опет у наш: *благогласан*, *благородан* (могли бисмо заменити са *џлеменић*) итд. *Благовремен* значи: кад треба, у згодно време, — и не мора се замењивати са *џравовремен* што је германизам, *rechtzeitig*, јер то може значити само *џраво* (а не лажно) време.“

241. „*Благонаклоносић*, *Wohlgewogenheit*, иако је по немачком добро је, уколико су уопште добре композиције с *благо-*, као што није рђаво ни *доброхошан* иако је по талијанском *benevolus*.“

242. „*Пустоџашан zügellos* значењем није много далеко од основне речи *Пустоџаш*, место где је свакоме слободно пасти стоку“.

243. *Живоџојис*. „Ја мислим да ни *вјекојис* ни *живоџојис* нису добре речи, а ако би и биле, ваљало би рећи *вјекојис*, *живоџојис*, као *црноок*, *мекообразан* итд.“

244. „*Дрворед*, *Alee*, у нашем језику не значи ништа. Што се тиче речи као: *дрворед*, *дугочасан*, *ходочасник*, *игроказ*, *небоџичан*, *знаџижељан* и др. сл. оне су по моме мишљењу тако рђаве да се њиховом употребом врши право насиље над језиком.“

245. *Точка*. „Главне разлике између словенских језика, које су у засебном животу постале саме од себе, без туђег утицаја, огледају се највише у неједнакој промени неких прасловенских гласова, нарочито самогласника, а мање у разлици значења појединих заједничких речи, или у томе што су неке наслеђене речи у једним језицима погубљене, а у другим очуване. Зато међу словенским језицима има много речи које су потпуно једнаке или се разликују само у гласовима. Ако се у једном словенском језику једна реч очувала (или нова постала), а у другом је, на пр. у нашем — нема (изгубила се, или нова није постала), а има речи од истог корена или основе, и изведена је префиксима или суфиксима као и друге сличне речи у нашем језику тако да бисмо је и ми морали створити и исто би морала значити, ја не знам зашто бисмо такве речи називали позајмљеним, кад се оне — што рекао Вук — „ласно могу разумјети и с народнијем ријечима помијешати“? Једино што на њима треба промијенити (да не би стајале међу нашим „као јунад између оваца“) то су гласови ако не одговарају гласовима нашега језика. Тако су радили и наши први књижевници. Примајући старословенски језик као наш књижевни, они су одмах почели писати по свом изговору, не само оне речи које су биле заједничке у оба језика, него су почели догонити на свој изговор и оне које су биле старословенске. То је уосталом проведено и кроз целу ову књигу [тј. кроз Маретићев „Језични савјетник“] сем две речи: *џочка* и *Славени*. Сви разлози којима се правда *џочка* вреде на пр. и за *начело*, па кад се ово не каже *начало*, треба и *џочку* заменити *џачком*. Граматичку терминологију ми

смо примили сву из руског (која је преведена с латинског), па смо је мало по мало мењали замењујући својим речима (место суштаствително име — именица, м. прилагателно име — придев, м. мјестоименије — заменица) или догнали према своме изговору (м. точка — тачка, м. двоточије — две тачке, запјата — запета, што није ни мало нејасније него *зарез*), а нешто је остало као у рус. (глагол, падеж). Кóд *Славени* задржато је *a*, а *ja* је промењено према нашем језику у *e*. Не може се то бранити што би *словенски* могло значити *slavisch* и *slovenisch*, јер *slovenisch* се каже *словеначки* као што себе и зову *Slovenen* *Словенци*. Међу таке речи за које се ни по чему не би могло рећи да нису народне долазе: бекство, читанка, даровит, доживотан, дворач (не мора значити деминутив), громак, изнудити, известити, извешће, једновремен, лични, љубимац, међусобан, међусобица, наука, недоумица, неминован, одељење, одељак, одобрити, опширан, оскудевати, оспорити (спор, споран, отпор), отклонити, побочан, подлога, погранични, предлагати, предводител, присајединити, проистећи, произвести, производ, разграничити, разјединити, разместити, разуверити, састав, савремен, слој, спис, средиште, старатељ, супарник, услуга, уступити, узаконити, веселост, застој, заступити, затишје, збирка, зборник, звонки итд. итд. и све од њих изведене, јер би их овако казао и најпростији Србин или Хрват кад би му затребале“.

246: *Појмиџи*. „Значење оних речи које немају ослонца у нашим речима, ваља, разуме се, научити, али и међу њима има таквих које су преко књижевности ушле и у народни говор, тако да се и не осећају да су позајмљене, као: брак, чин, чиновник, дрзак, глуп, невин, предак, природа, уштрб зараза итд. итд. Али међу њима има и таквих које не одговарају значењу које би према нашем језику имале. На пр. у нар. језику има глагол *појмиџи* у значењу *sich anschicken*: појми да рече = заустити), да га удари (= нешто мало мање него замахну), да устане (= учинити покрет као да ће устати); Хрвати су узели из чеш. *дојам* *Eindruck* (али им значење није јасно, јер га неки узимају за *Einfluss*) а ми смо примили *појам* *Begriff*, и даље извели *појмиџи*, *појимаџи*“.

ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ

19. „*Na nekoliko dana po porođaju djeteta majka je umrla... Dijete je po svom porođaju živjelo 20 dana...*“

У нашем је језику разлика у употреби и значењу између речи *порођај* и *рођење*. „Порођај“ је *Niederkunft*, *partus*: именица која означава само порађање жене (мајке), а *рођење* *Geburt*, *ortus*: именица која значи рођење нечега (ма чега било). Отуда се не могу те две именице мешати, па је према томе и у горњим реченицама требало рећи: На неколико дана по *рођењу* детета (дјетета) .. Дете (дијете) је по свом *рођењу* живело (живјело) 20 дана...

20. „*Kao nevješt i nevježa nije to drukčije mogao ni uraditi.*“

„Невјежа“ је из рус. језика (невџа) и непотребно је код наше речи *незналица*. Отуда је и у горњој реченици требало рећи: Као невешт (невјешт) и *незналица* није то друкчије могао ни урадити.

21. „*Završetak ove prepirke bijaše vrlo začudan i mi...*“

Реч „зачудан“ није потребна нашем језику код речи *чудан*, *чудноваш* и сл. Отуда је и у наведеној реченици требало рећи: Завршетак ове препирке беше (бјеше, бијаше) врло *чудан* (*чудноваш*)...

22. „*On je krjepošću vlasti nametnuo Hrvatima ustav od 1849 god.*“

„Крјепост“ овде не значи оно што треба да значи; овде је ваљало употребити реч *сила*, *снага* и сл. Према томе у горњој реченици требало је рећи: Он је *силом* власти наметнуо... или, још боље, само: Он је *силом* (или *насилно*) наметнуо.

23. „*Преиџерано и неразумно уиџражњавање сиџорџа крије у себи многе џиџасносџи*“.

Уиџражњаваџи (р. упражњятъ), *уиџражњавање* нашем је језику непотребно код речи *бавиџи се*, *бављење*. Отуда је и у наведеној реченици требало рећи: Претерано *бављење сиџорџом*...

24. „*Prema takvom ugovoru morat će tuzemni kapital nastradati...*“

Облик *футура мораћу, мораћеш, мораће...* погрешно је писати одвојено *мораћу ћу, мораћу ћеш, мораћу ће...* (како се пре озваниченог правописа од 1929 г. обично писало по западним крајевима наше земље) — треба, дакле, састављено: *мораћу* и сл. „Туземни“, према рус. *туземный* (или чеш. *tuzemský*), не ваља; боље је рећи описно: *наше земље, ове земље* и сл. Отуда је требало да горња реченица правилно гласи: *Према таквом уговору мораће капитал наше земље настрадати...*

25. „*И он да би се домогао њена имања, убио је*“.

„Домоћи се“ начињено је према немачком *sich bemächtigen*; правилно би се то нашим језиком рекло: *докопайши се, дочепајши се* и сл. Према томе је у горњој реченици требало рећи: ... да би *се докопао* (дочепао) њена имања...

26. „*Он је мислио да ће на његов зов сви доћи да му помогну*“.

Реч „зов“ није рђаво саграђена, јер као што је *лов : ловиши, ков : ковајши, њлош : њлесши*, тако је и *зов : звајши*, — али нам је непотребна код обичнијих речи *позив, звање*. Дакле: ... да ће на његов *позив* сви доћи... или: ... да ће на његово *звање*...

27. „*Postarah se... kako bih ga naveo da barma nešto o tome ispriča*“.

„Барма“ је покрајинско; треба: *бар* или *барем*. Зато је у горњој реченици требало рећи: ... како бих га навео да *бар* (*барем*) нешто о томе исприча.

28. „*Исподвуковао је цијелу књигу црвеним лајисом*“.

Подвуковајши и *подвукивајши* (*исподвуковајши, исподвукивајши*) су покрајински облици; књижевно је: *подвлачијши* (*исподвлачијши*). *Лајис* је из талиј. језика (*lapis*), треба: *оловка*. Отуда је требало у горњој реченици рећи: *Исподвлачио је целу* (цијелу) књигу црвеном *оловком*.

29. „*Уговор су премајошћисали ојуномоћени делегајши...*“

Премајошћисајши није добра кованица, место ње боље

је казати описно: *са стране пошписати* или сл. Отуда је и у наведеној реченици требало рећи: Уговор су *са стране пошписали* опуномоћени делегати.

30 „Несносна њена мучаљивост^т наптеривала ме је да бежим.“

„Мучаљивост“ је из руског језика (молчаливость) и непотребно је код речи *ћушање*, *ћушљивост^т*. Отуда је и у наведеној реченици требало рећи: Несносно њено *ћушање*...

31 „Збирник..., суд прикачен за неки део машине у који се мазиво цеди на каиље.“

Ова реченица није добро стилизована, јер реченица („у који се мазиво цеди...“) може да се односи у главној реченици и на *суд* и *део*, а таква двосмисленост је недопуштена. Могло се у горњој реченици рећи:... суд у који се мазиво капљама цеди а који је прикачен за неки део машине или сл.

32. *Алтернатива... систем двају реченица од којих је једна неистиништа, ако је друга истиништа.*“

Број *два* за мушки и средњи род у ген. има обл. *двају*, а за женски род обл. *двеју* (*двију*). Према томе погрешно је у горњој реченици „систем *двају* реченица“, треба: систем *двеју* (*двију*) реченица...

33. „[То је] сила која чини да се *шелеса* у васељени, а и делови сваког од њих, међусобно и узајамно *привлаче*.“

Од имен. *шело* множ. је *шела*; облик *шелеса* данас је архаизам и има донекле пејоративно значење. Отуда је и у горњој реченици требало рећи:... сила која чини да се *шела* у васељени...

34. „И друга слова, осим *ћирилских* и *глаголских*, *поредана* по *ушврђеном* реду...“

„Глаголица“ (као назив за стару словенску азбуку) и „глаголски“ је неправилно, треба: *глоголица* и *глаголски*. Према томе и у наведеној реченици требало је рећи:... осим *ћирилских* и *глагољских*...

35. „Алгебра... наука о рачунавању с бројевима...“

Глагола *рачунавајти* у нашем књижевном језику нема; место тога треба рећи *рачунајши*; зато не ваља ни *рачунавање*, већ треба *рачунање*. Дакле:... наука о *рачунању* с бројевима.

36. „... али се њеним (алхемије) истраживањима дугује *постјање хемије*.“

Реченица „... дугује се постање хемије“ не одговара духу нашег језика; то је свакако превод немачког *schuldet man den Beginn (die Entstehung) der Chemie*. Могла се у горњој реченици иста мисао исказати добрим нашим језиком:... али захваљујући њеним (алхемије) истраживањима створена је, постала је хемија.

37. „*Ako ti se ne javi potreban broj djece za upis mor da ce ga onda upisati.*“

„Морда“ је покрајински облик, књижевно је *можда*. Отуда је и у горњој реченици требало рећи:... *можда* ће га онда уписати.

38. „*Масовно сељење из Мадрида учинило је...*“

„Масовно“ је према руском „массовое“; боље је у *масама*. Зато је требало у горњој реченици рећи: Сељење из Мадрида у *масама* (или *масама*) учинило је...

39. „*Бит његова питања је чисто политичке природе.*“

„Бит“ је према чешкоме *byt* (=суштина), боље *суштина*. Отуда је и у наведеној реченици требало рећи: *Суштина* његова питања је чисто политичке природе.

40. „*Takvi ljudi ce uciniti sve, najskoli oni koji se na to jos nagovaraju.*“

„Најсколи“ је покрајинска реч, књижевно је *особишо*, *нарочишо* и сл. Отуда је и у наведеној реченици требало рећи: Такви људи ће учинити све, *особишо* (нарочито) они...

а плаћена у готову

НАШ ЈЕЗИК

ИЗДАЈЕ

ЛИНГВИСТИЧКО ДРУШТВО у БЕОГРАДУ

УРЕЂУЈЕ

ДКОФ

Година V Свеска 3

Овај је часопис препоручен свим школама одлуком Министарства просвете П.бр. 22 184 од 10 августа 1932 год., а на основу мишљења Главног просветног савета С.бр. 473 од 21 маја 1932 год.

БЕОГРАД

1936

САДРЖАЈ

1. А. Белић: Босански језик или стил	65
2. Đuro Šurmin: Protiv kvarenja našega narodnoga jezika	69
3. Д. Костић: Да се царско не разлази лице	76
4. Тугомил Ујчић: О називима за занатлишка и друга занимања	79
5. Језички лабирци	85
6. Језичке поуке	90
7. Наша пошта	93

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР:

Драгутин Костић, Милош Ивковић, Глиша Елезовић, д-р Милош С. Московљевић, д-р Бранко Милетић, д-р Данило Вушовић, д-р Радомир Алексић, д-р Петар Ђорђевић, Радосав Бошковић и Миодрaг Лалевић

Наш језик излази једанпут месечно, а десет бројева чине једну књигу. Годишња претплата дин. 30. Поједини број дин. 4. — Претплата се шаље администрацији, Српски семинар, соба бр. 5, чековни рачун бр. 54818, а рукописи — секретару Уређивачког одбора д-ру Радомиру Алексићу, Српски семинар, соба бр. 3, Универзитет у Београду.

НАШ ЈЕЗИК

ГОД. V

СВ. 3

БОСАНСКИ ЈЕЗИК ИЛИ СТИЛ?

Г-ђа Исидора Секулић написала је (Политика од 24 новембра 1936 г.) врло занимљив чланак под насловом „О језику Босне на основи старих и младих текстова“. Ту се она, поведена оригиналним особинама језика босанских писаца, пита: да ли Аустрија није донекле имала права када је језик Босне називала у званичном и приватном говору *босанским језиком*. Можда је она, мисли г-ђа Секулић, макар нешто осетила од индивидуалности тога језика коју тако јако осећа сама г-ђа Секулић. Г-ђа Исидора Секулић тешко ће се сећати оне буре која се подигла када је В. Јагић у Делегацијама говорио о „босанском језику“. Тада су истакнути људи нашег народа писали отворена и оштра непријатељска писма Јагићу у којима су доказивали да нема босанског језика, сем у плановима Аустријиним, која је хтела на основу босанског језика да створи и босански народ као засебну етничку јединицу на Балканском Полуострву. И Јагић се за последњих двадесет и више година живота упорно бранио од приписиване му жеље да огласи босански језик за нешто самостално, и то све нашироко помиње у својим „Споменима“ (II књ. 243—245). Да ли је Аустрија била у праву или они који су против самосталности босанског језика тако огорчено протестовали? Има ли у босанском језику таквих особина да се на основу њих може заиста закључити о његовом самосталном положају?

Г-ђа Исидора Секулић вели за Босанце:... „како убоги живот око њих није имао културних форми ни друштвених редова, све тековине духа ишле су у језик „тај језик постаде школа, забава, лек од смрти“. Ово је тачно. Али зар није тако било до ослобођења у целом народу нашем и зар тај живот није дао нашем народу његове умотворине и онај богати „фолклор“, којима се он тако одликује од других на-

рода? Зато ако вреди за Босну да је она умела говорити, док је други свет умео читати и писати, то вреди подједнако и за друге покрајине наше. В. Караџић је, узимајући народни језик за књижевни, онај језик који се огледао у народним умотворинама, — могао с правом истицати његову потпуну способност да послужи као основица нове културе која се тада стварала. Зар би то могло бити да наш усмени народни језик није имао свој уметнички унутрашњи живот кроз векове? Зато се може рећи да је и у другим крајевима нашим као и у Босни „кроз столећа свако лично задовољење било туђ појам“, па је и претставницима њиховим као и Босанцима језик био „лично задовољење, сласт, ђеф, правдање, освета, игра и утакмица талената“.

Све је то створило, као што је већ поменуто, ону усмену литературу у нашем народу којој нема такмаца.

Г-ђа Секулић оштроумно вели: „Оно чиме се језик Босне разликује од језика Херцеговаца и Црногораца, који су примали у се и медитеранско море и сунце и нешто од латинске културе, док је језик Босне био закопан у земљу као семе, и растао сам из себе“. Али да ли је босански говор баш толико самоникао? Да ли на словенску, српскохрватску сету у њему ипак није мало накалемљена и оријенталска елегичност, исто онако као што је романска патетика нашла отклика код нашег динарског човека? Да ли се може рећи да су Босанци духовно само експлоатисали Турке, употребљавајући турски језик само из естетских разлога, да добију нов ритам и нове боје, а да се нису до извесне мере и несвесно томе утицају подвргли. Да ли турски речник заиста значи у босанском говору само: севдалинство, маскараду, ђеф, шалу Зембиљеву?

Наш је језик и по другим крајевима примио доста туђих особина, али није изгубио своје лепоте и свога духа. Наш живаљ је продужио својим језиком да изграђује своју духовну културу. Зато је ту његов језик увек најчистији, зато „чисто народним језиком као да Турака никад није било уме“ и „Босанац разговарати са земљом и небом, са науком која његову природу и обичај народни испитује, најзад са богињама уметности“.

Г-ђа Секулић се одушевљава до усхићења језиком Босне и овако узвикује: „Језик Босне, то је једна колективна умет-

ност чисте генијалности, од ранга народних умотворина, али која није само чудо прошлости, него је и чудо садашњости“. То би значило само да је савремени књижевни језик босански архаичнији од нашег обичног књижевног језика, да је још увек епски, какав је био језик Караџићев. То би показивало или да нови развитак књижевног језика још није захватио босанске писце у довољној мери или да они навлаш пуштају да кроз њихова дела говори народ у већој мери неголи код других писаца. Њихово језичко осећање, како нам се чини, непосредније је него код многих других. Не само да има речи које су се другде изгубиле, а код босанских писаца их има, — него код многих речи босански писци осећају основно значење речи, готово етимолошко, које је другде избледело и замењено новим, изведеним значењима. Тим изворним цртама свога језика они уносе каткада пријатну свежину или чак оштрину, како би рекла г-ђа Секулић, у наш књижевни језик. Што се пак тиче уметничког и колективног карактера језика босанских писаца, не треба заборавити да је сваки језик колективна творевина, а језик књижевника, о којем и говори г-ђа Секулић, мора бити уметнички, јер је језик сваког књижевног дела такав или треба да је такав.

Али и поред ове изворности и лепоте босанског језика г-ђа Исидора Секулић вели за њ: „У Босни још има старе вулканске магме, још Босна своје три, четири прошлости није претворила у реминисценције које се могу стрти као погрешни стари рачуни. Још су по њој поскидане жиле и богумилством, и последњим краљевима, и Турцима, и Аустријом. Отуда и у језику њену речници векова“. Ово је тачно, али је у сваком језику тако. Негде се речима евоцирају различна робовања, светле или тамне епохе народне историје, а негде се све то већ давно преживело и заборавило и речима се евоцирају слике из различних друштвених редова, установа, догађаја итд. Та је прошлост међутим и њена трагика тако блиска у Босни да је босански писци још преживљавају, ако не непосредно, оно свакако посредно. Они ту прошлост осећају у засебним речима, у оној атмосфери које оне са собом носе.

*

Ово танано и даровито разлагање о језику босанских писаца г-ђе Исидоре Секулић показује како је она осетљива

за реч и израз и колико се наш књижевни језик издиференцирао, и то баш за последњих сто година развитка. Нема никакве сумње да је босански језик, заједно са Вуковим херцеговачким и Даничићевим војвођанским, народна основица нашег књижевног језика. Према томе, немогућно је ту говорити о неком босанском језику као о нечем самосталном; али књижевни језик, и говорни и писани, у различним крајевима нашим има увек нечег индивидуалног и особитог у себи. То је његова покрајинска боја. Није само босански језик тако завршен у своме развитку и тако самосвојан. Ја нећу спорити лепоте босанском говору и стилу; али сам уверен да се људима других крајева могу чинити исто тако лепи и говорни књижевни језици других покрајина. Питање је шта они у њима осећају, какве слике и емоције ти други покрајински језици у њима изазивају.

Из овога се види само како је богат наш књижевни језик стилским и језичким могућностима и како велики развитак у том правцу пред њим стоји. Питање је само да ли ће нам писци дати увек могућности да осетимо све те лепоте као што су учинили познати босански писци. Да ли ће они нову реч или нови израз умети тако да вежу у своме делу са приказивањем стања и догађаја да осетимо сву драж њихове евокације, она четири слоја, и још много других слојева које је на различним местима наше земље слагала прошлост наша.

Босански писци су пошли правилним путем. У њиховим изразима које наводи г-ђа Секулић као: „хлеб је зелен од године поплавне“, „ватра ћумури“, „свирач усецка гудалом“, „цура иглом прозор заковала“, „вода Дрине се на сунцу укухала“, — ја гледам само непосредно освежавање нашег књижевног језика при непосредном додиру наших књижевника са народним језиком. Наш књижевни језик постао је од народног. Он се помало од њега одваја и, као сви књижевни језици света, почиње се развијати својим начином. Али један од сталних извори његова богаћења и у језичком и у стилском правцу — остаје наш народни језик. Било да се то богаћење врши поновним уношењем изворних значења речи, било новим речима, било изазивањем слика из различних епоха нашег живота, да се њима осветли оно о чему се:

говори, било ма којим другим емотивним средствима, — оно показује пут којим треба да се креће наш књижевни језик док не постане јединим разговорним и писаним језиком свега нашег народа.

А. Б.

PROTIV KVARENJA NAŠEGA NARODNOGA JEZIKA

U „Našem jeziku“, godina V. sv. 1 na strani 8 požalio je A. Paunov, što još „niko nije odgovorio gosp. prof. Đ. Šurminu, jer mu se *sve čini da uvaženi g. profesor nema prava.*“ G. Paunov mi priznaje da ubjedljivo branim narodni jezik, ali ističe da „*treba još dokazati da je to baš jezik koji je poslužio Vuku za njegove jezičke reforme, da je to srpskohrvatski narodni jezik, književni naš jezik.*“ Za potpuno razumijevanje isticanja ovih rečova odmah poslije gore navedenih riječi gosp. A. Paunov dodaje i ove svoje tvrdnje: „Autor to nije dokazao i *meni se čini, da kad bi se u cjelosti usvojilo što autor predlaže, istom bi onda nastalo kvarenje narodnog jezika, koje bi moglo imati neželjenih posljedica po čistoću jezika.*“

Da ova tvrdnja i ovo „čini mi se“ ne ostane samo u „Našem jeziku“, neko se pobrinuo pa je ovu skroz samovoljnu i nedokazanu tvrdnju turio s jednom političkom pozadinom i u „Pravdu“ od 9 X o. g. Pravdinu piscu ja sam odgovorio samo za publiku koja ne čita i nema interesovanja za filologiju. Filološki odgovor sam zadržao za „Naš jezik“, pa ga evo ovdje i iznosim.

Ja po svojoj prirodi primam s najvećim mirom svaku kritiku i samo onda dajem odgovor kad vidim i uvjerim se da kritičar ili neće ili ne zna stvar o kojoj piše. Po onoj „čini se“ argumentaciji, meni je jasno da je gosp. Paunov već u krivom gledanju na cijelu stvar kad se požalio da se prije njega niko nije pojavio da mi odgovori na razlaganja. Da ne ostane i tu u zabludi, reći ću mu da se u „Obzoru“ javio 16. III o. g. gosp. Andrija Kullier iz Sarajeva. Njegova je argumentacija imala sve biljege političkih stranačkih interesa¹⁾ i on se postavio na nefilološku osnovu: da

¹⁾ Isp. ono što A. Kullier. tvrdi da hrvatski jezik kvare u prvom redu školske knjige. Možda ima pravot

brani ime pretsjednika bivše hrvatske seljačke stranke gosp. dra Mačka od neispravne deklinacije njegova imena i tvrdi premturskim primjerima i riječima: direk, čustek, ešek, fišek itd. da i za našega hrvatskosrpskoga Máčka, a i kajkavsko-hrvatskoga i slovenačkoga Máčka od nominativa Máček pravilan kosi padež ako se u njemu nominativno nepostojano *e* zadrži. Po Kullierovu mišljenju prestiž jedne ovakve ličnosti ne dopušta da mi filolozi branimo čistoću jezika ni onda, kad se g. Paunovu čini da odbacivanje oblika Mačeka može dovesti do kvarenja narodnog jezika, jer gosp. Kullier ne zna postanka toga nesrećnog nepostojanog *e* u kajkavaca. Ali i gosp. Paunov se dao u svojem rasmatranju na polje političko.

Istina je, ja sam se preko 20 godina bavio politikom. Ali sam do 1921 godine s interesom pratio i onu nauku koja ima u našim univerzitetima svoje posebne katedre za proučavanje našega narodnoga jezika i njegove istorije. Moji recenzenti gospoda Kullier i Paunov pronašli su da sam ja ustao protiv oblika Maček- Mačeka zbog politike gosp. dra Mačka i da sam ja kao politički zadržti strančar ustao bez onog jezičkog osjećanja koje jedno hrvatskosrpsko uho mora imati, zato što ne držim da i sto od sto pisanja novina u Beogradu ili u Zagrebu pa i u Sarajevu mogu biti dokaz za nešto da je ispravno, kada to u nas svako dijete i u srednjoj školi i bez škole zna da ne valja! To je ono što gosp. Paunov kaže: što postoji za političare, ne postoji za filologe i za lingvistiku kao znanost, ako hoće da se na njoj radi kao na nauci.

Netačna je tvrdnja da moj članak daje pravo političkoj „primijenjenoj“ filologiji koja je stvorila naše sada već jako jezičko trojstvo, dok smo do 1928 godine imali još samo „dvojstvo“, budući da su dotle još Hrvati priznavali da imaju isti jezik sa Srbima. No u najnovije doba primijenjena filologija, uz nauku izvesne gospode, danas hoće da pokaže kao da nije hrvatskosrpski jedan jezik!*) Danas Ljubljana traži svoju akademiju za Sloveniju, a ako u Beogradu ili u Zagrebu na pozornici hoće da dadu koji komad od kojega slovenačkog pisca, onda se to označava kao prijevod. Dakle je „primijenjena“ filologija u stvaranju srpskohrvatsko-slovenačkog jezika više razdvojila nego spojila ono što bi po filološkoj teoriji

*) Gosp. Kullier piše da za čistoću hrvatskoga jezika treba jezično dotjerati školske knjige po autoritetu Vuka i Daničića.

išlo uporedo, a ne jedinstveno. Dalje u to pitanje, koje je jedna teška strana našega državnoga života, neću da idem, a bilo bi sasvim politički da ga i istoriski prikazujem.

Iz ovoga se može vidjeti kako nerazumijevanje tendencije raspravljanja o jednoj skroz nepolitičkoj stvari, može dovesti do skroz neželjenih zaključaka, koji mogu da dovedu i do tvrdnje da po mojem dokazivanju i hrvatskosrpski ne bi bio jedan jezik. Kao da glas *e* (u Ratajec) ima drugčiju starinu i podlogu nego *e* u kajk. (Maček). Na strani 9 „Našega jezika“, na moje isticanje da se u „svima novinama može čitati da su neka g.g. posjetila dr. Vlatka Mačeka“, tvrdi gosp. Paunov da ta sama činjenica, što se to može čitati u svim novinama sili nas na ozbiljno razmišljanje: *da nije to možda pravilno i tačno?* G. Paunov veli da ih ima koji pišu i Mačka, i tvrdi da 80% naše štampe imaju genitiv Mačeka. *I nesumnjivo imaju pravo!* I za ovu mu tvrdnju služi „što se poluglas staroga jezika u našem kajkavskom dijalektu zamjenjuje glasom *e*, a u štokavskom glasom *a*, ako je slog zatvoren“. To je uzeto iz moje argumentacije za zamjenu staroga poluglasa u kajk. i štok. dijalektu. Iza ovih gore navedenih riječi, gosp. Paunov dodaje tumačenje tome ovim riječima: „Drugim riječima rečeno, u slovenačkom jeziku (i kajkavskom dijalektu isto) zvuk *-e-* je *umetnuti zvuk!!* i njega nestaje u genitivu, dok u *srpskohrvatskom jeziku nema ni jednog primjera* gdje bi *-e-* bilo umetnuto. *E* je u štokavaca uvijek *stalni, stabilni*, a ne „*bjegli*“ glas, onda zašto da ga nestaje u genitivu? Maček, Mačeka isto kao Rosulek, Rosuleka“ itd. Za što ga nestaje u imenima kao Ratajec, Ratajca (Služb. nov. od 1 XII 1936.)?! Tvrditi da je srpskohrvatski jedno a narodni jezik g. Mačkovih sugrađana drugo — odviše je velika smionost! Gosp. Kullieru u Obzoru nisam htio odgovarati. Njegovo je izvođenje za ispravnost oblika Mačeka, ne samo nepravilno, već i rđavo napisano...

Ipak ima jednu snagu gosp. Kullier pred gosp. Paunovim, a ta je da on prepušta gosp. dru Mačku da on izjavi što je pravo. Gospodin Paunov pak hoće da dokaže da on smije diktirati dru Mačku i svim drugima koji ne idu pod njegovu gramatiku, da mora ostati: Mačeka, Korošeca, Kranjeca, a Obzorovi saradnici, kao pod pritiskom Kullier-Paunove argumentacije, pišu ovih dana da se nadbiskup gosp. dr Rodić rodio u Nurkovacu (selo se zove Nurkovac kod slavonske Požege, a bilo bi kajkavski

Nurkovec, a i Zagorac bi rekao *Nurkovec*). Ja, kao ispitanik, ili po novom diplomirani, profesor gramatike srpskohrvatskoga jezika i kao profesor koji nešto poznaje i naše dijalekte i istoriju našega jezika izjavljujem: Za mene nije pitanje da li slovenačko prezime Máček ima u kosim padežima to *e* ili nema, već je tu pitanje kako stoji naš jezik u svom razvoju spram staroga slovenskog jezika. Ja ovo pitanje i ovu tvrdnju protiv „čini se“ argumentacije iznosim i potvrđujem je priznatim filološkim kapacitetima za naš jezik: 1) God. 1923 izašla je od gosp. prof. dr. Aleksandra Belića knjiga Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika. Na strani 213a) ima riječ máčak, a na strani 10 pod 11 govori o *nepostojanim* i *pokretnim* samoglasnicima, te pod 1 piše: „Suglasničke se grupe na kraju reči u našem jeziku rastavljaju glasom *-a-* kada nisu *st zd, žd* i *št*. Kod imenica prideva i zamenica to je *a* nepostojano i gubi se u zavisnim padežima u kojima je grupa suglasnika na kraju reči, samo u drugom padežu množine to se povraća na pr. nokat: (kajk. noket) nokta, nokata dobar: dobra itd. 2.) Rođeni kajkavac (zapravo kajkavec), mi smo ga zvali Hercegovac sa Sulte, blaženopočivši profesor dr. Ivan Broz izdao je 1889. god., troškom hrvatske vlade, knjigu za škole *Oblici jezika staroga slovenskog s dodatkom o postanju oblika jezika hrvatskoga ili srpskoga* za VII i VIII razred gimnazije. Broz je radio tu svoju knjigu prema nauci i knjigama Slovenca i priznatoga filologa dra F. Miklošiča (on se potpisivao Miklosich) i prof. A. Leskiena iz Leipziga. Na strani 59. govori Broz „K nauci o glasovih“, te pod 1) raspravlja o *poluvokalima* koji ili nemaju u hrvatskom jeziku nikakve zamjene osobito na svršetku riječi i u opće na mjestu gdje ne treba nikakva vokala, da bi se mogla riječ lako izgovoriti, isp. *hromъ, kostъ, brati-brati, osvca-ovca* ili imaju zamjenu punim vokalom, redovno vokalom *-a-* i to u opće na mjestu gdje treba da je vokal, da bi se riječ mogla lako izgovoriti isp. *dъska: daska, mъgla: magla* (kajk. *megla*) *sъnъ: san*=(kajk. *sen*.) *лъвъ: lav, krotъkъ: krotak* (kajk. *krotek*), *равънъ: ravan* (*raven*, selo Raven iz Ravna, a nikako iz Ravena). Broz dalje veli: *Samo nestanak poluvokala u hrvatskom jeziku može objasniti pojave koje se pokazuju, poredeći riječi stare slovenske i hrv. kao na pr. sъsati i sati* mjesto *ssati, sъdravъ=zdrav, bъčela pčela* itd. Na strani 60 uči dr. Broz da u *kajkavskom dijalektu* mjesto glasa *-a-* u ovakim prilikama dolazi glas *e-*, isp. *maček: mačak*,

i sl. 3), Među onima koji su imali uvjerenje da je srpski i hrvatski jezik jedan isti, bez obzira na kajkavski dijalekat, bio je sigurno priznati filolog i poznavalac naših dijalekata pokojni prof. Vatroslav Jagić, sigurno mojim recenzentima poznata filološka firma i sigurno poznavalac ruskoga jezika. Jagić je 1864 godine izdao knjigu Gramatika jezika hrvatskoga. Dio prvi. Glasovi. Na strani 15 njegove knjige nalazi se ono što je Jagić onda znao o poluglasima *v, b*, pa konstatuje, s obzirom na etimologiju, da riječ kao *mьgla, magia, megla* po etimologiji odgovara grčkoj riječi: ῥαμύχλη, dakle *b=i*; дѣнь=dies, ъ=i. Na strani 20 nalazimo da hrvatski jezik traži čiste glasove i pune, ne podnosi nosnih glasova i poluglasa, redovna zamjena dvaju poluglasa je glas-*a*-; u starim ćirilskim zamijenjen je katkad glasom *e*, na pr. *правдѣнь=praveden*.

Da mi se ne bi prigovorilo da sam uzeo samo Hrvate kao stručnjake u ovom pitanju, ja sam se obratio i zemljaku gosp. dra Mačka, pokojnome dru Miklošiču i u njegovu Etymologisches Wörterbuchu der slavischen Sprachen, Wien 1886 i na 179b strani našao sam supst. mačka nsl., serb. maca, mačak, mačka, klr. mačka, ung. macska. Das wort beruht wahrscheinlich wie d. miecze auf dem namen Maria: s. maca Maria, magy. macza geliebte.

Gosp. dr. Maček, zbog kojega su moji recenzenti zašli u krive i antifilološke tvrdnje, kad je gosp. profesor komparativne filologije na Zagrebačkom univerzitetu i pravi član obiju naših akademija gosp. dr. Tomo Maretić obrađivao u ARj riječ máčak, nije bio politički toliko ugledan kako je danas. Maretić navodi u ARj i to da riječ máčak znači i ime nekim biljkama i nekim mjestima, slovenačkog prezimena (nadimka) ne navodi, ali navodi imena mjesta u Bosni i drugdje. Nigdje nema traga imenu za mjesto kao Mačekovac, koje bi potvrđivalo obl. Mačeka, ali ima Mačkov kamen, Mačkovci i Mačkovac. Što prezime Maček nije ušlo u ARj, razlog će biti taj, što ARj ne vodi računa o kajkavskom dijalektu, a koji je uzrok tome to ovamo ne spada¹⁾. Ali da je iz političkih razloga došlo do deklinacije Maček-Mačeka, to je sigurno, a pomišljalo se na akcentuaciju našega máčka prema

¹⁾ To bi išlo u raspravu o postajanju prezimena u hrvatskosrpskom kao i slovenačkom jeziku; naš kajkavski svijet u tom pogledu — koliko je meni poznato — tu se potpuno slaže sa štokavcima, a ne sa slovenačkim govorom. Koliko se kod Hrvata nalaze imena kao Pétek, Svétek, Máček itd, biće izvorno slovenačka imena doseljenika.

omraženom slovačkome renegatu Mácsiku, koji je poznat kao progonitelj naše knjige kao cenzor u Zagrebu od 1840 do 1844 god. Ovo ime ima mađarski akcenat, pa je bilo filološki nepismenih pristaša gosp. dra Mačka koji su htjeli da i ovo slovenačko ime dobije po prilici isti akcenat kao i onaj Slovak. Zasta neki su išli tako daleko da su ime političkoga vođe Hrvata htjeli da dovedu u vezu s rečju máč!! i onda Maček, premda je njegov otac bio kao i on ponosan svojim prezimenom kao Máček.

Kad je u Zagreb stigao članak gosp. Paunova kao odgovor na moj članak bilo je i profesora i članova akademija koji su tvrdili da je ispravno Máčeka. Ali su dodavali da bi jedini gosp. dr Maček imao pravo da kaže kako se njegovo ime mijenja u kosim padežima. Dakle glavnu bi riječ kod svega toga čisto gramatičkoga pitanja, nikako ne pravopisnoga, — jer to ne ide u pravopis, — imao sam gosp. dr Vladimir ili kako se on sam potpisuje Vladko Maček.

Da se i ovakvim kritičarima zadovolji uzeo sam list „Seljački dom“, glavno glasilo hrvatske seljačke politike, kojemu je izdavač i vlasnik dr VLADKO MAČEK.

U četvrtom broju od 19 studenoga (novembra) 1936 god. seljak Petar Frček (gen. Frčka i to je ime kao nadimak) piše: pod vodstvom dra Vladka Mačka; potpretsjednik kotarske organizacije HSS za kotar imotski u Dalmaciji Stanko Škare pjeva pjesmu i gradi ovakve stihove: U ime Boga pravice i mira — vođe našeg *Mačka* Vladimira itd.; na kraju su za nas interesantni stihovi: brani prava hrvatskog seljaka poput vođe Vladimira *Mačka*. — Josip Slivak seljak kod Velike Gorice, čisti kajkavski kraj, piše pod vodstvom dra Vladka Mačka. Seljački književnik i novinarski radnik Mijo Stuparić iz Vidrenjaka (kod Kutine) poznaje samo pretsjednika dra Vladka Mačka, a jedan on najbližih poštovanom gosp. dr Mačku, Janko Tortić. zna samo oblik dra Mačka. Najbliži njemu sekretar (tajnik) političke kancelarije stranačke, profesor Jakob Jelašić sigurno zna što njegov šef o svom imenu misli. U prvom broju „Seljačkog doma“ na strani 3c) piše dra Vladka (ne Vlatka!) Mačka; pa i: narod pod svojim vođom drom Vladkom Mačkom itd. itd. I najvjerniji i najstariji drug politički Mačku gosp. Rudolf Herceg izjavljuje u Seljačkom domu br. 1 str. 2c): „mi smo svi za Mačka; isto tako za vođu priznaje dra Mačka i advokat dr. Josip Torbar itd. itd. — Mogao bih navesti još sijaset po-

tvrda za moju tvrdnju iz lista koji je predstavnik gosp. dra Mačka i njegovih najbližih rugova i prijatelja. — To bi bio najautentičniji dokaz za moju tvrdnju — kad ne bi bilo nauke koja je sigurnija i jača od pisanja novinara i zadržanih političara i od mojih recenzenata, koji, ne znam iz kakvih razloga, ne mare za rezultate preko sto godina stare nauke, poznate ne samo slavistima, već i učenicima osnovnih škola. Oni recenzenti koji misle da se sve mora gledati naočarima politike i argumentirati formom „čini mi se“ i nemaju pravo za to, jer takav recenzent ne zna stvari i ne mari za tu dosadnu i dosta tešku nauku, koja ima da posluži našoj knjizi i danas kako je služila i prije stotinu godina, da se riješimo kojekakvih nagrada kao *vešeraj* i *devrek*, itd. i da se poslije Vuka, Daničića, Belića, Maretića, Budmana i tolikih drugih ne smije zahtijevati u 1936 godini da se školske knjige u nas pišu onako kako se u kom kraju govori (vidi Obzor od 16 III 1936).

Uvjeren sam da je ovdje dosta argumenata pruženo da i gosp. Paunov razumije, poradi čega se osim njega i g. Kulliera te nekoga u „Pravdi“, niko nije javio na prvi moj članak o zamjeni starih poluglasova u hrvatskosrpskom jeziku i u slovenačkom govoru. Ljudi ako ne znaju razloga, osjećaju duh maternje riječi. Kad bi se prihvatila argumentacija o razvoju jezika po tvrdnjama gosp. Paunova, onda bismo se vratili u vremena kad je Vukova „baba Smiljana“ među našim književnicima vodila veliku riječ. Pojave sadašnjega nemara u pisanju pokazuju se baš u dnevnoj štampi koja iznosi najsigurnije dokaze da i s *katedre* mogu da se propagiraju kurioziteti za naš jezik. Ljudi od „katedre“ pišu: ako mislite da *će te uspjeti* (Pravda 28 XI), ili na drugom mjestu u uvodniku: da *bi smo* i ovdje; *vi će te* doći do nas itd.

Da se izbjegne ovakvoj anarhiji, koja dokazuje da naše škole ne pokazuju dovoljno interesa za učenje maternjega jezika, ustao sam u prvom svom članku protiv kvaritelja jezika, a ovdje ustajem u odbranu nauke o slovenskim jezicima, a nikako kao čovjek koji bi pisao o filološkim stvarima s obzirom na politiku.

U Zagrebu
decembra 1936

prof. univ.
dr. Đuro Surmin

ДА СЕ ЦАРСКО НЕ РАЗЛАЗИ ЛИЦЕ

У другој књизи Вукових Српских народних пјесама, у оној под бројем 27, названој *Удаја сестре Душанове*, каже се:

Кад се царе напојио вина,
Таде царе ријеч говорио:
„Чујете ли, сва српска господо,
Што ја хоћу ријеч бесједити:
Да ја узмем сестру Кандосију,
Да је узмем за љубу вијерну,
Да се царско не разлази лице,
Да се царско не растура благо.

Родоскрвној намери, коју народни певач опрезно оправдава царевим пијанством, сам цар наводи два разлога. Други, јасно казан, економски: да се царско благо не растура давањем уза сестру Кандосију мираза, који уз такву царску принцезу не би могао бити незнатан. Први, главни, мање јасно казан у истакнутом стиху, могли бисмо назвати расним. Он би се, мислим, могао разумети као бојазан царева: да би се из брака сестре Кандосије (име јој узето из популарног романа о Александру Македонском) и било којег, баш и највећег властелина, могла рађати деца налик на њу или на *њега*, као ујака, дакле с „царским лицем“. А та деца већ не би више била и *царска* него тек властеоска. Тако би се „царско лице“ профанисало.

Откуда творцу ове песме или бар овога стиха, унесе-нога из неке друге старије, идеја та о неком нарочитом, утврђеном, отиписаном, за царску лозу монополисаном „царском лицу“, које се не разлази него се верно преноси с једнога „цара“ на другога, с оцева на синове? Где је он то и када, поредећи лица неколиких „царева“ наших, могао запазити толику сличност међу њима? На двору средњевековном а у току чешњих промена на престолу и за владе неколиких владара, које је познавао живе — свакако не. Него на сликама њиховим, несумљиво.

Кад? Увек од половине XIV века па наовамо. Где? По-најпре у три наша манастира, у Грачаници, у Дечанима, у Патријаршији у Пећи, на фреско-сликаним „лозама“ Немањића.

Јер, ту су дати ликови свих „царева“ Немањића с „царем“ Немањом-Симеоном у „стаблу“ лозе, која елиптично уоквирује све последнике његове, поређане у три главна спрата.

И што ће посматрачу ма које од те три „лозе“ одмах пасти у очи, то је: да, заиста, сви „цареви“ почев од Немање па преко Саве, Стевана Првовенчаног, Уроша, Драгутина, Милутина, до Стевана Дечанскога — имају у основним цртама једно и исто, негде старије негде млађе, „царско лице“. Увек дугуљство, оштрих линија, мало кукаста и танка носа, бадемастих очију, дугачке раздељене браде.

И баш цар Душан, за кога Вук већином везује „цара Стјепана“ у народним песмама иако овај управо претставља контаминован тип свих Немањића, и с Немањом, сдваја се лицем од осталих претходника његових „светопочивших родитеља и прародитеља“. Његово је лице нешто шире, очи крупније, округле и дубље, црње у поређењу с очима Немањића првога типа, нос краћи, правији, са ширим ноздрвама, бркови тањи и краћи (као у Фербанкса), брада краћа и ужа, облија. Изразом, нарочито очију, лик му је сличан лику Христа Пантократора (свемоћног самодршца), како је то истакао г. Св. Радојић у Портретима српских владара. Син му Урош (и на Лози у Патријаршији) претставља исти тип само ублажен, нежнији. Па се тип тај углавном назире и на лику кнеза Лазара (у Равници), више у очима, с нешто дужом брадом, пунијом, а много више на ликовима синова његових, Стевана и Вука, нарочито на заједничкој им фреско-слици младићкој у Велући, па и на овалнијем лицу Стевановом у Манасији. То би, ето, опет било углавном једно исто *царско лице*, према ранијем *краљевском*. Да ли нарочито стилизовано према Пантократору, или је можда и обрнут случај?

Нас се овде не тиче да ли је фреско-сликар Лоза, односно настарије, грачаничке, сам извршио то типисање, стилизовање „царског лица“ (према Немањи), или му се оно наметало стварном сличношћу главних претставника лозе Немањине, приказаних на Лозама у главним великим оквирима. Ово је друго врло вероватно, јер је несумњиво утврђено да ликови владара наших по манастирима, нарочито по задужбинама њиховим, имају вредност портрета, што је у споменутој књизи г. Радојића наглашено и насловом.

Не тиче нас се овде ни припадност ликова Лазарева лозе типу Душанова „царског лица“, само по себи, него по чињеници да је и она, та припадност, запажена. То би нам могло потврђивати једно историографско „рекла-казала“, обелодањено у новијим списима, у Хронографима (Житомислићком, Рајићевом и др.), а поникло свакако под утицајем запажања једног „царског лица“ у Душана, Уроша, Лазара, Стевана и Вука Лазаревића, наиме: да је кнез Лазар ванбрачни син цара Душана.

На сличност Душанова и Лазарева лика указује посредно још најстарија Похвала кн. Лазару, писана крајем XIV или поч. XV в., али она то тумачи двојничком сличношћу између цара Душана и његова вел. логофета Припца, оца Лазарева. За Припца се каже у тој похвали (СКАк. Гл. СХХХVI, стр. 86): „цару Стефану приближ биваше усрдијем и љубовију, *шелесним вазрасѣом* и благонравними обичаи, *јако јединому обоим зрѣти се*, или сице решити сауз љубве, *јако јединој души ва двоих шелесех биѣи.*“

За нас је главно: да су на сликама наших владара запажена уопште два типа „царског лица“, и да је то запажање могао имати сваки посматрач „царских“ ликова по нашим манастирима, нарочито на „лозама“ у Грачаници, Дечанима и у Пећи.

Посматрач и упоређивач свих тих ликова и по разним манастирима, творац идеје о „царском лицу“ које се „не разлизи“, те и могућан творац наведене песме, романтичне „причалице“ с помишљањем баш на цара Душана под утицајем и онога што се каже за њега у хронографима — могао је, пре свих других, бити калуђер неки. И то не онај што се крио у самоћу пећине, ни онај што је само молитвао у ћелији манастирској, него онај калуђер-путник што је неуморно ишао с краја на крај наше земље по „писанији“, с „помеником“ (катастигом) свога манастира, да у њега уписује прилоге благочестивих хришћана, па одморен и угошћен, на конаку у којој задружној кући, запевао и уз гусле „од свих наших бољих и старијих, како ј’ који држо краљевину по честитој, по Маћедонији“.

Д. Косић

О НАЗИВИМА ЗА ЗАНАТЛИСКА И ДРУГА ЗАНИМАЊА

Свакидашњи живот тражи од нас честу употребу назива за разна занимања, а нарочито за занатлишка. Исто тако док пролазимо улицама ма ког града, свраћају нашу пажњу на себе разни излози, натписи, рекламе, фирме итд. Скоро на сваком кораку има нека фирма над вратима радионица, трговина, предузећа и сл. Негде су натписи исписани у духу књижевног језика, а негде у њима има исто толико грешака колико и слова. Довољно је прокрстарити улицама Београда или Загреба па видети сву недоследност у исписивању фирми, реклама, плаката и свакојаким извештаја и објава по занатлишким, трговачким и другим радњама и излозима. Напабирчило би се врло много језичких нетачности у свему томе.

Зар не би и за све послове те врсте требало да постоји у нашој држави једна контролна власт, као што је већ имамо и за језик на биоскопском платну? То би било од користи, јер људи који пишу фирме, штампају плакате и објаве нису никоме одговорни за језик којим се служе. Наше Министарство трговине и индустрије учинило би велику услугу нашој духовној култури кад би донело уредбу по којој би сви јавни натписи, фирме и огласи морали бити написани књижевним језиком и провописом.

Ја ћу се овде пре свега осврнути на називе за занатлишка занимања. Има међу њима доста корова који треба ишчупати. Мислим у првом реду на називе страног порекла који су се у великом броју увукли у наш пословни живот, а који се у већини случајева могу лепо заменити нашим народним речима. Многим су нас занимањима странци научили па су нам и своје називе за њих дали. Наша је дужност да утврдимо може ли им се наћи добра народна замена, а ако је нема у народном језику, покушаћемо створити нову реч у духу нашег језика а према обрасцима речи које значе занимање.

Од отприлике двеста назива за разна занатлишка занимања, више од половине има наставак -ар (разуме се у мушком роду). Другу половину чине називи са разним наставцима од којих су најчешћи: -ач -џија -ер и -ац (лац).

Наставак -џија је турског порекла, првобитно везан за турску реч, а доцније придаван и српскохрватским основама. Наставак -ер је такође страног порекла, и то немачког или француског. Никад се не додаје основама наших речи.

Та нам подела по наставцима показује да наш народ за занатлишка и друга занимања гради понајвише речи са наставком -ар који се додаје у највећем броју случајева именичкој основи. Исто тако у великој је употреби и наставак -ач који се додаје глаголској основи.

Речи на -ар не морају значити само онога који гради или ради оно што значи основа, већ може бити назив и за онога који продаје оно што значи основа. На пример, *стаклар*, значи онога који прави стакло и онога који продаје стакло.

Иглар гради игле; *лончар*, прави и продаје лонце; *ножар*, кује и продаје ножеве; *џојасар* прави и продаје појасеве итд.

Пећар је по данашњем језичком осећању најпогоднији назив за човека који гради, зида пећи, а не за онога који хлеб пече, које значење налазимо у Ивековић-Брозовом речнику.

Пушкар поправља и продаје пушке. Тај назив не бисмо данас употребити у значењу онога који добро гађа, а које значење поред првог налазимо у истом речнику.

Место стране речи *шлосер* употребљава се све више *бравар*, као што и треба.

Иако је од стране речи *лим*, која је одавно у употреби, постао назив *лимар*, она је боља и обичнија од немачке речи *шпеглер*.

Котлар, човек који гради котлове, боља је реч од турске речи *казанџија*.

Место речи *кујунџија* треба говорити *златар*. За онога који се бави сребрењем има назив *сребренар*. Тако исто имамо и *џозлатар*. За оне који се баве драгоценим металима има на западу и назив *драгуљар*, али је боље и обичније *златар*.

За оне који оправљају и продају сатове или часовнике најбољи је назив *часовничар*, а не *уар* или *саџија*.

Место *дракслера* је у употреби добра реч *ситругар*.

За оне који граде *бачве* и *каце* најбољи је назив *бачвар*, а не ваља *џинџер*.

Место наше лепе речи *сџолар* узела је сувише маха немачка реч *џишлер*. То исто вреди и за реч *шустер* место које треба говорити *обућар*.

Онај који гради седла зове се *седлар*, а не *сарач*.

За онога који прави појасе најбољи ће назив бити *џојасар*, бољи од *ременар*, јер је *џојас* шири појам од *ремена*. *Каишар* данас не значи човека који прави каише, већ лихвара, каматника, варалицу.

Место *мушавџија* употребљаваћемо *сџрунар*.

Онога који прави рукавице зваћемо *рукавичар*.

Место *амрелџија*, што претставља везу романске речи са турским наставком, могли бисмо можда створити реч *шџишар* или сл.

Од *клобук* правилно је *клобучар* и боље него *шеширџија*, али *клобук* има у већини штоковског дијалекта друго значење, а не *шешир*.

Човек који прави капе јесте *каџар*.

Место турске речи *џелат* има Вук *вешач*: Осуде некаква коњокрадицу на *вешала*. Пошто га *вешач*, наметнувши му личину за врат, отисне... Али *џелат* је шири појам неголи *вешач*; *џелат* је и онај ко секиром одруби главу, који меће неког на електричну столицу итд. Зато ће се морати потражити за *џелатша* друга реч.

Човек који продаје крзна зове се *крзнар*. *Ђурџија* је турска реч. Онај који прави и продаје кожухе зове се *кожухар*.

За немачку реч *die Farbe* ми немамо наше народне речи. У народу је у великој употреби немачко *фарба* и турско *боја*. *Шара* место *боја* не можемо узети, јер у свакој шари има различних боја. Према томе за човека који фарба, боји, настали су називи *фарбар* или *бојаџија*. Код Вука налазимо за тај занат реч *масџилац*, али се та реч данас не може употребити, пошто *масџиши* у књиж. језику не значи *бојиши*.

У речнику Броз-Ивековића *џурунџија* има два значења: човек који гради пећи, а друго: човек који пече хлеб. Ми

бисмо данас за онога који гради пећи рекли *пећар* или *пећач*, а за онога који пече и меси хлеб: *хлебар*.

Народна реч *месар* треба да потисне турску реч *касаџин*.

Они што праве и продају свеће и восак зову се *свећари* и *воскари*.

Место *калдрмџија* или *калдрмар*, за човека који гради, прави камене путеве, боље би било узети *џлочар*.

Човек који теше дрво — *дрводеља* је, а камен — *шесач*. Поменути назив треба да замени немачку реч *цимерман* која је у великој употреби. Људе који граде кровне конструкције можемо још звати *кроварима*.

Од турске речи *бунар* направљена је реч *бунарџија* за онога који гради бунаре. Ту би се ваљало постарати прво за добру основну реч, а од ње би се после лако саградила изведена.

Од именице *димњак* створена је реч *димњачар*, али је знатно обичнија *димничар*, која је такође добра. Именице *оџак* и *оџачар* турског су порекла и нису нам потребне.

Немачка реч *молер* има у нашем језику друго значење неголи у немачком, као што има и глагол *моловаџи*; *сликар* значи друго као и глагол *сликаџи*. Треба наћи добру реч за наше значење глагола *моловаџи*.

Речи страног порекла, као што су: *бирџаш*, *кафеџија*, *механџија* — можемо заменити увек нашим називима: *госџионичар*, *крчмар*. Место *келнер* чује се и наша реч *конобар*, али она одговара речи *собар* и није добра. Можда би се могла за невољу употребити реч *момак*.

Онога који прави одела од сукна могли бисмо звати *сукнар* а не *аџија*.

За нашу реч *жиџа* чује се и *дроџ* (немачко). Од тих речи створени су називи за оне који се баве разним врстама жиџа: *дроџар* и *жичар*. Разуме се да је *жичар* правилнији назив од *дроџар*.

Поред наше добре речи *кројач* одомаћила се немачка реч *шнајдер*, а поред *кројачиџа*, *шваља* — *шнајдерка*. Нећемо рећи: *шнајдерка* шије *веш*, већ: *шваља* шије *рубље*.

За назив бријачког заната распространила се увелико реч романског порекла: *берберин*, *бербер*, нарочито у исто-

чним крајевима наше државе. Те нам речи нису потребне поред наше речи *бријач*, тј. онај који брије; као орач, тесач, копач — назив за онога који оре, теше, копа итд., увек са наставком *-ач* који се додаје глаголској основи. Средство којим бријач брије зове се правилно *бријачица*; истина, у народу има за то и реч *бријач*, али ћемо њу оставити за прво значење. Радњу у којој се врши бријање зваћемо *бријачница*, а просторију у којој се врши бријање — *бријаоница*.

Творба назива занимања са наставком *-ац*, као што је *ливац*, није честа. Тај наставак је слабо продуктиван и најчешће је у вези са радним придевом глагола од којег се гради именица; тако имамо: *владалац*, *носилац*, *мислилац*, *зналац*, *ималац*, *даровалац*, *просилац*, *молилац* итд., — али све те именице овако грађене од радног придева немају обично значење једног одређеног, сталног занимања, заната (исп. НЈ IV, стр. 225).

Тако са наставком *-ац*, поред *ливац*, имамо на пример *продавац новина*, бољи и правилнији назив од *новинар* како чујемо често на улици. *Новинар* је назив за онога који пише за новине, ко се новинарством бави.

Ако поред турских речи са наставком *-џија* имамо исте речи са нашим *-ар* (који је такође туђег порекла, али се већ одомаћио), ми ћемо те речи и употребљавати, на пр., *сајунар* место *сајунџија*, *џајучар* место *џајуџија* итд.

Ако немамо напоредних речи са наставцима *-ар -ач*, задржаћемо онакву реч каква је у употреби, на пр.: *асурџија*, *бурекџија*, *салебџија*, *скелеџија*, *шећерџија* и др.

За разна новија, модерно-техничка занимања, западно-европског порекла, постоје код нас називи са наставком *-ер*. Тако: *молер*, *фризер*, *џеглер*, *масер*, *декорашер*, *инсталашер*, *гравер*, *моделер*, *друкер*, *галванизер*, *емаљер*, *амалгамер* и др. Тим називима не можемо засада наћи народну замену и зато ћемо их привремено задржати још у том облику. Ретки су називи међу њима који су прихватили наш наставак *-ар*. то су: *џајешар* и *џаркешар*.

Од именица женског рода на *-ика*, грчког порекла, као што су именице *механика*, *ојџика*, правилно се образују називи за занатлиска занимања наставком *-ар* који се додаје основи: *механичар*, *ојџичар*. Тада се сугласник *к* увек мења у *ч* испред *-ар*.

Ако се грчка реч свршава наставком -ија, онда сама основа речи даје назив без наставка. Тако од *лиџографија*, *ксилографија*, *џиџографија* — добијамо називе: *џиџограф*, *ксилограф*, *лиџограф*.

Народ много употребљава следеће називе: *каменорезац*, *књиговезац*, *сџаклорезац*, *словорезац* које морамо задржати. Друге неке називе сличне врсте можемо заменити другим: место *кровојокривач* биће боље *кровар*, место *фирмойисац* биће боље *фирмар* и сл.

Поред сваког занатлије налазимо и *шегрџе*. Назив шегрт је турског порекла. Најбоља би му замена била *ученик*. У Срему и Војводини видимо у излогу често овакве објаве: „Тражи се за ову радњу *научник* (или *наученик*)“. Похвална је намера нашег народа да страну реч замени својом, али се не може одобрити да се за назив шегрт узима реч која по свом правом значењу нема везе са занимањем занатског ученика. *Научник* је човек који се бави науком, који ради на њој, који је унапређује.

Наша је дужност да на сваком кораку, а нарочито у привредном, пословном и трговачком свету употребљавамо народне називе за занатлијска и друга занимања. Само онда кад немамо своје речи, узмимо туђу, па и њој, ако је могуће, дајмо облик сличан нашим народним речима. Ако нам је потребна нова реч, покушајмо да је створимо.

Видели смо да су наставци -ар и -ач за ту службу врло обични и да их наш народ радо употребљава. Исто тако, већ на први поглед, може се из примера утврдити да се наставак -ар додаје скоро увек именичкој основи: *нож—ножар*, *сџакло—сџаклар*, *џећ—џећар*, *лонац—лончар*, *брава—бравар*, *игла—иглар*, *џојас—џојасар*, *коло—колар*, *џушка—џушкар*, *уже—ужар*, *решето—решетар* итд.

Наставак -ач, међутим скоро се увек додаје глаголској основи: *коваџи—ковач*, *џоџкиваџи—џоџкивач*, *оџиџриџи—оџиџрач*, *џлесџи—џлешач*, *бријаџи—бријач*, *чисџиџи—чисџач*, *којаџи—којач*, *браџи—берем—берач*, *џеваџи—џевач*, *носиџи—носач* итд.

Тугомил И. Ујчић

ЈЕЗИЧКИ ПАБИРЦИ

Љ. Стојановић о Маретићеву „Језичном савјетнику“

247. „Дражба у чеш. значи лицитација, а код нас може значити само *дражење*, и према томе не ваља ни *дражбоваиши* ни *дражбоваоница*“.

248. *Јефџимба*. „Према њој је [тј. према *дражба*] начињено и *јефџимба*; опет рђаво, јер се од адјектива не праве тим наставком супстантиви. Ако би се рекло да је то начињено према *јо-јефџиниши*, онако као *женидба*, *косидба* према *жениши*, *косиши*, онда би требало да гласи *јефџинидба*, а не *јефџимба*. Све нам то ништа не треба кад можемо рећи *јавна продаја* (куповина) или *продаја* (*куповина*) *надметањем* или *лицитацијом*, а по себи се разуме да ће продаја бити *Licitation, Versteigerung*, а куповина *Minuendolicitation*“.

249. „*Горљив*, *горљивоси* не може код нас ни у пренесеном значењу значити *eifrig, Eifer*“.

250. „*Поднебље* може значити исто што и *поднебесје*, а никако *Klima*“.

251. „*Погоч* значи почетак или почетно место гоњења, а не као у чеш. *Betrieb, Triebkraft*“.

252. „*Правијек* не може код нас значити *Urzeit*, јер *век* не значи доба, време; *Urzeit* ми бисмо могли рећи *јрасџаро доба*. Мислим да би за историске периоде боље било рећи: *сџаро*, *средње* итд. *доба*, неголи: *сџари*, *средњи* итд. *век*“.

253. „*Примјеран* код нас може значити само *musterhaft*, а не *angemessen, entsprechend*“.

254. „*Посџран* у нем. значи *Seiten- Neben-*, код нас не значи ништа. Не ваља рећи: *пострана улица*, већ према смислу: *побочна*, *споредна*, *попречна*; нити ваља рећи: *пострани гледаоци*, већ *прости гледаоци*, *посматрачи*“.

255. „*Наклада* (која се преко Новог Сада увукла и код нас) и *јрослов* (иако имамо глагол *јрословиши*) за наше је језичко осећање исто као кад бисмо рекли *Verlag* и *Prolog*“.

256. „*Смјер* код нас значи *намера*, а не *Richtung*“.

257. *Досџава*. „Понегде значење у нашем језику не поклапа се са оним из кога је језика реч узета; на пр. *досџава*,

дос̄тавӣти, *Zustellung*, код нас се употребљава само у пренесеном смислу и то писмено известити некога (на пр. власт) и то више анонимно“.

258. *Армија*. „Предложена значења нашим речима у Маретићеву Језичном савјетнику] у неким случајевима не поклапају се потпуно с оним значењем које реч има. На пр. *армија* је део војске као и корпус, дивизија итд, а не *цела војска*“.

259. „*Дејство, дејствовати* *Wirkung, wirken* *дјеловање, дјеловати*. Све речи изведене од речи *дело* књижевничке су, а не народне, и све се могу заменити чисто народним речима. Ми немамо ниједног глагола изведеног суфиксима *-ати* или *-овати* од имена посталих суфиксом *-л, -ло, -ла, сем веслати, седлати* и *свилати*, па ни они не значе градити весло, седло, свилу као што *делати* и *деловати* треба да значе. Ако хоћемо да избацимо *дејство, дејствовати*, можемо их заменити само речима: радити, градити, вршити, чинити, утицати, утицај“.

260. „*Чудовиште* значи по рус. *monstrum* и не може се заменити с *грдосија*, а *неман* је арх. које се сад више не разуме“. Па ипак *неман* и *чудовиште* није исто. *Неман* је нека тајанствена, невидљива наказа и *грдосија*, док је *чудовиште* *monstrum*.

261. „*Госпођинство* могло би се заменити са *госпољубивост*“.

252. *Израз*. „Руско *изъясниѣсь* и *выразиѣсь* значи *sich ausdrücken*, *выраженѣ* *Ausdruck* не можемо заменити са изјавити, изрећи, исказати, јер имају друго значење. Зато су нам те речи потребне као и *израз* и *изразиѣ*. Место *изрицај* ваљало би рећи *изрицај*, али то значи оно што је изречено, као и *исказ* *Aussage*, а не *Ausdruck*. Место *изразити* треба рећи *изјавити*, *изрећи* жељу, наду, уверење, али се мора рећи: он се нејасно *изразио*, или: он се погрешно (или неправилно) *изражава* кад говори немачки. Ту се не може рећи ни *изрећи* се ни *исказати* се“.

253. „*Излишан* не мора бити из руског кад имамо *залишан*, и прво би могло значити *сувишан, неопшребан*, а друго-

неу~~и~~о~~т~~реб~~л~~ен, а оно што је неупотребљено не мора бити сувишно“.

264. „Извини~~ти~~ entschuldigen непотребно је поред о~~п~~ро~~с~~ти~~ти~~; али како ћемо рећи sich entschuldigen? ис~~п~~ри~~ч~~а~~и~~ти се неће, бар код нас [у источном делу нашег народа] моћи бити примљено, јер има друго значење. Понајбоље би било из~~г~~о~~в~~ори~~ти~~ се, боље него о~~п~~ро~~с~~ти~~ти~~ се, јер ово значи добити опрштење, а оно не мора то значити“.

265. „Корис~~т~~о~~л~~убив и изведене није исто што и саможив, себичан; себичан значи egoistisch, а корис~~т~~о~~л~~убив eigennützig“.

266. „Небосклон Horizont код нас не значи ништа“.

267. „Образац би се могло задржати у значењу Formular, а за Muster, Vorbild у многим случајевима може се рећи *пре-по*чеш~~т~~ак (препачети abbilden, abzeichnen) или *про*ба (жита, пића)“.

268. „Оживо~~т~~вори~~ти~~ у рус. значи beleben, а verwirklichen је осушћствљ~~я~~т, што ми кажемо остварити, остваривати“.

269. „Подразуме(ва)~~ти~~ није исто што и *раз*уме(ва)~~ти~~. Кад се на пр. каже: Говорник је говорио о држави уопће, а ја сам *раз*умео Југославију, значи рђаво сам га *раз*умео; а кад се рече: а ја сам *по*дразумевао Југославију, значи да сам ја мислио на Југославију“.

270. „Подвиг није обично дело, *ш*руд, већ велико, славно, с великом трудом постигнуто дело“.

271. „Погубан, *по*губно~~ст~~ јамачно је начињено према рус. *по*губный, *по*губно~~ст~~ь, *по*гублен~~и~~е, *по*губи~~т~~ельный verderblich, али код нас те речи не могу то значити, јер *по*губи~~ти~~ значи уништити, упропастити, а не покварити“.

272. „Похо~~ш~~а, *по*хо~~ш~~лив (не *по*хо~~ш~~ан) јамачно је такође из рус. *по*хо~~ш~~ь, и код нас се говори само за сексуалне од-носе, а иначе *по*жудан, лаком, *по*кла~~и~~ан (*по*хле~~и~~ан је по-крајинско)“.

273. „Поход у значењу Feldzug код нас се и не говори. Не може се заменити речју *во*јница, јер то код нас значи порез који плаћају неспособни за служење у војсци, већ треба рећи *во*јни *по*ход“.

274. „Поредак и ред обоје значе Ordnung, али ред значи и die Reihe“.

275. „*Постѣйен* и *постѣуѣан* значи и *progressiv* и *regressiv*“.

276. *Предак*. „Место *ѣредак* можда бисмо могли рећи *ѣрародишѣлѣ*“.

277. „*Предохрана*, *ѣредохраниши*, *ѣредуѣредиши* не може се заменити са *доскочиши*, *доскок*, јер прво значи спречити да се зло не догоди, а друго: уклонити га кад је већ ту. *Предуѣредиши* некога о нечему значи опоменути, обавестити га“.

278. „*Преѣходиши* у правом значењу се и неупотребљава, већ само у пренесеном.“

279. „*Принадлежиши* није *zu Teil werden*, већ *gehören*, према томе ми бисмо рекли *ѣриѣдаши*. *Зайасши*, *зайадаши* у значењу *ѣасши* у *део* архаизам је и значи више као случајно, по срећи, и не треба га сваки час потрзати и њиме замењивати припасти, припадати; тако и *ѣринадлежностѣ*, оно што некоме припада.“

280. „*Примирје* (не мора бити из рус. кад имамо глагол *ѣримириши*) није *умир* (то значи *мир*), а *увјерица* (пров.) је мир који се утврђује давањем вере у међусобицама, а не у рату“.

281. „*Просѣрансѣво* (не мора такође бити из рус. кад имамо *ѣросѣран*) је *Ausdehnung*, а *ѣросѣор Raum*“.

282. „*Снабдиши* Руси кажу и *снабдѣваши* и *снабжашѣ* (снабдитѣ) и *снабдѣниѣ*, *снабдѣванѣ* и *снабженѣ*, и према томе држим да је боље рећи *снабдеши*, *снабдеваши* него *снабдиши*, *снабђаваши*“.

284. *Сѣисак*. „Мислим да није исто *сѣисак* и *ѣоѣис*; *ѣоѣис* значи у првом реду *ѣоѣисивање*, а у другом оно што је пописивањем постало (као и *оѣис*, *оѣисивање*), а *сѣисак* (код нас у источном делу нашег народа), само оно што је пописивањем постало, *Verzeichniss*.“

285. „*Сѣособан*. У новије време српски су се књижевници окомили на ту реч и замењује је речју *ѣодобан* која је у Вука објашњена: *darnach aussehend, fähig, tauglich, qui apparet posse*, с примером: Има л' много војске у Турака, је л' *ѣодобна* боја да убије. Према овом примеру сасвим је добро објашњено *darnach aussehend, qui apparet posse*, *личи ли*, *чини ми се да* може, и тако је Вук јамачно и објашњавао *Копитару*. а њему се учинило да може значити *fähig, tauglich*, па и то додао

што не треба. И у рус. и стсл. језику *подобан* значи *ähnlich* *similis*, па бих је ја у том значењу и задржао, а за *fähig*, *tauglich*, ако нећемо *кадар* (која је реч у народу свуда позната) да задржимо рус. *способан* које су књижевници јако распростра.

286. „*Сујета* може остати, јер ни *таштина* у томе значењу није наша реч.“

287. „*Учесник*, *учествоваши*, *учешће* — ја те речи не бих гонио и замењивао с *дионик*, *диоништвоваши*, *диоништво*, прво зато што је *чест* (део) и данас позната, а друго што *дионик* потсећа на онога који дели, а све те речи и нису народне већ књижевничке“.

288. „*Угњетаваши* је јаче од него наше *пришешњаваши*“.

289. „*Умисао* (умыслъ *Absicht*) код нас се не говори (као ни *намисао*, иако има *намислиши*), а *умислиши*, *умишљен* могло би значити *einbilden*, *ingebiladet*.“

290. „*Умјестан* и *прикладан* није баш исто; *умјестан* је *statthaft*; умесна је критика, напомена, приговор, — а *прикладан* је (*passend*) говор, поздрав.“

291. „*Упросиши*. Ја мислим да и у нашем језику *проси* значи противно од *сложен* (*einfach*, *nicht zusammengesetzt*), и ако је тако, онда је *упросиши* наша реч; у сваком случају ја бих је пре задржао, као посве разумљиву, него што бих правно нову *поједносавиши*, *поједносавниши*.“

292. „*Установиши* код нас се узима само у значењу *konstituieren*, и зато *установова* код нас значи и *завод*.“

293. „*Устрој* код нас се [тј. у источном делу нашег народа] не употребљава, већ само *устројство*, организација.“

294. „*Уважиши*, *уважаваш* значи код нас: *примити*, *испуниши*, на пр. *молбу*, *разлоге*, — *сагласиши се*; *уважаваш* још значи *поштоваши*, *цениши*“.

295. *Образац* „Чеси имају *образец* (као и Руси *образецъ*) и *vzor*, *vzorný*, *Muster*, *Formular*. Ако то не можемо свуда заменити са *углед* (на пр.: он служи за *углед* свима грађанима) *угледан*, ја бих задржао *образац*.“ Испр. раније бр. 267.

ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ

41. „Тих сам дана стално *пројахао* поред њихових њива и гледао их...“

Према свршеном глаголу *пројахати* учестали је гл. *пројаживати* (а не *пројахати*). Отуда је и у горњој реченици место: „Тих сам дана стално *пројахао*...“ требало рећи: Тих сам дана стално *пројаживао*...

42. „Иако су били за њега, речени посланици су се уздржали *прошив* гласања.“

Смисао је ове реченице да посланици нису гласали; зато је место: уздржали су *прошив* гласања требало рећи: уздржали су се од гласања. „Уздржали су се против гласања“ могло би значити једино: да су били *прошив*, па су се ипак од гласања уздржали; а то, као што смо рекли, није смисао реченице.

43. „Морам их *чекаћи* док *сазрију* *трешње*“.

Од глагола *сазрећи* обл. сад. времена правилно гласе: *сазрем* (сазрим)... *сазremo* (сазримо)... *сазру* (сазре); облици: *сазријем* — *сазрију* не иду у књижевни језик. Према томе и у горњој реченици требало је рећи:... док *сазру* *трешње*.

44. „Замерам Вам *наредбу* *што* *сте* је *издали*“.

Замерићи (нешто) значи *угледаћи* (einen Blick werfen); а *замерићи на нечему* или *за нешто* значи *приговорићи за што* (übel nehmen). Како је писац у наведеној реченици глагол *замерићи* узео у овом другом значењу (übel nehmen), то је морао рећи: Замерам Вам *на наредби*... (а не: Замерам Вам *наредбу*...)

45. „*Донешен* ми је *зајутрак* док сам још био у *кревету*“.

Од глагола *донести* (донијети) трпни глаг. придев гласи правилно: *донесен* (*донешен* је образовано према *ношен* од *носити* и сл.); *зајутрак* је свакако новоскована реч и непотребна је код речи *доручак*. Зато је у горњој реченици требало рећи: *Донесен* ми је *доручак* док сам још био у постељи.

46. „Важно је за све као веома интeресантну личност“.

Не ваља у наведеној реченици „као веома интересантну личност“, треба: *као веома интeресантна личност*. Овде свакако имамо неку врсту реченичне контаминације (спајања), тј. писац је хтео прво да каже: *Важно је за веома интересантну л.*, па је у такву реченицу унео „као“ које уз глаг. *важиши* тражи номинатив, а не акузатив.

47. „*Osebuјnost је njena што nikad ne prskaje, već se...*“

„Осебујност“ је покрајинска реч, боље *особеност*, *особина*; од глагола *џрскати* сад. време правилно гласи: *џрскам* — *џрска*; облици *џрскајем* — *џрскаје* су покрајински. Према томе горња би реченица правилно гласила: *Особина је њена што никад не џрска*.

48. „*Наставио је борбу под по њега веома неповољним условима*“.

Место „под по њега веома...“ требало је у горњој реченици рећи: *за себе под веома...* Дакле: *Наставио је борбу за себе под веома неповољним условима*.

49. „*Он је од њега исходно наредбу за даљи род*“.

„Исходити“ је покрајински облик; место те речи је боље употребљавати *исјословати*, *израдити*, *џрибавити*. Према томе и у наведеној реченици требало је рећи: *Он је од њега исјословао (џрибавио, израдио) наредбу...*

50. „*То се може џосићи брже и у чвршијој форми...*“

Од придева *чврст* компаратив је *чвршти*; облик *чврштији* је неправилан. Отуда је и у наведеној реченици требало рећи: *То се може постићи брже и у чврштој форми...*

51. „*Сшало га је обасијавао џисмима и молио...*“

Глаголски облици: *обасијавати*, *обасијавам*, *обасијавао* и сл. не иду у књижевни језик; правилно је: *ојасијати*, *оба-*

сидам, обасиџао и сл. Према томе и у горњој реченици требало је рећи: Стално га је *обасиџао* писмима...

52. „Он је *хтео* да обедом *пород* њене *постеље*“.

Глагола *обедати*—*обедати* у нашем књижевном језику нема, постоји *обедовати*—*обедујем*. Према томе у наведеној реченици требало је рећи: Он је *хтео* да *обедује*...

53. „У *писти* својој жени *пише* да је *прву* ноћ *провео*“.

У нашем језику *писта* није свако писмо с пута; путопис је књижевни спис с пута (дакле књижевни род.) У наведеној реченици се није на то мислило, већ на обично писмо, те је отуда требало рећи: У *писму* с *писта* својој жени *пише*...

54. „Бечки конгрес се *усред* *штога* *догађаја* *растурио* *куд* *који*, и *онда*...“

Иако писац под појмом „Бечки конгрес“ схвата *учеснике Бечког конгреса*, ипак се не може рећи да се он (конгрес) *растурио* „*куд који*“; — тај се израз („*куд који*“) може употребити само уз граматичку множину (а не и уз именице које само по значењу имају множину). Према томе требало је и у горњој реченици рећи (ако се хоће баш употребити „*куд који*“): *Учесници Бечког конгреса* ...*растурили* су се *куд који*.

55. „*Sokoli gaje domo- i rodoljubive osjećaje*“

„*Домо-* и *родољубив*“ се у нашем језику не може рећи; то је према немачком језику (*heimats- und vaterlandsliebend*); ми кажемо *домољубив* и *родољубив*. Како *домољубив* и *родољубив* у нашем језику има готово исто значење, то је у наведеној реченици довољно било употребити само један од та два *придева*, дакле: Соколи *гаје домољубиве (родољубиве)* *осећаје*...

56. „*Dok je govorio mi smo ga sažalno slušali*...“

Место речи „*сажалан*“, „*сажалност*“ и сл. боље је узимати *сажалљив*, *сажалљивост*. Према томе је и у горњој реченици било боље рећи... ми смо га *сажалљиво* слушали.

57. *Od tih zloporaba naše će društvo na kraju krajeva pretrpjeti... mnogo štete*“.

Реч „злопораба“ не ваља (као што не ваља ни „упораба“). Место *злойораба* треба рећи *злоупотреба* (као што место „упораба“ треба рећи *употреба*). Отуда је и у горњој реченици требало рећи: Од тих злоупотреба наше ће друштво...

НАША ПОШТА

Уреднишћу „Нашег језика“

Не знам да ли сте приметили да у последње време и код *србијанских* писаца преовлађује погрешна, по моме мишљењу, употреба речце „да“, што ће се видети из ових примера:

1) „И зато није чудно *да* је овај законик убрзо прешао границе француске.“

2) „За нас је било сасвим природно *да* смо прибегли Наполеоновом Законику.“

3) „То је био узрок *да* је брзо изгубио вођење револуције“.

4) „То је био узрок *да* је изашао жив из револуције“.

Изрази под 1 и 2 потичу од једног нашег правника, угледног писца, родом из округа ваљевског, а под 3 и 4 од једног правника, родом Београђанина, иначе одличног стилисте.

Мислим да је у горњим примерима, по моме слуху и осећању матерњег језика, погрешна употреба речце „да“ и да би требало употребити „што“.

Ова замена „што“ са „да“ у реченицама, где у немачком долази *dass*, готово је преовладала код наших писаца, нарочито по новинама. Један сарадник „Политике“, Београђанин родом, стално пише *да* место што, на пр. „чуди ме *да* је дошао“ (према немачком *es wundert mich dass er gekommen ist*) место чудим се *што* је дошао.

Ако је моје схватање тачно и ако о томе нисте већ писали у „Нашем језику“, молим Вас да стручњачким разлогима објасните да ли треба писати, у горњим и сличним примерима, *да* или *што*.

С поштовањем
Др. Д. Аранђеловић

Ми ћемо се врло радо одазвати питању поштованог г. професора. Ниједна од четири горње реченице није правилно написана. У свима њима је неправилно употребљено *да*, вероватно под утицајем страним (француским, немачким или енглеским) Али да извршимо анализу горњих реченица. У првој реченици: И зато није чудно *да* је овај законик убрзо прешао границе француске — *да* замењује *узрочну односку* свезу, тј. стоји место (то) *зашто* које се у оваквим приликама употребљава и које може заменити *што*:

И зато није чудно *зашто* је овај законик убрзо прешао границе или: И зато није чудно *што* је итд.

Међутим у оваквим се случајевима *да* уопште не употребљава, јер *да* нема у нашем језику ни узрочног ни односног узрочног значења. Истина, Маретић вели да се катада и *да* узима у таквој служби и наводи два примера: „а зар сте се на ме расрдиле да ја тужна мало дара носим“ и још једном иза глагола *расрдиши се*: „али си се на ме расрдио да ти нисам на индату био“; али у овим случајевима у „расрдити се“ подразумева се „у срџби говорити“ и сл. Иначе можемо рећи да би и у тим реченицама правилније било *што*.

Према свему томе јасно је да је у свима горњим реченицама ваљало употребити *што*. Али наш језик би ипак допустио да се и у горњим реченицама употреби *да*, али под условом да се сачувају све особине свезе *да* употребљене намерно или жељно: у реченици са *да мора* бити садашње време, а не прошло:

1) И зато није чудно да овај законик убрзо пређе границе француске.

2) За нас је било сасвим природно да прибегнемо Наполеоновом Законику.

3) То је био узрок да брзо изгуби вођство револуције.

4) То је био узрок да изађе жив из револуције.

Исп. са овим ове примере из народног језика:

1) Колико има времена *да* те чекам (нар. прип.).

2) Зачудо је да се о Насрадин-хоџи, који је морао бити паметан чоек, оваке будалаштине приповиједају! (Вук. Посл.).

3) То је твоја велика срамота да туђина зовеш за девера (нар. песма).

4) То је нама зазор и срамота да ти нама хладно вино служиш (нар. песма).

5) Да се и овдје налази ријечи, које од општега правила одступају, по није ништа ново. (По Броз — Ивековићу 189).

У свима овим случајевима може се *да* са успехом заменити свезом *што*. У свима примерима нема то *да* односно узрочно значење (као у 3, 4); али у тим случајевима — као у свима случајевима које наводи проф. Аранђеловић — поред узрочног значења има елемената и других значења (намерних, последичних и др.). И у таквим случајевима *да* чува своју основну конструкцију: да се употребљава у садашњем времену напоредо са глаголом главне реченице који може бити у различним временима. Ето, зашто би садашње време још могло бити употребљено у горњим реченицама, али прошло време говори против ове основне особине оваквих реченица. Покушајмо да са *да* употребимо прошло време у реченицама 3 и 4, па ћемо видети да оно ту не би било на месту, као што није и у свима од г-на Аранђеловића наведеним примерима.

Уредништво

М. С. Београд.

1. У нашем језику су: *факаш*, *акш*, *докуменш* именице мушког рода, те према томе у ном. мн. правилно гласе: *факши*, *акши* (или: *акшови* у зн. слика које претстављају голо људско тело), *докуменши* и сл. Али је ушло у обичај (и према томе

није неправилно) да се у множини употребљавају и облици: *факша, акша, документи*... (према латинском ном. мн. *facta, acta, documenta*...), па је отуда схваћено као да те именице имају у мн. и промену средњег рода.

2. Правилна су обадва облика: и *генерал* и *ђенерал* (исп. у правописном речнику г. Белића: *ђенерал* = генерал).

3. У наш административни језик ушло је однекуд па се погрешно каткада пише: „У вези Вашег писма...“ место исправног: У вези с Вашим писмом...

4. Иза „С поштовањем“ не треба никакав знак интерпункције (дакле: С поштовањем Н. Н.).

5. Придев *букурешки* је правилно направљен од *Букуреш*, а *букурешански* је од *Букурешанин*.

6. Обадвоје је правилно: и *изаћи* - *изађем* и *изићи* - *изиђем*; исп. о томе у НЈезику I, 190.

7. Од глагола *слаћи* сад. време правилно гласи: *шаљем, шаљеш...*, а од *послаћи*: *пошљем, пошљеш*. Према обл. *шаљем...* образовани су и облици *пошаљем* и данас су исто толико обични колико и *пошљем...* (у дијалектима имамо и обрнуто: да се према *пошљем...* образовало и *шљем...* али ти облици не иду у књижевни језик). Д. В.

Власник за Лингвистичко друштво
д-р **Александар Белић**
Франкопанова бр. 30

Секретар Уређивачког одбора
д-р **Радомир Алексић**
Универзитет, Српски семинар бр. 3

Штампа „МЛАДА СРБИЈА“ Ускочка 4, Тел. 21-352, — Влад. М. Анђелковића, Гвачаничка 12

Поштарина плаћена у готову

НАШ ЈЕЗИК

ИЗДАЈЕ

ЛИНГВИСТИЧКО ДРУШТВО у БЕОГРАДУ

УРЕЂУЈЕ

ОДБОР

ГОДИНА V СВЕСКА 4

Овај је часопис препоручен **свим школама** одлуком Министарства просвете П.бр. 22 184 од 10 августа 1932 год., а на основу мишљења Главног просветног савета С.бр. 473 од 21 маја 1932 год.

БЕОГРАД

1937

САДРЖАЈ

1. А. Белић: Богањење језика	97
2. М. С. Московљевић: Осећај и осећање	100
3. Драг. Костић: Завршно о завршним стиховима у Вукову Ба- новићу Страхињи	110
4. Д Вушовић: Значење и употреба речи „одива“	117
5. Х. Поленаковић: Алгебарско х (икс) у скопском говору	119
5. Језички пабирци	120
6. Језичке поуке	124
7. Наша пошта	125

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР:

Драгутин Костић, Милош Ивковић, Глиша Елезовић, д-р Милош С.
Московљевић, д-р Бранко Милетић, д-р Данило Вушовић, д-р Радомир
Алексић, д-р Петар Ђорђић, Радосав Бошковић и Миодраг Лалевић

Наш језик излази једанпут месечно, а десет бројева чине једну књигу.
Годишња претплата дин. 30. Поједини број дин. 4. — Претплата се шаље
администрацији, Српски семинар, соба бр. 5, чековни рачун бр. 54818,
а рукописи — секретару Уређивачког одбора д-ру Радомиру Алексићу, Српски
семинар, соба бр. 3, Универзитет у Београду.

НАШ ЈЕЗИК

ГОД. V

СВ. 4

БОГАЋЕЊЕ ЈЕЗИКА

У прошлом броју НЈезика (V, 65) говорио сам о богаћењу књижевнога језика уношењем у њ нових народних речи и о значају таквога освежавања књижевнога језика. Али и поред свега одобравања таквих поступака, ја тиме нисам хтео рећи да се у књижевни језик могу уносити речи које се ма где у народу употребљавају и да тиме оне одмах постају и књижевне речи. Њих мора изазвати потреба. Иво Андрић пише изванредним књижевним језиком. Лепота његова језика није у употреби босанских речи у његовим приповеткама. Оне су у њима на своме месту као што каква слика тражи извесну боју у скупу других боја. Оне дају месно обележје његовим сељацима, варошанима и полуварошанима; оне стварају нарочиту атмосферу која је потребна па да личности оживе под његовим пером и да често његово мирно, каткада и сувише мирно причање постане одједном изразито, сликовно и необично сугестивно. Ми готово и не осећамо да су то речи са стране, толико су оне у складу са садржином и толико се неусиљено и природно јављају. Оне су просто саставни и неопходни део уметничке целине.

Али то не значи да се могу насумце узимати речи из дијалеката, па макар се оне находиле и у Вукову речнику. Велики значај Вукова речника није у тим речима. Оне су у Вуков речник ушле несистематски и непотпуно, а често су и забележене не сасвим тачно. Значај је Вукова речника у оним речима које је он из сврга домаћег говора записао и које су тако пропуштене кроз језичко осећање једног човека. Иако од 47.500 речи (управо 47.427), колико има у другом издању Вукова речника (од 1852 год.), има око 6.000 које је Вук по другим крајевима забележио, то још не значи да је тих 6.000 речи Караџић унео и у књижевни језик, како вероватно мисле они књижевници који — било слика ради у песмама, било са каквих других разлога — узму прву дијалектску реч на коју код Вука наиђу, чак и онда када је њихово значење тако да

их нико не разуме сем људи из дотичног краја. Они то чине и када се употреба дијалекатских речи не може оправдати ни смислом које оне имају у своме крају, ни значењем које тражи текст пишећ, ни стилском, ни икаквом уметничком потребом његовом. Речи различних крајева наше отаџбине ући ће у књижевни језик преко уметничких дела у којима ће се осетити и сва њихова лепота, све оно ново и свеже што оне уносе у књижевни језик наш и сва образложеност њихова. Иначе ће остати са својим покрајинским и дијалекатским обележјем.

Стилу и језику Ива Андрића не дају лепоту и драж ти елементи, ма како они били значајни иначе за његово уметничко стварање. Његов је језик потпуно у границама књижевнога „канона“. Он не тражи ефеката каквим насиљем над правилношћу књижевног језика. Напротив, његов језик свугде одише њоме. Па ипак ни Андрићев стил ни његов језик нису укочени. Не види се чак да се ишло и најмање за тим да се правилност језика нарочито очува. Она је нешто што се подразумева, као на пр.: ваздух или светлост или као што човек мора бити пристојно обучен кад је у друштву. Иако је ту, она се нарочито не истиче и нарочито не осећа.

Па ипак Андрићев језик има потпуну гипкост и кад Андрић говори језиком свакидашњице, оним језиком којим се сви служимо. Она је у богатству значења и комбинација у које речи могу улазити. То је право, унутрашње богатство језика. „Даровити се писци, вели проф. А. Меје, они који знају да пишу, одликују нарочито тиме што се не служе готовим, одређеним значењима речи — тим новцем што је у сталном промету међу људима — већ узимају речи у целокупности њихових значења коју сваки од њих комбинује на свој начин. У Француској Фенелон, Волтер, Ренан, иако имају ограничен речник, иако се служе речима које свако употребљава, извукли су из њих изванредне ефекте, јер су умели ставити речи у небројене комбинације: а све то шаренило комбинација било је само тако могућно што је свака реч употребљена са својом најширом (најопштијом) вредношћу!“.

¹⁾ A. Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale*, tome II, Paris, 1936, 11. Навешћу овде то место у оригиналу: „Ce qui caractérise les écrivains de talent, ceux qui savent écrire, c'est qu'ils n'emploient pas des formules — monnaie courante d'échange entre les hommes — mais qu'ils utilisent

Шта је то најопштија или, како бих ја волео рећи, најшира вредност речи, којом се толико даровити писци одликују од осталих и којом се тако лако и корисно замењују нове речи, какве позајмице или покрајинске речи.

Иако се у значају те стране књижевног језика ја потпуно слажем са недавно умрлим и прослављеним лингвистом француским А. Меје-ом, ипак бих јој ја дао нешто друкчије тумачење.

Пре свега све су речи опште, ма се њима обележавали и стварни, реални предмети. Кад речемо: *камен, кућа, дрво* и сл., тиме обележавамо општи појам *камена, куће или дрвета*, тј. збир особина које вреде за ону врсту предмета која носи један од тих назива. Ако хоћемо тим речима да обележимо *камен* који посматрамо, одређену *кућу* коју имамо на уму или *дрво* које је пред нама, онда тим општим називима морамо додати друге речи којима ћемо то нарочито обележити.

Али и поред тога што све те речи имају опште значење, њихова унутрашња садржина, тј. све особине које улазе у дане појмове, није код свих људи иста. Сасвим је природно што друкчије замишља *кућу* становник полудивљих крајева, друкчије Јапанац или Китајац, друкчије становник неког забаченог нашег краја, а друкчије опет становник Њу-Јорка. Све то зависи од онога што ми уносимо у појам *куће*, од нашег искуства, образовања, начина живота и др. И кад бисмо имали могућности да завиримо у свест појединаца једног племена или једног народа, ми бисмо видели да сви они не испуњавају апсолутно истом садржином исте појмове. Код неких су ти појмови богатији, зато што су они умели да запазе у предметима те врсте такве стране које сви нису запазили, а код других су сиромашнији.

Ја сам узео овде један сасвим обичан пример. Али тако је увек. Даровити се писци разликују по способности и моћи посматрања, по машти и по своме искуству, којим се обу-

les mots avec leur pleine valeur et les combinent chacun à sa manière. En France, Fénelon, Voltaire, Rénan, qui ont un vocabulaire restreint, qui emploient les mots de tout le monde, en ont tiré des effets singuliers, parce qu'ils ont su tirer des mots une grande richesse de combinaisons: cette variété de combinaisons n'est possible que parce que chaque mot est employé avec sa valeur la plus générale*. Ја сам, јасноће ради, нека места превео слободније(на пр. *formule* и др.).

хвата не само виђено и чувено, већ и прочитано, научно итд. Сваки је од њих свој свет. Зато су и исти појмови код њих испуњени различном количином саставних делова. Они се разликују по богатству не само основних особина које улазе у њихове претставе о предметима (појмове), него и по њиховим најразноврснијим преливима. Све им то даје могућности да стварају нове комбинације са другим речима, помоћу којих као неким мађским начином они извлаче из речи на видик нова значења којима обасјавају своју мисао. Дакле, не од апстрактности мање или веће једне речи, него од величине збира свих појединачних елемената који улазе у појам неког предмета, који се обележава каквом речју, зависи богатство језика једнога писца, па према томе и богатство књижевног језика којим он пише или говори.

Из овога се види да је богатство језика у нама самим, а не изван нас: у богатству духовне природе књижевника, у том неисцрпном извору вечитог освежавања и подмлађивања сваког књижевног језика, а не у сталном купљењу и пабирчењу по ономе што су други створили или оставили.

А. Б.

ОСЕЋАЈ И ОСЕЋАЊЕ

У претпрошлом броју „Нашег језика“, у одговору на питања г. М. Аврамовића, обећали смо посебно писати о овим двема речима. Питање је прилично важно, па се сад враћамо на њега, јер се на њега није могло одговорити само са неколико речи.

Ове две речи требало би да означују две различне психичке појаве: *осећај* — учин што га преко сензитивних живаца у нашој свести изазива надражај неког чула; *осећање*, које је глаголска именица од глагола *осећају* (исп. *осећање* страха, глади и сл.), требало би да значи реагирање нервним апаратом на спољашње утиске, — али оно поред тога значи и резултат тога процеса: расположење или нерасположење у које долази субјекат тога процеса.

У сваком случају тачна се анализа психичких феномена врши само у психологији, а у обичном животу ретко, па није чудо-

што се и поменута два феномена већином не разликују, те се и речи којима се они означају бркају. Тек у новије време почиње се правити јасна разлика међу њима.

Поред ових двеју речи, употребљавају се за исте појмове још и речи: *чувство* (*чувство*), *чувствованье*, *фил*, *осети*, *чућење*. Све оне могу да значе и *sensation*, *Empfindung* и *sentiment*, *Gefühl*, а неке значе и чуло, *sens*, *Sinn*.

Речи *осећај* и *осећање* се употребљавају у новије време, тако да их нема код Вука, а раније су више употребљаване *чувство* и *чувствованье*. Прегледаћемо редом значења ових речи код разних писаца.

Чуство = осећај и осећање:

„*Чуства* срце узбуђено носи,
Ал у страху дух милости проси“.

Ј. Драгошевић, Песме, 4.

„Неко необично *чувство* потресаше му душу.“

Ђ. Јакшић IV, 20,

„Што су хали гробној распродали
Срце, образ и *чувство* слободе?“

М. Кујунџић-Абердар II, XXIII

„Песма се ори, дим се колута
Чуства слободу траже“.

М. Јакшић, Песме 87.

„Осећа се расијано *чувство* самоте и простора...“

И. Ђипико, Пауци 37.

„...без хуманог *чуства* за право и неправо.“

Р. Јанковић, Дани и године, 78.

Чуство = чуло:

„Него мораш тврдо затворити

Очи, уши и сва твоја *чуства*“.

С. Љубиша, Вила IV, 247.

Чуство = расположење, осећање и осећај.

„*Svakako nisam Vašega pisma mogao čitati bez gorkoga čuvstva.*“

В. Јагић, Спомени I, 341.

„...Он је дошта осетио неко негодно *čuvstvo*, или управо сјетност и нужност...“

В. Шлек. Шуме 1868, 48.

„*Nikad ona nije budila u njemu kakove osobite misli ili čuvstva.*“

В. Ливадић, Новеле 1910, 13.

„Bez srca, bez *čuvstva*, bez sućuti.“

М. Šenoa, *Dialozi i dramoleti* 1914, 36.

„Млади Слѣпчевић хоће да да изжива свом набујалом патриотском и националном *чувству*.“

Ј. Скерлић, В. Илић, 11.

„Најчистијим *чувством* срце ти гори.“

Змај, Певанија I, 37.

„...на њихову увиђавност не треба ни рачунати, но ни *чувство*-опасности, које сва жива створења имају.“

Ј. Ристић, Писма, 11.

„Ти си жртва благородног *чувства*.“

П. П. Његош, Г. Вијен. 104.

„U crkvi je... pjevaо... bez života, bez *čuvstva*, studeno...“

А. Kovačić, S. Priповijesti 1910, 23.

„У њима [песмама] се огледа *чувство* српске народности, *чувство*-високог осећања.“

Б. Петрановић, Пјесме, IV

Чувство = чуло; sens, Sinn:

„Чувство, der Sinn“. Курцбеков Словарь 1791, 310.

„Тако изгубивши једно од најглавнијих *чувства* ...није могао учитељевати.“

В. Караџић, Грам. и пол. сп. II, 374.

„...да је између пет дарованих нам од Бога *чувства* најпречи вид.“

Сарај. цвјетник 1870, 17.

„Vrač i vračarice nisu nikad potpunih tjelesnih udah i *čuvstvah*“

Kukuljević, Arkiv II, 386.

Чувствованје = глаг. имен. од *чувствовати* (осећати); = осећање, расположење.

„Всеобщее животному свойство есть *чувствованіе*, или осећанѣ.“

Д. Обрадовић, Собран. 210.

„Kojој је пријао тај строги поредак *чувствованја* и мишљенја“.

В. Livadić, Novele 1910, 125.

„Тако је то почимало, трајало и свршавало уз много *чувствованја*, надања и трпљења“.

Вл. Назор, СКГласник 1926, XIX 162.

„Нећемо дакле, и не можемо ни ми Србљи више ћутати, нити: *чувствованја* наша... скривати.“

М. Игњатовић, Панагир. 1845, 4.

„...otac [je] vidio da mu se sin odalečio... svojim shvaćanjem, *čuvstvovanjem*, nakanama.“ J. Leskovar, *Sjene ljubavi* 1898, 32.

Чувствовање = Empfindung:

„*чувствованіе*, das Empfinden, die Empfindung“.

Курибеков Словарь 1791, 310

Осећај-појединачни актови осећајности, у облику готових резултата њихових:

„Чак побожни *осећају*

Разгријеваху срце Баји.“ J. Сундечић, Избр. пјесме, 130.

„Давашња генерација нема тих *осећаја*.“

В. Јагић, Спомени

„...стран владалац неће... давати помиловања и онда, гди би тиме вређао праведне *осећаје* увређене државе“.

J. Ђ. Авакумовић, Важн. Казн. зак., 107.

„Песник треба да сачека да му се стишају *осећају*“.

Љ. Недић, Из нов. срп. лир., 28.

„Овог дана узрујавају се

Мисли, жеље, *осећају*“.

Змај, Певан. I, 539.

„Закон га увреди, са свим, у толико више што је његове *осећаје* морало вређати и само писмо.“

Ст. Новаковић, Двод. год., 57.

„...nije sada više svoj zanos i porive nježnih dobrih *osjećaja* pripisivao tek prirodi oko sebe.“ Gjalski, *Na rođ. grudi* 1890, 63.

„...Svoje sretnе i blažene *osjećaje* izjavi vjerno svojoj skrbnoj majci.“

V. Novak, *Teški živ.* 1911, 17.

„Нисам могао да се макнем од силва, неугодна и тешка помешана с болом и саучешћем *осећаја*.“

Б. Станковић, Из ст. јеванђ. 81.

„Колену нашем да смо као мати нов језик с новим *осећајем* дали.“

М. Ракић, Нове песме 1912, 49.

Осећање = процес или вршење радње коју значи глагол осећати, стање осећајности, нарочито осећајно расположење, способност осећања:

„Народне невоље увек и свуда побуђују и ојачавају верски *осећај*.“

Љ. Ковач. и Љ. Јован., *Историја*, 57.

„Кад то чух, пријатно ме *осећање* обузе,“

Ј. Игњатовић, Бршљан II, 3.

„Поред јаког националног *осећања*... и ово је један узрок што српски народ тежи Србији.“ Ј. Цвијић, Говори и чланци, 70.

„У дворовима владало је дубоко религиозно *осјећање*.“

М. Бан, Глас IV, 7.

„Поезија је намењена срцу и *осећању*.“

Љ. Недић, Из нов. срп. лир., 10.

„Ов нема оно *осећање* непогрешивости.“

Ј. Скерлић, Св. Марковић, 120.

„Због тога српско *осећање* Македoваца никада није попустило.“

Т. Ђорђевић, Макед., 59.

„Стога су његова *осећања* била *осећања* целе топлнице.“

Ст. Новаковић, Калуђер и хајдук, 92.

„Потребан је прави песнички дар и *осећање* лепоте.“

П. Ђорђевић, Теорија, 8.

„U тјесној свеzi s проstonародним етимологизирањем стоји посао, који излази из кривог јеziчког *осјећања*.“

Т. Марећ, Грам., 44.

„Живци су носноци и спроводници *осећања*.“

Д-р Вл. Ђорђевић, Болн. служба, 110.

Осећ није забележио ниједан речник, осим Шулековог, али ту реч употребљавају многи писци, чак и српски, и то највише у значењу *осећаја*, *осећајног* надражаја.

„Ona proguta neugodni *osjet* u grlu.“

Треšћес. U мал. свиету, 1901, 153.

„...te se slike giblju na posljednjim opnima fiziološkog *oseta*,...“

М. Крлежа, Излет 1926, 53.

„Није више ни био *osjet* боје — био је доживљјај.“

М. Ненајеv, Vel. grad. 1919, 88.

„Код кичмењака излази из сваке чашице на кичми по један живац за покрет и један за *осећ*.“

Радм. Лазаревић, Вила III, 518.

„...бол у опште није *осећај* (*осећ*, сензација) него *осећање*.“

Лоренц, Психолог., 212.

„Реч *осећ*... чини ми се доста врло погодан израз да означи нешто... најпростије... у душевном животу.“ Ibid. 52.

„Јућер ми је стигло препоручено писмо... а радостан *осјет* прође ми животом.“ V. Novak, Dva svijeta 1901, 224.

Има и реч *осећа*, која се такође употребљава у значењу осећајног надражаја, способности осећања.

„...да се крвни судови у мозгу згрче чим се који живац за *осећу* стегне.“ Срп. архив II, 1, 153.

„Први степен смрзнућа... *осећа* затупи“ Срп. арх. I, 1. с. 301.

„...у кожи стоје живци за *осећу*.“ Срп. арх. I, 19.

Ћућ (од које речи је направљен глагол *ћућјети*, који се у западним крајевима употребљава у значењу „осећати“) значи, већином код наших западних писаца осећање, осећај:

„Neka bojazan a opet i neka slađana *ćut* zatalasaju u njoj.“ Đalski, Pod st, krov. 72.

„U vas je mehka i pohvalna duša... nu ja sam drugih *ćuti*.“ Kosor, Miris zemije, 252.

„Pred očima mi lebdi lik ti mio
U duši zuji slatka *ćut*.“ H. Badalić, Izabr. pj. 1896, 25.

„Srce... poje i šalje pjesmice svoje: budite *ćuti*.“ Preradović, Djela I. 125.

„Da ljubavi božje vlast
Obuzme ti *ćuti*.“ M. Pucić, Pjesme, 20.

„U toj mucii, koja draži *ćut* a mrači um...“ S. Ljubiša, Priпов., 94.

„Ако живи *ћућ* народне зајмености... на том хвала неумрлој
гусли Старца Милована.“ Даница IV, 398.

„Склоп њихов не стезане какво обће правило, начело, него
просто жудња, племенска *ћућ*.“ Ст. Павловић, Јавор 1874, 59.

Најзад, и реч *ћућење* се употребљава у западним крајевима од 16 века са оба значења.“

Као што писци све наведене речи, (поред њих и *оћућ*), употребљавају са оба значења, тј. и као „функцију дражи“,

sensation, Empfindung, и као „стање душе којим реагира на спољашње утиске“, sentiment, Gefühl, тако и речници свима њима дају оба значења. Прегледаћемо их неколико.

Курицбеков Срп. немач. речник (1791) има речи: *чувствіе, чувствво, der Sinn, и чувстввовање, das Empfinden, die Empfindung.*

Исаиловићев Немачко-српски речник (1847) преводи реч Empfindung са „чувствованѣ, осећанѣ; чувственостъ, чувство“; а Gefühl са „чувствованѣ, осећанѣ; чувство (моћ) пипаня или осязаваня, осеть.“

Вуков речник има само *осећање*, са значењем 1) das Empfinden, sensus, 2) das Merken, animadversio, и *оћућивање*, коју упућује на осећање 1). Вук нема других речи зато што је он забележио само оне речи што се говоре у народу, а остале се не употребљавају у народу ни данас, чак ни *осећање*, сем као глаг. именица.

Рјечник Jugosl. akademije има све поменуте речи са многобројним примерима, из којих се види да се све оне употребљавају са оба значења, поред неких споредних. Реч *осећај* наведена је само из Ђ. Поповића речника, а *осећање* само из српских писаца, у значењу sentiment, Gefühl.

Појовићев Срп.-нем. речник (1886 г.) има речи: *осећај* „Sinn, Empfindung“; *осећање* „Empfinden, Empfindung, Gefühl; Merken, Wahrnehmen“; *ћућ* Gefühlsvermögen, Gefühl“; *чувствво*, „Gefühl, Empfindung; Sinn“.

Француско-српски речник Н. Пећровића - Б. Појовића преводи sensation са: 1) *осећање*; упечаток; 2) фиг. узбуђење, а sentiment са: 1) *осећање*, свест; 2) осетљивост; 3) страст; (душевно) осећање; љубавно осећање итд. Дакле, нема речи *осећај*.

Анђелковићев Руско-српски речник преводи ошущение са: „осећај, опажање“, а чувство са „осећање, осећај“.

Кошушићев Руско-српски речник (уз Примере) преводи ошущение као „осећај“, а чувство као: „осећај, осећање“.

Рисџић-Кангрин Српско-немач. речник има ове речи: *осећај* (осет) 1. Empfindung; 2. Gefühl; *осећ* (осећање, чувство), Empfindung (opp. Gefühl); *осећање* 1. Empfinden, Empfindung; 2. (чувство) Gefühl; *чувствво* (чувство), 1. в. чуло; 2. (осећање) Gefühl.

Adamovičev Franc.-hrvatski rječnik преводи sensation са „oćut, osjet; utisak; uzbuđenje;“ а sentiment са „ćućenje, osjećanje; čuvstvo, mnijenje; svijest“.

Медићев Франц.-српски речник преводи sensation са „осет, осећај; утисак“; sentiment са „осећање, осећај; заст. осет, осећај; осетљивост“.

Ристић-Кангрин Немачко-српскохрватски речник преводи Empfindung са „осећај, осет“, а Gefühl са „осећање, осећај, чувство, ћућење, ћут“.

Бакошићев Речник схрв. књиж. језика има ове речи: „осећ, м. 1. утисак који се прима преко чула; фиг. примећивање“;

„осећај м. 1. обузимање извесног (пријатног, непријатног, веселог или тужног) душевног расположења извазваног од догађаја живота, чувство; 2. способност примања и схватања извесних утисака: — додира, опипа, мириса, укуса, бола, умора, хладноће, топлоте итд.; њему за то фали сваки осећај“.

„осећање, с. 1. особина пријемљивости осећаја, примање осећаја; 2. чувство“.

Из свега овога можемо извести ове закључке:

1). Да се у народном говору све ове речи скоро никако и не употребљавају, сем *осећање* као глаг. именица.

2). Да се у књижевном језику и речницима не прави увек разлика у њихову значењу, тј. оба психичка феномена о којима се овде говори означају се час овом час оном речју. То исто може се констатовати и у другим језицима што би се могло потврдити цитатима из речника, кад би било простора.

3). Да се речи *осећај* и *осећање* употребљавају у новије време и да се све више прави разлика међу њима.

Овове последњем свакако је узрок и школа, у којој смо се научили правити разлику између та два појма и између речи којима их означајемо. Јер уџбеници психологије одавно двоје те појмове и те речи, што показују и ови цитати:

М. Кујунџић, Глас XX, 57: „Осећај (Empfindung) и осећање (Gefühl) он [С. Göring] дели по томе што је осећај сваки свестан утисак, који утиче на једно или друго наше оруђе, а не доводи ни пријатност ни непријатност; а осећање за-

хвата задовољство и незадовољство, радост и жалост, пријатно и непријатно узбуђење“.

Др. Б. Пејронијевић, Основи емпиј. психологије (1903):

„Кад би *осећаји* светлости и боје били објективни...“ (с. 6).

„Утицај на крв који долази споља зове се драж, процес који драж изазива у нерву зове се надражај; надражају у ћелици коре великог мозга одговара *осећај*“ (с. 67).

„Да су на пр. *сензација* и *емоција* два различна елемента... то се да експериментима утврдити“ (с. 21).

Ј. Берузале, Уџбеник психологије (прев. Д. Пијаде) (1823):

„...Можемо да означимо *осећај* као функцију дражи“ (с. 34).

„*Осећање* је субјективно-практично, *осећај* је објективно-теоретичан“ (с. 34).

„Прости или чисти *осећај* је дакле психичка елементарна појава, до које долазимо анализом“ (с. 34).

„*Осећање* је означено као особита основна функција свести, која се јасно разликује од сазнања и хотења“... На утицаје околине који налажу на нашу душу реагира она прво и најпре *осећањем*, које смо ...означили као *шамно осећање живоша*. Већ се то осећање креће између контраста *задовољства* и *незадовољства*“ (с. 135).

С. М. Максимовић, Основи психологије, логике и педагогије (1921):

„Кад се изврши анализа душевних појава наћи ће се, да су све састављене из две врсте елемената: *осећаја* и *осећања* (чуства). У прве долазе на пр. *осећаји* звука, светлости, топлоте, мириса итд., а у друге пријатност или непријатност, допадљивост или недопадљивост итд.“ (с. 7).

„У развоју временских представа јасно се види да је одвајање *осећаја* од *осећања* (чуства) продукт наше апстракције“ (с. 41).

Др. Б. Лоренц, Психологија (1926):

„*Осећаји* су најпростији, најранији, први психички процеси који претходе свима другим психичким појавама“ (с. 50).

„*Осећањима* или *чуствима* се називају они друштвени процеси који имају карактер бола или задовољства, пријатности или непријатности. Разлика између *осећаја* (сензација) и *осећања* (сентимента, чуства) чини се према томе сасвим јасна“ (с. 51).

Дакле, наши психолози се потпуно слажу у дефиницији и називању ове две психичке појаве. Па ипак, има неких психичких процеса који стварају забуну, чак и код научника,

јер није јасно да ли спадају у осећаје или осећања. О њима проф. Лоренц каже овако:

„Међутим, већ сами чулни или телесни бол... сматрају једни психолози као осећај, други као осећање, а трећи као нарочиту врсту осећаја осећања (Gefühlsempfindungen). А има још пуно других чулних осећаја, као што су нарочито тзв. органски осећаји (н. пр. сексуално осећање, глад, жеђ, умор и др.) који су тако неразљовно спојени с осећањима, да се у њима скоро потпуно губе, те се зато лако и у науци мешају с њима. Отуда се многи чулни осећаји (сензације) зову често погрешно и осећањима (чувствима). Тако се н.пр. говори о осећањима (место осећајима) додира или пипања с једне, и естетским осећајима (место осећањима), с друге стране“ (с. 51).

Поред тога, бркању ове две речи доприноси и то што има за обе само један глагол, *осећајши*, који значи спроводити у свест било осећај било осећање. Али, иако у обичном говору грешимо у употреби ове две речи, јер бркамо два различна појма које оне означају, у науци терминологија мора бити прецизна, па су зато психолози у пуном праву што речју *осећај* означају sensation, Empfindung, а речју *осећање* sentiment, Gefühl.

Ове речи су и с формалне стране добре. Наставком *-ај* праве се речи које значе учин неке радње, тренутну појаву, на пр. *догађај*, *дошлицај*, *надражај*, *случај*, *ђорођај*, *уздисај* итд. Према томе и *осећај* тачно означаје такве врсте појам. Наставком *-ње* постају тзв. глаголске именице, и оне прво означају сам процес радње: дакле нешто трајно: *чишћење*, *имање*, *сјаванье*, *зрење* и особину као способност вршења дотичне радње. Према томе и *осећање* може значити сам процес примања осећаја, душевно стање, и особину извесне врсте. Али та реч има два акцента: *осећање* и *осећање*. Први је акценат правилан за поменуто значење, а када се употребљава други случај, *осећање*, то у том случају има значење резултата радње осећања, затим означаје стање глаг. радње: *боловање*, *сјарење*, *мучење*, затим апстрактну именицу као резултат глаг. радње, као име чина: *боловање*, *венчања*, *кршћење*; најзад чак и конкретну именицу која има везе с радњом глагола: *печење* (печено месо), *кување* (кувано месо).

Према томе и *осећање* може значити сам процес примања осећаја, душевно стање и особину као способност вр-

шења радње која се казује глаголом *осећајти*. Поред личног значења та реч има и двојак акценат: *осећање* и *осећање*. Први акценат вреди за оно прво значење, тј. за глаг. именицу од *осећајти*, а изговора се *осећање*, кад та реч има она друга значења, тј. резултат радње осећања, њено реализовање, као и именице *венчање*, *кршћење*, *рођење*, *имање*, *лечење*. Овакав акценат имају глаг. именице изведене од перфективних глагола, и по угледу на њих праве се све нове и нове, кад год треба да означе резултат радње, јер кад значе само вршење радње, обично имају исти акценат као глагол.

Именица *чувство* (*чувство*) је црквено-руског порекла и некад се скоро једино употребљавала у значењу Gefühl. За онога ко се није навикао разликовати *осећај* од *осећања* она може и сад добро послужити за ознаку појма који означаје. И реч *осећ* је лепа реч, ма да се ретко чује, па би се могла увести за ознаку физиолошко-психичког утиска или надражаја само онда ако би се реч *осећај* узела за ознаку оних тзв. *вишталних осећаја* (глад, жеђ, ситост) за које ни свима психолозима није јасно у коју врсту психичких феномена спадају.

М. С. Московљевић

ЗАВРШНО О ЗАВРШНИМ СТИХОВИМА У ВУКОВУ БАНОВИЋУ СТРАХИЊИ¹⁾

Завршно с моје стране, а с обзиром само на језички, синтактички, моменат у питању о завршним стиховима народне песме о Страхинићу Бану, и то у бележењу Вукову, а по певању Старца Милије Колашинца. Само толико, јер ту и јесте језгро питања. Уколико би, поред других који су увлачени у дискусију, улазио у питање још и етички моменат, и он би се имао свести не на прешироко схвану „витешку“ етику Бана Страхинића (најмање одредљиву, већ и стога што не знамо да ли су нам и колико морална мерила уопште једнака), него само на „простонародну“ етику Старца Милије, чији су стихови и смисао у њима директно у питању. Стога,

¹⁾ Овим и редакција завршује расправљање овог питања.

да и останемо сада само на језичком, синтактичком, тумачењу њихову.

Тумачећи у Нашем језику (књ. IV, стр. 113 и д.) низ стихова 805/808:

*Не дам (вам) вашу сесѝру ѡхарчиѝти (погубити),
Без вас бих је могао сѝойиѝти (уништити), 805
Ал (глате) љу сѝойиѝ (бих уништио) сву ѝазбини („пријатељство“) моју.
(Те онда) немам (нећу имати, не бих имао) с киме ладно ѝиѝти вино;
Но (стога) сам љуби мојој (живот) ѝоклонио.*

навео сам у потарду синтактички могућне употребе футура (ћу стопити) и презента (немам) у „неправим“ *кондиционалним* значењима (бих стопио, не бих имао), које намеће и стих 805 (Без вас бих је могао стопити), за то илустративну удешену причицу о часовнику.¹⁾ Али то сведочанство није помогло, као — рачунам — од сведока који је управо парничар. То би, признајем, била омашка моја. Сада ћу је поправити.

О ономе *ѝѝа* је рекао Милија несумњиво ће најбољи сведок бити Милија сам. Иако сам, спремајући стварни коментар целој Вуковој *Другој књизи* српских народних пјесама, наилазио на многе примере који би могли потврдити претпостављену „неправу“ употребу футура и презента у главним стиховима (806/807), наводити их овде нећу просто зато што ми и сам Милија, а свакако и поузданије од других, даје довољно потврдиних примера. У трима песмама његовим у II књизи Вуковој, које су и међу најдужима (Сестра Леке капетана од 570 стихова, Бановић Страхиња 810, Женидба Максима Црнојевића 1227), разгледао сам све стихове у којима се јавља презент *немам* (*имам*, *јесам* и сл. за значење постојања), футур и кондиционал, у правим и неправим значењима, у реченицама сваковрсним.

И тако, у првоспоменутој песми јавља се:

а) *ѝрезентѝ* у правом значењу (углавном, овде, „јунаков“ не и „певачев“) у стиховима: 105 (*Немам* каде, побро, гостовати), 149 (А с лица јој — аздији — ни хесапа *нема*), 385 452 (слично другом примеру);

¹⁾ Исп. у НЈезику чланак Д. Вушовића (IV, 85) у ком се поред осталог тврди да глаг. облици у завршним стиховима Вукове песме „Бановић Страхиња“ имају *ѝраво* своје значење, и да у *даѝој вези* не могу никако имати кондиционално или друго какво значење.

б) за *йрезенѣ* с неправим значењем футура (рг.-ф.) или кондиционала (рг.-с.) нема односних примера;

в) *фуѣур* у правом значењу има у ст. 38 (И тебе *ћу* онда *удомѣѣш*), 92 (А ја *ћу* га *водиѣш* на чардаке), 132 (*По-звѣћемо...*), 181 (Ми *ћемо* те мало *йочекаѣш*), 463/4 (Ни *ће* *имѣш* гроба ни укопа, и д.), 493 (*Нећу* томе *йоћи* ни једноме, пошто је то рекла онако одлучна Роксанда, иначе би се и ту могло осећати и кондиционално „не бих“...); од тога футура, право, треба разликовати ове као привидне, у којима облици глагола *хѣѣш* имају више изражено значење жељења него обичан футур, као у ст. 104 и 177 (*Нећу* — не желим — теби, побро, на чардаке — разуме се: *доћи*) или у ст. 310 (Ал' ти другу *хоћу бесједиѣш*);

г) *фуѣур* с још мање поузданости о извршењу радње него што га има и прави, с више условљеном будућношћу, погодбеношћу (ф.-с.), као у ст. 26 и 416 (Марко, одн. Лека чека... А који *ће* Леки *йоменуѣш*, одн. *Неће* л' који јунак *йро-говориѣш*, тј. да ли *ће* који..., да ли би који...), 424 (Поћи за Марка... Који *ће* нам образ *освјеѣлаѣш*, тј. и: који би нам могао...), 166 (Благо оној која *ће* га *узевѣ!*), 305 (Ви сте — дошли — к мени, ја *ћу* сутра к вама — *доћи*), па нарочито у ст. 429, 437 и 443 (Тамо тебе лоше *биѣш неће*), још у ст. 351/2 (Ако сестра сутра *не шће* — не хтје(де) — *йоћи*, Како *ћу* ти онда *одговориѣш*), где је, због убеђености Лекине да одлучна Роса заиста *неће йоћи*, употребљен аорист слично оном *йогибох* место *йогинућу*, док је за Лекину, тако условљену радњу, употребљен само хипотетички (ф.-с.),

д) насупрот томе, поред правог кондиционала (само у ст. 467 и 480: Ни ту ти се *не бих ражљуѣшила*), имамо примера и за кондиционал који би се могао заменити и футуром, јер му је условљеност и предвиђена за будућност, као у ст. 24/26 (Мисли Марко: *била би* му љуба... *Имао би* с киме пити вина, разуме се с Леком не с Росом иако онако „мушком“, тек женом, с којима такви јунаци као Марко не би пили).

И ови би нам већ примери за (ф.-с.) и (с.-ф.) могли довољно објаснити један део главног питања, онај о могућној и врло обичној употреби *нейравих* значења футура и кондиционала и о честом смењивању њихову у употреби.

У Женидби Максима Црнојевића имамо:

а) *презент* прави, овде и „певачки“, разуме се у обиљу примера, као у ст. 142, 634, 830, 734, 649, 931, 1003, 1221 (Љепоте јој — му — у сву земљу нема, и сл.), у 121 и 153 (Јутрос, брате, нема грднијега) а у вези с истим нема за (р.г.) у ст. 120 и 152, затим и у ст. 834 (Које — аздије — данас у свијету није) у вези опет са (ф.р.) у наредном стиху, па и у споредној исказној реченици у ст. 702 (Је ли истина... Да м' љепоте у далеко нема):

б) *презент* са значењем футура (р.г.), разуме се, мање, и то: 1) у зависној реченици императивној у ст. 278, 288, 297, 304 (Да си — будеш — ђевер, стари свате, војвода у сватове), или у зав. *последичној* као у ст. 341, 342 (Да љепоте ни тог руха нема — тј. не буде, неће бити — Да им нема лица ни облика!), одн. и у исказној у ст. 120 и 152 (Иво обећао да доведе хиљаду сватова, па... Да љепшега од Максима нема! — тј. неће бити) што се потврђује понављањем у ст. 35, у самосталној реченици (*Неће бићи* љепшега јунака) и боље у ст. 623, у зав. исказној (Јесам говорио... Да љепшега *неће бићи* јунака) па и у ст. 890 (Да не биде љепшега јунака), иза којих долазе наведени већ стихови 121 и 153 где је презент наравно у свом значењу; и 2) у независној реченици *последично-императивној* у ст. 337 и 338 (Нек' су — буду — наша ђеца окићена, Нек' су наша ђеца ођевена!) даље у вези с наведеним већ стиховима 341 и 342 са „да им нема...“;

в) *футур*, прави, обилато, као у ст. 30/31 (Од хиљаде мање *бићи* неће, Чини ми се, *хоће* — може? — *бићи* више), па 48/50 (*Вољећу* га... Ја ћу њему даре *приправљати*), 260 и д. (*Запалићу...*), 669 до 681 (Нитко т' дара *дијелићи* неће, И ја ћу те *даривати*... *Даћу...*), па у ст. 948/961, 1168/1186 као и у 628 (Пријатељ *ће* — може? — мене *заситићети*) и др., и у зав. исказној реченици као у ст. 553 (Ну објави... Ђе *ће* *пући* тридесет топова) или у ст. 1000 и др.; за привидни футур (жељења, могућности и др.) са значењем презентним (ф.р.) има у ст. 8 (Но се Иво *оканићи* неће), 229 (Ал ти *хоћу* — желим — ријеч *проговорити*), 635 у вези са претходним стихом (Љепоте му у сватове нема, Ни *ће* *бићи* — има можда — тамо у Латина), слично у ст. 890 (Које — аздије — у свијету није, Ни *ће* *бићи* — не постоји можда

— у цара гурскога), или у 932 (Нема кмета — судије — ...Ја који *ће* — може, сме — томе *кметовати*), па у 996 (*Хоћу* — желим — *носић* мојој земљи дивној) 990 (*Хоће* — може — снахо, *заметнући* кавгу), још и у ст. 482/483 (Тек ако је сану вјеровати, Ја ти *хоћу* — могу — тамо *погинући*), и др.;

г) *фућур* с јаче израженом условљеношћу (f.-с.), који нас највише и интересује, приказују такође обилати примери, како у самосталној реченици као у ст. 223 (Ал' — ил' — *ћу слаћи* — бих слао — али *слаћи нећу?*), 714 (Како *ће* им — би им — *бићи* — било — понајбоље), 1194 (Он *ће* — ударити — на вас, а ја *ћу* на њега), тако и много чешће у вези с претходном зав. реченицом, и у форми самосталне, као у ст. 55/56 (Ако л' тако то *не буде*, пријо, *Хоћеш* — могао би — *доћи*, ал' *ћеш* грдно *проћи*), 177/178 (Ко ми дође да ми је честита, Живу *ћу* — бих — му очи *извадићи*), 237/238 (Ако бидну главни пријатељи, За то ријеч *проговорити неће*), 523/524 (Да *ћу* тамо јунак *погинући*, *Нећу* моју снаху *оставити*), 494/495 (Ђе јаокнем, сви *ће јаокнући*, Ђе погинем, сви *ће погинући*), па и у ст. 889/890 (Што гођ биде кићенијих свата, Да *не биде* љепшега јунака), па у ст. 924/925 (Ја напријед ни *кочићи нећу*, Баш да *ћеш* ми очи *извадићи*), најзад у низу стихова од 1023/1032 (Ако благо *повраћити нећеш*... Напријед ти ни *кочићи нећу*... коња *ћу окренући*... *догнаћу*... *писаћу*... *додаћу* и др.);

д) поред обичног кондиционала с ипак више израженом жељом, где би се такође могао заменити и футуром, као у ст. 916/918 (И још *бих* га за девет *чекала*... Ником *не бих* образ *засидила*), и с устручавањем и опрезношћу исказаном жељом као у ст. 610/611 (Ја *бих ситио* проговорит ријеч, Кад *бисте* ме, браћо, *послушали*) или у ст. 636/637 (Кад *бисте* ме, браћо, *послушали*, Да скинемо перје са Максима), има још само оваква комбинација (с.-f.) у ст. 423/424 (Коју *бих* ти ријеч *бесједио*, Ту ми ријеч *послушати нећеш*).

Најзад, у песми о Страхинићу Бану, има:

а) за *презент* прави обилато примера, као у ст. 4 (Да таква *не има* јунака), 284 (Бану јутрос *нема* пријатеља), 286 (Виће Бане *ће* му друга *нема*), 293, 336 и др.;

б) *презент* (pг.-f.), осем спорнога примера у ст. 807 (*Немам* с киме ладно пити вино), нема другога;

в) за *футур* прави, разуме се, највише, као у стиховном низу 205/229 (*Хоћу њима рухо промениши... призваћ слуге и казаћу... учинићу... ћу биши делибаша... проводићу, и др.*), у ст. 258/259 (Бољом ћу те ожениши љубом, С тобом хоћу ладно вино пиши), па у низу стихова 695/702 (*Кориће те... одвешћу те... наредићу... ранићу те... окишиши*), и у 544/545 (Сад ће твоју главу укинуши, Сад ће мене очи извадиши), па баш и у ст. 400/405 (Ал ми, Бане, вјеровати нећеш... Тврда ћу ти јемца оставиши, Како ћу ти откуп донијети); затим и за више привидан футур (f.-рг.) у ст. 12 (*Хоћу Бањску оставиши града*) и у ст. 474/476 (Тек ти хоћу — желим — Бане, *проговориши... Ел — јер — ћеш, — можеш — Бане, погинуши лудо*);

г) за (f.-с.) има, поред спорнога примера у ст. 806 (Ал' *ћу сшоши сву тазбину моју*), и у ст. 235/236 (Ел сам, тасте, могу погинути, Код шурева нећу — не бих — погинуши), па у ст. 362 (*Хоћеш, стари, јада дојануши!*) слично и раније наведеном у ст. 480/481 (Турчину ћеш на планину доћи, *Хоћеш доћи, ал' ћеш грдно проћи*), затим у ст. 290/291 (Обзире се Бан... *Ћеће ли се шуре присјешиши... ражалиши*), чешће у низу везаних реченица као у ст. 458/460 (Да *ћеш сада сабљу извадиши, Да ћеш пола војске погубиши*, Невјере ти учиниши нећу), исто у ст. 495/496 па у ст. 552/553 (Кад т' одведем граду Једренету, Бан *ће ти се и онде призираш*);

д) за погодбу, могућност будућу, казану *кондиционалсм*, па и (с.-f.), има примера у ст. 367/368 (Да те видим у царевој војсци, *Познао бих тебе и ђогина*) и у ст. 394/399 (*Могоао бих живот откупити, Тек да ми се двора дохватити... Могоао бих откуп саставити*).

Сви ови примери: под б), иако је њих најмање (а најмање их је и потребно), под г) и под д), довољно нам приказују синтаксу народнога певача Старца Милије. У њој је, види се, смењивање облика глаголских са блиским хипотетичким значењем, као (рг.-f.). (рг.-с.). (f.-рг.), (f.-с.) и (с.-f.) врло обична појава и у самосталним и у несамосталним реченицама. Она нам даје права да низ спорних стихова (805/808), кад то Милија сам, не осећајући разуме се двосмисленост своје фразе, није учинио из обзира естетских и версификаторских, преудесимо тако да не буду више двосмислени, изо-

стављајући за смисао сувишне атрибуте (*моју, ладно*) и допуњајући их потребним везницима, овако:

Не дам вашу сестру похарчити,
 Без вас бих је могао стопити, 805
 Ал' *шме* ћу стопит' сву тазбину,
 П' онда немам с киме пити вино;
Штог сам љуби *живош* поклонно.

*

Немам обичај позивати се на ауторитете, док се сам не уверим о тачности њихова тврђења. Овде ћу то, стога, учинити. Овакво тумачење спорних стихова Милијиних, како се овде поставља, дали су:

а) два *народна певача*, који нису из Колашина Милијина, а на које се г. Ј. Продановић оправдано позвао;

б) *Вук Караџић*, који је ту песму о Бановићу Страхињи морао од Милије два три пута бележити, те би свакако могао осетити двосмисленост у спорним стиховима, да је ње заиста било и у његову осећању, у његову познавању народнога језика, стила и народног („простонародног“) друштвено-породичног морала, а онда би бар штогод напоменуо под текстом или „поправно“ ред у стихова (808 бацио напред иза 804 или 805), да је осећао хистерологију у њима; међутим, он је просто иза ст. 707 ставио, место обичне запете као дотле, *шачку са зайешом* (;) хотећи тиме да означи како је у ст. 808 дат закључак *свему* раније казаном а не само допуна стиху 807 (тј., као, кад Бан неће да „пије вино“ с Југовићима а он ће са женом!);

в) *Сима Милушиновић Сарајлија*, уз Вука најбољи познавалац језика народнога, толики да се већ разметао тим знањем и хтео и народни језик да „поправља“ својим смелим неологизмима као што су му савремени књижевници хтели „поправљати“ књижевни; и сам бележилац народнога песништва и, не мање од Вука, пажљив бележилац и дијалектичких особености у њима; он је *овако* објаснио смисао спорних стихова Милијиних Немцу Герхарду кад је препевао Вукова Бановића Страхињу, кога је опрезна Талфи обишла, те је тако Герхард, готово једини страни преводилац ове песме, могао дати не „погрешан“ (в. С. књ. гласн.) него *шачан* превод и ових стихова;

2) *Јаша Продановић*, данас међу књижевним критичарима нашим најбољи познавалац народнога песништва нашега, познавалац и највећег броја песама народних и у најмање познатим издањима њиховим; живећи у време кад се већ мање познавао народни живот и осећао „простонародни“ друштвено-породични морал, етика његова, он је први осетио потребу да те стихове и објасни, и то овако.

Боље ауторитете не тражим.

Коме пак не би било јасно какав је тај „простонародни“ друштвено-породични морал, на који се толико позива овде, и ако се о њему не би могао довољно обавестити из трију наведених песама Милијиних у II књизи Вуковој, нека замоли г. г. професоре Ј. Ердељановића, Т. Р. Ђорђевића или В. Чајкановића за обавештење. Они би заиста данас најбоље могли да нам објасне бар то: шта је у народу који је испевао песму о Бановићу Страхињи, вредело и значило *пријателство* („главно“) и, с њим у вези, *пишти вино*, а шта је вредела и значила — *жена*.

Д. Костић

ЗНАЧЕЊЕ И УПОТРЕБА РЕЧИ „ОДИВА“

Реч *оди́ва* се често јавља код наших писаца из јужних крајева. Код писаца из других наших крајева та се реч ретко јавља (јер у крајевима, одакле су они, њена употреба је непозната) и то често у погрешном значењу. Отуда се може и разумети што је каткад и у школским уџбеницима та реч погрешно објашњена. Тако у једном уџбенику¹⁾ за реч *оди́ва* у Његошеву стиху: „На Шћепан-дан дође ми одива“, (ГВ ст. 2745), стоји објашњење: „Одива: најмлађа снаха у породици“. Међутим *оди́ва* нема никад то значење, већ она значи, као што је и Вук у речнику објаснио: удату девојку кући и кућанима одакле се удала. Морам овде рећи да је састављаче поманутог уџбеника на овакво погрешно тумачење унеколико на-

¹⁾ Читанка за III р. грађ. шк., друго издање. Уредили Бр. Миљковић и Св. Матић, Београд 1935.

вела и рђава интерпункција текста у ком се та реч налази. Место правилног:

„На Шћепан-дан дође ми одива

Из Штитарах, љетос поведена, — у свим издањима које имам пред собом (сем првог, од 1847) стоји погрешно:

На Шћепан-дан дође ми одива,

Из Штитарах љетос поведена, — из чега би се збиља могло закључити (нарочито би то могао закључити онај који добро не зна значење речи *одива*) као да је та жења поведена из Штитара (међутим она је била удата, у Штитаре, а била је свакако кћи или синовица, а не снаха, Вука Мандушића, који и говори те стихове).

За већ поменуто значење, да је *одива* удата девојка за кућу и укућане одакле се удала, можемо навести више примера. Ево их само неколико: „И данас свака *одива* од Божића до Поклада иде по два три дана у род на пир, и ово се зове побожитња част“ В. Врчевић, Разни члан. (Дубровник 1891), стр. 31; „Mlada nevista kad dođe u roode svojim ukućanima zove se *odiva*“ Poljica, Zb. X, 1905, str. 86; „Првичара је троје до шесторомушких и женских, и долазе да уговоре кад ће им пријатељ довести *одиву*“ Б. Лалевић и И. Протић, Етногр. Зб. V, 557; „Dužnosti su domaćice da dočeka i spravlja tuđe ljude, svojtu i *odive* (djevojke udate iz one kuće) koji im u goste dolaze“ V. Bogišić. Zb. I, 64 итд.

У свим наведеним примерима *одива* је узета у најужем значењу те речи. Али сем такве употребе *одива* се може узети и у ширем значењу. Ако се на пр. нека девојка уда из братства Бошковића у друго неко братство, на пр. Петровића, онда је она *одива* за цело братство Бошковиће. Тако може бити *одива* неког села, племена и сл.: девојка удата из Теклића у неко друго село, — *одива* је *ћеклићка*; девојка из Катунске Нахије удата у Ријечку, Љешанску или неку другу нахију — *одива* је *кашунска* итд. Исп. за то ове примере: „Они су толико ценили ту сродничку везу с Пиперима да су се чак по тој *одиви Пиперској*, по Јани, и прозвали Јанићима“ Срп. етногр. зб. књ. XVII, 463; „Кучи су често од својих *одива* и одивчића [синови одивини] добијали глас о ударцу унапријед“ Ст. Дучић, Племена Кучи 182. — Јасно је, дакле, да при употреби

речи *одива* мора се узети извештан родбински однос: куће одакле је девојка удата према кући где је удата, братства (села или племена) из кога је удата према богатству (села или племену) где је удата. То је уосталом и разумљиво, јер тај однос постоји и код других сродничких назива: брат је стриц само братовој деци, а ујак само сестриној деци итд.

Из свега се овога види да *одива* у правом свом значењу мора бити удата жена. Али се та реч у преносном смислу може употребити и за неудату жену, за девојку. Каже се обично кад се неком роди женско дете: „Срећна ти одива!“ и сл. мислећи, наравно, увек на то да ће то дете порастати и удати се, те постати одива. Преносни смисао те речи у таквим се случајевима увек осећа, те није увек оправдано рећи за девојку (неудату кћер) да је одива. У том су смислу, као што сам већ у почетку овог чланка истакао, неки писци, иначе добри познаваоци нашег народног језика, гршили. Тако Милан Ђ. Милићевић, чији језик може служити као углед доброг народног језика, није правилно употребљавао реч *одива*. То је и разумљиво кад се узме, да у крају где се Милићевић родио та реч није ни позната, и да ју је он научио само од других писаца (Његоша, Врчевића и др.) или из народних приповедака и песама из крајева где се она употребљава. Тако код Милићевића имамо овакве примере: „Гагић запреси у богата дубровачког 'трговца кћер за жену. Али како је он тада још био човек нов, и мало познат, родитељи му не дадну *одиве*“. Поменик, 1888, стр. 90; „Наврзу се Турци да им отму једну *одиву* те да је потурче“ Пом. 812. У горњим примерима, дакле, требало је место *одива* употребити *кћи* односно *девојка*.

Д. Вушковић

АЛГЕБАРСКО Х (ИКС) У СКОПСКОМ ГОВОРУ

Врло се често данас чује у говору Скопљинаца, нарочито у говору деце, реч *икс*: „Ја сум *икс* со него; он је *икс* со мене — и њена деривата *иксар*: *ене го иксар* (са чланом *ов, он, ош*); или у чикању, изазивању: *Е, иксаре, зр... иксаре!* и сл. Постоје и две песмице, које пева један *иксар* другоме. Прва има четири стиха:

Иксар ми се моли
главата го боли.
Илач му носи
со четири коли.

Друга песма има само три стиха:

Иксаре, патаре,
црне вашке на тебе,
чиста вода на мене.

Интересантно је како је ова реч ушла у скопски говор и како се брзо одомаћила у Скопљу. Старији људи у Скопљу не знају за ову реч, и ако има да је неко зна, он изричито каже, да ју је чуо од деце, у лечјем говору. Да је реч у наше дане ушла у скопски говор, може се, као доказ, узети и то што се она не налази — ја је бар нисам нашао — у текстовима скопског говора који су штампани до данас.

У скопски је говор ова реч дошла из средње школе и то са часова математике. Непозната количина обележи се словом *x* и ученици су тај појам непознате количине пренели на личност коју не желе познавати, на друга с ким су се посвађали. Тако су од првога *икс* = љут (непознат због љутње), посвађан: *он је икс со мене* — он је са мношвом у љутњи, љут, посвађан, — помоћу познатог суфикса *ар* образовали још једну нову реч за скопски говор: *иксар* (= онај који је љут), пред основне *икс*.

Х. Поленаковић.

ЈЕЗИЧКИ ПАБИРЦИ

Љ. Стојановић о Маретићеву „Језичном савјетнику“

296. „*Вјеројаџан* је из рус., али је та реч код нас у свести доведена у везу с *вероваџи* и по т.зв. народној етимологији постало је *вероваџан* и сад се то више не може вратити на *веројаџан*, или по нашем језику на *веројеџан*“.

297. „*Закусиџи* наша је реч (није од рус. *закуска*) и значи мало појести, *Imbis pekmen*; то исто значи и *заложџи се* (мало) и *џрезалогаџиџи*; *закусиваџи* је итер. (он сваки час закусује) и значи још *џрисмакаџи* (једе пилав и закусује

киселим млеком) и хранити некога кашиком који то сам не може (кусалом га закусује, а дршком му очи вади). Рус. *закусити* поред осталог значи појести нешто мало до обода, *завтракаити* = доручковати и узети нешто после чаше ракије = „мезетити.“

298. *Зашточити* verbannen, код нас се не говори, а *зашточење* значи затвор (робију) за чиновнике без принудног физичког рада.“

299. *Здравствоваити*. „Исто се тако не говори ни *здравствоваити* (у поздрављању)“.

300. *Злонамјеран* мислим да није што и *злобан*. Злобан човек је онај коме је то стална особина, а злонамеран може бити по неки пут.“

301. *Бурма* управо значи оне вијуге на шрафу (отвара се на бурму), али за невољу може се узети и за сам шраф, јер *вујук* не ваља.“

302. *Палуба* и др. „Међу непотребним позајмицама можемо узети и *палуба* - кров на лађи, *доместични* - местни и *дравосуђе* - суђење.“

303. *Благодарити* и др. „Неке су речи у нас већ изашле из употребе и замењују се нашима, на пр.: благодарити, благовремено, благородан, дозвола, дозволити, допуст, горд, иго, настављење, несравњив, паметодостојан, сходан, следствен, следство, снисходљив, сравнити, удостојити, уплив, уподобити, усредоточити, великољепан, житељ итд.“

304. *Чудак* и др. „Неколико речи [у Маретићеву „Савјетнику“] нису поменуте да су из рус. језика: чудак, окончати, садржавати *enthaltен*, скончати се, страница“.

301. *Брак* и др. „Неколике речи пре ће бити из црквеног језика узете“ [неголи из руског, и то су]: брак, ословити (као и прословити), порок, и још неколике.“

306. *Барус* и др. „Од позајмљених речи које се помињу у овој књизи [тј. у Маретићеву „Савјетнику“] у београдски књижевни језик (осим већ поменутих) нису ушле ове: барс, биљности, близ (адј.), царевна, цикел, дикобраз, достатан, дуготан, двојник, гавка, гесло, гњед (адј.), граностај, громада, -дан, хоћотан, иследовати, јантар, кист, клокан, крајобраз, крајолик, краљевна, крајосликар, -ство, личинка, личити (*schminken, anstrichen*), лос, лосос, луцба, лутња (*Laute*), ље-

пенка, мештар, -ити, -ство, могила, морж, можан, мрож, набожан, -ост, нејасит, нетопир, обзор, образ, -ити, -жавати, огаван, -ност, оријаш, осинац, платеж, платежан, плијенити (berauben), плин, плоха, побочник (Adjutant, Adlatus), поднос (Präsentierteller), погон, покост, покус, полумјер, помјестан, порив, посредство, прелест, -ан, пригиб, примјеран, (angemessen), примјерност, природопис, -ац, прослав, ракун, рас(т)лина, -ство, равновјесје, рисати, скоротеча, скрижаљка, скупина, соб, собол, сопка, сраз, -ити се, сураз, староста, столица (Residenz), стожер (Pol), строј, строп, сукромен. суп, сувисли, -ост, сурак, тлак, тлахомјер, токар, тровило, тулањ, убјел, учинак, удав, умисао, уред, -овати, устрој, утеловити, вајати, -јар, велебан, вихухаљ, вијено, волухарица, врвањ, заклада, земљовид, жезло, живаљ.“

307. *Ошйисаши*. „Германизми и други „изми“ не морају бити све речи које су у нашем и у ком другом језику на исти начин постале, ако се говоре у народу. Па и оне речи које су књижевници начинили по којој туђој речи, ако су само у духу нашег језика, треба узети као наше а не као позајмљене. Таквих речи помиње г. М[аретић] у овој књизи, а ево их још неколико. [Тако на пр.] *ошйисаши* abschreiben (на пр. трошкова, порезу) боље је (још је боље *одбйиши*) неголи *исйисаши*, јер ово значи 1) свршити писање 2) преписати из нечега и 3) избрисати, изоставити нечије име из списка.“

308. *Ошјушиши* entfremden на пр. својим поступцима, владањем, од себе другове, пријатеље својту; отуђити се од друштва, добро је; — а *ошјушиши* имање не ваља, већ треба рећи *йродаши*, *йоклонйиши*, *одрећи се* итд. У томе значењу мислим да није добро рећи *ошсвојйиши* према: *йосвојйиши*, *йрисвојйиши*, *усвојйиши*; *йосвојйиши* значи узети под своје дете (посвојак, посвојче); *йрисвојйиши* нешто себи значи не баш редовним путем; *йрисвајаши* значи потврдити да је нешто његово, тако и *йосвојйиши*, тврдити да му је својта; и *усвојйиши* каже се за дете (усвојеник, усвојеница), а и примити туђе разлоге, мишљења; *ошсвојйиши* значило би одрећи се детета, својте, а за имање тешко би се могло рећи.“

309. *Пастйи* (йадаши) у очи in die Augen fallen, говори се, и ако је германизам, није му боља замена *ударашйи у очи*. *Ударашйи у очи* значи рећи некоме у очи, а не за леђима.“

310. „*Полагајти испити*“, ако је то нем. Prüfung ablegen, боље је него *чиниши испити*, јер то значи да испитач чини испит, а не онај који се испитује“.

311. „*Пошцијениши* је корелатив од *прецијениши* (који, ваљда, није германизам) и добро је, а *обесцијениши* значи одрећи нечему сваку вредност.“

312. *Није ми право*. „Није германизам ни: *шо ми није право*, јер се у народу говори, као и: *шо ми није* (или: *шо ми је*) *криво*.“

313. „*Преумиши* Вук објашњава sich anders bedenken, mito consilium (тако објашњава и *предомислиши се*). Али има и друго значење: заборавити, на пр. кад се каже: *шо сам преумио* значи био сам наумио, па ми је испало из памети, нисам се сетио, заборавио сам учинити. Тако није германизам ни *пречуши* ни *превидеши* überhören, übersehen, а *прегледаши* значи само све видети, разгледати?“

314. „*Предбацити* не ваља, јер је превод нем. vorwerfen, али не знам шта би се имало замерити Вукову *пребац(ва)ши* у значењу приговарити.“

315. *На руку ићи коме*. „Није германизам: *ићи коме на руку*, *биши му на руци* у значењу помоћи, помагати; тако и: у *најмању руку* mindestens. Он је то учинио на своју руку у првом реду значи: на своју одговорност, не питајући никога, а у другом реду: на свој начин.“

316. *Може се* и сл. „Није германизам: само тако *се може* постати мудрац итд. У народу има пуно таквих правих народних израза: *Не гледа се* пашче какво је, но чије је кад уједе; *не једе се* све што лети; *не може се* крива Дрина раменом исправити, итд. итд.“

317. *Сћећи уверење*. „Кад се каже: *сћећи памети* поред *ојамешиши се*, зашто би било по немачком: *сћећи уверење* поред уверити се.“

318. *Дојасити се*, *дојадаши се*. „Ја мислим да ни *дојасити се*, *дојадаши се*, gefallen није по немачком (као ни удисати einathmen etc.). Може се рећи и *свидеши се*, *свиђаши се*, али није исто што и милити се; то се употребљава само безлично с инфинитивом: мили ми се радити, читати, слушати га кад говори итд.“

319. „*Издашан* у значењу freigebig није герм., па „*може поднети*“ и за ausgiebig.“

320. *Неошћујно* и др. „Тако и *неошћујно* *abstandslos*, *неоспоран* *unbestritten*, *непошћедно* *schonunglos* (све три и у рус.) нису герм. иако су на исти начин направљене. Таких речи има више.“

321. *Доћи к себи*. „Мислим да није германизам *доћи к себи*. То се говори и у народу, и то не само: [доћи к себи] из несвести (= осветити се) него и: [доћи к себи] из великог изненађења (= прибрати се), од пијанства (растрезнити се). Не бих рекао да се каже: [доћи к себи] и иза болести (= опоравити се), а *живнувши* и *живахнувши* је као нешто мало од опоравити се.“

ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ

58. „*Његово насрћање на часи наших жена и његова ујорношћ...*“

Речи *насрћаиши*, *насрћање* не иду у књижевни језик, правилно је *насрћайши*, *насрћање*. Отуда је и у горњој реченици ваљало рећи: *Његово насрћање* на част...

59. „*Ako umrli ostavi nānu i sestru po majci...*“ „*Ako li mi je živa nāna i majka onda...*“.

Реч „*нāна*“ се употребљава у два значења: 1) у значењу *мајка* (исп. у нар. п. „А тако ме не родила *нанал*“) и 2) у значењу *баба* (ово значење обично у Босни). Ниједно од ових значења не улази у прави књижевни језик (јер је прво значење само за фамилијарни говор, а друго је провинцијализам).

Дакле, у горњој реченици место *нана* требало је рећи *баба*.

60. „*Dok je otac krizmao i otezaao, djeca su nestrpljivo očekivala...*“

Глагол *кризмаиши* (и *крисмаиши*) данас у нашем књижевном језику претставља архаизам; место њега треба употребљавати *оклеваиши* и сл. Према томе је и у наведеној реченици требало рећи: Док је отац *оклевао* и *отезао*...

61. „*Danas u Rusiji novi ustav ne daje pravo glasa samo ludacima i licima koja su osuđena na kaznu robije...*“

„Луђак“ је покрајинска реч, књижевно је *лудак*. Отуда је требало и у горњој реченици рећи: ...не даје право гласа само *лудацима*... Исп. НЈ. IV, 191.

62. „*Njegova postelj bješe sva ispreturana...*“

„Посиџељ“ је покрајинска реч, књижевно је *посиџеља*. Отуда је и у наведеној реченици требало рећи: Његова *посиџеља* беше (бјеше)...

63. „*Био је сџално на игранкама љројџадајући имовину свога оца*“.

У горњој реченици је свакако глагол *љројџадајући* узет у значењу глаг. *расијџајући*, *уљројџашџавајући* и сл. што је погрешно, јер глагол *љројџадајући* је непрелазан, а у горњем случају је узет у прелазном, управо фактитивном значењу: чинити да што пропадне. Тако је требало и у горњој реченици рећи: Био је стално на игранкама *уљројџашџавајући* имовину...

64. „*Ишао је... дронјав и вас зараштен и косу гледајући на све стјане...*“

„Вџс“ је покрајинско, књижевно је *сав*; придев „зараштен“ такође не ваља, — треба *зарасџао* (јер непрелазни глаголи немају трпног придева). Према томе горња би реченица правилно гласила: Ишао је дроњав и *сав зарасџао* и косу...

НАША ПОШТА

Уредништву „Нашег језика“ — Београд

Господин Др. Ђуро Шурмин полемисе са господином Пауновим и Кулијером, да ли је боље писати у генитиву од *Мачек* — *Мачека* или *Мачка*.

Ја додуше нисам стручњак, али сам о томе мало више размишљао, па сам дошао до закључка, да у овом конкретном случају одлучује углавном нагласак.

Ако је у номинативу нагласак *Мачек*, као што тврди г. др. Шурмин, онда је по мом скромном мишљењу генитив *Мачка*.

Међутим ја, бар колико сам чуо од појединаца: било од интелигенције, било од сељака, — никад нисам чуо, да наглашавају тако него увек кратко, дакле: *Мачек*, а исто тако сам чуо увек и у генитиву, а и сам тако изговарам, *Мачека*.

За време скупштинских избора опћенито се говорило о листи *Мачековој*, о *Мачековцима*, а не *Мачковој* и *Мачковцима*.

Мој професор у госпићкој гимназији био је Иван *Мареk*, и он сам и сви остали, као и ми ђаци, говорили смо за њега у ген. и ак. *Марека*, а не *Марка*. Пре 10 година у Слуњу био је лекар др. Анте *Цулек*, па се опћенито говорило у генитиву или акузативу *Цулека*, а не *Цулка*. Исто тако пре годину дана дошао је овамо трговац Милан *Чйчек*, кога зову сви *Чйчеком*, а не *Чичком*.

Мој негдашњи посланички друг (Словенац) Иван *Ўрек*, такођер се презивао у генитиву *Ўрека*, а не *Урка*. Исто тако и др. Микола *Пасек* адвокат у Карловцу. Нико не говори у генитиву *Паска* него *Пасека*.

Кајкавци имена *Мате*, *Јуре*, *Штеф* (*Стеван*, *Стјепан*) као и још неке деминутиве називљу *Машек*, *Јурек*, *Шшџфек* и без изузетка говоре у генитиву и акузативу: *Машека*, *Јурека*, *Шшџфека*, а никад: *Матка*, *Јурка*, *Штефка*.

Карактеристична је разлика у речима кајкавским *йесек* (песак, пијесак) и *йџсек* (мали пас). Прва реч у генитиву гласи *йџска* а друга *йџсека*. Тако исто и од речи *цуцек* генитив је *цуцка*.

Изгледа према томе, да све двосложне речи које се свршавају на *ек*, а имају кратак нагласак, оно *е* не избацују у генитиву него га задржавају: па је дакле у генитиву боље писати *Мачека* неголи *Мачка*.

Да ли је то код таквих речи ради еуфоније или још ради чега другог, могу да реше само стручњаци, као и промену речи *Мачек*, а не да се то препушта самом дру *Мачеку*, како то предлаже г. Кулијер, а у том га помаже г. др. Шурмин, што би био лош знак за нашу филолошку науку.

Не треба никог да буну то, што већина хрватских листова пишу *Мачка*, чиме свакако хоће да на неки начин сачувају

хрватско обележје презимена г. Мачека, но у овом случају не може се мешати филологија и политика, јер и једном Шулеку нико није оспоравао хрватство, ма да се у генитиву називао и писао *Шулека* а не Шулка.

Слуњ, јан. 1937.

Др. Милан Појовић

Кад сам вам већ био довршио ово своје писмо, сетио сам се, да овде у Беговцу, опћина Цетинград, срез Слуњ, има хрватска сељачка, староседелачка породица (неколико кућа) *Гдлек*, који су штокавци икавски.

Голека има и у срезу војнићком у Скакавцу.

У генитиву и акузативу они говоре *Гдлека*, а и други их тако зову.

Као јавни бележник ја сам водио остав. расправу иза пок. Мартина Галека из Беговца, а исто тако и иза неке Ане удове Гоек из Скакавца, па се добро сећам при расправама да су странке изговарале своја презимена у зависним падежима са *e* (Голека, Голеку...).

И зато понова тврдим, да код двосложних презимена с кратким (и) нагласком оно *e* не испада.

С поштовањем

Др. М. П.

Уредништву „Нашег језика“ — Београд

Редован сам ваш читалац, па сам у бр. 2 V год., на страни 50, наишао на једно опширије објашњење и више претпоставки о постанку речи „стина“, у значењу бачија, која је забележена у Баваништу. Као познавалац румунског језика, а с обзиром на нетачну претпоставку врло уваженог господина М. Московљевића, држим за потребно да вам упутим ове редове и тако допринесем расветљавању постанка речи *сшина*, која се употребљава у једном делу нашег Баната.

Реч *сшина*, без сумње, узајмљена је од Румуна. Да је то тако сведочи не само та околност што је она продрла у онај део наших насеља који се граниче са румунским, већ и то, што је важно, у чему је уосталом г. Московљевић и грешио, што Румуни имају ту реч у значењу „бачија“, *Senpe* (овчарска колиба).

Реч *stânda*, како је Румуни пишу, означава „овчарску колибу са ограђеним простором, у коме могу стати 5—6000

оваца“. Ова се реч изговара са два специфично румунска самогласника, која се неће срести ни у једном европском језику, нити у ма коме модерном културном језику — колико ми је то познато.

Гласови *â* или *i* и *ă* су полугласници. Док се глас *â* или *i* може означити као дубоки полугласник, дотле *ă* претставља високи полугласник. У могућности сам био да више пута утврдим да и наш народ, поред осталих, приликом изговора оваквих румунских речи, изговара *â* или *i* као и, а *ă* просто као а или е. Из тих је разлога, свакако и реч *сѣина* прешла у садањем свом облику у наш језик.

Још интересантније је то да ова реч није румунског порекла. Румуни су је примили из старословенског. Реч *сѣанъ* прилагодили су свом изговору и претворили у *stână*.

*

Између мене и једног професора постоји једна незавршена препирка о тумачењу наших речи *ѣрезрење* и *ѣрезирање*. Један од нас тврди да једна и друга реч означавају једно те исто, наиме *Verachtung*. Други, међутим, да су ово две сасвим различите речи. По великом речнику Ђорђа Поповића и *ѣрезрење* и *ѣрезирање* тумачи се немачком речи *Verachtung*. Једино код *ѣрезирање* додаје поред *Verachtung* још и *Nachsicht*. Ко је у праву?

Темнишвар, јануара 1937 г.

С одличним поштовањем,
Божидар Марекић

Глаголи *ѣрезреши* и *ѣрезираши* имају исто значење (само што је први сврш., а други несвршен) и значе 1) *verachten*, *contemno* и 2) *nachsehen*, *indulgeo* (опростити). Оваква значења налазимо у свим нашим бољим речницима (Вукову, Ивековића и Броза и Ристића и Кангрге). Свакако да је ово друго значење (опростити) поменутих глагола много ређе и да га многи данас и не осећају. Према томе и *ѣрезрење* и *ѣрезирање* имају исто значење: 1) *Verachtung*, *contemptus* и 2) (ређе) *Nachsicht*, *indulgentia* (опроштај).

Д. В.

Власник за Лингвистичко друштво
д-р Александар Велић
Франкопанова бр. 30

Секретар Уређивачког одбора
д-р Радомир Алексић
Универзитет, Српски семинар бр. 3

Поштарина плаћена у готову

НАШ ЈЕЗИК

ИЗДАЈЕ

ЛИНГВИСТИЧКО ДРУШТВО у БЕОГРАДУ

УРЕЂУЈЕ

ДИС

ГОДИНА V СВЕСКА 5-6

Овај је часопис препоручен свим школама одлуком Министарства просвете П.бр. 22 184 од 10 августа 1932 год., а на основу мишљења Главног просветног савета С.бр. 473 од 21 маја 1932 год.

БЕОГРАД

1937

СА Д Р Ж А Ј

1. А. Белић: Више семантике!	129
2. Никола Рончевић: „Што“ и „шта“	135
3. Драг. Костић: Прилог нашој спортској терминологији	152
4. Мих. Стевановић: Облик субјекта пасивних реченица	157
5. S. Živković: О pisanju tuđih složenica	164
6. М. С. Лалевић: Српскохрватски језик на нижем течајном испиту	167
7. М. С. Московљевић: Два прилога	185
8. Језички пабирци	180
9. Језичке поуке	182
10. Наша пошта	186

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР:

Драгутин Костић, Милош Ивковић, Глиша Елезовић, д-р Милош С. Московљевић, д-р Бранко Милетић, д-р Данило Вушовић, д-р Радомир Алексић, д-р Петар Ђорђић, Радосав Бошковић и Миодраг Лалевић

Наш језик излази једанпут месечно, а десет бројева чине једну књигу. Годишња претплата дин. 30. Поједини број дин. 4. — Претплата се шаље администрацији, Српски семинар, соба бр. 5, чековни рачун бр. 54818, а рукописи — секретару Уређивачког одбора д-ру Радомиру Алексићу, Српски семинар, соба бр. 3, Универзитет у Београду.

ВИШЕ СЕМАНТИКЕ!

Када се у језичким питањима то рече, тј. када се рече да треба водити више рачуна о *значењима* речи и облика, то је исто као када се у другим приликама каже: „више светлости“ или „више ваздуха“; више онога што чини основне услове живота. За граматичку анализу немогуће је и један корак поћи унапред без добре семантичке анализе која иде у све појединости. Покушаћу данас то да покажем на једној типичној категорији облика.

У нашој данас најбољој граматици и синтакси проф. Т. Маретића за пасивни партицип (трпни глаголски придев) стоји ово: „Пасивни се партицип узима често у атрибутој и у предикатској служби, на пр. *илешени* вијенци, *обрађени* виногради, *ношена* хаљина, остаде нам хљеб *недођечен*, вратих се кући *измучен* итд.“ (Gramatika i stilistika II изд., 1931, 569). Затим имају још неке напомене о њему, од којих је најзнатнија „да се од пасивног партиципа говори доста често компаратив и суперлатив“ (стр. 570).

Али да ли је довољно рећи само толико: да често пасивни партицип може имати поменуте две службе, атрибутој и предикатској; с друге стране, шта то значи што се од пасивног партиципа говори доста често компаратив и суперлатив. Да немају све те особине какав заједнички извор? И прости се придеви могу у свима овим службама употребљавати; да ли из тога истиче да су пасивни партиципи придеви? Ако нису, откуда им потиче ова додирна тачка са придевима?

С друге стране, нема сумње да је све ово сасвим недовољно да покаже разлику овог партиципа, пасивног, према осталим партиципима, на пр. активном партиципу (на *о*, на пр. *рекао*, *писао*), као што није довољно да протумачи и само две поменуте особине пасивног партиципа. Овде се, истина, говори о служби партиципа, али се не говори о његовом значењу, не говори се даље шта та служба даје; видећемо одмах да је служба или функција једног облика сасвим недовољна да се

њоме објасни његова стварна вредност. Недовољно је и само његово значење, већ је потребно одредити и однос његова значења према значењу оне речи у чијој је служби тај облик. Другим речима, потребно је одредити значење целог реченичног дела или синтагме.

Пре свега, ако активни партицип на *о* и пасивни партицип — претстављају исту категорију партиципа, само што је један активни, а други пасивни, можемо се запитати: откуда то да су сви пасивни партиципи променљиви, а сви радни партиципи непроменљиви, тако да се могу употребити *обично* само у номинативу једнине и множине. Од *рекао*, *рекла* или *писао*, *писала* — не могу се начинити зависни падежи, а од партиципа пасивног могу увек.

Истина је да има извесних радних партиципа на *-о* који се могу мењати (на пр. *осирошћео*, *обрасћао*, *побуо*, *пожушћео* итд.), али је поуздано да је таквих радних партиципа мало; међутим сви пасивни партиципи могу се мењати без изузетка. Зато их наша граматика и назива трпним *придевима*. Из тога би излазило да не може бити правилан назив глаголских придева и за активни партицип и за пасивни партицип. Тај би назив доликовао једино пасивном партиципу. Питање је откуда је то; зашто је то? На то ће нам питање дати одговор разлика у њихову значењу, и појединачном и синтагматском.

Сваки пасивни партицип може постати у атрибутој употреби *обичан* придев, ако му то однос његова значења према именичком значењу допушта; међутим то се не може рећи за сваки активни партицип на *-о*. У већини случајева у којима се пасивни партицип атрибутоски употребљава он затим постаје по значењу своје *обичан* придев. У свима примерима које је Маретић навео за атрибутоску службу ових партиципа имамо, у ствари, придеве: (донели су) *илешене венце* значи — венце извесне врсте, извесне особине, а та се врста ставља насупрот венцима без те особине: *венцима неилешеним*, а не „венцима који се сад плету“. То значи да се обележава да се нешто, додавањем партиципа именици *венци*, у њој изменило. Венци су постали нешто друго од обичних венаца. Тако пасивни партицип *илешен* губи временску ознаку и почиње да значи сталну особину. Чим један партицип изгуби временску особину, он престаје бити партицип и постаје прост придев. Када је *врућа*

вода престало да значи „воду која vri“ и почело да значи „топлу воду“, стари партицип презента изгубио је своју партиципску природу, тј. престао је да значи радњу која се напоредо врши са другом радњом и почео је да значи сталну особину, једно новостечено стање. То је учинило да он пређе из категорије партиципа у категорију придева. Тако исто *зрѐ* чим је престало да значи трајну радњу у прошлости, већ једино стање без временске ознаке, тај активни партицип постао је придев и могао је имати целу придевску промену. Али се не мора ићи тако далеко у промени значења као што је у горњим случајевима: јасно је да је значење *шoйao* = *прућ* резултат грејања воде, тако да се овде значење вршења радње изменило у резултат те радње: свако „*врење*“, свако вршење радње глагола *врѣти* даје топлоту; отуда је и дошло до промене значења. Много је мања промена значења у *иле-шени* венци, *ношена* хаљина или сл. Али је и ту увек резултат радње (*ношена*: која није нова, мало исхабана итд). То вреди и за активне партиципе на -o: када атрибутски употребљени активни партиципи могу добити резултативно значење, тј. када се мењају у зависним падежима, они несумњиво добијају придевско значење, тј. у тој су употреби постали придеви. Ја сам о томе имао прилике да говорим у НЈезику II (1934) 33—40. У реченици: Па говори *oштарело* мајци — *oштарелој* нема временско значење, већ значи сталну особину: *oшарој* (резултат старења), али то не значи да они имају само ту такву особину.

Зато што се глагол *oштарѣти* употребљава у пуној глаголској системи, па и као саставни део перфекта (мајка је *oштарела*), сматра се обично да је *oштарела* у перфекту партицип, а не придев. Али се мора повући разлика између *oштарео* и *писао* која ће показати сву нетачност таквог погледа. „*Oштарео*“ и атрибутски и предикатски употребљено, значи особину, резултат радње; а *писао* се може употребити *једино* као део перфекта (*девојчице су писале задашак* — може се рећи, али се не може рећи *видео сам девојчице писале задашак*). Код такозваних радних придева само *нейрелизни* глаголи, и то они који немају резултативног значења задржавају партиципску природу. Може се рећи: *људи су пали* и *палим људима* приђе, *деца су брзо измакла* и *за измаклом децом* *пошљу* *поштеру*, *ја-*

буке су *попададе* и *покуи* све *попададе* јабуке итд. На основу овога могло би се рећи да у нашем језику има тројких по значењу и синтаксичкој употреби радних придева на -о: а) као саставних делова перфекта, тако да се изван тога глаголског облика самостално не употребљавају (на пр. *деца су писала задањак* и *видео сам децу која су задањак писала*, а никако „децу писалу задатак“; исп. ниже); б) са значењем придева и у употреби атрибутокој и у употреби предикатској (то је увек када овај глагол има сам по себи резултативно значење: *осшарела мајка* и *мајка је осшарела*: у оба случаја се износи извесна црта као задобивена, ту постала је „стара“ као да је речено постала је „сада“ или сл.) и в) са значењем партиципским и у атрибутокој и предикатској употреби (то је код непрелазних глагола типа *измаћи*, *писати* и сл.: *другови су далеко измакли* и *поштра* за *измаклим друговима*, *крушке су попададе* и *покуи попададе крушке*).

То вреди у извесном правцу и за пасивне партиципе. Они могу имати временско значење у предикативној употреби (венци су *илешени*; *рубље је ирано* итд.), али у атрибутокој употреби значе обично већ нешто извршено, резултат извесне радње који се сада осећа као особина предмета: *донесише сушених шљива* не значи „шљива које су сушене“, већ „шљива са особином која се сушењем добија“, а не шљива без те особине, дакле, *сухих*, а не *сирових*, и тако често.

Али када се пасивним партиципом, оним који је упортебљен атрибутоски и који не може никако да добије значење резултативности, већ остаје са својим значењем пасивног вршења радње — *скраћује* каква реченица, ту пасивни *партицип* значи време и има и даље партиципско значење. На пр. *Подрињцима, најаднушим са свих сшрана од избезумљеног нейријашеља, војвода пошаље хишну помоћ*: или: *Њему, цењеном и пошшованом и од иријашеља и нейријашеља, није ни на ум падало да ишша чини само за љубав једних или ирошшив воље других*. Овде „нападнутим“ значи „који су нападнути“; „цењеном“ и „поштованом“ значи „који је цењен“ и „поштован“.

Одавде се види и главна особина пасивног партиципа и његова главна разлика од активног партиципа: он је увек или а) са значењем резултативности у атрибутокој служби, а пар-

тиципским у служби предикативној, или б) са значењем резултативности у обема службама или в) са значењем партиципским у обема службама. Према томе, он се увек слаже са другим и трећим значењем активног партиципа, и зато је он увек променљив као и активни партицип у тим службама.

Код ових се партиципа могу јавити и друге придевске особине: компаратив и суперлатив. „Донесу му најодабраније воће“; „он је најученији у своме народу“ итд. Чим се уз ове облике могу употребити компаративи и суперлативи, онда то значи да је партицип придевски употребљен. Тако и у реченици: он је *учен*, *ученији* или *најученији* — *учен* итд. имају, иако су предикативно употребљени, просто придевско значење. Одавде се види такође, што је уосталом и само собом јасно, да пасивни партиципи, добијајући у атрибутој употреби придевско значење, могу се са тим значењем преносити у предикат и задржавати у њему своје придевско значење.

Из овога свега могла се видети и једна врло општа особина нашег језика којом је он дубоко прожет: чим се атрибутој употреби употребљава каква детерминативна реч ове врсте, она обележава сталну особину, уколико се партиципима не скраћују реченице у којима они имају предикатску партиципску службу.

Зато је било немогуће вратити у наш језик променљиве партиципе презента, ако нећемо да они имају просто придевско значење: „видим *иушјујућу лаћу*“ или „*ириближава се иушјујућој лаћи*“ немогуће је рећи у значењу „видим *лаћу која иушјује*“, „*ириближава се лаћи која иушјује*“. То би се могло рећи само у случају када би се тај партицип употребљавао и у предикатској служби, када би се могло рећи: „*лаћа је иушјујућа*“ у значењу „*лаћа сада иушјује*“ (исп. „*другови су измакли*“ и „*дозикнуо је измаклим друговима*“). Како тога нема, онда *иушјујућа лаћа* мора значити „*лаћа која увек иушјује*“ (исп. са тим сасвим правилно начињено *иушјујуће друштво*, *идајуће звезде* — тј. кзјих је особина падање и сл.).

*

Ја сам се задржао на овим појавима примера ради. Није ми била намера да на овом месту подвргнем исцрпном испи-

тивању глаголске придеве у нашем језику; али ће ми бити мило ако оним што је речено потстакнем кога то да учини.

Али из овог кратког разматрања читаоци су могли јасно осетити ово. Облик је најшира категорија која — сама по себи — не даје много. Јер смо видели да велики број активних партиципа (на -о) није више слободан, већ претставља саставни део сложеног глаголског облика (на пр. *ја сам писао*). Ако се деси да се тај облик употреби самостално (на пр. *Писао или неписао, ишшо ћеш поштићи*), онда ту имамо посла са скраћеним или нарочите врсте *перфекћом* (у овом случају „модалним“). Међутим партицип пасивни назависан је увек од глаголске конструкције и може се увек употребити у другој вези. Као што се одавде види, два партиципа, за које би се могло очекивати да ће имати сличну природу, у ствари је немају. Радни глаголски придев постао је *саставни* део перфекта, није више слободан, и то је данас његова најглавнија особина; а трпни придев слободан је *партицип* који се употребљава и у глаголским сложеним облицима извесне врсте.

Видели смо такође да и служба или функција — не одређује довољно природу облика. У атрибутој служби могу глаголски придеви сачувати и своју партиципску природу (значаћи време) или је могу и изгубити (значаћи само извесну особину). Исп. *Покупио је појадало воће* (воће које је попадало) и *Обукао је изношено одело* (одело које је похабано). Дакле, функција није довољна, па да се њоме обележи вредност каквог глаголског облика. Иако је у горњим примерима иста атрибутој служба, у једном случају глаголски је придев задржао партиципско значење, а у другом није. Потребно је још нешто друго: видети шта сâм облик значи, да ли није добио — било сâм било у вези са другим речима — какву промену у своме значењу. Када се данас рече *да је неко учен*, иако је ту *учен* употребљено у предикатској функцији, дакле, у функцији у којој се најбоље чува партиципско значење глаголских придева — свако зна да је *учен* ту обичан придев. А придев је *учен* постало на основу унутрашњег развика свога значења. Првобитно је значио „који је [од другог] знање добијао“, „[од другог] настављан“, „у стицању знања вођен“ итд.; али је то значење дало и резултативну нијансу: „богат знањем“, „у знању искусан“, „многознали“ итд., дакле, једно квалификативно, придевско значење. Такво се значење може појавити

и у вези само са именицом: „*Ирано рубље*“ даје значење „*чисто рубље*“, јер тај глаголски придев, одређујући ближе именицу рубље, показује да се у вези са њом извршила измена као природна последица на њој извршене радње. То је, дакле, последњи коректив у одређивању каквог облика. Спољашњи знак (облик, морфолошки карактер) још ништа не пресуђује у одређивању природе речи, већ само даје формални обим у којем се реч наводи, најширу категорију по пореклу. Функција или служба тај обим сужава (овде атрибутска или предикатска), али тек семантичка страна њихова, тј. значење облика схваћено у најширем смислу речи: и као опште значење даног облика, и као значење функције, и као значење које се добива из узајамности речи у реченици (синтагматско) и као посебни развитак значења саме те речи (или индивидуално значење њено) — све то мора ући у нашу анализу, ако хоћемо да нам она не остане штуром и нетачном, већ да нам буде од користи за разумевање појава који се стално у језику врше: сталног прелаза облика из једне категорије у другу, овде из групе глаголских партиципа у групу обичних придева.

Данас се често о томе не води ни најмање рачуна и тако се стварају и тумачења и тврђења („констатације“) која су у отвореној супротности са оним што је најважније у језику: са смислом говора нашег.

А. Б.

„ШТО“ И „ШТА“

Занимљив је развој старе заменице *чьшо* (= што, шта) у штокавском дијалекту, који је, да успут споменем, добио и своје име по једном њеном облику — по облику *шшо* — као што су и чакавски и кајкавски дијалекат названи по заменицама истога значења (и порекла, углавном).

Та заменица, која је у ранијим епохама нашега језика имала само један облик — *чьшо*, доцније *шшо* — за обадве главне функције, тј. и за функцију интерогативну и за релативну, има данас на подручју штокавског дијалекта два облика („што“ и „шта“) са јасно утврђеном разликом у значењу и служби, бар у главним категоријама примера: „шта“ се употребљава као упитна (интерогативна), а „што“ као односна (релативна)

заменаца. Навешћу само неколико примера из живог разговорног језика. 1) *шта*: а) у упитним реченицама: *Шта* радиш? *Шта* сам ти казао? *Шта* говоре по селу? б) у зависноупитним реченицама: Питао их је, *шта* мисле. — 2) *што*: у односним реченицама: *Што* је право и Богу је драго. Сазнаћете оно *што* досад нисте знали. То су оне јабуке *што* дуго могу да се сачувају.

Ово је данас без сумње познато великој већини штокаваца (ако не и свима), па не би требало о томе ни говорити, кад би та разлика била јасно уочена и истакнута и у нашим граматицама и речницима. Али од наших граматика, једино у Граматици г. Белића (А. Белић, Граматика српскохрватског језика за II разред, 1932, 21934, Београд), у којој и иначе има доста новина, налазимо истакнуту разлику између „што“ и „шта“. У другим нашим граматицама те разлике нема, тј. или се „шта“ уопће не спомиње, или се „што“ и „шта“ узимају као синоними. Упореди: Т. Маретић, *Gramatika i stilistika*, 21931, Загреб, и његова школска издања; Љ. Стојановић, *Српска граматика за II разред гимназије*, 181928, Београд, и друга издања; С. Мусулин, *Gramatika hrvatskosrpskog jezika*, II, 1931, Загреб, IV, 1931, Загреб; М. С. Лалевић, *Граматика српскохрватског језика за I разред*, 1935, Београд. Ни у граматицама на страним језицима П. Будманија (*Grammatica della lingua serbo-croata*, Виenna 1867) и А. Лескина (*Grammatik der serbokroatischen Sprache*, I, Heidelberg 1914) не спомиње се та разлика. Једино у новој Мејевој Граматици (*Meillet et Vailant, Grammaire de la langue serbo-croate*, Paris 1924) забележена је та разлика (на стр. 118: ...*šta* interrogatif, *što* relatif et indéfini...) као и код г. Белића; али при израђивању те граматике учествовао је, као што се види из Предговора (*Avant-propos*), и г. Белић.

Што се тиче речника, највише материјала даје Речник Ивековића и Броза (*Rječnik hrvatskoga jezika*, II, Загреб 1901). Од многобројних примера што их наводе Ивековић и Броз, највећи их део потврђује поменућу разлику значења „што“ и „шта“. Такви су на пр. ови примери: 1) што: „*Што* изиђе из уста, *шо* се не поврће у уста (Посл. 355. Издао Вук. Беч 1849).“ „*Што* по двору паунице, *шо* су моје заовице (Нпј. I, 64. Издао Вук. Беч 1841—1862)“. 2) шта: „*Шта* ја марим

за вашег цара (Нпр. 29. Издао Вук. Беч 1870.)“ „*Шта си оно* ти мени дао? (Нпр. 43)“. „Да могу народу казати, *шта је* и како је (Милош 145. Написао Вук. Будим 1828).“

Али Ивековић и Броз наводе доста и таквих примера који не могу задовољити доброг познаваоца штокавског разговорног језика, или се бар данас, с обзиром на употребу „што“ и „шта“, не би тако казало. Ево неколико таквих примена: 1) „шта“ место „што“: „*Шта* човјек посије *оно* ће и пожњети (Гал. 6. 7).“ 2) „што“ место „шта“: „Она се стане чудити *што им је* (Нпр. 83)“. „Кад је игуман умирући говорио *што ће* намастир без њега (Вук, Рј. ²1852. 217а).“

Још више него у речнику Ивековића и Броза, има примера у Грађи за речник што је сакупљена у Лексикографском отсеку Српске краљ. академије (на листићима).- И тамо највећи део примера потврђује диференцијацију значења између „што“ и „шта“. Али један део (иако мањи) показује и неслагање са том диференцијацијом. Ја ћу навести само два-три примера неслагања. 1) „шта“ место „што“: Срби пошљу посланике у Цариград... да ишту од султана оно *шта* су ради имати... (Вук, Даница 1834, 29). 2) „што“ место „шта“: Ој, Мораво, *што* би без Србиња... (Бр. Радичевић, Песме, ¹⁰1900, 291). *Што* је теби, лепота девојко? (В. С. Караџић, Пјесме II, 1845, 25). А ја *што* ћу али са киме ћу? (П. П. Његош, Г. Вијенац, ¹⁰1890, 94).¹⁾

Примери што их у свом речнику наводе Ивековић и Броз, као и примери што су сакупљени у Лексикографском отсеку СКАкадемије, показују само да разлика између односнога „што“ и упитнога „шта“ није била, пре једнога века, тако утврђена као што је данас у језичком осећању штокаваца. Али ти примери, у исто време, показују и да је тенденција за диференцијацијом одавно постојала и да је та диференцијација највећим делом, била извршена већ у прошлом (XIX) веку.

Да би се видело како новији писци штокавци употребљавају „што“ и „шта“, прегледао сам неколико дела која су написана у XX веку и која су писали писци родом из различних штокавских крајева. Ево до каквих сам резултата дошао.

¹⁾ Има (на тим листићима) и новијих примера отступања, али су често узимани од писаца нештокаваца,

Први писац којег сам прегледао, Милутин Ускоковић, рођен је у Ужицу год. 1884, одрастао и школовао се у Ужицу (гимназија) и у Београду (универзитет). († 1915). У његовом роману „Дошљаци“ (Београд 1910, има 285 стр.) речи „што“ и „шта“ употребљене су (не рачунајући ту сложенице) свега око 690 пута у различним значењима. Од тога броја има око 400 случајева где је „што“ и „шта“ употребљено било у чисто упитним (тј. самосталноупитним и зависноупитним) било у чисто односним реченицама. Ту, дакле, нисам рачунао на пр. узрочне упитне реченице, или узрочне односне, или поредбене односне, или временске односне и сл. Од споменутих 400 случајева има око 180 упитних реченица и око 220 односних. Употреба је јасно диференцирана: у реченицама упитним употребљава (Ускоковић) „шта“, у односним „што“. На пример: а) „*Шта* мислите о њој, о Анђи?“ (Дошљаци, стр. 21). „*Шта* ти је данас?“ (стр. 58). „Ја не знам *што* је савршенство лепоте“ (стр. 118). б) „Јесте ли свршили *што* имате?“ (стр. 97). „Није смрт него је живот оно *што* нас мучи...“ (стр. 266). — Изузетака од овога правила има код Ускоковића врло мало, и то не сасвим сигурних. Од поменутих 400 случајева нашао сам само три таква примера (0.75%), и то у реченицама које се могу узети као да су на граници између тзв. зависноупитних и односних. Ево тих примера: „Кремић... се реши да упита ону децу да му кажу *што* знају.“ (стр. 19; место: „...*шта* знају“; овде се из контекста види да је ово зависноупитна реченица). „Ова девојка... чула је све *шта* су говорили Милош и Зорка“ (стр. 110, место: „...*што* су говорили...“). „Платим *шта* сам коме дужан...“ (стр. 123; место: „...*што* сам...“).

Овде морам истаћи још и то да је код Ускоковића проведена диференцијација и у оним случајевима где „што (шта)“ долази уз предлог. На пример: а) „А *на шта* мислите ви?“ (стр. 47). б) „Ту, на прекрету, ...они су сви осећали један исти бол, бол што су се одрекли онога *за што* би јуче главу положили“ (стр. 76). У случајевима где значење није ни чисто упитно ни чисто односно, Ускоковић радије употреби (уз предлог) „шта“ него „што“. На пример: „Заваљен на један отоман..., са шарама које нису личиле ни *на шта*, он је читао...“ (стр. 55; овде је можда и негација утицала на облик).

Што се тиче случајева где „што“ и „шта“ не означаје ни чисто упитне ни чисто односне реченице (тј. упитне и односне у ужем смислу) — употреба је различита. У упитним реченицама за узрок, тј. у значењу „зашто“, Ускоковић обично употребљава „што“. На пример: „*Што* је нема... зашто се толико забавила? — гунђао је у себи и загледао у часовник“ (стр. 86). „Па кад ме волиш, *што* ме нећеш за жену? — опирала се Зорка.“ (стр. 109). Али понекад употреби он и „шта“ у том истом (тј. узрочноупитном) значењу. На пример: „*Шта* сте застали?... Хајдете напред!“ (стр. 67). Само, у овом другом случају, где је употребљено „шта“, можда то „шта“ показује живљи, темпераментнији начин говора, док би „што“, напротив, означавало мирнији тон. — У односним реченицама за узрок употребљава увек „што“ а никад „шта“. На пример: „Давно је навикао да га грде *што* је пореклом из те вароши на гласу“ (стр. 49). У односним реченицама за поређење, као и уз компаратив иначе, стоји такође увек облик „што“. На пример: „Куће су просте; ипак нису турске као *што* ти мислиш“ (стр. 182). „Ужице ми се допада више него *што* сам то очекивао“ (стр. 182). „Добро... ..добро, гледаћемо да *што* *пре* ухватимо министра“ (стр. 211). Исто тако у односним реченицама за време увек је „што“ а никад „шта“. На пример: „Они су тако говорили једно другоме, али *тек што* би успорили ход, опет би њини кораци били дужи и бржи...“ (стр. 113).

Има још значења у којима се „што“ и „шта“ употребљава. То су нарочито значења неодређених (нешто) и опћих неодређених (шта год, што год, ма шта и сл.) заменица. У тим значењима код Ускоковића употреба није увек утврђена. На пр. у значењу неодређене заменице има овај пример: „Кад би се пак случајно срели, брзо би измењали поздрав, тек да ко *шта* не примети...“ (стр. 60). А на другом месту, у истом значењу, овако: „Зорка и Милош пристадоше најзад да изиђу заједно тек из бојазни да *што* Јелица и Драгутин не примете.“ (стр. 61). Али у значењу опће неодређене заменице Ускоковић употребљава увек „шта“. На пример: „И да би учинио *ма што* за њу,... Кремић учини вечиту погрешку...“ (стр. 94). Или: „Море, пиши *шта* било“ (стр. 144). Има примера који су као на прелазу између неодређене и опће не-

одређене заменице. На пример: „Хоћу да ти пишем много, да имаш *шта* да читаш“ (стр. 164; овде се „шта“ приближава значењу „нешто“). Или: „Је ли још *шта* дошло, мајка?“ (стр. 173; овде се „шта“ приближава значењу опће неодређене заменице).

Други је писац Бранислав Нушић, рођен у Београду год. 1864, одрастао и школовао се такође онајвише у Београду. Прегледао сам његову драму „Пучина“ (Београд 1905, има 104 стр.), која је написана године 1901. Има (у тој драми) свега око 120 чисто упитних и чисто односних реченица у којима долази „што“ и „шта“, не рачунајући ту случајеве где „што (шта)“ долази уз предлог. Од споменутих 120 случајева отпада на упитне реченице око 80, а на односне око 40. Диференцијација је свуда јасно проведена: у упитним реченицама је увек „шта“, у односнима увек „што“. На пример: а) „*Шта* хоћете Ви, господине?“ (стр. 34). „*Шта* говорите, кажите ми *шта* говорите?“ (стр. 38). б) „Да, све *што* је свет говорио о мојој жени и министру, све је истина...“ (стр. 54).

Што се тиче случајева са предлогом, код Нушића као да је и ту проведена диференцијација. На пример а) „Но, па кажите ми искрено, ... *на што* су се мргодиле госпође...?“ (стр. 68). б) „Је ли те молио *за што*?“ (стр. 43; овде „за што“ није упитно). — Привидно отступање имамо у овом примеру: „Верујем, али — *на што* тај разговор?“ (стр. 30). Али, овде „што“ није задржало своје основно значење, и требало би да је написано (заједно) „нашто“ (= зашто, чему).

У упитним реченицама за узрок, тј. у значењу „зашто“, Нушић употребљава увек „што“ (а не „шта“). На пример: „...та Ви сте ми сами понудили искреност, па *што* је сад избегавате?“ (стр. 68).

У односним реченицама које поред односног имају и друго неко значење (узрока, поређења, времена), као и уз компаратив, и Нушић има увек „што“ а никад „шта“. На пример: „То је управо разлог *што* сад тако мало излазим“. (стр. 78). „Молим Вас испоручите јој моје најтоплије жеље, да *што* пре оздрави“ (стр. 64).

У значењу неодређене заменице (тј. „нешто“) долази ова заменица (у драми „Пучина“) свега 8 (+ 1?) пута. У осам случајева је „што“. На пример: „Ако сам Вам *што* обећала,

погрешила сам“ (стр. 11). „Како си смео тако *што* да ме питаш?“ (стр. 32). Али један пример има где је употребљено и „шта“ у значењу које се бар приближава значењу неодређене заменице. То је овај пример: „Но, јеси ли чула, теби се одиста има *шта* и честитати“ (стр. 15; упор. напред наведени пример код Ускоковића). — У значењу опће неодређене заменице, Нушић употребљава некад „шта“ а некад „што“. На пример: а) „Ту су ...посете и кућни пријатељи, који и долазе у кућу само зато, да *ма шта* запазе...“ (стр. 53). б) „...мораш, ако хоћеш с тим светом да живиш и догод имаш *ма што*, што те с тим светом везује“ (стр. 52).

Трећи је писац Јоза Ивакић, рођен у Винковцима год. 1879, одрастао и школовао се у Винковцима (гимназија) и у Загребу (универзитет). Прегледао сам његову збирку приповедака „*Knjiga od žena i od ljubavi*“ (Vinkovci 1914, има 182 стр.). У тој књизи заменица „што (шта)“ употребљена је око 240 пута као чисто односна или чисто упитна заменица, не рачунајући ту случајеве где долази уз предлог. Од тих 250 случајева има око 90 реченица односних и око 160 упитних. У односним реченицама свуда је употребљено „што“. На пример: „*Што* сам могò, то сам учинио за тебе“ (стр. 33). У упитним реченицама — употреба није потпуно утврђена. Истина, и Ј. Ивакић у упитним реченицама обично употребљава „шта“, а много ређе „што“, али нађе се, размерно, ипак доста примера и са „што“. Међу поменутих чисто упитним реченицама (око 160) нашао сам 19 примера (= 12%) где је употребљено „што“. Правилни су на пр. ови примери: „*Шта* ти имаш с њиме, цуро!?“ (стр. 32). „*Шта* се липо ради?“ (стр. 71). „*Шта* мислиш. *шта* сам видјела?“ (стр. 96). „*Шта* је њојзи тај човјек одједаред?“ (стр. 161). Итд. Отступања су на пр. ово: „*Што* сам вам скривио?“ (стр. 18). „И не можеш погледати... да се не замислиш, *што* ли све не причају оне боре на том старачком лицу“ (стр. 78). Напоменућу још и то да највећи део тих случајева са „што“ (у упитним реченицама) долази у тзв. зависноупитним реченицама, а то је, као што сам рекао, прелазни тип реченица где писци најлакше могу да се колебају. Сматрам, поред тога, да употреба облика „што“ у упитним реченицама није ни у оволиком проценту код Ивакића оригинална (тј. да не

потиче из његовог дијалекта), него да је дошла под утицајем старијих писаца и писаца загребачкога књижевног центра, међу којима има пола нештокаваца.

У случајевима где ова заменица (што, шта) долази са предлогом, Ј. Ивакић увек употребљава облик „што“ а никад „шта“, без обзира на то је ли реченица односна или упитна. На пример: „А шта сте Ви то ушутили, Маријане, и у *што* сте се тако замислили?“ (стр. 102). „Али *на што* ја то помишљај!“ (стр. 152). „...али ни трага оному, *на што* је он помишљао...“ (стр. 169).

У односним реченицама са другим значењима (за узрок, за време, за поређење) и уз компоратив, Ј. Ивакић, као и други писци, увек употребљава „што“. На пример: „Зато се немој чудити, *што* је овако“ (стр. 84). „Је л' грануло прољеће, *истом што* се отопи снијег и јаве се прве љубичице и прво цвијеће, он га већ набере и носи мени“ (стр. 40). „Ја сам — *ко што* кажем — била сретна и весела, кад су ме испросили за њега“ (стр. 41). „*Што* се *више* приближавала вечер, госпојици је Павици бивало све горе и горе (стр. 5).

У реченицама упитним за узрок, тј. у значењу „зашто“, Ивакић обично употребљава „шта“, ређе „што“. На пример: „А *шта* ми овај пустајија обија прагове?“ (стр. 32). „Та *шта* је се нисам намлатио!“ А одмах за тим: „Ух, *што* је се нисам намлатио!“ (стр. 64).

У случајевима где ова заменица значи неодређену или опћу неодређену заменицу, Ивакић обично употребљава облик „шта“. На пример: „Мјесто да је грди и да је бијесан на њу што је тако *шта* починила, он ево жали' за њом...“ (стр. 57). „Ко би се за тако *шта* обисио!“ (стр. 76). „Би ли Вам могао *шта* помоћи?“ (стр. 112). „Мораш бити моја, па *ма шта* било!“ (стр. 31). „И кад год сам насаму — радила ја *шта* му драго, увијек на њу мислим...“ (стр. 83). Али понекад употреби он и „што“. На пример: „Било ми је, ко да нисам с њиме нигда ни живјела, а камо ли *што* друго!“ (стр. 45).

Четврти писац је Светозар Ђоровић. Родио се у Мостару год. 1875, у Мостару је и одрастао и образовао се. (Умро 1919). Прегледао сам пет његових приповедака: „Благо

томе ко довијек живи“, „Даша“, „На припеци“, „Осман-бегова шаргија“ и „Записи једног забрављеног човјека“ (све у издању Целокупна дела, I, Београд [1930?], стр. 107—112, 131—139, 227—232, 277—284 и 297—374, свега дакле 107 стр.), које су написане 1901 и 1902 године. У тих пет приповедака има око 80 случајева (реченица) где је „шта“ или „што“ употребљено као чисто упитна или као чисто односна заменица — не рачунајући ту случајеве где „што (шта)“ долази уз предлог. Употреба је у тим примерима потпуно диференцирана: „шта“ је увек употребљено као упитна заменица (око 42 случаја), а „што“ као односна (око 38 случајева). На пример: а) „*Шта* је? Казуј!“ (Целок. дела I, стр. 110). „*Шта* си урадио?“ (стр. 336). Ја не знам *што* ћу с њиме...“ (стр. 337). б) „Нека буде *што* ће бити“ (стр. 314). „...чинило ми се да је и она осјетила исто *што* и ја...“ (стр. 326). „Чак и оне *што* су остали, дочекивао је неједнако...“ (стр. 341). — Привидан изузетак био би овај пример: „А *што* ће! — запитам је. — Он и тако ништа не говори...“ Али овде „што“, као што се из контекста види, није заменица, него прилог којим се пита за узрок.

У упитним реченицама за узрок, тј. у случајевима где се „што (шта)“, узима у значењу упитног прилога „зашто“, Ђоровић употребљава само „што“ (а не „шта“), бар у оним случајевима где се то „што“ може заменити речју „зашто“. На пример: „*Што* си ми дертли данас?“ (стр. 277). „*Што* ово никога нема?“ (стр. 325). Али у случајевима где „што (шта)“ има, истина, значење упитног прилога за узрок, али где то значење има мало друкчију нијансу него „зашто“, употреба „што (шта)“ није ограничена само на један облик („што“ или „шта“). Тако на пр. поред поменутога примера: „А *што* ће...“ (стр. 133, в. напред) налазимо и пример: „*Шта* ћу ти ја?“ (стр. 136).

У односним реченицама које, поред односног, имају и друга значења (за узрок, за поређење и сл.), Св. Ђоровић, као и други писци, има увек „што“ а никад „шта“. На пример: „Драго јој је било, *што* сам... могао по нешто зарадити“ (стр. 336, за узрок). „Чинило јој се, да ће је сад неко зграбити и однијети, *као што* се то у причама прича“ (стр. 280, за поређење). — Сличне су и тзв. искључне (изузетне)

реченице, у којима је такођер увек „што“ а не „шта“. На пример: „Комшијина авлија забијелила се као дјевојачка ћерећелија, *само што* се, попут чађавих пјега, познају трагови људских стопа...“ (стр. 297). „Час узме црнога, час бијелога [вина], па *само што* цмаче језиком о непце...“ (стр. 309). „*Једини* комшија Лука *што* је изгледао збиљски ратоборан...“ (стр. 320). — И уз компаратив је увек „што“. На пример: „Глава ме једнако болила и *што* сам се више отимао, све то више падала ми је на прси“ (стр. 346) — „...хотимично се у гоњењу подметала, да је само он *што* чешће руком додирне“ (стр. 282). — Ђоровић има и концесивне реченице са „макар што“, али то ће бити ужа дијалекатска особина. На пример: „...*макар што* кажу да је камен тврд, био сам тако мекан...“ (стр. 110; то говори камен). „*Макар што* је радњи дан, *макар што* је сва чаршија отворена, ни у једноме дућану не видим ни једнога газде“ (стр. 117).

Уз предлог, тј. у оним чисто упитним и чисто односним реченицама где „што (шта)“ долази иза предлога, Ђоровић, као и остали писци из западних крајева, употребљава „што“ а не „шта“, без обзира на то је ли то „што“ употребљено као упитна или као односна заменица. На пример: „Изгледало је, као да се сами себи чуде, у *што* су загазили“ (стр. 320; овде је „што“ упитно).

Најзад, у значењу неодређене и опће неодређене заменице Ђоровић обично употребљава „што“, ређе „шта“. На пример: „Нити сам сачекао да ми плати, ни да ми још *што* каже...“ (стр. 347). „Драго му је што му је у рукама овај човјек, па с њиме може *што* хоће“ (стр. 342). Примере са „шта“ употребљавају обично лица из народа што говоре у приповеткама. На пример: „Ево нас дви, па ако ти *шта* фали, да ти играмо ко чочеци и да пивамо“ (стр. 272). „Ама, брате, тамо нема чојек никакве згоде; нема, на прилику, ни да се *шта* изједе, ни попије...“ (стр. 310).

У поменутом примеру „...с њиме може *што* хоће“ (стр. 342) „што“ је употребљено као конјункција односне реченице. Исто је тако и „што год“ употребљено у реченици: „Штогод црква стече, ти ш њоме дијелиш...“ (стр. 229). „Што год“ се иначе двојачко употребљава: самостално и несамостално. (В. о томе и Рј. Ивековића и Броза).

Пети писац, Вељко Петровић, рођен је у Сомбору год. 1884. Тамо је и одрастао и школовао се до свршетка гимназије. (Универзитет је учио у Пешти). У његовој збирци приповедака „Варљиво пролеће“ (Панчево 1921, свега 208 стр.), које су написане у времену од 1906 до 1914 године, има око 175 чисто упитних и чисто односних реченица у којима је употребљено „шта“ или „што“ (као упитна или односна заменица), не рачунајући ту случајеве где „шта“ или „што“ долази уз предлог. Од тих 175 реченица има их око 125 упитних и око 50 односних. Употреба „шта“ и „што“ (у овим категоријама) потпуно је правилна: у свим упитним реченицама употребљено је „шта“, у свим односним „што“. На пример: а) „*Шта* ћемо сад? (стр. 183). „Остојићу, реците, томе ленштини и пропалицы, *шта* треба знати о конјунктивуму“ (стр. 194). б) „И опази, *што* још никад није опазила...“ (стр. 93).

Случајева где „што“ или „шта“ долази уз предлог нема у тој књизи много (има их свега око 10), али се и из онога што има види да употреба код В. Петровића није сасвим утврђена. У односном значењу обично узима „што“. На пример: „Ћутао сам, али сам чекао,... да он баш рекне оно *на што* сам и ја помислио“ (стр. 128). „...она му нешто немачки рече, *на што* се овај окрете...“ (стр. 156). Упитних примера и нема, осим ако се схвати као одговор на (супонирано) питање овај пример: „Ја нећу ни *на што* да мислим.“ (стр. 131; али овде је и негација). Али зато има овакав пример (у односној реченици!): „*На што* он дигне пушку, то више не пасе“ (стр. 62). Због овога мешања, а донекле и по ономе што сам могао да приметим у разговору са Војвођанима, ја сматрам да употреба „шта“ уз предлоге код В. Петровића није оригинална, него да је настала под утицајем писаца из Србије.

У реченицама упитним за узрок, тј. у значењу „зашто“, В. Петровић употребљава некад „што“ а некад „шта“. На пример: а) „*Што* су ти очи тако упаљене?“ (стр. 101). „Шта је? *Што* се не играте?“ (стр. 179). б) „Поп... рече: — Ех, *шта* се ви, врајлице, плећете у ствари које су тешке за ваш женски мозак“ (стр. 124). „Ето, *шта* говориш тако!“ (стр. 130).

У односним реченицама са другим значењима (за узрок, за време, за поређење и сл.), и В. Петровић има увек „што“. На пример: „Много сам ја проплакала због тога *што* ме нико није волео“ (стр. 132) „Но *штек што* убрзах кораке, чујем да ми се неко ближи...“ (стр. 6). „... она му је наслонила свој глатки образ на његов, као *што* се мазно унуче таре о браду свога деде“ (стр. 159).

У значењу неодређене и опће неодређене заменице В. Петровић готово увек употребљава облик „што“. На пример: „Бадава би јој и рекли *што*“ (стр. 71; овде је „што“ неодређена заменица). „Реци *што* хоћеш, ради *што* знаш, ја видим да ћу се узалуд опирати“ (стр. 133; овде је „што“ опћа неодређена заменица).

Шести је писац Иво Андрић, рођен у Травнику год. 1892, одрастао и школовао се до свршетка гимназије у Сарајеву. (Универзитет учио у Загребу, Бечу и Кракову). У његовој књизи „Ех Ponto“ (*Zagreb* 1918, има 91 стр., тј. 19—109) речи „што“ и „шта“ употребљене су свега 96 пута. Чисто упитних и чисто односних реченица (са „што“ и „шта“), кад се одбију случајеви где „што (шта)“ долази уз предлог, има 76. Од тога има 53 односне и 23 упитне реченице. У односним реченицама увек је „што“. Пример: „Живот нам враћа само оно *што* ми другима дајемо“ (стр. 24). У реченицама упитним, од споменута 23 случаја само на једном месту (= 4^о/_о) употребљено је „што“, иначе увек „шта“. На пример: „*Шта* значи црна мисао човјекова на сунчеву траку?“ (стр. 99). „*Шта* си видио, сине мој, у љетни дан?“ (стр. 109). Једини пример отступања: „*Што* ће вас сјећати отаца ваших који су били већи у трпљењу него у борби?“ (стр. 33).

Примера са предлогом има свега два, обадва у упитним реченицама. У једном је „што“: „Сједећи под воћкама мислио сам у *што* ми пролазе године...“ (стр. 69). У другом је „шта“; „У *шта* сам проживио ове године?“ (стр. 89). Али овај други пример (са „шта“) бићи да је Андрић овако казао под утицајем писца из источних крајева.

У односним реченицама са другим значењима (за узрок, за време, за поређење) и уз компаратив, Андрић, као и други писци, употребљава увек „што“. На пример: „Још само кад жудим смрт и жалим се невидљивом Богу, *што* сам

ударен неподносивим проклетством..." (стр. 94). „*Што* сам *дуже* овдје све то чешће сањам о слободи и путовањима“ (стр. 31).

У упитним реченицама за узрок (тј. у значењу „зашто“) Андрић употребљава „што“. На пример: Жено, *што* не можемо да те јасно видимо..., него си постала страшна визија и отров крви наше...“ (стр. 43).

У значењу неодређене заменице има пример: „А већ рука која ми *што* пружа испуња ме страхом и огавношћу као змија“ (стр. 91). Али у значењу опће неодређене заменице Андрић употребљава „шта“. На пример: „*Ма шта* чинио ја се бола свог ослободити не могу...“ (стр. 79).

После овога прегледа писаца, нека ми буде допуштено да и ја, као штокавац, кажем још нешто, по својем опажању, о употреби ових речи („што“ и „шта“) у разговорном језику, нарочито у језику мога завичаја, где сам се родио и, углавном, одрастао, и где ми је говор народни добро познат.

У мојем завичају — то је Пожешка Котлина у Славонији — употреба облика „што“ и „шта“ у оним категоријама које сам на почетку истакао као главне, у разговорном језику потпуно је диференцирана, и нема отступања као што би се могло судити по писцима из западних крајева. У чисто упитним реченицама (самосталним и зависноупитним) употребљава се као упитна заменица само облик „шта“. (Примера има доста напред). У односним реченицама уопће, тј. и у чисто односним и у односним са другим значењима (о којима је већ било говора), и уз компаратив, и у мојем завичају се употребљава, као односна заменица или свезица или прилог, увек облик „што“. (И за ово је већ доста примера наведено напред). Од ове диференцијације постоји само једно генерално отступање: то је употреба заменице „што“ уз предлог. У моме завичају, као и у осталим западним (и северним) штокавским крајевима, иза предлога се увек употребљава облик „што“.

Што се тиче других значења, рећи ћу још ово. У упитним реченицама за узрок, тј. у значењу „зашто“, у мојем крају се не говори „што“, које је иначе, видели смо, доста, распрострањено. На оним местима где код споменутих писаца долази такво „што“ (свезица), у мојем крају би се рекло или

„зашто“ или „шта“ (упитни облик). У оним случајевима где то „што (шта),“ иако је узрочноупитни прилог, не може да се замени речју „зашто“, јер има другу нијансу значења какву смо видели код Св. Ђоровића, у мојем завичају би се рекло „шта.“ Само то „шта“ има онда друкчији акценат него што га иначе има. Тако би, на пример, наведену Ђоровићеву реченицу (Целок. дела I 136) моји земљаци овако изговорили: „Шта ћу ти ја?“ (а не: шта...). Уосталом, такав акценат (у таквим случајевима) чуо сам и од других штокаваца.

У значењу неодређене и опће неодређене заменице, писци, као што смо видели, мешају „што“ и „шта“. У мојем завичају тога мешања нема толико, него преовлађује облик „шта“. Тако је за значење неодређене заменице (нешто) везан облик „шта“. На пример: „Ако ме ко *шта* запита, одговорићу му...“ Чак и у сложеници поред облика „нешто“ постоји и дијалекатски облик „њешта.“ (Упор. и Маретића, Грам. и стил. 1931, стр. 164). — У значењу опће неодређене заменице, док је самостална, тј. док не показује никакав однос, употребљава се такођер облик „шта“. На пример: „Радите *шта* било, само да не стојите бадава!“ „Узми *шта* 'оћеш, све ти је понуђено“. (Упор. и примере наведене код Ивакића). Тако је и у сложеници „штáгод“ кад није сВЕЗИЦА. На пр. „Немој штáгод говорити!“ Али кад постане односна сВЕЗИЦА, онда гласи: „што гд“. На пр. „*Што* гд сам ти дао све ћеш ми вратити.“ Разлика је, као што се види, и у акценту.

Ово је било из мога завичаја. Поред тога имао сам прилике да запазим понешто и у говору штокаваца из других крајева с којима сам долазио у додир (разговор). То ми, једно и друго, даје могућности да у неким случајевима оцинем како се разговорни језик односи према језику писаца у књигама.

Судећи по оном што ми је, као штокавцу, познато из мојега завичаја, као и по оном што сам опазио у разговору са штокавцима из других крајева, ја сматрам, уопће, да у овом питању разговорни (усмени) језик иде испред писаног. Писци су често под утицајем књижевне традиције (тј. старијих писаца), а, осим тога, и под утицајем књижевних центара. Због тога се код писаца који су родом са подручја истога

дијалекта нађе понекад и више разлика у писању него што их има у њиховом разговорном језику.

После свега што је досад казано, сматрам да могу дати овакав закључак:

1) У значењу упитне заменице за непознату ствар (тј. у чисто упитним реченицама), изузевши случајеве где та заменица долази уз предлог, употребљава се данас на подручју штокавскога дијалекта облик „шта“, а не „што“. Што се код писаца из западних крајева, нарочито оних који пишу латиницом, нађе понекад и „што“ у том значењу, то, без сумње, није из живог народнога говора, него је утицај нешто старијих писаца, а нешто загребачкога књижевног центра који, као што сам рекао, није потпуно штокавски.

2) У значењу односне заменице (тј. у чисто односним реченицама) односне свезице (у односним реченицама са другим значењима) и односног прилога (уз компаратив) — сви наведени писци, као што смо видели, употребљавају облик „што“. Тако је увек и у разговорном језику.

3) Разлика између односнога „што“ и упитнога „шта“ није само у облику него и у акценту: односно „што“ (док је односно) нема никад акцента (тј. атона је), а упитно „шта“ увек је акцентовано. То се, наравно, може осетити само слухом (или акустичним апаратима).

4) Најосетљивије је неслагање међу писцима у употреби „што (шта)“ уз предлоге. Маретић у својој Граматици каже: „Али с приједлозима... увијек је само *што*.“ (Гр. и стил. ²1931, стр. 163). То, међутим, ако и може да вреди за старије писце (Вука, Даничића, и др.) који су Маретићу послужили као материјал за језичко испитивање, за данашње писце, као што смо видели, не вреди у целини. Видели смо, на пример, да Ивакић и Ђоровић иза предлога увек употребе „што“. Али код Ускоковића и Нушића, напротив, проведена је и ту диференцијација, тј. они у односном значењу употребе „што“, а у упитном „шта“ — и уз предлог. Чак смо код Ускоковића видели да и у неутралном случају иза предлога употреби облик „шта“, па би се по том могло судити да негде постоји и обрнута тенденција: да се генерализује „шта“ иза предлога. — Ипак, ослањајући се и на писце и на оно што ми је познато из усмених разговора са штокавцима,

сматрам да је подручје где се уз предлог говори само „што“ веће него подручје где и уз предлог долази „шта“. У западним и северним крајевима, без сумње, уз предлог долази само „што“. Уколико се код писаца из тих крајева нађе и „шта“ иза предлога, то ће бити утицај писаца из Србије. — Што се иза предлога сачувало (у зап. крајевима) „што“ и поред проведене диференцијације у другим случајевима, сматрам да се може објаснити тиме што то „што“ са предлогом сачињава једну изговорну целину, јер је под једним акцентом, тј. „што“ и предлог осећају се као једна реч (сложеница). (Отуда можда и тежња, у источним крајевима, за обрнутом генерализацијом). Тако се на пр. „за што“ изговара једнако као и „зашто“; исто тако и „на што“, „у што“, „по што“. Тако се и скаменило. Реченицу „По *што* су шљиве у Броду?“ мислим да би тако изговорили и Ужичани.

5) У значењу неодређене (*нешто*) и опће неодређене (*ма шта...*) заменице, писци, као што смо видели, употребљавају некад „што“ а некад „шта“. Ја сматрам да употреба облика „шта“ у овом значењу није неоправдана, пошто „шта“ и јест облик којим се *ишта* за *непознату* ствар, а *непознато* и *неодређено* значи готово исто. Осим тога, кад се „шта“ употреби у значењу „нешто“, оно у неким приликама може да задржи и нијансу свога старог значења (упитне заменице). На пр. кад запитам поштара „Је ли шта дошло?“ ја могу очекивати одговор као да сам му поставио два питања: а) Је ли уопће нешто дошло? б) Ако је дошло, шта је дошло? Ту, наравно, може помоћи и тон којим се реченица изговара. — Код оних који у значењу неодређене заменице употребљавају облик „што“ може се то „што“ схватити као скраћено „нешто“.

6) Исто тако мислим да се узрочноупитна свезица „што“ у значењу „зашто“ може осећати као скраћено „зашто“. Иначе бисмо, пошто је упитно, пре очекивано облик „шта“ у том значењу. Али, наслоњен на „зашто“, овај облик могао је лако да се одржи, па стога и видимо да је много раширен и да се употребљава више него „шта“ (у том значењу). Осим тога, облик „шта“ као узрочноупитни прилог има некад и мало друкчије значење као што смо видели.

7) „Шта (што)“ као прилог може имати и значење „колико“. На пример: „*Шта* сам ја досад живео?“ (В. Петровић, Варљиво пролеће, 130). И уз компаратив је слично значење, тамо што се уз комп. употребљава облик „што“ (пошто није упитно). (В. и примере у Броз-Ивек. рјечнику).

8) „Шта“ може бити употребљено и као узвик за претњу. На пример: [*Шта̂*] нећеш! (Претња ономе који се усудио да каже „нећу“; има сличан пример и код Св. Ђоровића). Овде се „шта“ изговара и вишим тоном.

9) Што се тиче сложеница — о том би се могло посебно говорити. Ја ћу овде рећи само то да у некима имамо „-што“, а у некима „-шта“. На пример: *зашто̂*, *јошто̂*, *нешто̂* (*нешта̂*), *гдешто̂*; *ништа̂*, *свашта̂* (*свашто̂*), *којешта̂*, *штошто̂*, *штошто̂* (*штошто̂*), *шта̂* *више*. За објашњење облика „-што“ и „-шта“ у сложеницима мислим да могу послужити (бар у неким случајевима) и фонетски (акцентски) разлози. Тако ја сматрам да у речима „зашто“, „нешто“ и сл. имамо „-што“ зато што су то сложенице старијег порекла, па се „-што“ с оним што је пред њим већ срасло.¹⁾ (За „нешто“ се у Рјечнику Југ. академије наводи пример — у дијал. облику — још из Луцића). Напротив, у сложеницама „којешта“, „штошта“ и сл. облик „-шта“ упућује на млађе порекло.²⁾ Али, наравно, ни ово не вреди увек.

Овим што је досад речено о значењу и употреби облика „што“ и „шта“ нису исцрпене све нијансе значења тих речи. Али и из овога што је казано види се, поред главнога, и један споредни резултат: проучавање ових речи („што“ и „шта“) може у неким приликама лепо да нам послужи и као критеријум за категорисање не само реченица (као што рече г. Белић у предавањима) него и заменица — по значењу. То је индиректна последица овог проучавања.

Никола Рончевић

1) Упор. с тиме и оно што је напред казано о случајевима где „што“ долази уз предлог.

2) Где постоје дублети, тамо је, наравно, старији облик са „-што“ а млађи са „-шта“.

ПРИЛОГ НАШОЈ СПОРТСКОЈ ТЕРМИНОЛОГИЈИ

У Нашем језику писано је о спортској терминологији више пута, па је и у посебном чланку расправљано о „но-гомету“ и показано како би та преводна пресађеница „фут-бала“, кад се пореди с угледним народним сложеницама, могла да значи и много штошта друго пре неголи саму игру, како се хтелo. Како се из описа футболских и других спортских утакмица у нашој дневној штампи запажа, тежња да се створи *наша* спортска терминологија, постаје све јача. Поједини извештачи, нарочито г. Влад. Кустудић (а он опет и поред све шаљивости с којом се прихватио тога похвалнога посла), озбиљно су успевали да нађу добре наше замене у туђинској, енглеској и немачкој, спортској терминологији.

Молби једног спортског радника: да проверимо неколико таквих замена и, по потреби, предложимо и нове неке, врло се радо одазивамо. Отварамо ову рубрику о спортској терминологији и свима осталима, ван редакције наше, који налазе да би се по неком примљеном већ називу могло штогод замерити, или би сами хтели предложити нову какву замену нашу за оне стручне туђинске називе који још нису замењени. Ограничавамо се, овом приликом, само на оне називе о којима смо питани.

1) За *гол* добра су замена *враџа*. Боља неголи *каџија*, коју смо реч примили од Турака, а сада већ истисли из књижевнога језика. Према томе, и онај игач што брани улаз (улет) лопти послатој од противничке стране у *враџа*, јесте *враџар*. Боље него *каџиџија*.

2) Сама *враџа* састављена су од два усправна (вертикална) *сџуба* или, боље, *сџуйџа* (од: *сџубац*), не и од два *сџуйа* (јер ови би означавали управо *куле*, *џорње*, некадашње *џирге*), али опет можда *сџуйџа* (од: *сџуйџац*), само не од *дирека* (јер то је туђинска реч), и једне положене (хоризонталне) *џречке*. Ова *џречка* оправдано је већ примљена у нашу спортску терминологију, а била би боља од сличнога *џречњака*, и по томе што овај има већ своје особено значење као део јагњећег печења.

3) За *гол*, који значи успешно убачену лопту у противничка врата, дакле исто што и *џогодак* у мету у стрељачком

спорту, требало би примити овај назив стрељачки. Он би био бољи него *згодишак*, јер је овај, по примени у лутрији, добио особено значење у коме се пре свега подразумева учешће *среће*, а никаква заслуга играча на лутрији. Лоптачком играчу који „постигне гол,“ назив *погодак* признаје пуну заслугу за његово постизавање, и то је право. Назив *згодишак* могао би се, ипак, употребити за нарочити случај *аушо-гола*, тј. кад неко од играча што треба да бране врата своја случајно сам утера лопту у њих, те противничка страна, више *срећом* неголи заслугом својом, дође до *згодишка*, као у лутрији.

4) За *офсајд* положај, тј. кад који од навалних играча *испадне*, *истјрчи* или *прејтрчи* правилима допуштени положај, у коме мора имати осем вратара бар још једног противничког играча *пред собом* — најбоље би било начинити именицу од основе кога било од истакнутих глагола: *испад*, (*истуј*), *истјрк*, *прејтрк*. Прва именица не би била zgodна зато што она већ има једно значење, врло неповољно по играча за кога би се везивала: неспортски, недопуштен поступак. То би још више вредело за *истуј*. Остали би нам за избор *истјрк* и *прејтрк*. Од њих нам се чини да би друга (*прејтрк*) била донекле zgodнија, због нешто и неповољног значења глагола *истјрчајти* (*се*), тј. у наглости учинити или рећи нешто што не би требало, неповољно, иако би опет баш тиме одговарала смислу играчева недопуштена положаја, неповољног (ако судија види) по њега и његове саиграче, његову чету.

5) За *бајншицере*, што *штиште* играчу ноге од опасног ударца противничког (не непријатељског!), заиста би најбоље било узети *штиштинице*, како је сам питач предложио или чуо већ у употреби. Оне би боље биле неголи *доколенице* (не *коленице* или *колењаче*, оне гумене навлаке што штите сама колена), јер *доколенице* имају већ своје (војничко) значење *свољашњих* (не унутрашњих, испод чарапа стављених) штитница ногу.

6) *Мошка* — за дрво на које се ставља застзвица на углу игралишта — сасвим је добра и може да остане.

7) Назив *позицију*, тј. „положај у коме се налази играч или лопта у једном моменту“ (тренутку), могао би сасвим да замени тај наведени *положај*. Он је један пут већ начињен у

нашем књижевном језику (у народном га, по Вукову Рјечнику, није било), зато да замени туђинску *позацију* и *ситуацију*.

8) За *крамјоне*, за оне „на „пенцетима“ од футболске ципеле од коже израђене колуте или пречаге“ што спречавају клизање по блатном игралишту забадајући се у тле као *кукице* или мале *кукаче*, ипак не криве, управо као *клинчићи* (слично оним клинцима правим на „спринтерицама“ за тркаче) — могло би се, у вези с истакнутим називима, уде-сити нешто као: *кукач* и, боље, *клинчак* или *клинчац* (ови у покрајинском говору значе и каранфилов плод који заиста личи на клинчић) за један *крамјон*, односно: *кукачи* и *клинчац* за све. Назив који предлаже читач сам: *калуш*, начињен вероватно с помишљањем на *као* (*кал*, *блашо*), не даје одмах и претставу свога облика него само намене: *за као* (*кал*), и то више у вези са *решким блашом* које *као* значи онде где је *блашо* и обичнија реч и има много шире значење, те баш и онога гушћега и клизавијега, због кога се и ударају *клинчац*. (Чуо сам случајно како се један од уличних „футбалера“, кад се омакао и пао баш при замаху да „окине“ у гол, жалио друговима што није знао да ће бити утакмица па да обуче оне „изистинске“ футболске ципеле са „сисицама“. Разумео сам да је то његов бар, ако не и осталих, термин за крампоне. Кад они дорасту до првотимаца или лигаша, или до извештача у новинама, успеће ваљда да утврде и овај, сад још само „клиначки“ наш назив.)

9) За *ђон*, као и за *ђенце* (по Вукову речнику само закрпа на ђону), па и за *цицеле*, као особене називе иако туђинске — морамо чекати да им се нађе уопште прилагодна замена наша која ће лако ући и у спортску терминологију. Наша *обућа*, тј. пар ципела (не једна ципела!) има ипак много шире значење (и опанак, и чизма и др.) неголи *цицеле* и нарочито *кољачке*, познате само покрајински. Али, баш због тога, без обзира на порекло те речи, *кољачке* би биле zgodне да, ради разлике од обичних ципела, означе особено *футбалске*.

10) *Присјрасјан* (мисли се несумњиво на *судију*) термин је правнички који смо примили из рускога језика у општи књижевни језик наш, и нисмо му још нашли потпуне замене. Нешто би даље био од руског му парника *несавесјан* према

савесџан. У стручној спортској терминологији, с обзиром на добро нађену реч за *навијаче* (место ранијих *друкера*), могло би се за пристрастног, несавесног судију рећи да је *навијачки*. Иначе, ипак је најодређеније *објективан* и *необјективан*, и ако је туђе.

11) Место *сџрчи* (избија изнад других) узимати *шџрчи* погрешно је, а то се види већ и по томе што је *сџрчишџи* савсим близу глаголу *сџршишџи* (коса на глави, кад се *нако-сџреши*, она *сџрши*, диже се.)

12) *Момчад* је добро нађена реч наша за екипу, тим, групу, чету „играча који учествују с једне стране“. Погрешно се само слаже с бројевима и придевима уз њу, јер се бројеви и бројни придеви који њој требају врло ретко употребљавају, те им се и облици чине необични. *Момчад* је *збирна* именица (граматичке) *једнине* а *женскога* (граматичкога) рода исто као и *јагњад* (то би у слици могла бити она момчад што игра „фер“) или *јарад* (она момчад што хоће и да „фаулира“) или *џрасад* (кад се игра по киши и блату). Осем тога, грешџи се и у употреби глаголских облика који се тичу момчади, због, рецимо, утакмице између логике која у момчади осећа *множину* и граматике која ту допушта само *једнину*. (Отуда, поред граматички правилнога слагања: *Момчад је изишла*, и: *Момчад су изишла*). Треба се одлучити само за *грамаџички* оправдано слагање и привићи се његовој примени. Даље, има у обичној употреби речи *момчад* и *јагњад* (да оставимо оне друге) једна значајна разлика. *Јагњад* се обично не замишљају као одређена целина, скуп (стадо, крдо), док се за *момчад* мисли да претстављају једну целину, скуп, екипу, тим, чету. И кад се *броји* (односно и *броје*, јер је глагол дошао пре именице и *џре њеног* утицаја граматичког!) *јагњад*, онда се ту обично броји свако *џоједино* јагње а не цео скуп: *јагњад*; а ако се баш броје ти скупови (стада, крда) и за њих употреби реч *јагњад*, онда се морају употребити друкчији облик бројева и бројних придева неголи раније при појединачном бројању комада. За такво двојако бројање *јагњадџи*, појединачно у једном скупу (стаду) или по скуповима (стадима), употребљавају се и двојаки и то само *збирни* бројеви (због *збирне* именице), тј.: 1) прави

збирни број: *двоје-обоје-шроје-чешворо...* *јагњад* (тј. два-три-четири комада) продао је овчар један из свога стада; и 2) збирни бројни придев: *двоја-обоја-шроја-чешвора...*, *јагњад* (тј. два-три-четири стада, и своја и туђа јагњад, суседску) потерао сељак на тржиште. За *момчад*, о којој се обично увек говори тако као у одређеном скупу (тиму, чети), моћи ће дакле да се употребе само *збирни бројни придеви*, који се с именицом *збирном* (*јагњад*) као стадо, *момчад* као тим, чета) слажу у роду (граматичком) *женском* и броју (граматичком) *једнини*, и мењају се по падежима као и она. Промена је та, истина, ређа у употреби и зато необичнија, и она гласи:

1. пад. *двоја (двојака)-обоја-шроја... јагњад-момчад*,
2. пад. *двоје (двојаке)-обоје-шроје... јагњад-момчади*,
4. пад. *двоју (двојаку)-обоју-шроју... јагњад-момчад*,
6. пад. (с) *двојом (двојаком)-обојом-шројом... јагњад-момчади*,

па би за 3. и 7. падеж, где се чини још необичније, гласило: *двојој (двојакој)-обојој-шројој... јагњад-момчади*, или, да би се уопште избегло ово мало необично слагање нарочито за *обоја*, што је најчешће у употреби, и овако:
и једној и другој јагњад-момчади.

Тако би се правилно писало бар (кад се у говору нема времена сузбијати утицај логике), овак: 1) за 1. пад.: Изиславши на игралиште *обоја (прошивничка) момчад* се *поздравила...* или: *обоја момчад поздравила је* гледаоце; 2) за 2. пад.: Код *обоје* (не: *обих!*) *момчади* треба похвалити одбрану... или: од *ове двоје* (не: *две!*) *момчади* треба похвалити домаћу; 3) за 3. и 7. пад.: Треба одати хвалу *и једној и другој* (м. *обојој, двојој*) *момчади* (не: *обема момчадима!*)... или: у *једној и другој момчади* (м. *обојој, двојој*) па и *шрећој* (м. *свој шројој*) одликовала се навала; 4) за 4. пад.: Треба похвалити *обоју (сву шроју, чешвору) момчад*; 5) за 6. пад.: *Задовољни смо и једном и другом (обојом) момчади*, итд.

Погрешно је, дакле, уз *момчад* у значењу тима (чете), као уза *збирну* именицу, употребљавати бројеве *просће*, као: *две, обе, шри, чешири*. па натезати у промени падежној (двеју момчади, обема момчадима, обих момчади!), или и збирне, али оне за појединачно бројање у збирној целини,

као: *двоје, обоје, троје момчади* (што би могло значити само: два момчета, оба момчета, три момчета из гомиле), па ту још више шепртљати и бранити се од слагања које би се правилно наметало, као: од двога, ка*обому, са трома и др.

Кад би се место *момчад* утврдио за екипу (тим) назив *чеџа*, избегла би се ова досадна утакмица између *логике* (осећања множине и мушког рода за играче) и *грамаџике* (осећања једине и женског рода за збирну именицу скупа без обзира на појединце).

13) За *коцку*, поред прастарог *жреба* и *ждреба*, где се „окреће новац у циљу бирања страна“ на игралишту — не знамо бољу реч и не налазимо да би је требало и тражити. Реч *коцка* нема — ето баш у тој спортској примени — само неко „неморално“, „коцкарско“, значење у вези с неким нечасним поступком, подвалом. А нема за се везану ни*потребу да се говоре, шапућу, неке басме какве су шапутали староверски свештеници (*жрци*, по рус. *жреци*) кад су *жребали* било по *жрејцу* (коњу, посвећеном) и његову ходу, било бацајући на срећу и насумце мале ликове људске и животињске изрезане од коре букове (отуда: *букве-слова*, писмена, слично германске: *руне*). Могу сасвим лепо остати и оба назива, и *коцка* и *жреб* (*ждреб*), за то спортско бацање новца „у циљу бирања страна“, иако њихови глаголи *коцкају се* и *жребашу*, ово очувано само покрајински, немају више баш исто значење; зато и треба овде употребити израз „бацити“, „бацати“ коцку (или ждреб).

18) *Ексер*, као некад од Турака примљена реч, замењена је ван спортске терминологије нашим *клинцем* и покрајинским *чавлом*. Првоне неће за његово право (материјално) значење ништа сметати онај фигуративни „клинац“ што спортске утакмице гледа „кроз плот“

Д. К.

ОБЛИК СУБЈЕКТА ПАСИВНИХ РЕЧЕНИЦА

Довољно је познато да се пасивне реченице у српско-хрватском језику могу, без промене значења, казивати и облицима актива, да се трпно стање казује такође активним облицима глагола с повратном заменицом и да су, уопште узевши,

пасивне форме доста ретке. Али и у случајевима кад се пасив казује активним облицима повратних глагола реченични ред и именски облици остају исти као у склопу с пасивним облицима глагола. А сем тога, главни пасивни облик, партицип претерита, врло често, значи резултат радње и стално стање, добија значење особине и постаје правим придевом, атрибутом објекта на коме је вршена радња што му је дала ту особину. И овде као и кад су пасивне конструкције неизбежне у језику, било да се казују трпним придевом са облицима помоћних глагола, било радним облицима повратних глагола, често је потребно у реченици означити и име појма који проузрокује овакво стање, односно који ствара дотичну особину. Имена овога појма могу се казивати на два начина: она стоје у генитиву с предлогом *од* или у инструменталу без предлога. То је врло добро познато, јер је констатовано у многим, скоро свим граматикама српскохрватског језика. Уз то је проф. Белић у својој средњошколској књизи¹⁾ први облик означио као једини облик тога појма за случајеве „када је потребно назначити и од кога потиче радња у таквим (тј. пасивним) реченицама“. Али то питање није још довољно расправљено, а нарочито уколико се односи на случајеве у којима је могућ и један и други облик, па је; свакако, потребно, а, држим, и могуће то утврдити.

Правила дата од Новаковића, Маретића и др. и поред добрих примера наведених уз та правила могу лако завести и заводе чак и писце практичних школских граматика. Тако у једној од њих²⁾ наведени су поред осталих и примери: Зликовац ће се казнити *од суда (судом)* — и Никола је (био) кажњен *од разредног сџарешине (разредним сџарешином)*, из којих излази да би у њима облик инструментала, стављен у заграду, могао заменити облик генитива с предлогом *од*. Међутим ни у народу, ни код књижевника наших нема таквих примера, па се не може допустити да граматике због непрецизности, боље рећи због непотпуности правила, оправдавају овакву рђаву употребу. Доста је узети по неколико примера с једним и другим обликом, па да се на основу њих

1) А. Белић, Граматика српскохрватског језика, књ. II, Београд 1933, § 52.

2) Жив. Н. Стефановић, Граматика за средње и стручне школе, IV издање, Београд 1932, стр. 122.

утврди кад ваља употребити један, а кад други од ових облика, и у којим случајевима може бити допуштен и један и други облик. Ја за то наводим примере које сам нашао код Новаковића¹⁾ и Маретића²⁾, а сем тога прегледао сам приповетка Лазе К. Лазаревића, узео из њих карактеристичне примере и они су ми послужили као потврда онога што сам закључио већ из оно неколико Новаковићевих и Маретићевих примера.

Пре свега напомињем да ни Лазаревић, као год ни народ, ни остали наши писци са сигурним језичким осећањем не употребљава често облике трпнога стања и примери које сам код њега нашао и које овде наводим више се односе на партиципе што су, значећи особину, постали прави придеви. Али, како је већ речено, ови примери по стварном ствараоцу стања, које ће постати особином, не разликују се од оних других што значе да се радња на начему врши, тј. у којима имамо право трпно стање. Зато се они могу заједно наводити.

Од примера: За ово надање оптужен сам, Царе Агрипа, од Јевреја³⁾ — Ој, поносна богињо везаних очију, што си била слављена од народа свију — Послан од старога владике црногорскога Пејтра — Што је теби од Бога заповеђено — Курјак, сав издрпат од њаса — Који су освешени Богом оцем и одржани Исусом Хриштом — Стијешњени врагом и ђаволом — Да моја књига од сваког рода и века људи буде примљена — Јер једном се даје духом ријеч премудрости — Јер ће се мног умножити дани твоји — Благословима праведних људи подиже се град — А од кола које игра пред кућом запјева се — Науке су се морале њером писати — Ливаде су украшене б'јелим цв'јетом и црвеним — Не буди од мене речено — Буде покаран од свију и суђен од свију — Закићен је гранчицом... — четири последња се налазе код Маретића⁴⁾, а

1) Стојан Новаковић, Српска граматика, II издање, у Београду 1902, §§ 710 и 712.

2) Prof. Dr. T. Maretić, Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika, II izdanje, Zagreb 1931, §§ 615 i 616.

3) Док су у делима одакле су узети примери курзивом писани глаголски облици ја истичем облике који нас овде интересују.

4) Треба нагласити да се, код Маретића нарочито, у означеним параграфима, сем наведених примера за трпно стање, налази још знатан број оних

сви други, сем последњег код Новаковића. У више ових и оваквих примера међусобна замена ова два различна облика субјекта не би била могућна. Ако покушамо да у првом, рецимо, примеру облик *од Јевреја* заменимо обликом *Јеврејима* (оптужен сам *Јеврејима*) лако ћемо се уверити да таква употреба није добра, као год што у последњем примеру обликом *од границице* не би могли заменити облик *границом*. Очевидно између једног и другог случаја постоји разлика. Та разлика је везана за главна значења сваког од ових двају облика, а њихова главна значења су: у првом случају аблативно, њим хоће да се каже од кога потиче радња; а у другом инструментално: он претежно казује помоћу чега се врши дотична радња, односно на који начин се одржава стање. У примеру: Науке су се морале *пером* писати — радња не потиче од пера већ се њим она врши, перо је средство, оруђе помоћу кога се радња врши, те никако и није субјекат у реченици, нити би при претварању те реченице у актив ова реч мењала облик оруђа. Тај пример је Новаковић, дакле, погрешно навео међу осталима којима је прави подмет у инструменталу. Насупрот томе, у реченици: Буде *покаран од свију* и *осуђен од свију* — појам у генитиву, уз који стоји предлог *од*, није никакво средство, већ прави вршилац радње и стваралац стања; од тога појма потиче акција и као такав он у пасивној реченици може да стоји једино у облику у коме је и наведен. Честе су пасивне реченице као у примеру: Ливаде су украшене *бијелим цвијетом* и *црвеним*. Пред њима још можемо бити у недоумици, јер та мисао изражена чињеницом у активној форми значи: *бијели цвијетови* и *црвени* уресили су ливаде, формално цветови су подмет, али стварно, они су само средство којим су ливаде урешене; радња не потиче од цветова већ од оне невидљиве силе која појаву цветова покреће и чини да се они развију. Оваквим реченицама у којима прави вршилац радње, односно стваралац стања, што ће рећи покретач акције, није познат, није одређен или га није потребно означавати — његова функција се обично у језику формално преноси на средство којим је вршена акција. Врло је обично да се каже:

у којима није означен субјекат (мислим логички). Та бројна несразмера између ових и примера са субјектом јасно говори да се пасив много чешће употребљава у безличним и безсубјекатским реченицама.

— *Плуг храни райшара*, иако, у ствари, то није тачно, јер ратар сам себе храни, а плуг му је само оруђе којим се у своје раду служи; плуг је, према томе, формално субјекат, а стварно то није, пошто не може бити вршилац радње. Исти случај имамо и у реченици: *Ливаде су урешене бијелим цвијетом*. Ако за творца цвећа узмемо природу, која то и јест, онда значи да стање ливада о коме је реч потиче од природе и кад би то било потребно нагласити, могло би се исказати једино реченицом у следећем облику: *Ливаде су од природе урешене бијелим цвијетом*. Да би се тачно утврдило кад субјекат пасивних реченица треба исказивати генитивом с предлогом, а кад инструменталом, мора се увек полазити од ове чињенице. У реченицама са субјектом где је тај субјекат неки конкретан појам већ је лако одредити: да ли је он уистини покретач акције, вршилац радње, или само као симбол радње, у ствари оруђе, из потребе да се истакне његова улога у тој радњи, формално узима облик вршиоца њеног.

У примерима из Лазаревића¹⁾: А очи, покривене *шрејавицама*, полако се крећу — (стр. 76 ред 7 оздо) — На прагу се показа Мара убијена *кишом и временом* (144, 14 оздо) — Још нису покварени *свејским лукавством* (109, 7 оздо) — У целом животу тако служен *срећом* (191, 3 озго) — Искидан *луђом кола и мейежом* велике вароши (195, 7 оздо) — Али му се чињаше да су му уста *оловом* заливена (203, 8 оздо) — Велике очи беху јој још јаче покривене *шрејавицама* (216, 10 оздо) — Затрапа се *послом* (229, 13 оздо) — Загрејан *вином* изгледаше читав мали атлет (249, 10 оздо) — Љушкан *њезиним слашким причањем* гледао сам је (276, 11 оздо) — Погледа доле украј њега *шугом* убијену Илинку (324, 12 озго) — Дарнут *његовим очинским ријечима*, још већма увучем моје упале прси (357, 7 озго) — Небо беше покривено веома *шанким магличастим облаком* (364, 15 озго) — Тражи од њих, морен *грижом* савести, да се моле за његову душу (357, 12 оздо) — Руковођен *познајшом бисџрином ума*, Василије одлучи (304, 12 озго) — Беше тако преплетена *неким чудноваштим голичљивим осећањем* (419, 6 озго) — Безазлена

¹⁾ Л. К. Лазаревић, Целокупна дела. Издање предузећа „Народна про-света“, Београд.

лађа ношена *шом форшуном* (422, 9 озго) — Сви као да беху омађијани *овом чудном игром* гласа (445, 7 озго) — Осетих се остављен *од свешта* (39, 6 озго) — Заогрнут ризом *од Бога* благословенога живота (436, 2 озго) — И сва умазана *од суза* шапће нешто (185, 3 озго) — налазимо потпуну потврду онога што је горе изложено. У последња три примера хтело се казати да: умазаност потиче *од суза* које су текле, благословеност живота *од Бога* и остављеност *од свешта*. Истина је да би се у последња два примера место *од* с генитивом могао употребити и инструментал, али ниже ћемо видети у којем случају. У свим претходним примерима који су, како се види, несразмерно бројнији, главно је било истаћи помоћу чега, на који начин, каквом силом се створило и како се одржава стање које се казује датим реченицама и због тога ни у једном од њих не би било могуће извршити замену облика инструментала.

У неколико примера рекло би се да је појам у инструменталу прави стваралац стања. Да би се могли анализирати, згодно их је издвојити од осталих: На прагу се указа Мара избијена *кишом и временом* — У целом животу тако је служен *срећом* — Погледа доле украј њега *шугом* убијену Илинку — Тражи од њих морен *грижом* савести. Изубијаност Маре су створили *киша и време*, али се ипак може осетити да су они у стварању тога стања били средство природе која их је дала и од које, према томе, потиче стање изубијаности Марине. И у три наредне реченице стања која се њима казују створила је *срећа, шуга и грижа* савести, али само као духовне силе у служби неке опет невидљиве силе природе, која ове прве изазива да преко њих, помоћу њих као средства, створи стања о којима је реч.

Но, и између раније наведених примера, а и између ових што су нађени код Лазаревића има их таквих у којима би било могуће променити облик субјекта. Један од ових из последње групе: Заогрнут ризом *од Бога* благословенога живота — очевидно могао би се исто тако тачно казати и у облику: Заогрнут ризом *Богом* благословенога живота. Шта више, ја мислим последњи облик био би и нешто обичнији, а употреба оног првог биће формалне природе, да би се њим избегла употреба двају инструментала једног до другог. Али то не значи да се појам од којег потиче неко стање у

пасивним реченицама може казивати инструменталом, већ ову могућност употребе и једног и другог облика оправдава нешто друго. Доста се често дешава да прави вршилац радње (активни стваралац стања), у стању које је резултат ове радње постаје силом за одржање тога стања, — дакле, постаје средством своје врсте. И будући да је у том случају субјекат, покретач акције, извршилац радње, истовремено и сила, средство за држање стања онда је разумљиво што је могуће и аблативни и инструментални облик субјекта, наравно према томе да ли се на њега мисли као на активног покретача или као на његово средство. Али како је често врло тешко одредити где завршава једна а где почиње друга служба, то, како већ видесмо, каткад и од формалних околности зависи који ће се од та два облика употребити.

Они су од *непријатеља* били опкољени — и — Они су *непријатељем* били опкољени — изгледа да се ни по чему не разликује. При претварању сваке од ових реченица (ја их сматрам као две) из пасивне у активну форму оне ће обе потпуно добити исти облик. Ипак, постоји разлика у мисли како је изражена у првој и другој форми. Првим се хтело рећи да је непријатељ извршио опкољавање *њих*, а у другој да *их* држи у опсади. У првој реченици непријатељ је само извршилац радње, а у другој уз то и сила, средство којим се опкољени држе у опсади. Напоредо уз ове интересантно је навести реченицу: Они су са свих страна опкољени *непријатељима* — која значи да се *они* налазе између народа који су према њима непријатељски расположени. Већ исту мисао не бисмо могли изрећи обликом од *непријатеља* место *непријатељима*, јер стање у коме се *они* налазе нису створили околни народи — наравно, уколико нису — него је то стање створио неки невидљиви, свакако бар непознати, субјекат, а непријатељски народи су само средство које *њих* држи у опсади.

Према могућности казивања субјекта са оба облика издвајају се од осталих и Новаковићеви примери: Који су освећени *Богом оцем* и одржани *Исусом Хришћом* — и: Стијешњени *врагом* и *ђаволом*. На први поглед изгледа да би у њима био обичнији облик генитива с предлогом *од*. Јасно је да је у првом примеру чин освећења потекао од Бога, да га је он извршио, па би посве тачно било казати: освећени *од Бога*.

оца, али је исто тако лако разумети да се освећеност одржава његовом силом, тј. њим самим као средством. Још је јасније да се *одржавање* у истом примеру чува Христовом силом, као што се зна да акција за то одржавање потиче од Исуса Христа, те да би због тога уз трпни придев *одржани* облик *од Исуса Христа* био не мање правилан. Толико исто у Стијешњени *врагом и ђаволом* — оправдан је овај облик ствараоца стања, односно особине, а с истог опет разлога било би допуштено тај облик заменити генитивом с предлогом *од*.

Ја држим да могућност дублета врло обичног и врло честог говорног израза: *Да му је Богом* просто и — *Да му је од Бога* просто (што значи: *Да му је Богом* опроштено и — *Да му је од Бога* опроштено) и почива искључиво на непотпуном осећању разлике у значењима: потицања опроштаја од Бога и чувања опроштаја Божјом силом. У случају кад је потребно нагласити да опроштај потиче не од Бога него однекуда другде, онда остаје могућ само први облик: *Од мене му Богом* просто било. А како се обично (али не увек, исп. врло популарне стихове из народне песме: *Ако другу љуби од мене му просто, од мене му просто, од Бога проклето*) схвата да опроштај потиче од онога ко говори, то је овај израз много чешћи с обликом инструментала. На пет-шест Лазаревићевих примера у том облику нисам нашао ниједан у генитиву с предлогом *од*.

М. Стивановић

O PISANJU TUĐIH SLOŽENICA

U našim novinama, časopisima, kalendarima i knjigama, kad se piše o tehnici, nauci, sportu i internacionalnim događajima, susrećemo sve više izraza i naziva — složenih reči stranog porekla i specijalnog značenja — pisanih čas odvojeno, čas spojeno crticom, čas zajedno. Od mnoštva primera navodimo samo neke, i to u obliku u kojem smo ih u času zapisivanja našli: *radio aparat, radio pretplatnik, radio program, radio tehnika, radio orkestar, radio amater, radio-kvartet, radiostanica* i sl.; *elektrolit kondenzator, driver-transformator, blokkondenzator, tuningmetar, potencijometar; dremašina, preg mašinama, chrom okovima*, i sl.;

tenis i boks meč, hockey utakmica, jockey-klub, autoklub, aerolutrija i dr.; *gala predstava*; o *vagon restoranu, vagon-li; šama drozg; bantu jezici*; itd. itd. Napominjemo: 1) spisak takvih reči nije ovim ni izdaleka iscrpen; 2) ove ovde ovako napisane složenice dolaze drugde i drukčije napisane (na pr. *radio kvartet, gala predstava, bantu-jezici* itd.). Što je još gore, u istim novinama ili istom časopisu nalazimo, čak u istom broju, sva tri načina pisanja. Očit dokaz da kod pismenih ljudi vlada neizvesnost i pometnja u pisanju takvih složenica. Kako zapravo da ih pišemo?

Ne upuštamo se sada u to da li bi se takvi pojmovi mogli označiti i našim rečima, ili bi se za njih mogla upotrebiti konstrukcija koja bolje odgovara duhu nušeg jezika. Uzimamo te nazive onako kakvi su; oni su tu, i dalje se tako stvaraju. Razmotrimo ih samo s ortografske strane. Naš pravopis postavlja za pisanje složenica ova opšta pravila: *Zajedno se one pišu*:

1) „Kada dve ili više reči u vezi dobiju sasvim drugo značenje nego što ga imaju kao zasebne reči“ (Belić) odnosno „ako koja od njih promijeni svoje pravo značenje“ (Boranić).

2) „Kada se deo složenice samostalno ne upotrebljava“ (Belić) odn. „ako se koja od njih samostalno ne govori“ (Boranić); misli se: ako se ne govori u obliku u kojem se nalazi kao deo složenice. Primeri: *uoči, napolje; ispičutura, soihlebnik; jugoistok, danguba* itd. „Ova dva pravila, dodaje Belić, mogu imati vrednosti svako ponaosob, ali se najčešće kombinuju u istim rečima, tj. vrlo često u vezi imaju ne samo drugo značenje nego izvan nje, već imaju i drukčiji oblik u vezi negoli izvan nje, tj. izvan složene reči kao samostalne se ne upotrebljavaju“.

Ukoliko napred spomenuta „imena obrazuju složene reči dobivajući naročito značenje“ (što treba stručnjaci da utvrde) — treba ih po ovim opštim pravilima *pisati zajedno*, kao što pišemo naše složenice: *bratućed, trbolja, zemljopis* i sl. Dakle trebalo bi ove tuđe složenice, koliko odgovaraju zahtevima opštih pravila, pisati zajedno: *potenciometar; aeroplan, aeroklub, aeroput; automobil, autoklub, autotaksi, autostanica; radiofon, radiostanica, radioprogram, radiotehnika* itd. Za neke od tih slaženica je jasan takav način pisanja, jer im prva imenica ne dolazi u tom obliku kao samostalna reč; na pr. *potencio, aero* i sl. Ali u nekim dolazi prva imenica i kao samostalna, na pr.: *elektrolit, blok, krom, tenis* i dr. Šta više, i reči *radio* i *auto* — iako su zapravo prvi

deo složenice: radio od *radiofon*, auto od *automobil* — dolaze kao samostalne reči: na pr. vozi se u *autu*, točkovi *auta*, pregazio ga *autom*; ima dva *radia*, slušamo u *radiu*, zadovoljan je svojim *radiom*, itd.

Moglo bi se za takve reči kazati: kad one u vezi ne menjaju svoje značenje, a kao samostalne dolaze, treba ih pisati odeljeno, kao što pišemo i naše reči u vezi: *dak prosjak*, *čovek tudinac* i sl.; na pr. *radio stanica*, *auto cesta*, *elektrolit kondenzator* itd. To bismo mogli tako pisati, pretpostavivši da su obe imenice i po značenju samostalne, da se prva imenica u toj vezi menja, kao što je kod naših reči: *daka prosjaka*, *čoveka tudinca* ili *desnice ruke* i sl. Ali oni koji takve reči pišu odvojeno, *ne menjaju* prvu od imenica — iako one dolaze kao samostalne reči — u takvim vezama, pa pišu na pr.: grade se *auto ceste*, po *radio programu*, u *auto klubu*, na *tenis utakmici* i sl. Ovakvim pisanjem i ovakvom upotrebom samostalnih reči unose se u naš jezik indeklinabilne imenice, koje naša gramatika ne priznaje, a naš pravopis ne poznaje. Ovakvo je pisanje protiv svakog pravila.

Naš pravopis ima specijalno pravilo za takve slučajeve, tj. kad se nađu dve imenice samostalne po značenju, a prva se ne menja. Ono glasi: „Kada dve samostalne po značenju imenice dođu u tako blisku vezu da u promeni (deklinaciji) čine takvu celinu da im se prva reč ne menja, a druga menja, onda se one sastavljaju vezicom“ (Belić) odnosno „Vezicom — združuju se imenice od kojih se svakoj osjeća pravo značenje, ali se prva ne sklanja“ (Boranić). Primeri: *Budim-Pešta* (= *Budim i Pešta*); *nadžak-baba*, *rak-rana*, *pop-Ćira*, *car-Nemanje blago*; *paun-pero*, *slavuj-grlo*; *alaj-barjak*, *demir-pendžer* i dr. Dakle prema ovom specijalnom pravilu ortografskom imaju se i spomenute tuđice pisati vezicom — i to ponavljamo: ako su samostalne po značenju — jer prve reči u vezi *ne menjamo*, na pr. *radio-aparat*, *radio-kvartet*; *elektrolit-kondenzator*, *driver-transvornator*; *tenis-meč*, *hokej-ulakmica*; *šama-drozg*, *bantu-jezici* itd.

Pišemo li takve složenice zajedno, dobivamo često i za naš jezik neobične skupove glasova (na pr. *tuningmetar*, *radioorkestar*, *radioamater* i sl.), ali to nije zapreka da se držimo naših pravopisnih pravila. To se događa i kod prostih stranih reči. Kad ih već upotrebljavamo, moramo se na to naviknuti. Poteškoću pak stvara složenica *blok kondenzator* zbog dvostrukog konzonanta (*k*), što

je protiv našeg pravopisa (a takih složenica može tokom stvaranja da bude i više). Da izbegnemo grešenju o naše pravilo, moglo bi se dopustiti pisanje vezicom (*blok-kondenzator*). A možda bi se mogao dopustiti i dvostruki konzonzant, kao što imamo dvostruki *jj* u superlativu prideva koji počinju sa *j*: *najjači*, *najjunačniji*, *najjednostavniji* i dr. U izgovoru odeljujemo i kod tih reči (kao i kod *blokkondenzator*) prvu reč od druge, pa se nekad i pisalo *naj* odvojeno.

U gramtičku stranu tih složenica ne ulazimo; to je predmet posebnog članka za to. U odlučivanju o semantičkoj strani, tj. o značenju njihovom, imaju važnu reč stručnjaci; zato se ovde i ne postavlja definitivno pravilo. Uzmemo li tuđe složenice, ovakve kakve one jesu s ortografske strane, onda ima samo dve mogućnosti: ili ih treba pisati *zajedno*, ako u vezi imaju drugo značenje ili menja oblik; ili ih treba vezati *vezicom*, jer se prvi deo složenice ne menja, ako su obe samostalne reči. Odvojeno pisanje, naročito u kosim padežima, nije po našim pravopisnim pravilima opravdano.

Ne rešavaju definitivno to pitanje, ovaj članak treba da stvaraoce potseti a pravopisna pravila, nestručnjacima da olakša snalaženje u pisanju i da, eventualno, spreči nehوتيčno cepanje zajedničkog pravopisa. Može se, naime, već zapaziti da u istočnim krajevima preovlađuje odvojeno pisanje, a u zapadnim pisanje vezicom ili zajedno. emu i u tom dualizam, kad nam je pravopis zajednički?

S. Živković

ЈЕЗИК У ШКОЛИ

СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК НА НИЖЕМ ТЕЧЈНОМ ИСПИТУ

Српскохрватски језик на нижем течајном испиту заузима врло важно место. У том се испиту писмени задатак ради само из овог предмета. Ако ученик покаже недовољан успех из српскохрватског језика, одбија се на годину дана и не допушта му се даље полагање. Ако пак ученик падне из ког другог предмета, али само једног, може испит поновити на-

јесен, дакле после два месеца. Тек ако ученик не задовољи из два друга предмета, онда се одбија на годину дана. Тиме је, види се, народном језику дата велика важност и особито наглашено колико треба пазити на језик и колике је вредности уопште знање народног језика.

Иако нас овде више занима питање: како да поступимо на нижем течајном испиту уопште при испитивању и доношењу одлуке о оцени знања ученикова, ја ћу обратити пажњу на неке недопуштене случајеве који се каткад проводе кроза школе, а који, на први поглед, и немају непосредне везе с постављеним питањем о полагању српскохрватског језика на нижем течајном испиту. Међутим, као што ћемо видети, и те ствари имају везе, иако поредне, с овим испитом и уопште с ревизијом знања ученикова. Ја овде мислим на оне случајеве где наставник и данс систематски и непрекидно казује у перо својим ученицима градиво из граматике и језика уопште. Имао сам прилике, и то не једанпут и на једном месту, да се уверим да и данас, после толико упутстава и забрана, и особито поред очигледне нелогичности и педагошке неумесности, извесни наставници диктирају своја правдања. Колико је то несрећно, непедогошки и неметодски, већ и сама деца знају. Наставници то раде из више разлога. Хотећи да тиме тобоже истану како дотични уџбеник не одговара истини, стварности ил потребама и сл., наставници сами комбинују примере и правила и казују их ученицима с више ауторитета. Прво, рђав уџбеник не треба узимати и њиме се служити, јер се не сме допустити да ученик узме уџбеник, а да га више никако не употреби у току целе године. Наставници који диктирају градиво показују да за њих не вреди никаква методска правила и да се не базирају ни на какве прописе на којима почива наша школа. А што је понајгоре, они тако за час од 4 минута ураде врло мало. Замислите случај: наставник шет учioniцом, смишља реч по реч, реченицу по реченицу, каже у перо ученицима, они ћуте и пишу, као да је сва мудрог у томе да се у перо каже неколико примера и неколико рефиниција. Да то не значи учење језика, то ће бити свакоме јасно; да то само шкоди, биће јасно свима који знају како се предаје језик; да је то недопуштено, неметодски и непедогошки, да је потом и

кажњиво, мислим да сви не знају. Таква настава не може дати ни изблиза оно што се жели и што се тражи, као што се то врло лако да запазити особито на испитима. Колико је то рђаво и колико то отежава посао наставницима живих страних језика, па доцније и латинског језика, није потребно доказивати.

Са свега је тога потребно истаћи да се морамо старати да имамо једнаке или бар приближно истоветне принципе у пропитивању и оцењивању ученика на овим испитима. Кад већ у наставном погледу нема потпуно истоветног поступања, бар у основним питањима, требало би се постарати да бар на испитима, при рекапитулацији и ревизији знања, ставимо један принцип.

Ја овде истичем један случај који ме натерао да се на питање полагања српскохрватског језика још једном осврнем. То је што неки наставници на нижем течајном испиту уз питања из језика у ужем смислу дају и друга питања која немају непосредне везе с оним што се прописује. Они, наиме, дају на овом испиту два питања из језика и једно из књижевности. То питање из књижевности најчешће је из народне поезије, а гдекад и о каквом писцу или неком његову делу. Сем тога, често су и она два питања из језика таква каква не би смела да буду. Као да се на нижем течајном испиту треба да покаже знање по неком реду, макар и обрнутом, какав је на вишем течајном испиту. Јер док се на вишем течајном испиту узимају два питања из књижевности, а једно из језика, поглавито из граматике данашњег књижевног језика, дотле се на нижем течајном испиту узима обратно — једно питање из књижевности, а два из граматике. Разуме се, ти наставници схватају да треће питање може бити и препричавање неке песме, изношење каквог лепог места и сл.

Други опет, а тих је знатно више, узимају ствар друкчије, па на овом испиту дају сва три питања из граматике.

Да та неуједначеност није добра, то је сваком јасно. Исто тако треба да је сваком наставнику јасно да се у нижем течају не само претежно и поглавито учи језик у ужем смислу, проучавају се до танчина изражајна средства језика од гласа до реченице и лепог стила, него да је том и таквом проучавању језика циљ да оспособи ученика да лако и непосредно

може приступити књижевном делу, да га може разумевати, да може у њему уживати, а тиме богатити свој духовни живот.

Не треба заборављати да је и програмом, и недавно објављеним упутствима, истакнуто да је предмет учења српско-хрватског језика у нижем течају, за прве четири године, само језик, а не и књижевност. Све стилске вежбе и анализе јаких и карактеристичних места у ствари су такве природе да долазе тек као наставак обраде језика, као нешто другоредно. На испиту се не може с правом стављати питање из књижевности. У нижем течају и нема никаква курса или прегледа књижевности. Ни програм не предвиђа систематску обраду каквог комплекса питања из књижевности, него се књижевност, књижевна дела само, узимају с особитим циљем да се осећање језичко и у примени на опробаним делима засведоче, да се стил увежба, да се читањем научи пунијем опису, да се развије моћ запажања и изражавања. У програму за нижи течај су и писци наведени само уопште, али се ту није прецизирало што се мора обрадити, него је остављено да сам наставник по свом нахођењу одабере ствари. Састављач је програма свесно навео само главне писце, поред народних песама, које треба обрадити, управо с којом се треба упознати у нижем течају. Никако није мислио на то да децу сувише забављамо оценама, подацима из живота и сл., него само да повремено, но с планом, илуструјемо личности, подвиге, јунаке, дела и сл. подесним анегдотама и другим згодама од вредности. Упознавање с књижевним делима несумњиво има особиту важност и место у настави народног језика још од првог разреда. Али то не само због језика и не само због књижевности, него због једног даљег и вишаг циља, да би се увежбало мишљење, да би се израдила морална личност, да би се развила естетска осећања, племенитост, родољубље и друге врлине.

Говорећи о настави у IV разреду, где се поред новог градива даје и синтеза целокупног знања стеченог током нижег течаја, састављач методских упутстава нагласио је да се у овом разреду већ потпуно проширени концентрични круг испунио и сад се заокругује, затвара, свршава. У вези с тим треба одређено знати шта се може, треба и сме тражити на нижем течајном испиту. Не сме се остављати да се

у свакој школи поступа на други начин. Кад то није већ потпуно и одређено казано у правилима за полагање нижег течајног испита, као ни у наведеним методским упутствима, ваља овде истаћи ту ствар и изнети да је потребно завести један метод, један образац, један начин у одређивању врсте питања на овом испиту. Прво треба истаћи да нема места нити разлога, а немамо ни права, давати питања из књижевности. У нижем се течају, углавном, ради језик у ужем смислу. Граматичко се градиво има обрадити за прве четири године, у свим правцима и са свим појединостима које су потребне. Учење књижевности, управо проучавање књижевних дела или родова народних песама, како је казано, имају један други циљ. Уосталом, то ће добро доћи и корисно се да применити и код других наука. Треба, дакле, увежбавати ученике да „говоре лако и јасно, да исказују не само појединачне мисли, већ скуп логично и хармонски повезаних мисли“, како се на једном месту упутстава истиче. У том правцу треба ученике вежбати баш због тога да би били оспособљени да умеју своје знање исказати у свакој прилици и у сваком од предмета који полажу.

Друго је питање: како треба постављати питања на испиту? Знамо да се питања извлаче, да наставници исписују своја питања на листићима, на сваком по три, па ученици потом узимају који од листића, размисле о питањима и одговарају. Али како треба састављати питања, како треба радити, па да буде обухваћено и целокупно градиво и да се равномерно удеси да сви ученици имају приближно сродне врсте по тежини питања?! Ја ћу после десетогодишњег искуства изнети начин како сам радим.

На нижем течајном испиту сви ученици имају једно питање исте врсте. То је прво питање и оно гласи за све ученике: „*Речи и реченице*“. Сваки ученик има текст из читанке која се радила у школи, али из примерака на којим нема никаквих бележака, које ја донесем, и у том тексту, латиничком или ћирилском, од три до пет или шест реди, он има да покаже да солидно зна одређивати све врсте речи, њихово значење, врсту и облик. Потом треба да зна какву је реченицу имао да анализира, да покаже да ли је проста (проширена или непроширена) или сложена реченица. Ако је проста,

да разјасни облик, делове — субјекат, предикат, различне додатке. Овде се може залазити у анализу врста субјеката (граматички и логички), облика предиката (од самога глагола или од глагола и других речи, од више глагола и сл.), о различним додацима који су у тексту и сродним случајевима у вези с тим (у ком облику стоје слични додаци и сл.). Ако је сложена реченица, ученик треба да одреди како су сложене просте реченице у тој сложеној (као зависне или независне); ако су независно сложене, какве су (саставне, раставне, супротне, закључне, искључне); ако су зависно сложене, какве су опет (познате врсте зависних реченица). Овде треба нарочито пазити да ученик тачно, *али само по смислу*, одређује однос реченица, а никако га не пуштати да се одређује према облику и распореду реченица, као ни по свецицама или запетама. Тако је чест случај да ученик баш и само по тим спољашњим ознакама одређује какве су реченице, која је зависна и каква је зависна и сл. Наставак треба да је одраније код њих развио осећање *да се однос реченица одређује само по смислу, да зависне реченице, у ствари, и нису ништа друго него развијени додаци субјекту, предикату или целој главној реченици*. Кад се тако припреме, кад осете да се по спољашњој страни не сме одређивати однос и значење, ученик ће свећим поуздањем говорити, с разумевањем ће залазити у тананости и у све преливе значења зависних реченица, разуме се држећи се увек правила да треба одредити функцију зависне реченице према главној. — То је основно, главно питање из народног језика на овом испиту. Ту се уопште обухвата целокупно знање целокупнога градива. Ту се непосредно и врло лако одређује уколико су развијене не само аперцептивне моћи ученикове, него и његова интелектуална снага. Ако ученик у тим стварима није солидно спремљен, ако несигурно одређује врсте речи, ако код њега још није развијено језичко осећање да схвата танане преливе значења, то се одмах запази. Ако је правило *да се не сме нагађајти* ствар о којој треба разговарати, то се овде особито запажа да у овом питању и одговорима не може бити никаква знања упола. Ту се може само знати или не знати. Остала два питања још и могу бити једним делом одговарана добро, другим слабо, и сл.

Како сва *три питања* која се дају морају бити у самом *тексту* који се даје за анализу, то је јасно, да већ друго питање мора бити какав специјалан случај, облик речи, каква појава у вези с гласовним променама и сл., — друго ће, дакле, питање бити такав пример о ком се може говорити, ако не као правом типу особите врсте, али свакако као случају за који се лако могу везати сви слични случајеви, сродни по облику или значењу и сл. За ову прилику узимам један пример. На листићу обележим: „Стр. 36. „Врата се отворише...“ —

1. *Речи и реченице.*
2. *Плуралија шаншум.*
3. *Значење и употреба аориста.“*

Такав је листић. Текст се, дакле, налази на стр. 36 Читанке Ј. Продановића, и то баш део који почиње наведеним речима „Врата се...“ У читанци сам, у три примерка, обележио исти текст — четири врсте, што ће бити предмет анализе. Један примерак читанке задржавам за себе, један дајем ученику који одговара, а један је код ученика који прегледа питања и увежбава анализу док његов друг одговара. Наведени текст гласи: „*Врати се отворише и мој ошац уђе. Обрише се једном два њо соби, ња онда, не њалећи свећу, скиде се и леже. Дуго сам слушао како се њеврће њо кревету, ња сам њосле засјао“.*

Како се из тога текста запажа, сва су три питања у самом тексту. Питања, дакле, не смеју бити давана независно од текста, као што се и у предавању мора полазити од датог текста, од примера. И у испитивању се мора строго водити рачун о индуктивној методи. То је једини начин да се дете лако снађе и само док размишља о питањима да се одиста користи оном припремом која му је допуштена док његов друг говори. Видимо да у тексту имамо један пример из групе именица плуралија тантум. То је именица *врати*. Ученик има да објасни шта су именице групе плур. тантум. Потом треба да наведе више врста таквих именица, тј. да каже по који пример за сва три рода. Ту има да покаже и тумачење зашто је именица *врати* средњег рода, зашто *кола* средњег, зашто *нађе* женског и сл. Треба да каже и примере вла-

ститих именица ове групе (Карловци и сл.). Тиме би било исцрпено и друго питање.

И треће је питање у тексту. Ученик има да покаже облике *аориста* овог одломка (отворише, уђе, обрте, скиде се, леже). Потом има да објасни значење аориста уопште, његово основно, право значење, а потом његова неправа или даља значења. Разуме се, најпре ће одредити значење примера у тексту, а потом навести примере и за друге случајеве употребе аориста (историски, гномски, место футура и футура егзактног, место кондиционала). — Тиме би било свршено и с трећим питањем.

Јасно је да се могло узети и много других питања из овога текста, али ја сам сасвим случајно узео почетак одломка из приповетке Л. К. Лазаревића „Први пут с оцем на јутрење“. Место другог и трећег питања могли смо имати и много већи избор питања, као: *Творба, значење и ујошреба глаголског прилога садашњег* (поводом облика *йалећи*); *Ошцац — йромена и шумачење различних йадежа*; (оца, — оче, оцевн, оци, очеви); *Творба аориста од глагола ући и сличних* (изведених од *ићи*; поводом облика *уђе*); *Изведени прилози* (поводом прилога *једном* и *дуго*); *Речи које могу бићи свезице или прилози* (поводом речи *како*); *Речи које могу бићи прилози или йредлози* (поводом речи *йосле*); *Йошовање уошйше* (или само код глагола) поводом облика *йреврће*); *Промена сугласника г, к, х йред сйарим -е и -и* (поводом облика *леже*); *Промена йросйих бројева* (поводом броја *два*); *О йсању прилога не с глаголима* (поводом прилога *не*); *Локашйив, значење и ујошреба* (поводом примера *йо соби, йо кревету* и сл.) итд. — Како се из овога види, ту имамо сем три најпре наведена примера још једанаест питања! И тако увек. Само треба знати наћи, а потом тако комбиновати питања, да друга два питања увек буду из различних ствари и отсека, у намери да се њима обухвати што више разнородних ствари и да се добије одређенији утисак о знању ученикову.

Имао бих да додам још једну напомену: *не даваши шекст ошйрилике, с реда, него га изабраши, о њему размислиши, йа йишања комбиноваши; не даваши шекстове из йесама*, јер је у песмама друкчији стил, каткад особен баш зато што је песма; *узимаши најрадије шекст за анализу из на-*

родних приповедака или од писаца који имају развијен стил, пунију и садржајнију реченицу (Андрић, Божовић, Васић, Кочић, Лазаревић, Љубиша, Матавуљ, Милићевић М. Ђ., Не-надовић Љ., Ранковић, Ђоровић, Ђипико, и сл.).

Мислим да сам овим изнео, ако не једини могући начин, а оно један опробани начин, који изводим на нижем течајном испиту откад је заведен. Било би корисно чути још какво мишљење, које би, на основу властитог искуства изведено, ова моја разлагања допунило или исправило. „Наш језик“ ће, као и увек, радо дати места оправданим мислима и настојањима да се питање наставе народног језика по школама олакша, упрости, да се помогне не само у самој настави него и на испитима, особито течајним, и ученицима и наставницима. А како се ближи време кад треба вршити те испите, потребно се израна спремити. То се и хтело овим чланком.

М. С. Лалевих

ДВА ПРИЛОГА

1. „Борна кола“

У војним књигама и преписци енглеска реч tank кад значи оно страшно покртно ратно оруђе којему се тешко може одупрети зове се „борна кола“. Мислим да ова кова-ница није срећно изабрана¹⁾.

Наставком *ни-на-но* постају придеви од именица, а значе припадање ономе што значи та именица или неки други однос с њим, на пр.: вратни, леђни, језични, носни, желудачни, ножни, грудни, очни, лакатни, кућни, кровни, стони, сточни, огревни, животни, кукурузни, пшенични, камени, гасни, хлорни. Сви оваки придеви имају само одређени вид, иако су некад имали и неодређени и у м. роду се завршавали на -ь, што се види по придевима као језични (од језикън, језичан) очни (од- окън). Данас су они већином изгубили неодређени вид, па се, као и присвојни придеви на -ски, употребљавају само

¹⁾ О њој је нешто речено у НЈ. I, 95.

у одређеном. И праве се све нови и нови придеви, али само од именица, и то од оних што значе нешто неживо.

Кад све ово имамо на уму, видимо да *борна кола* не могу значити оно што се хоће. Придев *борни* може бити начињен само од именице *бор*, а она значи или врсту дрвета, од кога постаје присвојни придев *боров*, а не *борни*, или хемиски елемент и онда би „борна кола“ означавала, рецимо, кола за пренос бора! Свакако се мислило на именицу *борба*, али би од ње присвојни придев гласио *борбни*, а њега наш језик нема, а тежак је и за изговор.

Зашто *tank* не бисмо назвали *бојна кола*? То би било правилно и с обзиром на начин како је постала реч и на њено значење, јер *бој* тачније означаје онај моменат рата када се *tank* употрeбљава него ли *борба*, која има шире значење. *Бојна кола* би тачније одговарало немачкој речи *Kampffahrzeug*, која је, изгледа, рђаво преведена изразом „борна кола“, тим више што „бојна кола“ не могу значити друга кола, јер се у бој и не уводе никаква кола. А већ имају изрази: *бојни ошров* и *бојни мешак*.

2. *Онидиџ-онеђаџ*.

У Далмацији сам чуо глагол *онидиџ*, који нема своје одређено значење, већ може значити све, замењујући друге глаголе, обично у питањима, да се не би понављали, кад их се човек не може да сети или да се не би поменуо неки глагол који се не говори у друштву. Он може значити: јести, убити, украсти, упецати, погодити се, посвађати се и што год хоћете, према томе о чему се говори; једном речју, значи *свршиџи*, *урадиџи*, а мисли се на оно што се казује глаголом који се не помиње.

Сличан глагол има и Вук у свом Рјечнику: *онодиџи*, који је забележио у Боки, и то у Доброти, са значењем „*taschen, facio*“ а у Рисну са значењем „заповиједати“.

И Рјечник Југосл. академије има глагол *онодиџи*, али само са значењем из Вукова и старих приморских речника. Поред њега исти речник има и глагол *ондеџи*, како га је, само у инфинитиву, забележио Милчеџић у Врбнику, на Крку. Он вели да се може „сложити с неким приједлозима, на пр. оондет, поондет, преондет, разондет; значити може свашта,

најобичније: учинити, обавити, довршити. Мислим да је сложено он-дет као и они-никит“.

Исти речник има глаг. *онодјешти*, који се говори у Стону, а за његово значење „растављати“ вели се: „јамачно је сродно с онодити, али је свеза у значењу нејасна; види разонодити“,

Најзад, исти речник има и глагол *онидишти*, „штогод чинити (учинити?) у јужнијех чакаваца. Словинац (1880) 87.“

У никшићкој „Слободној мисли“ за 1931, у 42 броју, нашао сам сличан глагол *онеђаш*, у једној анегдоти, где се прича како је некакав Црногорац понудио Подгоричанину Турчину бухарицу на продају, па се, поред осталог овако вели:

Турчин узме буварицу, помириса је, па рече Митру:

— А би ли ти да је *онеђамо* за нешто?

— Зашто *онеђамо*, како? — зачуди се Митар.

— Тако да ти ја дам један џемадан и једне димије... а ти мени да даш ову буварицу, па липо све то да процинимо...“

Из овога се види да православном Црногорцу тај глагол није био познат, јер га није разумео. А види се да значи исто што и глаголи *онодјешти*, *онидишти*, *онодишти* и *ондешти*, који се употребљавају у Далмацији.

Чинило ми се да се овај глагол говори само у Приморју, али сам, трагајући за њим, нашао га и у другим крајевима.

У речнику косовско-метохијског дијалекта Гл. Елезовића има га такође, и то у форми *онддиш* (*оноддѝш*) и *онддишти се*, са истим значењем.

У књизи Мих. Голубовића „Успомене“ (из Ниша) има гл. *онодим* и гл. именица *онодење*, на неколико места, на пр:

„Куд може човек три д’на да не искочи на поље, олан кули бре људи! А куд је бљување, па моч... е, па *онодење*, (стр. 18) — „С’г ти тој да видиш по паре старе они с’г доказују како је било од пре Христа... чату ги, *оноду* ги и шта ти не работу!“ (83). — „... збори ни: ич се немој *онодиште* (плашите) што вије први пут“ (113). — Г. инцилир ништа не збори, а тура димови од цигару, а ја умеша: — Немој, немој брате да *онодиш*, немој да свиваш како кукавица...“ (138).

У збирци речи из народа што их има Лексикографски одсек Срп. краљ. академије нашао сам такође потврду за овај глагол.

Стеван Перић га је забележио у Пироту у форми *оно-деџи-онодем* (инфинитив се у народу стварно не говори), где се употребљава: 1) за ублажавање непристојних речи, 2) за замењивање сваког другог глагола кад га се човек не може сетити.

Јов. Л. Срећковић је забележио гл. *онодиџи*, који се у параћинском крају „мимично казује, на пр.: дај ми нож да онодим лук (и показује се руком радња)“ а у Темнићу значи радњу која се из учтивости не може казати.

Исти глагол забележио је и проф. М. Влајинац у Врању овако: „немој да се *онодиш*, богати!“, а објашњава га да значи „млатити се, задиркивати се“. Има и изведене глаголе *оно-дужем*, *онодужем се* и гл. именицу *онодување*.

У збирци речи Змаја Јована Јовановића има такође гл. *онодиџи*, за који вели да „у неким крајевима Србије значи *stuprare*“, дакле, непристојан глагол.

Најзад, С. Шобајић га је забележио такође у Подгорици у форми *онеђаџи-онеђам*, са уским значењем „отесати, поткресати“.

Из овог прегледа видимо да се овај глагол употребљава на широком простору, од далматинских острва до бугарске границе. Намеће се питање: како је постао овај интересантни глагол?

Мало пре је код гл. *онодеџи* наведено Милчетићево мишљење, по коме је тај глагол сложен од *он-деџ(и)*, као и *они-никиџ(и)*. Код овог глагола Академ. речник наводи опет Милчетићево објашњење, које гласи: онињикит је по приморју и по отоцима позната ријеч постала од они-ники. Кад се ко право не сјећа чијег имена, рећи ће: они-ники, а кад не зна или неће да употреби прави глагол, рећи ће: ониникит, одони-никит, поониникит, разониникит, заониникит итд. Такав глагол може свашта значити, али најчешће значи: учинити, свршити“.

Наш глагол има шест варијаната: *онидиџи*, *онодиџи*, *онодјеџи*, *онодеџи*, *онодеџи*, *онеђаџи*; прве четири су забележене у Далмацији, друга и пета у Србији, а последња у Црној Гори. Првих пет изгледа као да су састављене из разних облика заменице *он* или *онај* и глагола *деџи*, који се јавља у сва три изговора, јер је имао самогл. *џ* (стслов. *дџџи*). Истина, глагол *деџи* значи „метнути, ставити“, па је

то значи и у ст. словенском, али у словеначком значи и *чинити*, што је свакако морало значити и у прасловенском, јер је од њега изведена имен. *дело*, стслов. гл. *дѣлати* и словеначки *dejati*. Према томе, првобитно је наш глагол, свакако, гласио *онодешти*, тј. „оно учинити“, како се говорило кад није могао да дође на памет прави глагол. (А познато је сваком да се заменица „овај“ или „онај“ врло често употребљава, кад човек не може да се сети нечега). Варијанте су постале доцније, због различне замене гласа *ѝ* и због измене првог дела, кад се изгубио првобитни смисао показне заменице. Истина, у екавским крајевима Србије (Параћину, Косову) забележена је икавска форма инфинитива *онодишти*, али није поуздано да се тако и говори, јер су сви наведени примери тога глагола у садашњем врем., па су скупљачи, можда, погрешно написали инфинитив *онадишти* место *онодешти*, према *онодим* (аналогија према *носим-носишти*).

Али би се постанак овог глагола могао и друкчије објаснити. По Милчетићу семантички начин постанка гл. *онидишти* и *ониникишти* је потпуно исти, и он је врло вероватан. А да овако могу постати глаголи, показује и далматински глагол *хомоћаши*, који је начињен од израза „хомо ћа“, тј. „хајдемо“. Само је теже објаснити како су се потпуно поклопила значења ова два глагола, ако код првог други саставни део, *дешти* значи „чинити“, а други је постао од заменице *ники* тј. *неки*. Можда би се, стога, први глагол могао објаснити та кода је састављен из замен. *оно* и усклика *де*. На пр. место да каже: „Јеси ли обрао виноград“, неко не може да се сети одмах глагола, па каже: „Јеси ли, *оно*, *де*,“ (а у себи мисли: та како се каже)? А такав начин исказивања мисли често се чује. Због честе употребе те реченице *оно-де!* начињен је глагол *онодешти онодим*, а према *онодим* и *онодишти*. Форма *онодишти-онодим* у Далмацији се могла добити и под утицајем глаг. *дишти-дим*, који значи *говоришти, казашти*.

Било би занимљиво чути да ли се овај глагол још где употребљава, и у каквом виду и значењу, па би се онда, можда, могло дати тачно објашњење његову постанку.¹⁾

М. С. Московљевић

¹⁾ Исп. нешто слично код глагола *дѣт* и сл. од партикуле *дѣ* у равногорском говору (в. Јужносл. филолог III 35—40).

ЈЕЗИЧКИ ПАБИРЦИ

Љ. Стојановић о Маретићеву „Језичном савјетнику“

322. *Доделиши*. „Прави германизми су они који су по немачком начињени и не одговарају духу нашег језика. На пр.: *додијелиши* и *јридијелиши* zuteilen на пр. кога коме на службу, боље је *одредиши* или *јридаши* неголи *јрисишавиши*.“

223. „*Домаћи се sich bemächtigen*, то се, према смислу, може различно рећи: *добити*, *набавити*, *купити*, *докопати се*, *стићи*; — *досинути се* провинцијално је (а *досинути* значи *дојрети*, *јружити се*); — *достати*, *достанути* сад се говори непрелазно и значи *доћећи*, *достћићи*, *бити довољно* (противно је *несати*), а прелазно архаично је и сад се, бар код нас, више не говори (тако је у рус.); *достати се* мислим да се никако не може рећи.“

324. *Дубока ноћ*. „У *дубокој ноћи* in tiefer Nacht ми кажемо у *мркој ноћи* (дошао је у *мркли мрак*, тј. кад се сасвим смрачило). Али маслим да се може рећи *дубоко у ноћ* die spräte Nacht.“

325. *Имаши доброшу*. Мислим да је германизам *имати доброшу*, *сѝрах*, али није: *имати весеље у кући* (на пр. свадбу) или *имати срећу у раду*.“

326. *Исход* Ausgang (на пр. јучерашњих избора) није добро, али није добро ни *последак*, јер и то не значи резултат. Вук је реч *последак* јамачно узео из нар. песме Устанак на дахије: „да гледају небеске прилике шта ће њима бити до пошљетка“ и објаснио: Ende, was am Ende, heraus kommt. Говори се *најпослетку* у значењу *zuletzt*“.

327. *Истомисленик*, *истовремен*, *истоврстан*, Gleichgesinnte, gleichzeitig, gleichartig; наше је: *једномисленик*, *једновремен*, *једноврстан*.“

328. „*Извласити* или *исвојити* expropriieren, тај се превод не подудара са значењем; *експроприсати* значи неке одузети имање на основу закона по процени, а не по цени коју би он хтео, а наши [наведени] глаголи то не значе“.

329. *Један*. „Заиста се *један* често употребљава без потреба по немачком, али има случајева где се само чини да

је по немачком а није, већ има своје значење. На пр. кад се каже: Питање државног јединства то је *један проблем*, значи (или се бар мени чини да значи): то је прави проблем, а није шала; или: *У једној уставној држави* влада мора бити одговорна парламенту, значи: у *правој уставној* (или боље рећи *парламентарној*) држави, а не само на имену *парламентарној*."

330. *Кидати с полициком*. „Већ је време да кидамо с *шаком полициком* или: *шаку полицику* обоје је германизам, треба рећи: да одбацимо, напустимо, оставимо т. п.“

331. „*Лешак* Flugblatt, код нас не значи ништа.“

332. *Нагласити*. „Место по немачком направљеног *нагласити* (у пренесеном смислу) треба рећи *испрати*, а не ни *прикричати* (што значи као и *закричати* — почети или мало кричати) ни *прикричиши*, *накричиши* (што значи само мало ојачано — што и поручити, препоручити, наредити: *накричио ми је да му то и то купим, донесем* итд.)“

333. „*Најавити* anmelden (на пр. свој долазак), доста је само *јавити*.“

334. „*Најадан* auffalend; то се може према смислу различно казати: велика сличност (или разлика), необичан, пада (удара) у очи, одудара итд.“

335. „*Најучити* bevölkern; како је та реч рђава лако се уверити ако место *јук* ставимо *народ* — *нанародити*, или *људи* — *наљудити*, или *штока* — *нашточити*! То се само може рећи *населити* или *намножити се*.“

336. „*Наводно* angeblich; добре [су] замене у [Маретићеву] „Саветнику“ под том речју [;.бојаги (бајаги), ђоја, тобоже, (како) кажу“].

337. „*Назор* Ansicht, боље *поглед* (у пренесеном значењу)“.

338. „*Нефаљено* unfehlbar (кајкавско) у „Саветнику“ је добра замјена под том речју“ [„тј.: јамачно, зацијело, свакако“].

339. „*Обнашати* bekleiden (на пр. какву службу) треба рећи: *имати*, *вршити*; — *ошправљати* значи привремено *вршити*, а *ојправљати* значи *појправљати*.“

ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ

65. „Овим исправљамо да *Енглеско библиско међународно друштво нема никакве везе са адвентистима или ма каквим другим сектама.*“

Горња реченица претставља цео текст једне исправке. Реченица стилски није коректно написана, јер се тачно из ње не види да ли Енглеско библи. међ. друштво има везе са адвентистима и др. или нема везе. Како се хтело горњом реченицом исправити раније тврђење да поменуто друштво има везе са адвентистима, то је требало рећи: Овим (исправљамо раније наше наводе и) *шврдимо* да Енглеско библи. м. д. нема везе... или сл.

66. „*За два мјесеца се одебљала и промијенила да је нисам могао познаћи.*“

У нашем књижевном језику глагола *одебљати се* не постоји; постоји само *одебљати* (= постати дебео). Отуда је требало и у горњој реченици рећи: За два мјесеца (месеца) *је одебљала* и промијенила (променила) се...

67. „*Unatoč toga on se uvijek ljutio na beznačajne malice...*“

Унаточ (= упркос) обична је реч у нашим западним крајевима; погрешно је узимати с генит., треба с дативом (унаточ томе). „*Малица*“ је непотребна кованица код речи *сишница*, *маленкост*. Премо томе горња би реченица правилно гласила: Унаточ (упркос) *шоме* он се увијек љутио на безначајне *сишнице*.

68. „*Vojska gromorno ulazaše u selo sa svih strana.*“

„*Громорно*“ је начињено према арх. речи *громор* (= бука, вика), непотребно је код речи: *бучно*, *с виком*, *с грајом* и сл; „*улазаше*“ је такође неправилно, треба *улажаше*. Према томе требало је и у наведеној реченици рећи: Војска *бучно* (с *виком*, с *грајом*...) *улажаше*...

69. „Добро би било да друштво нешто учини за ово шроје јадних малишана.“

Облици збирних бројева: двоје, шроје... обично се употребљавају уз збирне именице (двоје деце, троје сирочади и сл.). Збирни бројеви се употребљавају и уз множинске облике заменица кад показују лица разних родова (њих двоје, тј. мушко и женско и сл.), али се уз множински облик именица ти бројеви не могу употребљавати, макар писац у тој множини и подразумевао разне родове (као што је свакако случај и у наведеној реченици). Писац у горњој реченици мисли на два дечака и једну девојчицу који су остали без родитеља. Отуда је могао рећи место „троје малишана“ — *шроје сирочади*. Али ако је хтео да баш покаже да су та сирочад и мала, ситна, онда је могао рећи *шроје сишне* (мале) *сирочади*, али никако не: троје малишана.

70. „Кад је Београд био узет од Шваба родио му се најстарији син.“

Ова је реченица двосмислена, јер није јасно ко је тада узео Београд: да ли Срби од Шваба или Швабе од Срба. Да би се избегла ова двосмисленост морало се место пасивне конструкције у реченици узети активна конструкција па рећи: *Кад су Београд Срби узели од Шваба* (односно: Швабе од Срба, према томе на шта се мислило) родио му се најстарији син.

71. „По први њуш су њихови научници утврдили да је...“

Може се рећи: *по други њуш*, *по трећи њуш* итд. (нешто урадити), али се не може рећи: *по први њуш...*, јер дистрибутивна речца *по* показује овде понављање неке радње, а јасно је да радња може бити поновљена само по други пут, по трећи пут и даље. Отуда је, дакле у горњој реченици требало рећи: *Први њуш су њихови...*

72. „Родно место Риђ-Смиглија љоклоило му је...“ „Тај љоклон Риђ-Смиглом био је...“

Овде видимо име познатог пољског генерала у двојакој промени: у првом случају као имен. страног порекла на -и

(Мусолини, Мусолинија, Мусолинију...) и у другом случају као придевско презиме на -и (Мали, Малога, Малом...). Према томе ако се код нас поменуто име изговара *Смиглѝ*, тј. придевски (у пољском је тако), онда треба говорити: *Смиглога*, *Смигломе...*, али ако се изговара са именичким нагласком онда је: *Смиглија*, *Смиглију...* Главно је треба уједначено писати, а не час једно час друго.

73. „*I poče da priča: Nema tome ni mesec dana. Bili smo...*“

„Нема томе“ у значењу: *нема ошѝада* је покрајинско. Требало је зато рећи: *Нема ошѝада* ни месец дана.

74. „*Ових дана Холандија прославља ђедесет̑ година од смрт̑и Мулѝаѝулија, једне од најсвеѝлијих личност̑и не само холандске књижевност̑и.*“

Ни ова реченица није добро написана; види се да јој нешто недостаје. Израз „не само“... тражи своју допуну „већ и“..., која је у наведеној реченици изостављена. Требало је, дакле, рећи: ...не само холандске *већ и свеѝске* (или сл.) књижевности.

75. „*Treba već jednom utvriti u tu njegovu tvrdu glavu da mi...*“

„Утврѝти“ значи што и *уѝамѝиѝи*, те се не може рећи: „*уѝувиѝи* некоме нешто у главу“, то трба рећи; *уѝераѝи*, *уѝиѝи* и сл. некоме нешто у главу. Дакле, требало је и у горњој реченици рећи: Треба већ једном *уѝераѝи* (улити...) у ѝу његову главу...

76. „*P. X..., шегрт̑, несѝао је незнано куда, ѝа се моле сви они, који...*“

Наведена реченица није исправна. Може се: *оѝиѝи* (*оѝумараѝи* и сл.) *незнано куда*, јер поменити глаголи показују кретање у неком правцу, али се не може рећи: *несѝаѝи* незнано куда (јер *несѝаѝи* не показује неко кретање). Зато је у горњој реченици требало рећи: Р. Х..., шегрт, *оѝиѝао је* (*оѝумарао је*) незнано куда... или само:... *несѝао је*, јер се у њему подразумева да је место непознато где се шегрт налази.

77. „Тражио је да узме девојку верзирану *џ*рговином.“

Не ваља рећи: *биџи верзиран нечим* (трговином, занатом и сл.), већ се каже: *биџи верзиран у нечему* (у трговини, у занату и сл.). У осталом место туђе речи *верзиран* (фр. *versé*) боље је узимати наше речи *уџућен*, *вешџ*, *искусан* и сл. Према томе требало је у горњој реченици правилно рећи:... да узме девојку *уџућену* (*вешџу*, *искусну*) у *џ*рговини.

78. „Мађарска снижава царину на ауџомобиле и укида царине на бензин.“

Од сврш. глаг. *снизиџи* итерат. (несврш.) је глагол *снижавати*; *снижавати* је неправилно. Место *Мађарска* боље је *Маџарска*. Према томе је у и горњој реченици требало рећи: *Маџарска снижава цене...*

79. „Је ли *вџ*ла била без чувара или са? — *џ*птао је судија.“

Када се у нашем језику нађу у реченици два предлога који се односе на исту именицу, али који се не слажу са истим падежом, онда се после тих предлога мора употребити увек и именица у одговарајућем падежи. Не ваља рећи: *Седели су у и џред каџаном*, већ; у *каџани* и *џред каџаном*, јер се предлог у *слаже* с локативом, а *џред* с инструменталом. У наведеној реченици иза предлога *са* мора стајати падеж са којим се *слаже* и зато, што је то крај реченице, а у нашем језику нема случајева да се једна реченица завршава предлогом. Према томе требало је да горња реченица гласи: *Је ли вџла била без чувара или са чуваром?* — питао је судија.

80. „*Ќим роџне да каџљуца, а они одма навале да ми дају сирутку...*“

„Одма“ није правилно, треба *одмах*; „сирутка“ такође не ваља, то је покрајинска реч, правилно је *суруџка*. Према томе горња би реченица правилно гласила;... а они *одмах* навале да му дају *суруџку*,..“

81. „На програму су били заступљени: Готовац са двијема пјесмама из Шибеника...“

Од броја *двје* (две) датив, инстр. и локат., према јужном изговору, правилно гласе *двјема* (двема): обл. *двјијема* је неправиан. Реч „заступљени“ горе је била сасвим непотребна. Према томе је и у горњој реченици требало рећи: На програму су били: Готовац са *двјема* пјесмама из Шибеника...

82. „И у Женеви и у Паризу се ради *прошв* тог *своразума*, *јер* да је он *сувишан*, *пошто* *постоји* већ *своразум* да се...“

Не ваља кад се узимају узрочне реченице са „јер да“; довољно је само: *јер*. Зато у горњој реченици место: *јер* да је он *сувишан*, требало је рећи (ако се узима у узрочном значењу): *јер* је он *сувишан*. Ако ли се пак у реченици: „јер да је он *сувишан*“ осећа контаминација двеју реченица: узрочне (од које имамо „*јер*“) и исказне или др. („да је он *сувишан*“) онда опет таква реченична конструкција не ваља, већ се мора развити у: *јер* *веле* (мисле, кажу и сл.) *да* је он *сувишан*.

83. „*Svi pariški listovi pišu danas o tom događaju.*“

Прид. обл. *паришки*, образован према им. *Париж*, данас је већ архизам; боље је *париски* образовано према *Париз*, како се данас обично и говори. Отуда је требало рећи: Сви *париски* листови...

НАША ПОШТА

Уредништву часописа „Наш језик“

Београд

Пошто сматрам да је уређивачки одбор часописа „Наш језик“ компетентан, да ми да обавештење о питањима које ћу ниже навести, то се и обраћам овим путем.

1) Да ли „шпиритусна лампа“ или „грејало“?

(Ово се односи на ону лампицу коју употребљавамо у

физичким и хемиским лабораторијумима. Да ли би можда било добро да се каже грејалица?)

2) Да ли „лончета“ или „лонца“?

3) Употребу речи „џибра“ неки не примају, јер је, веле, неславенска и већини у држави неразумљива, па предлажу реч „ком“ (одатле комовица).

4) Исто тако оспоравају неки и реч „дувар“, која је, веле, неславенска и у већини државе неразумљива, па предлажу да се каже место: „низ дуварове суда“ — „низ стене суда“.

5) Да ли атермана и дијатермана тела“ или „атермна и дијатермна тела“?

6) Да ли „кувати“ или „кухати“?

7) Да ли „цилиндричан суд“ или „ваљкасти суд“?

8) Да ли „казан“ или „котао“?

9) Да ли „парни цилиндар“ или „парни ваљак“? (Ово се односи на парну машину, па држим да назив *парни ваљак* изгледа, као да се односи на ваљак којим се ваљају друмови, а не онај цилиндар у коме пара код сваке парне машине креће клип. Можда би боље било да се каже „парна стублина“? На Београдском универзитету говори се „парни цилиндар“. Доиста чудно звучи, кад би рекао: имам аутомобил са 4 ваљка место 4 цилиндра). Како је најбоље?

10) Да ли „каиш“, иако то није славенска реч, или „ремен“?

11) Код пароброда да ли је боље рећи „елиса“ или „пропелер“?

12) Да ли „орман“ или „ормар“?

13) Да ли „лампа“ или „светиљка“?

14) Да ли „пантљика“ или врпца“? (Ово се односи на пантљику од хартије код Морзеевог апарата. Можда би било добро да се каже „трака од хартије“).

15) Да ли ваља „одговарајући ликови“? (на пр.: онда добијемо одговарајуће ликове...)

16) Уместо „хартија“ можда је боље „папир“?

17) Уместо „мрежица“ (у оку) да ли треба „мрежица“, или „мрежњача“ или „ретина“?

18) Да ли „паоци“ и је ли то славенска реч? (Ово се односи на паоке у точку.)

19) Да ли „добош“ или „бубањ“?

20) Да ли: „... приликом путовања у удређеном географском правцу“ или би требало рећи „смјеру“, „јер географски правци не постоје“ како неки веле.

51) Да ли „ћилибар“ или „јантар“?

22) Да ли „у овом случају“ и је ли то германизам, или „у овој згоди“?

23) Да ли „штањолских листова“ или „станиолских листова“?

Да ли „штањол“ или „станиол“ (јер „то није немачка већ латинска реч“)?

24) Уместо: „ну у сваком случају електромагнет се може намагнетисати...“ мора ли бити: „ну у свакој згоди...“?

25) Да ли „анкер“ или „котва“? — (Ово се односи на онај део у динамомашини, који се обрће. У физикама писаним у Београду употребљава се доиста овај назив „анкер“ као и у немачким уџбеницима, али питање је да ли ће реч котва одговарати, јер анкер има облик прстена, понекад облик бубња).

26) Да ли „добош-анкер“ или треба рећи „котва у облику бубња“ или краће „бубањ“?

27) Да ли „тастер“ или „типкало“? — (Ово се односи на справу код Морзеовог апарата за телеграфију, на коме куцањем дајемо знаке.) Можда је добро да се каже „кључ“, како то понекад и Немци називају.

28) Да ли је могуће рећи: „сахатни механизам“ и је ли *сахат* славенска или маџарска реч?

29) Ако се имена пишу фонетски, онда како Faraday треба писати „Фаради“ или „Фередеј“?

30) Да ли „калем“ или „узвојница“ — (Ово се односи на калеме, који се употребљавају при волтаиндукцији, као и код електромагнета. Ми на Београдском универзитету за ову ствар употребљавамо израз „калем жице“. Да ли би се могло рећи: „завојница изоловане жице“?)

31) Је ли добра реч „лискун“? — (Ми у геологији немамо

друге речи, док док на Загребачком универзитету говоре „тињац“!)

32) Да ли „на увету“ или „на уху“?

33) Да ли „варничак“ или би боље било „искриште“? (Ово се односи на размак куглица између којих прескаче електрична варница при радиотелеграфирању.)

34) Неки веле не ваља „месинг“. (— Па како онда, кад немамо речи за легуру месинг у нашем језику?)

Б. Ђ. професор

ОДГОВОР

Уредништво *Нашег језика*, увек спремно да одговори на сва питања која му се упућују о правилности каквог облика, речи или израза, чини то и сада на молбу г. Б. Ђ. Уредништво је, према својим начелима, било принуђено да одузме овим питањима карактер полемике између двојице лица у којој би се оно јавило као судија. Уредништво се задржава на самој ствари, која може имати и општији интерес, а не на случају двојице људи који се између себе препиру. На постављена питања ево нашег одговора:

1. „Шпиритусна лампа, грејало или грејалица у физичким и хемиским лабораторијама? Најбоље је *грејалица* (шпиритусна), јер лампа служи за осветљавање, а ова ствар служи за загревање.

2. Да ли ћете рећи *лончеџа* или *лонца*, одлучите сами према величини тога суда, тј. да ли је *лонче* или *лонац*.

3. *Џибра* или *ком*? Пошто је прва реч турска и није позната у целом народу, то је боље *ком*, али је још боље *комина*, која је најраспрострањенија. У неким нашим крајевима те су речи диференцирале своја значења: *ком*, *комина* само од грожђа, а *џибра* од шљива и од др. воћа.

4. *Дувар* или *сџена* (суда)? Прва је турска и прилично изобичајена и замењена нашом речју *зид*; *сџена* то исто значи у другим словенским језицима (отуд *сџеница*), али у нашем значи само *камен* (велики). Дакле: зидови суда или стране суда.

5. Боље је *аџермни* и *дијаџермни* (иако теже за изговор) него *аџермани* и *дијаџермани*.

6) По званичном правопису је допуштено рећи и *кухашти* (тамо где се у народу изговара *х*) и *кувашти*.

7. *Ваљак* и *цилинар* не могу значити исто, јер је *цилиндар* шупаљ, а *ваљак* није. Зато је боље рећи *џарни цилиндар*, него *џарни ваљак*, а тако исто и *цилиндричан суд*, а не „*ваљкашти суд*“, јер је сваки суд шупаљ.

8. Боље би било *кошџао* него *казан*, јер је *казан* турска реч. Али су и ове речи данас добиле различно значење: *кошџао* је мањи суд за кување, а *казан* је већи суд за специјалну употребу (за печење ракије сл.), па их према томе ваља и употребљавати.

9. Иако је *кашш* турска реч, ипак је знатно распрострањенија него *ремен*.

10. Код пароброда да ли је боље рећи *џројелер* или *елиса*? Прва је немачка, и примљена је заједно с паробродима немачким фабрикатама, а друга је француска и примљена је с аеропланима из Француске. Обе су нове и туђе и тешко је рећи која је боља.

11. *Орман* или *ормар*? Обе речи су постале од галиј. *ormario*; прва се говори у источним, а друга у западним крајевима. Обе су подједнако добре, пошто немамо за њу друге речи народног порекла.

12. Да ли *ламџа* или *свеџиљка*? То су две различне ствари; *свеџиљка* има шире значење.

13. Боље је *врџца* или *врџца* него *џанџиљка*, јер је *панџиљка* начињена према немачкој речи *Vand*. Али, ако се тиче оне уске хартије на телеграфском апарату, онда треба рећи *џрака*.

14. Може ли се рећи: „Онда добијемо *одговарајуће* ликове? Прилог садаш. времена се доиста не мења у нашем језику, али неки пут он постаје прави придев, па се мора мењати, на пр.: идући, следећи, летећи (уред). Пошто за овај случај нема правог придева који би означавао оно што се хоће, може се од глаг. прилога начинити придев *одговарајући*, јер би се иначе морала употребити читава споредна реченица.

15. *Харџија* или *џаџир*? Ниједна није пореклом наша, већ су обе позајмљене: прва много раније од Грка (*χαρτίον*), а

друга у новије време од Немаца (Papier), али је и она постала од грчке речи *πάπυρος*, преко латинске *paperus*. Ипак је реч *хартија* распрострањенија него реч *папир*, која у Србији има уско значење: хартија за савијање дувана.

16. По зоолошкој терминологији треба *мрежњача* (мрежница), а не *мрежица* (у оку). *Решина* је туђа реч. И за остале називе очних делова видите у истој терминологији.

17. *Паоци* (на точку) је словенска реч, постала од *палци*; акузат. множине гласи *паоце*, а не *паоке*.

49. Боља је наша реч *бубањ*, него маџарска *добош*, иако има мале разлике у значењу, јер ова друга значи мали војнички бубањ.

20. Географски *правци* или *смјер*? Прво је боље, јер је *смјер* с тим значењем чешка реч. У нашем језику *смер* може значити само *мета*, *циљ*.

21. *Филибар* или *јаншар*? Прва реч је примљена из турског, а друга из руског језика. Прва је много познатија. Исп. НЈ. III, стр. 158.

22. Је ли *случај* германизам и да ли га треба заменити речју *згода*? Није *случај* германизам, већ смо ту реч узели из руског. Вук је није употребљавао, већ *догађај*. Али је та реч толико одомаћена с нарочитим значењем (Fall), да је не могу заменити ни *догађај* (Ereigniss) ни *згода* (günstiger Fall и Bequemlichkeit). Једино се место *случај* може рећи *прилика*.

23. Треба *штаниол* и *штаниолски*, а не *штанол* и *штанолски*.

24. *Котва* је словенска реч, па је боља него туђа *анкер*, а да ли се може тако назвати и неки део у динамо-машини, то нека кажу машински стручњаци.

25. Да ли *шастер*, *шијкало* или *кључ*? Иако је прва реч туђица, ипак боље означаје предмет него *шијкало*, јер она својим *-ало* не може од *tippen* = типкати да начини нашу реч, а *шастер* је ушао у употребу и може остати док не добијемо праву своју реч; *кључ* међутим сасвим је нешто друго.

26) *Сахат* (*саџ*) је турска, а не маџарска реч, али се у народу употребљава (посвојена је), те је кованица *часовник* од руске речи *час* (Stunde, наше *час* значи тренутак, секунд) није могла потиснути. Према томе се може рећи и „сахатни механизам“.

27) Име енглеског физичара Faraday тачније се транскрибује као *Фаради* него као *Фередеј*, јер је прво ближе енглеском изговору.

28) *Калем* или *узвојница*? *Калем* је грчка реч, коју смо примили преко Турака; *мосур*, која исто значи (цев на коју се намотава конач), такође је турског порекла. Обе су посвојене, и не можемо их заменити кованицом *узвојница*, јер она пре значи оно што се увија уз нешто.

29. Да ли *лисун* или *шињац* као што се тај минерал зове на Загребачком универзитету? Први назив за познати минерал створио је сам народ, према изгледу његовом (састављен из лисака), и он је одавна уведен у књиге и школе. У околини Заечара има и реч *лискуљац*. *Тињац* се употребљава у Хрватској, али се не може препоручити, јер је реч тињ, од које је начињен, непозната у највећем делу земље.

30. Треба рећи *на уху*, а не *на увешу*.

31. Растојање међу куглицама између којих прескаче електрична варница при радиотелеграфирању боље је звати *искришиће* него *варничак*.

32. Место *месинг* говори се у западним крајевима *жуша мјед*, јер само *мјед* значи *бакар*, али се та реч у већини народа изгубила, па је замењена турском *бакар*, и немачком *месинг*, кад значи његову жуту легуру с цинком.

М. С. М.

Ђ. Ј. Плевља

У Његошевим стиховима из „Горског вијенца“:

„Ко на брдо, ак’ и мало, стоји,

Више види но онај под брдом“ (524 – 525)

— оно „мало“ је придев (а не прилог). Овде је дијалекатски употребљен акузатив у зн. локатива (на малб брдо = на малом брду: Ко на брду, ако (макар) и малом, стоји...).

Д. В.

Власник за Лингвистичко друштво
д-р Александар Белић
Франкопанова бр. 30

Секретар Уређивачког одбора
д-р Радомир Алексић
Универзитет, Српски семинар бр. 3

Штампа „МЛАДА СРБИЈА“ Ускочка 4, Тел. 21-352. — Влад. М. Анђелковића, Гвачаничка 12

Поштарина плаћена у готову

НАШ ЈЕЗИК

ИЗДАЈЕ

ЛИНГВИСТИЧКО ДРУШТВО у БЕОГРАДУ

УРЕЂУЈЕ

ДКОР

ГОДИНА V СВЕСКА 7-8

Овај је часопис препоручен свим школама одлуком Министарства просвете П.бр. 22 184 од 10 августа 1932 год., а на основу мишљења Главног просветног савета С.бр. 473 од 21 маја 1932 год.

БЕОГРАД

1937

САДРЖАЈ

1. А. Белић: Око проучавања језика	193
2. Д. Костић: Нешто о прилагођивању туђих именица нашим	199
3. М. Стевановић: Кога је рода именица <i>наочари</i>	204
4. Ђорђе Сп. Радојичић: „Доња Земља“ и „Морава“	208
5. Д. Вушковић: О значењу и употреби речи „житарица“	212
6. Safet Burina: Otkud romanizmi i dubrovački dijalektizmi u stolacком говору	215
7. М. Стевановић: Једна употреба поредбене свезице „као“	217
8. Даринка Стојановић: Српскохрватски језик на нижем течајном испиту	222
9. Vladoje Dukac: Još o imenima na <i>-ek</i>	224
10. Mirko Kovačić: Pisanje nepostojanoga <i>e</i> (štok. <i>a</i>) u imeničkoj promjeni	225
11. М. С. Лалевић: Српскохрватски језик на вишем течајном испиту	227
12. Наталија Радошевић: Поводом израза <i>морнарски официр</i>	231
13. Ан. Красовски: „Ваневропски континенти“	235
14. М. С. Лалевић: Један прилог о употреби енклитичког заменичког облика <i>ју</i>	236
15. В. Баскетић: „Морално је“ и „неје морално“	240
16. М. Московљевић: Један нов речник	242
17. Језички пабирци	246
18. Језичке поуке	248
19. Наша пошта	254

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР:

Драгутин Костић, Милош Ивковић, Глиша Елезовић, д-р Милош С. Московљевић, д-р Бранко Милетић, д-р Данило Вушовић, д-р Радомир Алексић, д-р Петар Ђорђић, д-р Радосав Бошковић и Миодраг Лалевић

Наш језик излази једанпут месечно, а десет бројева чине једну књигу. Годишња претплата дин. 30. Поједини број дин. 4. — Претплата се шаље администрацији, Српски семинар, соба бр. 5, чековни рачун бр. 54818, а рукописи — секретару Уређивачког одбора д-ру Радомиру Алексићу, Српски семинар, соба бр. 3, Универзитет у Београду.

НАШ ЈЕЗИК

ГОД. V

СВ. 7 и 8

ОКО ПРОУЧАВАЊА ЈЕЗИКА

Познато је да се све промене у *народним* језицима дешавају без утицаја наше воље, без непосредног нашег мешања у њихов смисао и њихову потребу, без обраћања пажње на оно што је у језику било или како би требало да буде. Ни конзервативно начело ни прогресивно немају за те промене никаква значаја. Оне се врше без учешћа у њиховој намени нашег непосредног сазнања или наше свести. Једном речју, све промене које се врше у природним или народним језицима несвесне су за оне који говоре. Истина, језик служи свесним циљевима, узајамном споразумевању, али оно што се у самом језику као таквом врши, — то је изван наше жеље, испод границе нашег сазнања или наше свести.

Ово је толико познато да се на томе не треба даље задржавати. Али је, можда, мање познато да је баш та страна језичке природе у току XIX века учинила да се о лингвистици или науци о језику може говорити као о дисциплини која је изван домаћаја произвољних утицаја. Језик се развија по својим унутрашњим законима или правилима која се огледају у самим језичким појавима. Граматичари, лингвисти, историци језика могли су та правила или те законе откривати — уколико им је полазило за руком да пронађу њихове унутрашње везе и њихове покретаче —, али ни они нити ико други, ако нису били вољни вршити насиље над језиком, нису их могли мењати. Тако се долазило до утврђивања различних језичких система (гласовних, обличких, синтаксичких) у којима је сваки језички појав имао своје место и своју намену. Језичка анализа помаже само да се оно што је у језику несвесно дато изнесе као део јасно одређеног система као нешто што има нарочит циљ или нарочиту намену. Али језичка анализа, тумачење језика и језичко стварање, језички развитак — то су две потпуно засебне ствари.

Ја сам се дотакао у прошлим бројевима НЈ (број 5—6, стр. 129—135) неких страна језичке анализе и показао сам

колико се при њеној примени мора водити рачуна не само о значењима појединих речи него и о свима односима који се могу развити између облика и стварног значења речи, или из узајамног значења које се може добити на основу одређене службе речи у реченици или оне службе коју каква реч у реченици, изазвана каквим новим односом који се у реченици често јавља, може први пут добити. Ту смо, говорећи о значењима речи, имали на уму само оно што се у реченици налази или што се из различних односа њених делова може протумачити. Међутим за језичку анализу и то није довољно. Ако хоћемо да је извршимо до краја, не смемо се освртати искључиво на она значења речи и језичких група која истичу из односа њихова у даној реченици, већ морамо водити рачуна и о оним значењима која су у нашој потсвести нагомилана, а која се могу открити према ономе што се у реченици налази. Другим речима, да се послужимо ученим изразом, морамо водити рачуна о везама или асоцијацијама дане речи или даног израза са могућним значењима која те речи или изрази могу имати у другим приликама или која они могу имати са речима сличних језичких вредности. Да то покажемо, навешћу неколико примера.

*

Љуб. Стојановић у својој краткој студији „Значење глаголских партиципа“ (ЈФ VIII, 1—12) дао је доста примера за неправилну или застарелу употребу партиципа, како он вели. И, заиста, данас би се тешко рекло добрим књижевним језиком нешто слично овоме: „Тако они тихо говорећи, чедо мало паде на земљицу“ (стр. 10). Нас овде буни то што ове две реченице имају засебне субјекте; јер према нашем језичком осећању партицип садашњег времена мора бити додат предикату дане реченице, тј. мора имати заједнички субјект с њом. Тако бисмо овде рекли: „Тако они тихо говорећи (не) спазе где мало чедо паде на замљицу“ или сл., кад бисмо се хтели држати свога језичког осећања. Међутим Стојановић је навео читаву страну таквих реченица код Вука, Даничића и Вука Врчевића (ор. cit. 11) и несумњиво је да још није навео све што би се могло наћи у њиховим делима. Стојановић устаје против таквих примера, назива их застарелим и вели, кад би се такви примери и даље употребљавали,

„не би се могла поставити никаква правила за значење и употребу партиципа у данашњем језику, нити би било иједног случаја да се две реченице са разним субјектима не би могле једним или другим партиципом сажети у једну, а све то било би, по његовом мишљењу, на штету јасноће израза, на и лепоте стила“ (стр. 12). Ја овде нећу улазити у ово образлагавање Стојановићево; јер за један језик, књижевни или народни, нема никаква значаја да ли су неки појави његови zgodни да се ставе у правила или нису; већ је пре свега од значаја — да ли у језику постоје и шта значе. А ако у језику постоје и нешто значе, онда — када се правилно употребе — не могу бити опасни по јасноћу израза или лепоту стила.

Зато се, пре свега, мора ставити основно питање: шта оваква употреба партиципа значи. Када то утврдимо, видећемо каква је природа тога појава, тј. да ли је то какав језички архаизам, као што мисли Стојановић, или што друго.

„Тако они тихо говорећи, чедо мало паде на земљицу“ тумачио је Стојановић као „Док су они били тако тихо говорећи“..., дакле, као „апсолутни номинатив“, тј. у „они тихо говорећи“ — он је схватио као да је „говорећи“ употребљено атрибутивно; како се тај облик тако употребљавао у старом нашем језику, и то знатно пре писаних споменика, Стојановић је закључио да ту имамо посла са језичким архаизмом за који је данашње наше језичко осећање потпуно отупело. Зато, мисли Стојановић, то треба из језика избацити.

Али како ћемо онда објаснити употребу те особине код Вука? Да ли се може претпоставити да је Караџић, од чије смрти нема ни сто година, имао и језичког осећања и разумевања за ту особину, а да смо ми, који смо наследили слично језичко осећање, — осећање за ту особину потпуно изгубили? Да ли је, заиста, то архаизам који је доживео свој век, и који се, тако рећи, још последњи пут јавља у Вуковим делима?

Ја мислим да Љуб. Стојановић овде нема права. Његова је грешка, пре свега, у анализи. Он је хтео да протумачи реченицу „Тако они тихо говорећи“ из односа појединих де-

лова те реченице, схватајући „говорећи“ као придев; међутим ту је *говорећи* прилог који се не слаже са *они*; јер да се ту *говорећи* слагало у нашем старом језику са „они“, ми бисмо имали и *њима говорећим* и друге зависне падеже од таквих партиципа, чега, у ствари, нема. Међутим да је Стојановић обратио пажњу на то да „Тако они тихо говорећи“ може имати у другим случајевима значење „Док су они тако тихо говорили“ (на пр. „Тако они тихо говорећи, сретну чобане који су се враћали с паше“ или сл.), он би дошао до закључка да се у горњој реченици извршила „супституција“ тога значења, тј. да је реченица „Тако они тихо говорећи, чедо мало паде на земљицу“ морала значити за Вука: „Док су они тихо говорили, чедо мало паде на земљицу“. Једно значење које реченични део „Тако они тихо говорећи“ може имати уз друге реченичне делове (сретну чобане... или сл.), узето је као значење истога дела реченичног у другој склопу. Овде је извршена „контаминација“, састављање реченичних делова из двеју реченица *по значењу*, а не по облику.

У овоме се види и код Вука, и Даничића и Врчевића, по моме мишљењу, слободно стварање; бар је за Вука несумњиво да је тако. Али то слободно стварање није постало још „манир“, граматичка „категорија“. Према томе то не би био архаизам који се губи или који се изгубио; то је, можда, пре „категорија“ која се ствара, али која није још достворена. Она ипак у народном језику једног дана може постати и права језичка особина. Међутим наш књижевни језик све више сужава сличну употребу партиципа. Код Вука и других књижевника та је особина још „спонтана“, развија се као особина појединаца, и од њена већег или мањег развитка у народу зависи, хоће ли једног дана постати општија.

Да наведем другу црту Вукова језика сличну овој. У НЈ I 168—171 под називом „Слобода народнога језика или језичка грешка“ изнети су слични примери из друге области у којима се врши такође „супституција“ израза по значењу. У Вуковој реченици „Прва је буна била Цукићева који се нешто свади са Милошем“ (стр. 169) — придев *Цукићева* схваћен је као генитив *Цукића*, јер и генитив може имати присвојно значење као и присвојни придев *Цукићев*, па је на тај генитив,

једнак по *значењу* са присвојним придевом, реченица даље настављена као да је било речено „Прва је буна била Цукића који се нешто свади са Милошем.“

Не морају реченични делови или облици бити замењени другим реченичним деловима или другим облицима, који су им слични по значењу, већ се може узети само значење од облика који су једнаки са њима или од истог реченичног дела у другој вези, па се на *то значење* могу надовезати даљи реченични делови. У томе поступку језичком и лежи цео значај оваквих појава, јер се сада део реченице са позајмљеним значењем из друге реченичне везе или од другог облика са истим значењем, осећа као нешто самостално у даној реченици, нешто што може добити у језику и значај нове конструкције.!

Зато ови скривени процеси могу постати једног дана творачки и дати сасвим нове категорије језичких појава. У нашем језику ниједна од двеју горе наведених конструкција није постала општа; оне се јављају као случајне, али могуће замене значења сличних или истоветних синтагма или врста речи у различним реченицама. Оне могу постати и опште. Да наведем један пример који нам се намеће. То је такозвани апсолутни датив у старословенском језику на који наилазимо на сваком кораку у старословенским текстовима.

На пр. „Шѣдѣшоу же Исоусоу въ поустыниѣ, оученици њего проповѣдадохъ слово божие“ = „и док је ишао Исус у пустињу, ученици његови проповедаху реч Божију“. Нема никакве сумње да је апсолутно значење овај датив добио прво у реченицама где је потпуно правилно употребљен као датив: „Шѣдѣшоу Исоусоу пристѣпиша оученици њего“ = „Исусу који је ишао приђоше његови ученици“. Али овде партиципски датив може имати и друго значење, не чисто релативно: „Док је Исус ишао, ученици му приђоше.“ Овај датив са оваквим значењем могао је бити пренесен и у друге реченице као што је прва, тј. „Шѣдѣшоу же Исоусоу въ поустыниѣ, оученици њего проповѣдадохъ слово божие“, сада са значењем „Када је Исус ишао...“, „Док је Исус ишао, ученици његови проповедаху реч Божију“. Овакав начин изражавања може постати и обичан, тј. по-

стати „манир“ који се може после применити увек кад год смисао реченични затражи овакву споредну временску реченицу.

На тај начин, оно што је у језику слободно створено, што се јавља као замена по значењу у сличним приликама, може постати нов језички појав који може бити уопштен и добити све знаке једне нове језичке особине, као што је случај са апсолутним дативом у старословенском, а тако је и са свима апсолутним партиципима у различним индоевропским језицима (са апсолутним генитивом у грчком, апсолутним аблативом у латинском и сл.). Сам-партицип, чак и онда када не чува своју променљивост, већ када се претвори у прилог, даје могућности да се схвати као зависна реченица различне врсте (временска, узрочна, допусна итд., в. сл. примере код Стојановића, које он, уосталом, с ове стране не тумачи). Са тим значењем зависне реченице, због промене значења, ослобођени партиципи од падежне зависности у даној реченици, могу добивати са својом именицом и апсолутно значење једне зависне реченице (у нашем језику тако је значење добио прилог у вези са субјектом, ослобођен од зависности од предиката).

Ово нису једини примери који показују да при вршењу језичког проучавања треба водити рачуна и о везама речи и израза са значењем које они могу и имати у другим реченицама или које могу добити од сличних облика по значењу. Јер све што се врши или може вршити у језику у различним везама чини целину, чини оно што се обично назива језичким системом извесне врсте, у којем свака реч и сваки израз имају своје одређено место, и због тога заузимања одређеног места у томе систему и налазе се у вези са сличном особином по значењу или облику која се налази негде другде у том систему. За то би се могло навести много примера, али мислим да је и оволико довољно да се види значај таквих веза и за тумачење појединачних језичких особина, и за стварање нових језичких црта.

А. Б.

НЕШТО О ПРИЛАГОЂИВАЊУ ТУЂИХ ИМЕНИЦА НАШИМА

Именице туђе, ушавши једном у језик наш, да би постале и *наше*, морају се прилагодити нашим начинима падежних промена. Разуме се, оним начинима *живих*, још продуктивних промена („врста“). А међу такве се већ не би могла рачунати „четврта врста“ (*сѣвар-сѣвари*), јер и она се, као раније старе „четврта“ (*сынѣ*) и „шеста“ (*црѣкы*), видно губи и као промена наших речи (*звер* и *глад* осећајући се и мушкога рода прелазе променом и у „прву“). У Даничићевим Основама, где су уза сваки низ примера за разне завршетке дати под текстом и примери *ѡуђих* речи, нема такве напомене за ову „врсту“.

За све остале именице наше, а то је за сасвим претежну већину, у главном, за сваки граматички род, који карактерише и нарочити завршетак у првом падежу (на сугласник или *-о* из *-л* за мушки, на *-а* за женски, на *-о* или *-е* за средњи), држи се углавном и по *једна* „врста“ (жива): за мушки род „прва“ (*јелен, коњ*), за женски „трећа“ или на сугласник четврта (*сѣвар*). Именице средњег рода или чине раздео прве врсте (*село* и *поље*) или, имајући проширење падежно у свима падежима једнине и множине (*име, ѡтеле*), чине засебну, „другу“ врсту именица средњег рода са проширењем основе. Онако као што у првој врсти има именица средњег рода, тако и међу именицама „треће“ врсте има именица мушког рода.

Кад именица туђа уђе у језик наш, она се обично придружује онима нашим које имају исти *завршетак*, прима њихов начин падежне промене па с тим у вези често и други граматички род. Тако је на пр. *крумѡир* (*крумѡир*), иако је у немачком женског рода *die Grundbirn(e)*, придружио се живој врсти наших именица на сугласник („првој“) и примио мушки род, а не „четвртој“ за такве именице женскога рода; тако је и *папѡир*, иако је у немачком средњег рода *das Papier*, без утицаја француског облика *le papier* (изговор: *л'папѡие*); слично и *клавѡир* у нем. *das Klavier*; па и *фронѡи*, уз вероватно познији утицај руског (*фронѡѣ*) који се осећа у

војничкој терминологији нашој, такође преко немачкога *die Front(e)*, а не по француском *le front* (изговор: *л'фрон*, без завршнога „ш“); али у западном делу наше језичке територије, где је разумљиво утицај немачкога језика јачи, чак и с осећањем граматичкога рода за именице, потпомогнут још и посредним утицајем чешкога, удешена је *фронша*, којој је, ради одржавања истога рода граматичкога као у немачком, сугласнички завршетак допуњен карактеристичним завршетком *-а* за женски род. На примање мушкога рода и његове „врсте“ за *фронш*, могло је „потсвесно“ утицати и осећање његова ближег значења: бојни *ред*.

Утицај завршетка примљене туђице на род њен и падежну промену у нашем језику лепо нам може претставити *килограм*. У таквом облику, разуме се, то је именица мушкога рода по „првој“ врсти, као што је и главни део сложене основе њене: *грам*, примљен и прилагођен сасвим просто као и ранија туђица: *драм* (хиљадити део *оке*). У облику пак скраћеном у *кило* (франц. *le kilo*, нем. *das Kilo*) ова је туђица пришла именицама средњег рода на *-о* опет по „првој“ врсти. Али, готово одмах, у време док се још рачунало и на старе *оке*, па су стога штампане и нарочите таблице за преобраћање *ока* у *килограме* или, краће, *ока* у *киле*, придружила се ова новија туђица старијој *оки*, те и она постала *кила* (Пошто једна *кила* грожђа? поред ранијег: Пошто једно *кило* грожђа?) и пришла „трећој“ врсти падежних промена наших. Тако је било некад, свакако зато што је ова туђица одмах ушла у општи саобраћајни језик наш, у *народни*, због најшире примене у *обичном* животу. Данас пак, поред новије туђице *аутомобил*, одржава и њена скраћеница *аушо* мушки род исто као *кино* уз *кинематограф*, иако се овај облик готово већ и губи, те не би могао „потсвесно“ утицати на одржавање мушкога рода (и поред „мушких“ именица наших на *-о*) и у своје скраћенице. То се опажа већ при употреби множине, јер ће се за *кино* рећи: *разна кина*, иако је у једнини још: *велики кино*, а за *аушо* прибегава се обично пуном облику: *многи аутомобили*. Ако се и овде почне јаче губити дужи облик, како ова туђица добива ширу примену и у језику народном, и ван градова, прилагодиће се

и њена скраћеница, најпре у множини, нашем средњем роду и његовој „врсти“, несумњиво „првој“. Чуће се, уколико се већ и не чује: Кроз наше село *прошла су многа ауша*, па затим и: Ене, пред сеоску механу *стало једно аушо!* И у сабраћајном, градском, језику и у књижевном, иако се држи још *један елегантан аушо*, у множини за ту скраћеницу промичу већ уз *многа кола* или *аушо-кола*, баши и *многа ауша*.

Али завршетак примљене туђице, како смо и досада узгред видели, није једини и искључиви фактор који утиче на прилагођивање њено нашим начинима падежне промене. У неких се запажа јача тежња да им се одржи оригинални граматички *род*, те се, под утицајем његовим, завршетак подешава карактеристичном завршетку односног рода. То је обично случај код туђица *женскога* рода. Тако је на пр. француска *la cravat(e)* односно немачка *die Krawatt(e)* постала наша *крават-а* (огрлица), или франц. *la parol(e)* одн. нем. *die Parol(e)* наша *парол-а* (лозинка), па франц. *la parad(e)* одн. нем. *die Parad(e)* *парад-а* (поворка свечана, свита), и франц. *la parabole(e)* одн. основна грчка, такође женскога рода, *η παραβολη* (у нем. је *die Parabel*) *парабол-а* (прича поучна) и др.

И из ових само последњих примера запажа се довољно у том прилагођивању туђих именица нашим падежним променама и граматичким родовима и утицај наших речи, сродних им не по завршетку него по *значењу*. Утицај не спољашњи, видан, него унутрашњи, скривен, „потсвестан“. Тако је, видели смо већ, *ока* изменила *кило* у *килу*, тако је можда и бојни *ред* утицао на *фронџ*, па су тако и оне наше речи што смо их ставили у заграде уз *кравату* и њој сличне, утицале „потсвесно“ на њихово прилагођивање „женској“ врсти именичких промена.

Па ће бити да је тако и давно из турског језика примљена *џара*, која је и данас новчана јединица наша, утицала на нем. *der Kreuzer* да постане наша *крајцара*, па, уз помоћ и њену, утицала даље и на италијански *il fiorino* да уз приморски *фиорин* (*фјорин*) постане војвођанска *форинџа* (*воринџа*, *воринџача*), као што је такође раније примљена *јака* уз *огрлицу* утицала на нем. *der Krag(e)n* да постане наша *крагна*, или као што још раније примљена *школа* (лат. *shola*)

утицала на лат. *gymnasium* одн. нем. *das Gymnasium* да, поред првобитног имена за први наш *гимназијум* у Срем. Карловцима, (г. 1791/2) постане *гимназија*, па слично томе можда и *радионица* (уз раније већ понашене: *парлајторија*-говорница, *ојсервајторија*-звездарница и др.) утицале на лат. *laboratorium* одн. нем. *das Laboratorium* (у франц. је *le laboratoire*) да се одржава као *лабораторија*, поред нових покушаја с *лабораториј* и др. Згодан нам пример за такав утицај потсвесно осећајног значења дају два логичка термина истога (средњег) рода у грчком језику: *аксиом* (као необорив доказ) и *теорема* (*поставка*, коју треба доказати). Ова последња реч, мимо *сисџем* (франц. *le système*) и *проблем* (фр. *le problème*) што су примили мушки род (раније је било и *сисџема*) вероватно од француских термина, учврстила се, као опозитум за *аксиом* (раније било и *аксиома*), у женском роду одмах, без покушаја са „*теорем*“. Тако се сада, после покушаја са „*метода*“ и мимо утицај фр. *la methode* и нем. *die Method(e)* па и лат. *methodus* (f), учвршћује у мушком роду *метод* по значењу смишљенога начина рада.

Уопште види се да туђице у мешању с нашим именицама, у почетку, у употреби првих преносилаца њихових, оних што им знају и правилан изговор и право значење, хоће да се одрже што више у „чистоти“, у особености својој, чувају и нагласак свој туђински нашем језику непознат (на пр. француске с нагласком на последњем самогласу), и род, прилагођујући њега ради и завршетак свој нашем „надлежном“. То се опажа нарочито код имена особних, пре свега *личних*. И док су туђинска лична имена на *-а* (у језику нашем поред „женских“ и за „мушке“ именице), као: Петрарка, Савонарола, Спинбза, Лјојола, Гамбета па и Дима с необичним нагласком, брзо изгубљеним, разумљиво, пришла „трећој“ врсти, исто као што су сва на сугласник одмах пришла „првој“; дотле се код имена на *-о* (као наш Марко, Јанко) видно опажа двојако понашање туђица: 1) оне којима не смета необичан акценат на крајњем самогласу, као: тал. Тасо, Ариосто, Бокачио, Ђордано Бруно; нем. Шамисо; енгл. Лонгфело, шпан. Мурило, Унамуно и др. прилазе одмах мушкој „првој“ врсти; док 2) франц. с нагласком на последњем самогласу,

као: Русò, Дидрò, Боалò, Мирабò, Гунò, Клемансò и др. прилазећи мушкој „првој“ врсти чувају крајње -ò с нагласком непромењено као део *основе* своје (Русòа и др.); исто тако и имена места, као: Бордò, Ватерлò па сада и Билбаò (Билбаòа) и др. Само је Виктор *Игò* (на првим преводима из шесетих година прошлога века, као на „Работницама на мору“ роману с обележјем: од В. *Игоа*), пошто се „Јадницима“ и др. сасвим популарисао код нас, постао В. *Иго*, с нагласком на првом самогласу, те и у даљим падежима: од Ига, за Ига, у Игу и др. Имена на -и уопште чувају се цела као основа, којој се додају наставци мушке „прве“ врсте с укидањем зева помоћу уметаног -ј- иза кога је у шестом падежу -ем, као: Мусолини, Мусолинија, с Мусолинијем; Гарибалди, Гарибалдију, с Гарибалдијем већ и у првом падежу *Гарибалдије*, али и *Гарибалда*; њима чак прилазе, погрешно, и словенска имена придевске основе, као Пилсудски *Пилсудскија* (место: Пилсудског), *Смиглија* (м. Смиглог) и др. Најупорније се тако чувају, као цела основа, имена лична на -е, и не само француска с необичним нагласком, као: Копè, Додè, Бомаршè, (Франше) Деперè, Буржè, Калмè, Раблè, Лам(е)нè и др., него и немачка као: Гèте, Мòлтке, Кнìге, Бèрне, Клýге, Чòке, Фìхте и др. па и талијанска као: Дàнте, *Даншеа*, али и *Данша* (Дантов: „Пакао“), па Крòче, *Крочеа*, али и *Кроча*, као и код Мусолинијева надимка *Дуче* што се јавља чешће генитив *Дуча*. Колико пак већа популарност туђег имена личног у нас утиче на јаче прилагођивање његово нашим, показује нам *Хајне*, за кога се поред *Хајнеа* јавља и *Хајна*, *Хајну* („подражава Хајну“), с *Хајном*; или, боље још, популарни дечји роман „Робинсон *Крúсе*“ већ и „*Крúсо*“ уз *Крúсу*, *Крúса*, с *Крúсом* и др. Његов писац, мање познат, Даниел *Дèфоа*, ипак је морао жртвовати своје крајње -е у даљим падежима: *Дèфоа*, *Дèфоу* и др. Сасвим се друкчије понашају имена туђа на -и(ј)е, баш и француска с необичним нагласком на последњем самогласу; она су, под утицајем нашега *Димишрија* и др., примила њихову падежну промену: Монтескијè—*Моншескија*, Лавоазијè—*Лавоазија*, Шарпанџијè—*Шарпанџију*, Пуркињè—*Пуркиња*, ма да се нека краћа боље држе, као: Босиè—*Боси(ј)еа* поред Кивијè—*Кивија* па и Ришлијè—*Ришлија* (у

форми пак *Ришељѐ* разумљиво *Ришељеа*), Шенијѐ—*Шенија*; и Мијѐ—*Мијеа*.

Овако као туђинска лична имена на *-е*, највише се опиру потпуном прилагођивању чувајући то крајње *-е* као део основе, и тако завршене именице *заједничке* што их из интернационалне терминологије, из француске или преко ње, уносимо данас у наш речник. Оне су још у току примања и почетног прилагођивања, те, углавном према ужој („вишој“) или широј („нижој“, више занатској) примени, показују неједнаку отпорност у чувању својих особености. Стога заслуђују посебан опсежнији преглед.

Д. Косић

КОГА ЈЕ РОДА ИМЕНИЦА *НАОЧАРИ*

Чистоти и правилности језика у нас поклања се све више пажње, или се бар с више страна настоји да се читалачка публика обавести о значају лепоте матерњег језика. Поред *Нашег језика*, који већ пет година научно и популарно расправља поједина језичка питања, и понеки дневни листови пишу о језичким „јересима“; у сталним или повременим рубрикама у њима се пише о извесним спорним питањима. Сви пријатељи лепоте књижевног језика овакву праксу могу само поздравити и ову корисну иницијативу наших најраспрострањенијих листова похвалити. Но тај посао, разуме се, није свагда без тешкоћа и биће потребно овим поводом учинити једну напомену.

Водећи рачуна о томе да језичке поуке које налазимо у дневним листовима треба корисно да послуже, нарочито онима који немају потребнога стручног језичког образовања, мора се настојати да се објашњења дају на посве прост и разумљив начин. Ипак, тумачења не могу бити мишљења само логичког, већ и научног основа, јер ова сведоче о њиховој тачности. Зауставићемо се и ограничити само на једном примеру. Један наш познати дневни лист дао је, у рубрици *Језик и правопис*, пре неколико дана, тумачење рода именице *наочари*. У томе тумачењу нису дати сви чиниоци пресудни за објашњење рода ове именице, и отуда изнесено мишљење

није довољно образложено, а, по нашем схватању, није ни потпуно тачно.

Писац овога тумачења пошао је од примера које је нашао „у једној књизи“ (добродошло би да је навео не само књигу него и страну с које је примере узео), где на истој страни стоји: „Дај ми *моје наочаре*“ и: „На врху кукаста носа јахале су му *велике наочари*“, па закључује да је и у првом и другом од ових примара та именица женскога рода, а разлика му је између њих само у томе што је у првом типа именица на *a* (пошто има смо облик именице — изједначује је, без сумње, *са књиге*, испор.: „Дај ми *моје књиге*), а у другом типа на сугласник (*велике наочари* као *велике ствари*). Чудновато је како писац није осетио да у првом примеру реч *наочаре* није женског већ мушког рода. Облик *наочаре* у: *Дај ми моје наочаре* је облик ак. мн. мушког рода (испор. *са Дај ми моје динаре*). Тај писац зна да се једино у Црној Гори *бчали* (у простом народу тамо се и не говори *наочари*) употребљавају као именица мушког рода. Али да је погледао у наше речнике и граматике уверио би се да ова именица не може бити истог типа промене са множином именице *жена*. И то се питање уопште и не поставља, али је свакако од значаја утврдити да ли је оправданија употреба ове именице с облицима мушког или женског рода (типа на суглас.).

Код Љуб. Стојановића и још у неким практичним граматицама *наочари* се наводе међу именицама м. рода. Вук ју је, међутим, у речнику означио као именицу ж. рода. Од осталих речника означавају је према Вукову још Броз-Ивковићев и Ристић-Кангрџин. А велики Рјечник Југославенске академије узима је првобитно као именицу мушког рода, а уз то и као именицу женског рода. И за један и за други случај наводе се у овом речнику поуздани примери. Значи да су је једни од најбољих познавалаца нашег језика осећали овако, а други онако — свакако стога што се у народу и у језику наших књижевника употребљава у облику именица обеју назначених врста.

Примери из Академијиног речника (сад ћемо њих прегледати) сведоче да је употреба именице *наочари* у разним нашим крајевима двојака, да је, шта више, двојака и код једне исте личности. А у ово се исто можемо уверити и из

употребе њене у свакодневном разговору. Примери: Зашто они људи носе *наочаре* (Нар. прип. Врч. 170),¹ Или ми не хоћеш продати *добрих наочара* (170), Стави на нос *наочаре* (С. Љуб. Прип. 11), О нос објесио *округле наочаре* (132), Натаче на нос *наочаре* (М. Ђ. Милић., Зим. веч. 55), До дубоке старости читао је без *наочара* (Пом. 698); Док су се од стакла *почеле наочари* градити (Приправа), Таре очи, буди се, *наочари меће* (Ј. Рајић, Бој 46), Него ћу и ја купити *једне наочари* (Нар. прип. Врч 170), Плеташе чарапе на *своје старачке наочари* (М. Ђ. Милић., Злос. 136), — су и једини којима се тренутно можемо послужити, али су довољни да нас увере како се *наочари* употребљавају с облицима м. рода не у једном већ у више наших дијалеката, и то баш оних који се налазе у основици нашег књижевног језика. Од 10 наведених примера: 3 су узета из Врчевићевих народних приповедака, 2 из приповедака Ст. М. Љубише, 3 из дела М. Ђ. Милићевића, 1 из Ј. Рајића, а 1 из једног популарног списка који је преведен са намачког. Већ само по себи се разуме да два последња примера, с обзиром на то одакле су узети, не могу ни изблиза имати онај значај који имају првих осам примера. Никоме и ни у једној прилици није пало напамет да ма какву особину народног језика тражи у делима Јована Рајића, а *Приправа за историју свега свијета ради дјеце*, макар да ју је издао и сам В. Караџић у последњој години свога живота, не може једина пресуђивати у овим питањима код сведочанстава и С. М. Љубише, М. Ђ. Милићевића и Врчевићевих.

У примеру из Рајића и у примеру из Приправе *наочари* су употребљени у облику именица ж. рода на консонант. У истоме облику и у једном примеру из Милићевићева Села Злоселице и једне Врчевићеве приповетке, — а у по два примера Љубишина, Милићевићева и Врчевићева *наочари* имају облик именица мушкога рода. Даље, у примерима са обликом ж. рода ова реч је употребљена у акузативу (3 пута) и номинативу (1 пут); а у онима где та именица има облик м. рода,

¹) Примере наводим са истим ознакама одакле су узети, овако како то стоји у ARj.

поред употребе у акузативу (4 пута) још и у генитиву (2 примера). У обичном свакодневном разговору, где се са употребом ове реченице врло често срећемо, наћи ћемо потврду онога што нам горњи примери казују. У акузативу је, мање више, подједнако обична та именица у облику једног и другог рода, а у генитиву се употребљава једино у облику — *наочара*, дакле, као именица м. рода. Гледа преко *наочара* (не: преко *наочари*), Седи и чека оправку *својих наочара* (не: *наочари*) итд. Поред ова два падежа именица мушког и ж. рода на консонант могуће је разликовати још једино номинатив и то само по придеву, ако случајно уз именицу стоји. У номинативу је атрибут, као и придевски део предиката, скоро чешћи у облику женског рода, али је врло обичан и облик м. рода: *Зелене наочари лежале су на столу или Твоји наочари су разбијени* у парампарчад.

Од три падежа који данас разликују облик м. и ж. рода ова именица је у номинативу и акузативу, може се рећи у подједнако честој употреби с обликом једног и другог рода а у генитиву се употребљава једино у мушком роду. Сем тога, имамо потврду да се и у још неком од осталих падежа (дат., инср., лок.) који су посве изједначили облике м. и ж. рода на консонант, именица *наочари* употребљавала у облику м. рода. Врло је познат Змајев стих: Волело се двоје стари, обадвоје с *наочари*, у коме је „с наочари“ облик инструментала именица м. рода (у XIX в. тај стари облик је у доста широкој употреби код врло познатих писаца наших: поред Змаја можемо споменути Мажуранића: Нити писну нити *зуби* шкрипну, Б. Радичевића: Од милине па је *гризе зуби*, А. Шеноу: Интелектуална разлика међу појединима *кругови* не смије се...)

Биће од значаја скренути пажњу на то како је ова именица, која нема свога природног рода, добила формално обележје овог или оног рода. Зна се да формално обележје чине падежни наставци, али где они не могу бити довољни, какав је случај и у овој прилици, онда је несумњиво потребно промотрити начин постанка речи и облик њене основе. У српскохрв. језику има знатан број именица које постају наставком *-ар*, (таква је и именица *наочари*) и све су оне м. рода (испор. *брашнар*, *пекар*, *кожар*, *воскар*, *качар*, *кошар* и

сл.), а нема ниједне која би била женског рода. Не чини у томе изузетак ни именица *наочари*, већ је и она једнога рода са свима осталима с којима има исти завршетак. Напоследку, можемо навести још две именице истога типа: *ногари* (тестерашки, или ма какви) и *Котари* (Равни Котари изнад Задра, познати нарочито из ускочких народних песама), које се осећају искључиво као именице м. рода и употребљавају се свугде с таквим обликом. Из свега излази да је именица *наочари* правилно мушког рода, па је тако и треба сматрати. Не може се, истина, спорити ни то да је она и у разговорном и књижевном језику врло обична с обликом женског рода. И ма колико да је необјашњиво којим путем је до такве употребе дошло, ја мислим да противу ње не треба устајати. Зато и држим да у практичним граматикама и речницима именицу *наочари* треба означавати као именицу м. рода, с напоменом да се у номинативу акузативу, а можда и другим падежима употребљава и с облицима женског рода (као именица *ствар*).

М. Стевановић

„ДОЊА ЗЕМЉА“ И „МОРАВА“

М. Ђ. Милићевић је забележио да се у неким нашим крајевима Шумадија назива „Доњом Земљом“. Он је то овако образложио: „Србија је на осоју *Динарских Алпа* који се кроз Херцеговину пружају на исток у Стару Србију. Стога све веће воде наше уопште теку к северу и сливају се најпосле у Саву или у Дунаво; стога се ми највише пењемо кад путујемо од Београда к Ужицу или к Рашкој; стога, најпосле, Осањани, Рујанци и Драгачевци зову Шумадију *доња земља*“ (Кнежевина Србија, 1876, V).

Назив „Доња Земља“ среће се у нашим старим записима. Зах. Поповић је у некој старој штампаној књизи у Зворнику нашао овај запис: „Да се зна каде еде поп Ева Рспићъ с Доњъ земљъ месеца септембра данъ . 5 . ва лето . 5 . 5 . м . н . “ (= 1739 — Љуб. Стојановић, Стари српски записи и натписи III, 1905, 193 бр. 5789). Можда је то она иста стара штампана књига у Зворнику, из које је Зах. Поповић преписао записе с поменима других неких Рупића. Сви ти записи потичу од попа

Марка Рупића: у једном од њих се прича како је 1711 год. Бали-ага Колашинац посекао Јована Рупића (*ibid.* 187 бр. 5755), у другом о томе како 1712 год. „уби вриеме Вѣка Рѣпића 8 Биелои“ (*ibid.* 188 бр. 5759). Из записа на Молитвенику тога попа Марка Рупића (сада се чува у Народној библиотеци у Београду — в. Каталог IV, 1903, 91 бр. 321) сазнајемо да је поп Марко био „из Ђногоца“ (изд. *Љуб. Ковачевић*, Белешке и натписи, Гласник 56, 1884, 337 = *Љуб. Стојановић*, *op. cit.* II, 1903, 29 бр. 2242). Отуда она његова белешка о Никшићу (*Љуб. Стојановић*, *op. cit.* III, 187 бр. 5754). О борби између имена Оногошт и Никшић у XVIII и почетку XIX в. *П. Шобајућа*, Никшић (Народна енциклопедија III, 85). Од попа Марка Рупића имамо још запис из 1713 године на једном Зборнику Божидара Вуковића (*Љуб. Стојановић*, *op. cit.* V, 1925, 24 бр. 7429). Поп Сава Рупић, који је отишао у „Доњу Земљу“, свакако је од те исте породице Рупића. На тај начин сазнајемо из кога је краја запис. Тај је податак за нас веома важан, јер нам казује где је употребљаван назив „Доња Земља“. Само, на жалост, из записа се не види шта се под „Доњом Земљом“ подразумева.

У једном рукопису манастира св. Тројице код Пљеваља *Аџан. Пејатовић* је прочитао овај запис: „Сја книга манастира Троицѣ... Сја знати се ко писа, Симо ђакъ, ѿ донѣ землѣ из Троноше манастира“ (*Љуб. Стојановић*, *op. cit.* II, 1903, 445 бр. 4446). Пејатовић није ништа ближе рекао ни о рукопису ни о запису (тако бар излази по белешци код *Љуб. Стојановића*). Због тога не знамо из кога је времена запис. Из записа сазнајемо, да се у манастиру св. Тројице код Пљеваља сматрало, да и манастир Троноша (у Јадру) улази у „Доњу Земљу“.

Љуб. Ковачевић (на н. м. 354) у књижници Нишке гимназије нашао је Празнични минеј („Саборник“) Божидара Вуковића из 1536—1538 год., на коме се налази овај запис: „Да се зна, каде би Илѣа ђакъ 8 Донои земли са Стѣваномъ Доволецѣмъ: по ѳжичкои наџи(и) и свѣћѣ по Морави, и би липа зима, и би вѣхара со мѣченицима аѳѣе, 1764 (тако), месеца Иулѣа д'нѣ 28 (нејасно)“. Интерпункција у запису свакако је Ковачевићева. Ако се усвоји та интерпункција (*Љуб. Стојановић*, II, 217 бр. 3251 је углавном усваја), излазило би да се овде под „До-

њом Земљом“ мисли и на Ужичку Нахију. По имену Стевана Довољца не може се са сигурношћу закључити, да су он и Илија ђак из манастира Довоље на Тари. То што се он назива Довољац може само да значи да се закалуђерио у томе манастиру (о прелажењу калуђера у други манастир говори 21 правило VII васељенског сабора — *Н. Милаш*, Правила православне цркве I, 1895, 629—630; упор. од истог писца Црквено казнино право, 1911, 591). 1859 год. на пр. Пахомије Довољац био је калуђер манастира св. Тројице код Пљеваља (*Љуб. Стојановић*, ор. cit. II, 397 бр. 4157).

Речи „Доња Земља“ и „Морава“ у последњем запису истакао је свакако Љуб. Ковачевић. Код „Доње Земље“ Ковачевић не ставља никакву напомену, а код „Мораве“ даје у напомени (2) ово објашњење: „То јест Србији. В. В. Караџић Нар. песме, IV, 320“. На наведеном месту код *Караџића* (бечко издање 1862 год.) налази се песма „Скопљак војшти на Шумадију (из Црне Горе)“ и у њој ови стихови: „А дајем ви Божу вјеру тврду, Никад нећу војштит на Мораву“ (то су речи паше Скопљанина, упућене Мутапу Лазару). Испод текста се налази ова Вукова напомена (22): „Јужни Срби иза Нахије Ужичке и Пожешке све амо преко планина к сјеверу зову *Морава*, н. п. отишао у Мораву, дошао из Мораве“ (у издању од 1932 год. на стр. 276; у своме Рјечнику Вук нема ово значење речи Морава). Код Вука није јасно речено, али се свакако у напомени не мисли и на крајеве преко Саве и Дунава.

У Рјечнику hrvatskoga ili srpskoga jezika VII (1911—1917) 3 s. v. Морава под *с* наводи се та Вукова напомена заједно са стихом на који се односи, а затим се упућује на етнолошку студију г. *Ј. Ердељановића*, Кучи, племе у Црној Гори (Српски етнографски зборник VIII, 1907, 267), у којој се каже: „многи Кучи, особито старији, зову и сад Србију — Моравом“.

Милићевићево ограничавање назива „Доње Земље“ само на Шумадију или није тачно (тј. оснива се на нетачним обавештењима) или важи једино за Осаћане, Рујанце и Драгачевце. То показује напред наведени запис — други по реду, по коме Јадар (односно манастир Троноша) припада „Доњој Земљи“. По запису — трећем по реду навода — и Ужичка Нахија улазила би у „Доњу Земљу“. Како су

Рујанци (становници Кнежине Рујно — в. М. Ђ. Милићевић, ор. cit. 640—641) из Ужичке Нахије, излазило би да су они који су друге крајеве „Доњом Земљом“ називали, и сами били у „Доњој Земљи“. Слично томе становници Београда и његове околине не рачунају да су и они Шумадинци, иако су то у ствари (ibid. 1 и 2 нап. 1 — овде се не узима у обзир послератно идентифицирање Шумадије са целом северном Србијом). Као што је већ раније истакнуто, интерпретација овога записа зависи од интерпункције, која је свакако Ковачевићева. Ако би се у запису испред речи „по ужичкој нахи(и)“ место две тачке ставила запета, запис онда не би казивао да „Доња Земља“ обухвата Ужичку Нахију и „Мораву“. „Доња Земља“ би, по тој интерпункцији, била нека област која је негде изван тих крајева — можда северозападна Србија (ово у вези са записом о манастиру Троноши). Међутим по свој прилици тако неће бити. Прво, по Милићевићу, као што знамо, Шумадија је „Доња Земља“. Затим, по подацима код Вука и г. Ердељановића у нашим јужним крајевима под „Моравом“ се мисли на Србију, а не на један њен део, на долину реке Мораве. Ковачевићеву интерпункцију, значи, треба задржати, по којој у „Доњу Земљу“ улази и Ужичка Нахија и „Морава“. „Морава“ би овде очевидно била узета у њеном ужем значењу: само долина реке Мораве. „Морава“ у ширем значењу — изгледа ми да би то излазило из свега што је досад речено — поклапала би се са „Доњом Земљом“. О неким потпуно одређеним границама „Мораве“, односно „Доње Земље“, наравно не може се говорити. Мени се чини да ће бити највероватније, да се под тим називима мислило на крајеве који су сачињавали Београдски Пашалук. Њима би се још имали придодати Јадар и Рађевина, да би се добила природна целина (а на то нас упућује и наведени запис с поменом манастира Троноше).

Борђе Сл. Радојичић

О ЗНАЧЕЊУ И УПОТРЕБИ РЕЧИ „ЖИТАРИЦА“

Данас врло често наилазимо у новинама, часописима и другим списима на употребу речи *житарица*. Реченице као: Цена *житарицама* је скочила, Извоз *житарица* се повећао и сл. врло су обични наслови у нашим новинама. Тако и једна стручна књига о пољопривреди носи назив „Најважније болести и штеточине *житарица*“ (Београд, 1937), а реченице са употребом речи *житарица* у њој су обичне: Главнице и гари претстављају врло опасне болести *житарица* (стр. 9), Заражавање *житарица* могуће је само у одређено време (12), [Ова болест] јавља се искључиво на полеглим *житарицама* (59) итд. Примера би се за овакву употребу речи *житарица* могло навести и сувише много, што је доказ да је она постала обична у нашој пољопривредној литератури. Али је и још једно несумњиво: да је ова реч код нас нова, — нова бар са значењем које јој се данас даје, јер с тим значењем није забележена ни у једном нашем познатијем речнику. Јасно је, дакле, да се у овом случају може говорити о новоскованој речи у нашем језику. Ми у начелу немамо ништа ни против нових кованица у нашем језику, само ако их је изискивала потреба и ако су добро начињене. А да ли је овде такав случај са речју *житарица*? Свакако да није. Зар оно што се овде хтело назвати речју *житарица* Getreideart, није могло просто да се назове *жито*? *Житарица* је данас за многе пољопривредне стручњаке: пшеница, јечам, раж, овас итд., а зар то све скупа нису *жити* (а посебно свако од њих *жито*)? Тако бар велики део нашег народа то схвата и говори. Вук у речнику вели да „у Србији, у Босни, у Херцеговини жито се зове сваки усјев од којег се обично брашно меље и хљеб мијеси (н.п. шеница, јечам, кукуруз, овас, раж, елда, просо, крупник итд.)...“ Не само да се поменути усеви називају житом у Србији, Босни и Херцеговини, него их тако називају и у Санџаку и у Црној Гори, а свакако и у још неком нашем крају, па је онда логично да тако треба да буде и у нашем књижевном језику, па и у нашој стручној пољопривредној литератури.

Питање овде може бити: зашто је реч *жито* замењена речју *житарица* и каква је то потреба изискивала? Мислим

да нећу погрешити ако кажем да је реч *житарица* начињена у оним крајевима где реч *жито* има друго значење, тј. онамо где жито не означава све усеве од којих се брашно меље и хлеб меси. Вук у речнику наводи да „у Војводству (особито по варошима) само шеницу зову житом, а у Хрватској само просо (чим се онуда људи највише хране)“. Има такође места где се житом назива само раж (житни хлеб = ржани хлеб) и сл. Пошто на пр. у Војводини реч *жито* има своје специјално значење, а није било назива уопште за све врсте жита, за *Getreideart*, то су за тај појам створили реч *житарица*. Познато је да је Војводина наш најбогатији крај житом, да се ту више но игде говори о житу: о култури жита, о извозу жита, и уопште о трговни житом, па је онда разумљиво што нам се отуда са војвођанским житом намеће и војвођанска „житарица“.

Рекли смо већ напред да *житарица* у значењу *Getreideart* није добра реч. Најбољи доказ за то свакако је тај што ту реч велики део нашег народа не би никад могао разумети у значењу које јој се даје. Верујем да би је сваки човек са иоле непомућеним језичким осећањем морао схватити у другом значењу. Пишући ове редове имао сам прилику да извршим једну малу анкету о значењу ове речи. Кад сам питао извесне личности: шта значи реч *житарица* — добио сам одговоре: „Житарица је, ваљда, жена која купи влаће жита, или жена што продаје жито“¹⁾, „Житарица је свакако нека машина за жито“ — рекло ми је неколико њих. И збиља *житарица* би могла да значи радницу која се на неки начин бави житом. Кад *житар* значи човека који се бави житом (обично човека који продаје жито *Getreidehändler*), онда је разумљиво да би и *житарица* могла значити жену која се бави житом (која га продаје и сл.). И ако се та реч негде употребљава у том значењу, то би сасвим било на свом месту. Исто би се тако *житарица* могло употребити и у значењу неке машине за жито (за кошење, за вршидбу и сл.), — јер се у нашем језику могу образовати истим наставком и имена која врше радњу и имена оруђа којим се врши нека радња; исп.

¹⁾ Реч *жито* овде је схваћено као пшеница, јер је особа која је ово казала била из Војводине, па ипак није ни помислила да *житарица* може значити *жито* *Getreideart*.

с једне стране: *орач*, *кољач* и сл. — човек који оре, копа и сл., а с друге стране: *зашварач* (на оружју) — оно чиме се пушка затвара; *бријач* — човек који брије Barbier и *бријач* — бритва којом се брије Barbiermesser итд. Понављам, дакле, да *жишарица* може значити, не само жену која се бави житом већ може значити, а нарочито данас у доба разних пољопривредних машина, и неку машину за жито. Да ли тај назив негде постоји мени није познато, али главно је: може постојати, и ако постоји — добар је. Вук Караџић у своје доба, кад су разне машине за жито слабо биле познате, знао је само за лађу *жишарицу*¹ (дакле: средство којим се превози жито):

Украј Саве, украј воде ладне,
Куд пролазе *жишарице* лађе (види: Рјечник под жйтарица).

Тај факат, да се каткад на исти начин образују речи и за означавање радника који радњу врши и за оруђе којим се радња врши, не треба никога да зачуди. Не треба да га зачуди стога што се често узима да и неко оруђе врши неку радњу, а не само да се њим врши радња. Поред тога што се вели: *машином се* врше жито, рећи ће се и: *машина* врше жито и сл.; апстрахује се, дакле, лице које оруђем управља, па се само оруђе узима и као покретач радње — као радник њен. Ето, дакле, због чега се и машина за вршидбу жита могла назвати *вршалицом*.

На исти начин, тј. због саме блискости у функцији тих речи (реч — радник и реч — оруђе), могли смо добити с једне стране: *упаљач*, *уљарица*, *мўварица* и сл. — називе за оруђа и, с друге стране: *шаптач*, *вёслач*, *кројачица*, *млекарица* и сл. — називе за раднике(-це).

Да се опет вратимо нашој „житарици“. Занимљиво је напоменути, у вези са данашњом употребом те речи, да нигде нисам нашао придевски облик као *жишарични*, што би се очекивало код свих оних који ту реч узимају у значењу

¹ *Жишарицу* у значењу жене што продаје жито или сл. Вук није забележио. Биће свакако да је у то доба није ни било, јер су тада обично сви трговци (па и житом) били само мушкарци; отуда код Вука имамо само *жишар* Getreidehändler.

„жито“. Баш у књизи коју сам већ раније навео („Најглавније болести и штеточине житарица“), где се увек узима реч *житарица* м. *жито*, увек имамо: *житна* гагрица (16), *житни* мољац (74) и сл.; дакле, не „житарични“ већ „житни“, иако се то тиче болести *свих жита*, а не само пшенице. И то јасно показује да је реч *житарица* — кованица новијег доба (или бар, да је у већој употреби тек у последње доба), те отуда још и немамо њених изведеница. Таква још, док је нова и док није добила јачи корен и веће гранање у нашем језику, може се лакше уклонити, а то би свакако требало учинити. И пољопривредни писци треба да порадe на томе.

Д. Вушовић

OTKUD ROMANIZMI I DUBROVAČKI DIJALEKTIZMI U STOLAČKOM GOVORU

Poznato je da je hercegovački govor, i to baš onaj iz Stoca i sela sreza stolačkog, najčistiji naš govor tako da se gotovo nimalo ne razlikuje od čistog našeg književnog jezika. I s akcentološkog gledišta, i s gledišta morfološko-fonetskog i sintakslčkog taj naš govor ima u sebi gotovo sve elemente koje ima naš književni jezik. Samo, naravno, i tu ima izvesnih stvari koje su karakteristika govora svakog pojedinog kraja napose: poneki provincijalizam, poneki lokalizam koji se javlja samo tu, pa barbarizam, i tako dalje. Ali ovde treba istaći da u ovom govoru ima mnogo manje svih tih elemenata koji pojedine govore udaljuju od čistog književnog jezika. Mi ćemo ovde da pokušamo ukazati na pojavu romanizama koji se ponekad tu javljaju onako kako se oni javljaju i u drugim nekim krajevima, ili pak tu posebno. Oni su svakako najviše ušli u taj govor preko dubrovačkog dijalekta koji je nekad imao svoju potpuno izrađenu fizionomiju, da se, kao što je poznato, moglo govoriti posebno o „dubrovačkom govoru“, čija je neka i šarena kolorisanost imala svoje naročite lepote i draži, pa je šteta da se on naglo gubi i iščezava. I pitanje je sad otkud ti romanizmi i „dubrovčanizmi“ u stolačkom govoru, kad se zna da je Stolac uklesan duboko u hercegovačkom kršu, prilično daleko od Dubrovnika? Da osvetlimo ovo pitanje potrebno nam je

uputiti na neke činjenice bez kojih se njegovo pravilno rešenje ne da ni zamisliti. Pre svega tu su trgovačke veze Dubrovnika i njegova zaleđa. Kao trgovački grad, Dubrovnik je u mnogom živeo od svog zaleđa, bližeg i daljeg. Veliki broj trgovaca-Dubrovnčana svih klasa putovao je preko Hercegovine na istok. A preko Stoca je vodio stari rimski, a docnije turski državni drum za Mostar, Sarajevo, Foču, Srebrenicu, Novo Brdo i ostale trgovačke centre Srbije i Balkana. A Stolac je bio važna tačka na toj trgovačkoj arteriji starih vremena. I dubrovački trgovci i putnici svraćali su tu „na konak“, pa dolazili u dodir sa trgovcima i privrednicima stolačkim. A kako je Stolac bio nekad važan trgovački i strateški hercegovački centar (sedište čuvenih kapetana Rizvanbegovića), to su mnogi trgovci pojedinačno ili u većim grupama (karavanima najčešće) vekovima slazili u Dubrovnik, tu su se mešali sa Dubrovčanima i od njih učili mnoge stvari koje su im koristile u životu. I svakako je ova živa istoriska veza i u jezičnom pogledu dala svoju reč. Mnoge jezične osobine „dubrovačkog govora“ prenesene su na govor Stoca i okoline. Na taj način se najlakše, pa ako ćemo i jedino, može objasniti otkud „dubrovačizmi“ i romanizmi (kojih je nekad bilo mnogo) u stolačkom govoru. Na osnovu korespondencije stolačkih trgovaca sa trgovcima iz Dubrovnika, ili sa dubrovačkim vlastima, može se dokazati tačnost ove teze. U mnogim pismima koja imamo pred sobom vidi se taj uticaj dubrovačkog dijalekta i u pogledu upotrebe pojedinih reči, najčešće romanizama, i u pogledu oblika reči, i pravopisa i stilizovanja govora. Tako se u jednom pismu kaže: „...pak sam došo i ove godine kako je i *užanca*¹⁾ i donio moje trgovine na *lazaret* kako ide i kako ie *užanca* na vašoi pravdi.“ Drugi trgovac kaže: „...era mi ie bila *premura*“.²⁾ Na drugom mestu: „...i dostavio mi da mi *čini momak lazaret koi ima iči sopra karik* za Veneciju...“³⁾ Ovde se vidi jedna čisto dubrovačka konstrukcija koja i danas u Dubrovniku nije neobična. I danas na primer Dubrovčani kažu *činiti skale* u značenju ići uz stepenice, i slično. Ovakve dubrovačke reči i stilske konstrukcije nisu bile retke, i u svakom pismu ih nalazimo, pa se može zaključiti da su one nekad bile mnogobrojne. A i danas u stolačkom govoru ima izraza koji su nesumnjivo na ovaj način došli iz dubrovačkog govora (za žurbu se kaže *preša*, i slično). Ali sem trgovačkih živih veza ima i još jedan činilac-posrednik ovog govornog uticaja,

koji je, istina, manje značajan. Stolac je bio jedan od sedišta hercegovačkih kapetana s kojima su Dubrovčani dolazili u dodir, i to često zbog raznih parnica, zbog dogovaranja i pregovaranja trgovačkog karaktera, zbog krivičnih prestupa jednih ili drugih, podanika dubrovačkog ili stolačkog „vilajeta“ i tako dalje. Tako se u jednom pismu većila (zamenika kapetana stolačkog koji je otišao u Carigrad 1729), pisanom zbog jedne parnice, kaže: „...oli tega Bradaša koi e kazo *onezien* ljudima da doidu...“⁴⁾ dok na drugom mestu stoji: „...vi znate da ovde nie *užanca bres pravde*⁵⁾ učiniti ništa, a kad sud koga okrivi mi ćemo ga *kastigati*...“⁶⁾ Na ovaj je način, svakako, dubrovački govor tokom vekova vršio uticaj na govor ovog centralnog hercegovačkog mesta, pa se posledice tog uticaja još i danas osećaju, ali samo kao posledice, jer romanizama i dubrovačkih lokalizama jezik ovog kraja ima mnogo manje nego što ih je imao u prošlim vekovima.

Safet Burina

1) običaj 2) žurba 3) da ide u lazaret momak koji treba da nadgleda teret na putu za Veneciju 4) ili toga Bradaša koji je kazao onim ljudima da dođu 5) nije običaj bez suda 6) kazniti.

ЈЕДНА УПОТРЕБА ПОРЕДБЕНЕ СВЕЗИЦЕ „КАО“

Један наш читалац између осталог пише нам и ово: „У последње време наилазим код неких наших писаца на мало необичнију употребу неких речи... Тако ми је мало необична и употреба свезице *као* у реченици: „Чини ми се да се нигде мање не ради, а нигде више не троши *као* у мом месту“, — где би, чини ми се, обичнија била свеziца *него* (тј. ... а нигде више не троши *него* у мом месту). Молим Вас да ми објасните: да ли је добра таква употреба свезице *као* и откуда сада код нас таква њена употреба?“

Независно од овог питања, Уредништво је добило чланак од свог вредног сарадника г. М. Стевановића, који баш објашњава такву употребу свезице *као*. Тај чланак овде доносимо дајући уза њ о том питању и неколико својих опажања.

Уредн.

У разговору код појединаца, у новинарским чланцима и извештајима, па и код појединих књижевника наилазимо на употребу поредбене свеze *као* у служби друге, опет поредбене, свеze *него*. За примере: „О томе споразуму нигде се више не

говори *као* у енглеској штампи“, „Нигде се више не пије *као* у Босни“, „Нико није мање доживео, али и нико није мање осећао празнину свог живота *као* овај песник“, данас не би било тачно рећи да су ретки и необични, иако се зна да заменица *као* не може имати значење које би морали имати наведени и слични примери. Баш зато и сматрам да ће бити од интереса задржати се на овој синтаксичкој особини, уколико више што се с њом срећемо и код врло познатих писаца наших — последњи пример узет је из Дучићева предговора „Одабраним песмама Алексе Шантића“ (изданим у редакцији Милана С. Шантића 1932), стр. 9, ред 26.

Оваквој употреби свезе *као* не налазимо оправдања ни потврде ни у једном од познатијих дела о нашем језику. Чак ни у Рјечнику Jugosl. академије, где је на читавих осам и по стубаца дат велики број примера нема ниједног између њих са значењем о којем је реч. А ти су примери узимани не само из старијих наших писаца него и из народних умотворина. Ова чињеница говори да је таква употреба свезе *као* новији појав, а и да није особина нашег народног језика. Највероватније је да ће бити позајмљена из немачког језика, у којему се такође противу ње устаје. На то да је позајмљена са стране упућује и околност што се чује углавном код интелигенције и становништва које је занимањем својим везано за градски живот; на извору простонародног говора рекло би се да је нема, или бар мени то није познато. А и кад би је и тамо постојало, у сваком случају о њој се може судити да је туђег порекла.

Широко узев, главно значење свезе *као*, истина, поредбено је, као год и свезе *него*, али само та истоветност општег значења једне и друге свезе не даје могућности да се прва од њих употребљава у служби друге. Преносећи значење на реченице које везују, свезе, на једној страни, постају мање више формалним знацима за обележавање односа међу реченицама, те тако једна иста свеза служи као веза између главне и више различних споредних реченица; свеза *да* на пр. везује за главну: и жељне, и намерне, и последичне, и експликативне, и условне реченице. С друге стране, свезе, кад чувају значење, поред општег имају и своја посебна значења. Познато је да, рецимо, временске свезе: *чим*, *пошто*, *кад*, поред општег

имају и своја специјална значења. Свезом *чим* везује се за главну она реченица која казује радњу што се десила у моменту непосредно пре радње главне реченице (*чим* ми уђосмо, он устаде); *пошто* везује временску реченицу чија се радња свршила уопште пре радње главне реченице (*пошто* заврши један посаод, почеће други); а *кад* везује реченице углавном с истовременом радњом (*кад* сам био на путу, сретао сам се, или срео сам се, с њим). Тако исто и свезе *као* и *него* поред општег поредбеног имају своја посебна значења; прва од њих служи за обележавање једнакости појмова који се пореде, а друга у поредби везује појмове између којих постоји разлика. Потреба упоређивања двају појмова јавља се и кад су потпуно једнаки, као год и кад су мање или више неједнаки. А иако се сличност и разлика додирују, јер разлика почиње онде где сличност престаје, ипак међу њима постоји одређена граница. Ту границу, разуме се, није лако осетити, али у казивању особине појмова који се пореде тачна граница се увек мора претпостављати, па како се два појма пореде или да се истакне њихова сличност или њихова разлика, ово мора бити тачно прецизирано обликом реченице којом се казује односна мисао. У реченицама с два неједнака појма, ако се у њима врши поредба тих појмова, налази се увек и поредбени степен прилога (потребно је нагласити да се уз поредбене степене придева *као* никада не употребљава место *него*): *више*, *мање*, *јаче*, *меже*, *лакше* и сл. И ти облици прилога у првом реду и означавају поредбу појмова с различитим степенима особине, а уз њих као веза са појмом у нижем степену исте особине увек мора доћи свезица *него*. *Као* је, међутим, најчешће једна формална ознака за истицање истоветности особина двају појмова при њиховој поредби. И испред ове свезе такође долази прилог, али сад у позитиву (првом поредбеном степену), само се он обично у мисли подразумева, а у изразу те мисли врло често се изоставља (у: „Он се понаша *као* пристојан човек“ — подразумева се: *шако као* пристојан човек).

Стојан Новаковић у својој великој Граматици (II издање 1902) говорећи о сложеним реченицама у §§ 741 и 742 каже да „поређење може бити од више начина“ и да за казивање једнакости онога што се казује главном и споредном реченицом, разуме се поредбеном, служи свеза *као*, а „кад се по-

ређењем реченица износи неједнакост онога што се у двама реченицама пореди онда се такве реченице скопчавају једна с другом свезом *него** (§ 743). Ово што вреди за везивање двеју реченица вреди тако исто и за везивање двеју речи које се пореде. И из Новаковићеве дефиниције и из свега што је пре навођења те дефиниције у овом чланчићу изложено може се закључити да употреба свезе *као* у напред наведеним и њима сличним примерима не може бити ничим оправдана. Према томе, треба да будемо сигурни, оваква употреба не може и неће продрети у књижевни језик.

М. Стевановић

Свакако да је појав реченичних конструкција наведених у горњем чланку новијег датума и г. Стевановић је у праву кад вели да су такве и сл. реченице необичне у нашем књижевном језику. Али се ми не можемо сложити са г. Ст. у објашњавању порекла тог појава. Ми, наиме, не мислимо да је то дошло у наш језик са стране (из немачког), већ сматрамо да се то могло и код нас развити. Потребно је овде истаћи и то, да тај појав није познат само говору градског становништва (из чега би се, кад би то тачно било, могло закључити да имамо збиља утицај са стране), већ је познат и простонародном говору и оних крајева где то свакако не бисмо могли објаснити неким немачким утицајем (на пр. у једном делу Црне Горе и Херцеговине). Примери као: Ниђе се више не агитује *као* (или: *колико*) у Црној Гори и сл. — врло су обични.

Што се такав појав јавио и у немачким језику, не мора значити да смо то и ми отуда добили, јер се исте или сл. црте лако могу развити и у једном и у другом језику, независно једна од друге. Сам г. С. вели да таква употреба није данас допуштена ни у немачком књижевном језику. И то би био један од разлога да сумњамо у то да се код наших писаца у тој црти огледа неки немачки утицај (свакако није на пр. Дучић читао у толикој мери немачке писце с рђавим језиком да је пренео од њих у свој језик и једну рђаву реченичну конструкцију).

Како онда да објаснимо развитак поменуте црте у нашем језику? Узмимо за анализу једну такву реченицу са употребом

компаративне свезице *него*. Кад на пр. неко каже: *Нигде се више не пије него у Босни* — шта то значи (боље: шта се тиме хтело рећи)? Да ли то значи: да се (можда) негде толико пије колико и у Босни, али *не и више* него у Босни? Логично би заиста било да горња реченица то значи, али је сигурно да се то њоме није хтело рећи и мало ће је ко данас тако и разумети. Из поменутих реченица ће се разумети као да се у Босни *највише* пије, *више него игде*. Према томе, дакле, реченица: *Нигде се више не пије него у Босни* била би по значењу једнака реченици: *Нигде се иако много не пије као у Босни*. У једнакости по значењу ових реченица и стоји тежиште целог проблема. — Исто је то и у реченицама: О томе споразуму нигде се више не говори него у енглеској штампи (тј. највише се говори, нигде *и*ако много као у енгл. шт.); Нико није мање доживео, али и нико није мање осећао празнину свога живота него овај песник (тј. од сваког је најмање доживео, али и најмање осећао..., дакле: Нико није *и*ако мало доживео, али и нико није *и*ако мало осећао... као овај песник) и сл.¹ У свим се, дакле, овим реченицама истиче да оно што се пореди постоји у највећем (одн. најмањем) степену. Како је до тог значења дошло, то је друго питање, у које нећемо овде улазити, само нам је овде потребан факат да је то тако. Сама чињеница да су поменути реченице са компаративном свезицом *као* (Нигде се тако много не пије као у Босни и сл.) једнаке по значењу реченицама са свезицом *него* (Нигде се више не пије него у Босни и сл.) наводи нас на пут к објашњењу постављеног питања. Компаративна свезица *као* и у овим случајевима, као и увек, везује два једнака појма. А какву функцију има свезица *него* у наведеним реченицама? Да ли се она у тим случајевима јавља у својој редовној служби, тј. да ли везује два неједнака појма? Не, и она овде, као и свезица *као* везује два једнака појма. То је јасно, и то произлази из свега оног што смо досад видели. Факат, да у свим једнаким реченицама по значењу морају и свезице имати исту

¹) Ја сам извршио анализу само оних реченица које је г. Стевановић навео, али сам их овде узео у исправном облику (са свезом *него*, а не са *као*). Такве су и све друге реченице где се узима *као* место *него* (и све су оне у првом свом делу са негацијама *нико*, *нигде* и сл.).

функцију (овде — функцију везивања два једнака појма), решава нам постављено питање: свезица *као* има у тим случајевима исту службу коју има и свезица *него* и могла је заменити (Нигде се тако много не пије као у Босни = Нигде се више не пије него у Б. > Нигде се више не пије као у Б.). Ово је још нов појав, локалне природе, па је отуда, као што је већ речено, и недопуштен у нашем књижевном језику.

Д. В.

ЈЕЗИК У ШКОЛИ

СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК НА НИЖЕМ ТЕЧАЈНОМ ИСПИТУ

Г. М. Лалевић у своје чланку *Српскохрватски језик на нижем течајном испиту* (НЈ V, стр. 167-175) заступа мишљење да сва три питања буду чисто језичка, да треће питање не буде, како су то досад многи наставници практиковали, „*питање из књижевности*“.

У првом делу свога чланка г. Лалевић говори о начину рада и о лектури као средству за језичко вежбање. Начин рада и употреба лектуре у нижим разредима гимназије, како их је навео г. Лалевић, до данас су код нас од наставника, а према наставном програму, као најбољи прихваћени, — зато ја о томе немам намеру говорити.

Оно што ме је побудило да изнесем своје мишљење јесте оно треће питање на нижем течајном испиту.

Г. М. Лалевић је, дакле, мишљења да сва три питања буду питања из језика, да треће питање не буде „питање из књижевности“.

На ово би се могло упитати: да ли је уопште то треће питање — како се досад практиковало на нижем течајном испиту — било питање из књижевности? Из досадање своје праксе, из личног свога рада и из посматрање рада других наставника, питања на нижем течајном испиту овако су по-

стављана: у прва два питања тежило се да ученик покаже знање из граматике и синтаксе, и то на новом, непознатом тексту. Трећем питању био је задатак да се у одговору ученика добије потврда о томе како је знање граматичко и синтаксичко схватио, и како га је примењивао у својој властитој употреби. И нарочито ово друго ђак може и да покаже препричавајући нам лепа места, лепа дела књижевна. Излажући текст било приче, још боље песме, он већ показује знање и значење речи и реченица. У самој дикцији ђака може да се види да ли осећа која је главна, а која споредна реченица; у невезаном слогу, нарочито, како уме да употреби разне језичке изразе. Извесна отступања у песми која се косе са граматичким правилима ретка су, и она се лако дају објаснити стихом.

Овако схваћено треће питање у коме се тражи од ученика да преприча, или напамет каже малу причу или песму, зар не значи питање из језика? То је за мене јасно.

Уосталом, и сам писац чланка г. М. Лалевић вели: „Ни програм не предвиђа систематску обраду каквог комплекса питања из књижевности, него се књижевност, књижевна дела само узимају с особитим циљем да се осећање језичко и у примени и на опробаним делима засведочи, да се стил увежба, да се чишањем научи пунијем ојису, да се развије моћ зајажњања и изражавања“.

И доиста је тако као што каже г. Лалевић.

Један основни услов за правилно учење народног језика лежи у читању и познавању добро написаних књижевних дела, као и народне књижевности. И кад је тако, зашто не бисмо имали треће питање на нижем течајном испиту, не питање из књижевности, него питање из штива (којем се посвећује доста времена у раду), на којем ће се видети употреба знања о језику? Управо, требало би то да буде слика, илустрација како су деца развила у себи језичко осећање и да нам то осећање засведоче на опробаним делима; да причајући о тим делима покажу колико су у току те четири године увежбала свој стил и научила се пунијем описивању. Усмени говор, стил усмени је од исто тако велике важности као и писмени. Логика мисли и свака мисао за

себе, у ствари, и не постоји, ако није казана и написана, у овом случају и добро казана и добро написана.

Најзад, главни задатак учења језика у средњој школи јесте лепо изражавање ученика — и усмено и писмено. Ми то не смемо заборавити. Ако један ђак зна сва граматичка и синтаксичка правила, па ипак ако својим говором не посведочи то своје знање, циљ није постигнут. Да ђак покаже како усмено влада нашим језиком, ми ћемо то видети ако му дамо прилике да каже низ мисли. А то ће се најбоље постићи, ако га упитамо о нечем из штива.

Још ћу само да потсетим на педагошку страну овог питања. Постављено питање из штива долази као промена према формалним граматичким и синтаксичким питањима. Оно лепотом коју садржи у одговору изазове лепо осећање и унесе ведрине у дечји дух. А шта значи ведрина за ђака на испиту, не треба доказивати. Уосталом, и г. М. Лалевић истичући важност штива у настави народног језика, назначио је његову важност и са педагошког гледишта.

Даринка А. Шојановић

ЈОШ О ИМЕНИМА НА *-EK*

Nadovezujući na pismo g. dr. Milana Popovića, štampano u posljednjem broju „Našega jezika“ (str. 125-127), napominjem da se o pitanju deklinacije kajkavskih (i čeških) imena na *-ek* (Maček Mačeka — Šulek Šuleka) počelo najprije u nas raspravljati baš povodom imena leksikografa Bogoslava Šuleka. Općeno se do-
duše kazivalo i pisalo Šulek Šuleka, no neki čistunci (na pr. Vinko Pacel) pisali su Šulek Šulka valjda zato što bi se i češki tako pisalo. Kad je poslije Šulekove smrti Josip Torbar imao da za Ljetopis Jugoslavenske akademije napiše biografiju Šulekovu, obratio se 10 V 1896 pismom Vatroslavu Jagiću da u sporazumu s njime to sporno pitanje raščisti. U tome pismu — koje je preštampano u Jagićevim Spomenima mojega života [Посебна издања Српске краљевске академије CV] II, 205 — Torbar казује да се он „као nefilolog“ uvijek држао правила да се у именима на *-ek*, ако на pretposljednji slog pada dugi naglasak (’),

u genitivu izostavlja vokal, a da se ne izostavlja, ako je rečeni vokal kratak ('). Kad bi se ime Šulek izgovaralo Šúlek, moralo bi genitiv biti Šulka, no kako se izgovara Šulek, treba genitiv da bude Šuleka — kao što su kajkavska imena — Mátek: Matka i Pétek-Petka. Ponešto ga je smetalo što Česi govore Šulek Šulka, no kao da mu je Budmani rekao da „Česi nisu za nas pravilo“. Riječima Torbarovim doneće Jagić na svome mjestu ovaj komentar: „...опажање Торбарово има за кајкавско наречје *пош-ууну вредности* [kurziv je moj], јер се говори *pèsek-pèseka* (= mali cusek), али *pèsek-péska* (= drobni kamenčići). Овим је дефиницијама некоћ у 40 годинама прошлог столећа један професор маџарског језика на загребачкој јуридикској академији тумачио разлику између маџарског вокала *e* и *é*“.

Po tome se razbira da bi Budmani i Jagić, da su živi, pisali i govorili Maček-Mačeka, kako se to danas i pretežno čini.

Zagreb

Vladoje Dukat

PISANJE NEPOSTOJANOGA E (ŠTOK. A) U IMENIČKOJ PROMJENI

Kad je u nas uveden fonetski pravopis, izdao je dr. Ivan Broz „Pravopis hrvatskog ili srpskog jezika“. Poslije njegove smrti izdaje „Pravopis“ dr. Boranić i njegov je pravopis dosad doživio više izdanja i promjena.

U izdanju od god. 1932 piše dr. Boranić o mijenjanju vlastitih imena ovo: *Slovensko (i hrvatsko-kajkavsko) nepostojano „e“ vlada se kao štokavsko nepostojano „a“ na pr.:*

kajk. Vramec	gen. Vramca	bug. Sredec	gen. Sredca
„ Klanjec	„ Klanjca	češ. Jireček	„ Jirečka
„ Tuhelj	„ Tuhlja	rus. Orel	„ Orla
slov. Levec	„ Levca	„ Donec	„ Donca
„ Prešeren	„ Prešerna	polj. Jakóbek	„ Jakobka

Tako se u skladu s pravopisnim pravilima pisalo: Tkalca, Žganca, Spevca, Vramca, Cesarca, Kolarca, Martinca, Filipca, Bednjanca, Dolenca, Vodopivca, Gregorijanca, Novoselca, Jakopanca... od Tkalec, Žganec, Martinec, Novoselec itd.; jednako se pisalo i Mácska, Pátka, Fúčka, Fřčka, Čřčka, Klíčka, Třčka, Špíčka, Pav-

lička, Mihalička, Basarička, Đurétka, Palánjka... od Maček, Pétek, Palánjek, Tiček (drugo je tiček-tičeka pa je i drugi naglasak) itd. Sva ova kajkavska imena sa završetkom -ec i -ek mogu ovo -ec i -ek zamijeniti sa -ac i -ak. Što je kajkavcu Tkalec, Martinec, Kolarec, Maček, Tiček... to je štokavcu Tkalac, Martinac, Kolarac, Mačak, Tičak itd. Zato se *jednako i mijenjaju: Tkalca, Martinca, Kolarca, Mačka, Tička itd.*

Dr. A. Belić određuje u čl. 259 „Pravopisa“ pisanje *Vodopiveca, Jiričeka* i sl. Jednako i dr. Boranić u izdanju „Pravopisa“ od god. 1930 određuje da „slavensko nepostojano „e“ ostaje u sklapanju bez promjene, da se dakle piše: Leveca, Levečev, Orela, Jiričeka itd. *Kako ne napominje hrvatskih imena s nepostojanim „e“, mora se zaključiti da po njemu treba danas pisati: Vramca, Klanjca, Tuhlja.*

Levec je slovensko ime. Kad to ime po novom pravopisu mora u mijenjanju zadržati krajnje „e“, onda iz toga slijedi da Hrvati imaju slovenska imena na -ec i -ek mijenjati ovako: Peveca, Erjaveca, Valjaveca, Posaveca, Doleneca, Novoseleca, Ogrizeka, Ocvireka itd. Upozorujem poradi toga na ovo: Ako slovenska imena u hrvatskosrpskom moraju zadržati nepostojano „e“, a hrvatska ga izbacuju, onda će za Hrvata trebati pisati: Posavca, Dolenca, Novoselca... za Slovenca: Posaveca, Doleneca, Novoseleca..., ali je teško razabrati, koji je Posavec, Doleneć, Novoselec... Hrvat a koji Slovenac, jer su imena na -ec i -ek među kajkavskim Hrvatima i Slovencima i veoma česta i veoma izmiješana. U Zagrebu i u Hrvatskom Zagorju su starinci Novoselci, Posavci i Mački jednako kao i u Sloveniji.

Pišući o tome, dr. Šurmin u „Našem jeziku“ stao je odlučno na stajalište da treba govoriti i pisati: Maček „Mačka“, a ne „Mačeka“. Odgovorio mu je A. Paunov, da *mu se čini* da dr. Šurmin nije dokazao ono što je tvrdio. Odgovorio mu je i A. Kullier u „Obzoru“ od 16. III. 1936 te za dokaz da u imenu Maček ono „e“ nije nepostojano, nabrojio *turske riječi: direk, čustek, ešek, fišek.*

Prirodno je da rješavajući pitanje da li se ime Maček mijenja „Mačka“ ili „Mačeka“ treba imati u vidu činjenicu da ta riječ u obliku „Maček“ živi samo među kajkavskim Hrvatima i Slovencima, pa prema tome ispravno rješenje toga pitanja traži osjećanja za kajkavštinu, a g. Kullier ga eto rješava s pomoću

turskih riječi! Da poznaje našu kajkavštinu, bio bi naveo naše riječi odmila (hipokoristika): dēdek, kūmek, tiček, zājček, Mātek, Štēfek s nastavkom -ek gdje „e“ nije zamjena za stari poluglas¹⁾ nego je primarno, pa zato ostaje u svim padežima.

G. Kullier zacijelo ne poznaje na pr. dvojako značenje kajkavske riječi sirek: „sīrek-sírka (štok. sijerak) i sīrek-sīreka (sīrac-sirca). Metle se prave od *sírka*; najeo se *sīreka* i kruheka.

Neki, da bi opravdali izgovor „Mačeka“, hoće da ime Maček izvedu od riječi „mač“. Jest, prema kajkavskim riječima dēdek, kūmek, krūhek moglo bi se izvesti i māček, ali *riječ „mač“ ne poznaju ni kajkavski Hrvati ni Slovenci, oni poznaju „meč“... Kako da se onda kajkavsko ime Maček izvede od štokavske riječi kajkavskim nastavkom -ek?*

Prema svemu što sam napomenuo mislim da bi se trebalo vratiti na Boranićevo pravilo iz god. 1923 i pisati: Vramec-Vramca, Klanječ-Klanjca, Tuhelj-Tuhlja; Levec-Levca, Prešeren-Prešerna itd.

Mirko Kovačić

СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК НА ВИШЕМ ТЕЧАЈНОМ ИСПИТУ

У неколико прилика ја сам се освртао на питање наставе српскохрватског језика, а исто тако и на питање практичног извођења различних испита. Имао бих у том смислу да коју проговорим и о српскохрватском језику на вишем течајном испиту. Задржаћу се, дакле, само на језику, не и на књижевности, ма да често наилазимо на случајеве да и сами наставници, чак и тих предмета, мешају та два појма: језик и књижевност, па узимају једно за друго, или једно само, а значи им једно и друго и сл. Али и поред тога они и сами, и с таквим схватањем, неправедно поступају, па узимају језик, како га овде сматрамо, као питање трећег реда, као питање које је неважно, потпуно споредно. Да то није исправно, није тешко ни доказивати ни доказати. Но ја о томе нећу овде говорити, јер ипак претпостављам да је свима и свакоме ко

¹⁾ G. Kovačić ovde nema prava: i u ovim je rečima *e* postalo od poluglasnika. Uredništvo.

хоће и уме да мисли јасно да се језик у ужем смислу не сме тако запоставити и не сме му се давати тек другостепени или трећестепени значај. И да нема никаквих тумачења у званичним прописима, није се тако тешко и овде снаћи.

Да српскохрватски језик на вишем течајном испиту често заузима врло незначајно место, то ће бити јасно свакоме који је имао прилике да посматра рад, припрему, испит, оцењивање, да лично учествује итд. Није редак случај да ученик на вишем течајном испиту из језика не покаже стварног знања ни колико неки ученик на приватном испиту за II или III разред. Ја држим да бисмо били врло задовољни кад би кандидат на овом испиту показао онолико знања колико је морао имати на нижем течајном испиту. Разуме се, ово би важило за осредње ученике, за оне који положи без много муке, но ипак не особито успешно. Од оних које категоришемо у врло добре или одличне ученике требало би ипак тражити и нешто из историје језика, боље познавање историје развоја каквог обичнијег облика, какве дијалекатске црте и сл. Осврнимо се на програм, па ћемо видети да се и ту замишља да се ученици у току виших разреда припремају у тим стварима, да улазе у та питања. Тако програм предвиђа да се још у V разреду с ученицима савладају „најважније фонетске и морфолошке особине старословенског језика“, али, разуме се, све то само утолико колико је потребно за објашњења и разумевање старијих књижевних споменика наших. И све на тексту, без икаквих апстракција. У VI разреду има да се обради „кратак преглед историског развоја српскохрватског језика“. То је природно систематизовање, после допуњавања, онога што је рађено у V разреду. Овде има да се обрати већа пажња на историски моменат, на карактеристику раздобља о ком се говори и сл. После тога се у VIII разреду даје „најкраћи преглед српскохрватских дијалеката у вези са словеначким.“ — То се ради у старијим разредима из историје језика. Знамо да се на тај начин преко историје језика проширује језичко знање ученика, знање стечено у нижем течају приликом проучавања граматике, али и знање стечено приликом читања различних писаца и различних споменика наше књижевности. На тај ће се начин успети да се и историски протумаче многа питања која смо тек овлаш прешли

у нижем течају, па ће ученици самим тиме и сами доћи до објашњења различних појава, различних неједнакости и размиоилажења, али ће исто тако пронаћи и многе карактеристичне сличности говора врло удаљених крајева нашег језичког подручја. Неће, на тај начин, за ученика бити наше народно јединство само продукт физичке борбе и наших политичких тежњи, него нешто много стварније и много садржајније. Он ће тако запазити да је много тврђа и нераздвојнија веза која је заснована у далекој давнини, у далекој заједници, него све борбе, све победе и сви поразии. Те језичке црте су и без икакве силе и без икакве невоље настале и остале, очувале су се притајене, да блесну у пуном сјају тек кад помислимо да су то тако јаке везе у нашем унутрашњем јединству, везе које се нити стварају нити кидају, везе које јесу, које постоје, против којих би се свако само узалудно борио и кад би хтео. Оне су јаче и од крви проливане за слободу и јединство, јер су оне у основи осећања народног јединства и јединствености, јер су оне као такве и покретачи за велике узмахе да се докаже потреба и политичког јединства кад смо већ језички, бар у широком смислу, једно. — На све ће те и сличне мисли доћи сваки наш ученик, ако успемо да га уведемо у проучавање историје развитка облика и различних језичких појава. — Не, дакле, учење различних празних правила и примера, образаца и парадигама, него упућивање у суштину предмета, у срж питања. А то је толико важно да не треба доказивати. Узмимо неколико покрајинских облика. Кад чујемо једног Босанца да нам каже *иђем*, једног Приморца да говори *почем*, а једног Јужносрбијанца да рече *узнем* и сл., неће нам изгледати ниуколико чудновато ако што знамо из историје облика глаголских. Лако ћемо увидети како су се ти данас неправилни облици развили. — На сличан ћемо начин лако долазити до многих тумачења различних архаизама и провинцијализама, што је од велике користи и за развијање интелектуалне моћи младића и за њихово јаче утврђивање свесности о непобитној истини језичког, а после и народног јединства.

Кад знамо те ствари, не сме нам изгледати споредно упућивање у многа помоћна питања без којих се многе крупне језичке појаве не могу протумачити нити схватити. Због свега

тога треба имати утврђено мишљење: да се на вишем течајном испиту и у овом погледу има да покаже поуздано знање основних питање из историје језика. Дабогме, овде се не би на испиту узимала питања из историје језика самостално, него опет на тексту, како се ради на пријемном, приватном или нижем течајном испиту. И ту би требало дати текст, једну или две реченице, које би ученик имао да објасни — рецимо какав додатак, нешто из историје или значења облика (ако је особито карактеристичан с које своје црте и сл.), неки иначе чести провинцијализам или архаизам и сл.

Видимо шта прописују правила о полагању вишег течајног испита. Чл. 19. поред осталог каже да кандидат има да покаже „знање главних граматичких правила језика и стилистичко и естетичко тумачење одређеног текста из знатнијих српскохрватскословеначких писаца и народне књижевности“. Иако овај испит траје за једног ученика око 15 минута, за ту средњу дужину времена ипак може лако да се проконтролише знање учениково из свих ствари које се питањем траже. Треба само знати да није потребно развијати причу, ићи до цепкања питања, што уосталом не допуштају ни правила, па ће се код бољег ученика за десет-дванаест минута лако видети знање, а за слабије ученике имамо на расположењу и више, до двадесет минута.

Поред два питања из књижевности, овде је једно из језика или како се у Правилима каже „из граматике“. Ту стоји: „*Треће* (питање је) *из граматикике (из науке о гласовима, науке о облицима, синтаксе).*“ Јасно је да се овим обухвата и све оно што смо тек узгредно казали у досадашњем излагању. Очигледно је да се не могу давати таква питања из којих се не може учениково знање у пуној мери илустровати ни снага његова мишљења и расуђивања развити. Не смеју се давати површна питања, на пр. да се у простој чак непроширеној реченици одреди субјекат и предикат; да се каже како гласи неки обичан и правилан глаголски или именички облик и сл. Не сме се то радити ни због самих кандидата, јер не треба допустити да и они стекну мишљење да се на испит може долазити и без знања, да се на треће питање може увек одговорити и без икаква претходног припремања и пунијег знања. Чим се дају таква питања, онда

смо испит зрелости свели на један доста низак ниво. Јер који је то ученик који неће нешто, бар нешто, знати од два питања из књижевности? Уз то му дође и једно питање из граматике на које одговори потпуно и одлично с пет речи! И тако се, како видите, лако положи и без истинског знања и виши течајни испит, бар усмени део!

Питања, дакле, и из језика морају бити на висини осталих питања из књижевности, историје, земљописа.

Ево, на крају, неколико питања из језика без икаква даљег разлагања: 1. Протумачити облике *изидем, изиђем, изађем*; 2. Протумачити постанак облика *узнем - узнем, почнем - почнем*; 3. Непостојано *а* у имена; 4. Непостојано *а* у глагола; 5. Протумачити постанак облика *ђоћи, доћи* и сл.; 6. Палатализације код имена; 7. Палатализације код глагола; 8. Творба имперфекта (три типа); 9. Карактеристика неправих значења времена; 10. Важност и постанак елипсе у говору итд.

Сва би ова питања имала да буду дата тако да се у тексту већ находи какав карактеристичан пример на основу којег се може изводити закључак. Тако ће, рецимо, за прво питање морати да се покаже знање и о непостојаном *а* и о јотовању; код деветог ће се питања имати да покаже дубље знање узрока постанка неправих значења времена, што је у врло тесној вези са стилистиком, те је то питање као по средини између књижевности и језика, имало би да се упуту на функцију неправих времена (или уопште облика глаголских) у једној живљој, сликовитијој реченици, у лепом песничком стилу. И тако даље.

М. С. Лалесић

ПОВОДОМ ИЗРАЗА *МОРНАРСКИ ОФИЦИР*

Уз реч *официр* поред придева *артилериски, пешадиски, коњички, поморски* и др. употребљава се и придев *морнарски*. Израз *морнарски официр*, додуше, службено се не употребљава, али постоји у језику, па је ушао и у Речник српско-хрватског и немачког језика Ристића и Кангре (стр. 472). Међутим ни по свом образовању ни по значењу придев *морнарски* не одговара придевима типа *артилериски, пешадиски*

итд. Придеви ове врсте могу имати шире значење, као у изразу *џоморски официр*, где придев *џоморски* обележава официра поморства, наспрот официру сувоземне војске, или пак имају уже значење, обележавајући род војске, струку или припадање извесној установи.

Са првим значењем придев *морнарски* не може бити употребљен, јер је његово значење уже и одређеније од значења придева *џоморски*, као што и реч *морнарсџво*, која је од придева *морнарски* изведена, није истоветна по значењу са речју *џоморсџво*. Према речнику Ристића и Кангрге *џоморсџво* и *морнарсџво* су синоними, пошто су обе речи преведене са *Seewesen*. По моме мишљењу то није тачно, јер значењу немачког *Seewesen* одговара једино наше *џоморсџво*. Речи *морнарски* и *морнарсџво* постале су од именице *морнар*, која спада у велику групу именица са наставком *ар*, имена занимања, врло распрострањених у нашем језику. Ове именице као називи за човека казују да се он „бави као занимањем оним што основна реч значи.“ Од њих, преко придева са наставком *ски*, изведене су апстрактне именице на *сџво*: *кожар* — *кожарски* — *кожарсџво*, *рудар* — *рударски* — *рударсџво*, *ужар* — *ужарски* — *ужарсџво* итд. Ма колико ове речи на *сџво* имале широко значење, оне су ипак у томе ограничене значењем основних речи са наставком *ар* од којих су изведене. *Кожарсџво* није све оно што је у вези са кожом, него све што је у вези са обрађивањем коже, тј. везано је за реч *кожар*; исто тако *сликарсџво*, *зидарсџво*, *зубарсџво* итд. И значење речи *морнарсџво* тесно је везано за реч *морнар*. Т. Маретић каже за *морнарсџво* да је то морнарска служба (Рјеџник Jug. ак. VII, 12), *nautae mupus* (тако је ту реч превео Дубровчанин Stulli почетком XIX века). И у речнику Ивковића и Броза (Рјеџник hrv. jez., sv.1, 711) ова реч значи исто. Л. Бакотић (Речник српскохрв. књиж. јез., св. III, 542) каже да је то „грana навалне науке која се бави службом на броду.“ Нека је употребљена не само као назив за грану навалне науке или у значењу морнарске службе, него и у ширем смислу: морнарски живот, укупност његова, ова реч, ипак, не може бити истоветна са речју *џоморсџво*. *Морнарсџво* није *Seewesen*, већ *Seemannsleben* или *Seemannskunst*.

Не мислим да изведена реч уопште не може изгубити везу са речју од које је постала. На пр. *козарица* и *житџарица* дошле су у везу са основном речју *коза*, *житџо* и сада значе: *козарица* — и чељаде и кошару за козу, а *житџарица* — лађу за жито¹⁾; исто тако *лончарица*, *овчарица* и друге. Али код речи *морнарски* и *морнарство* тако нешто није било могуће. Јер, иако је у нашој претстави посредно везана за *море*, реч *морнар* није изведена од те речи. Реч *морнар*, која се јавља већ у старим глагољским рукописима, позајмљена је из талијанског језика. Талијанско *marinero* прешло је на словенско тле, заједно са наставком *ар*²⁾ којим се граде имена занимања, задржав своје оригинално значење: бродар на мору (Т. Maretić, Рјечник Југ. ак. VII, 12), *der Matrose*, *homo nauticus* (Вук, Рјечник, 384). *Marinero* дало је на словенском тлу — *мрнар*. *Мрнар* постоји и сада у Боци. Вук Карацић бележи само ту реч. *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinitum* Фр. Миклошича и *Словарь древняго словянскаго языка*, изд. Суворина, бележе само *мрнаръ*. Доцније народном етимологијом ова је реч била доведена у везу са *море* и зато место *мрнар* са *р* вокалним, које одговара у нашем језику слабо наглашеном талијанско *ar*, јавило се *морнар*. Па ипак у речи *морнар*, иако је добила вокал у корену према речи *море*, наше језичко осећање не одваја *мор-*, већ *морн-* као основу. Наш језик не зна за *нар*, него за *ар* као наставак за образовање имена занимања и зато *морнар*, *морнарски*, *морнарство* нису могли доћи у непосредну везу са *море*, већ су задржали основу *морн-* односно *морнар-* са њеним специфичним значењем, сродним значењу основе речи *марина* и *маринац*.³⁾

Према томе, реч *морнарство*, која је постала од именице *морнар* преко придева *морнарски*, не може значити исто што и *џоморство*, сложеница која је постала елипсом од израза *ићи џо мору*, од општег дела *џомор-*, преко придева *џоморски*. И употреба придева *џоморски* и *морнарски* показује да ту имамо два различита значења. Каже се *џоморски џакџи*, *џо-*

1) Радосав Бошковић, *Развитак суфикса у јужнослов. јез. заједници*, Београд 1936, стр. 19.

2) Наставак *ар* у словенском као и у талијанском води порекло од латинског *arius*.

3) Реч *марина* узета је такође из талијанског језика.

морска сила, а не морнарски пакт, морнарска сила. *Поморска конференција* није исто што и морнарска конференција.

Исто тако придев *морнарски* не може се употребити за одређивање речи *официр* према послу којим се официр бави, слично изразима *рударски* или *шумарски инжињер*. Речи *официр* и *инжињер* француског су порекла. У наш језик речи *официр* и, вероватно, *инжињер* прешле су из немачког са значењем и употребом које су имале у том језику¹). У немачком језику, као и у француском, официр се одређује према установи којој припада, односно према роду војске, а инжињер према послу који врши. *Infanterieoffizier, Artillerieoffizier, Polizeioffizier*, али *Schiffbauingenieur, Maschineningenieur, der Kriegsbaumeister, der Bergingenieur* или *der Bergbaukundiger*.²) Ми смо то разликовање примили и грађење придева од назива установа или родова војске ушло је у дух нашег језика. Не кажемо коњанички, већ *коњички*, не кажемо жандармски, већ *жандармериски официр*, тј. официр коњице, жандармерије, а не коњаника, односно жандарма. И придеви *артилериски, пешадиски*, изведени од речи *артилерија, пешадија*, немају везе са речима *артилерац* и *пешак*. Овим придевима по значењу одговара и придев *интендантски*. *Интендантски официр* не значи официр интенданата, већ официр интендантуре, тј. одређене војне установе. Међутим *морнарски официр* може значити само или официр морнара или официр са особинама морнара, који се бави морнарством, а не значи припадање одређеној установи, тј. морнарици, марињи. Правилно је, дакле, рећи не *морнарски официр*, него *поморски официр* (мање је добро морнарчки, а још мање марински официр).

Нађалија Радошевић

¹) Првобитно је реч *официр* (нем. *Offizier*, фр. *officier*, из ср. лат. *officiarius*) значила онога који има неку дужност по службеном чину или заузима неко службено место. У току времена почела се употребљавати као назив лица у војној служби са положајем који се одликује тиме, што је то лице власник свога чина (по Ларусу). Са таквим значењем, које и данас има, пренета је у наш језик. *Инжињер* пак значи учени градитељ (од лат. *ingensium* геније, ум).

²) И. Я. Павловский, Русско-вѣмецкiй словарь, Рига 1923, стр. 501.

„ВАНЕВРОПСКИ КОНТИНЕНТИ“

Званична географска терминологија, а према њој и наши географски уџбеници, служе се наведеним у наслову изразом за ознаку континената, изузимајући европски.

Међутим, умесно је да поставимо питање: да ли је назив „ваневропски континенти“ добро скројен?

Предлог „ван“ јесте предлог за место или за време и по својој садржини супротан је предлогу „у“: у кући — ван куће, у држави — ван државе, у Европи — ван Европе. Према томе требало би да су ваневропски континенти они који се налазе не у Европи, него ван Европе. Или још друкчије, ако има ваневропских континената, треба да има и још неких европских континената. Значи, књиге са насловом: „ваневропски континенти“ неће да расправљају о европским, већ само о ваневропским континентима. Тако размишљајући, испало би да постоје и неки континенти у Европи. Међутим, Европа је сама само један континент и други у њој не постоје.

Друго, појам континента шири је од појма Европе. Први се односи према другом као род према врсти. Према правилима логике шири појам не сме бити дефинисан ужим појмом, ма да општији појам (род) може да се одреди набрајањем свих ужих појмова (врста) који у њега улазе.

Дакле, с логичке тачке гледишта, израз о коме је говор није добар.

Он није добар ни са синтаксичке стране. Хтело се рећи: континенти сем европског, дакле „семевропски“. Предлози: осим, сем заиста показују искључивање, изузимање нечег или неког. Предлог „ван“, имајући нешто и те нијансе, ипак првенствено је предлог за место, а као супротан предлогу „у“ има да покаже да се нешто налази не у нечем, него изван нечег. Значи, он нема намеру да изузима, већ да покаже место. Сврха израза „ваневропски континенти“ била је да се баш изузме европски, а да се обухвате сви остали континенти. Међутим, испало је да је место јасног и категоричког предлога за изузимање (сем, осим) употребљен предлог друге, ма да и сличне врсте, али који је унео нејасност и двосмисленост, чак и логичку неправилност у један научни израз.

Ако је израз „ваневропски континенти“ правилан, онда би били добри и евентуални овакви изрази: „ванјапанске азиске државе“ за означавање свих азиских држава без Јапана, или „ванвардарске југословенске бановине“ место: југословенске бановине сем вардарске, или „ванвински алкохоли“, тј. ракија, шпирит и друго сем вина, итд.

Наравно да је штета за израз који је продро у употребу и озваничен, а и онако пријатан за ухо. Наћи бољи, правилнији и не мање звучан није лако. Могло би се једноставно казати: континенти без европског, или боље: туђи или страни континенти (насупротив „нашем“ континенту); у неким нашим покрајинама ухо би се помирило са изразом „вањски континенти“. Но то је друго питање и други задатак: наћи бољи израз место овог за који мислим да није добар.

Ан. Красовски

ЈЕДАН ПРИЛОГ О УПОТРЕБИ ЕНКЛИТИЧКОГ ЗАМЕНИЧКОГ ОБЛИКА ЈУ

У свим је граматикама довољно истакнуто кад се употребљава који облик личне заменице. Тако знамо кад се узима дужи, кад опет краћи или енклитички облик. Знамо исто тако да лична заменица 3 лица има највећи број енклитичких облика. Сам акузатив мушког рода има три облика: *њега, га, њ*. Последња су два енклитике. И заменица за женски род истог лица има три облика: *њу, ју, је*. И овде су два последња облика енклитике.

Ја овде нећу износити оно што нам је свима толико познато: где се употребљава који од ових облика. Нагласићу само да се заменичка енклитика *ју* употребљава само онда кад се нађе с енклитичким обликом глагола *јесам* у 3 л. једнине презента, дакле, с обликом *је (јесѿ)*. Тако знамо да не треба писати ни говорити: Он *је је* видео; Она *је је* поздравила и сл., него само: Он *ју је* видео; Она *ју је* поздравила и сл. Јасно је да се томе прибегава само зато да би се избегло понављање истог облика *је*, и поред свега тога што су то ту две различите речи по значењу. Али је, значи,

незгодно и за слух и за писање такво понављање. У осталим се случајевима облик заменице *ју* не употребљава.

Сем тога треба знати да се овај облик *ју* не употребљава ако се нађе и пред *је* које је завршетак којег глаголског или заменичког облика. Тако остаје само: Нека јој јави *које је* од вас види; Није *је* нашао и сл., а не: Нека јој јави *које ју* од вас види; Није *ју* нашао. Јасно је откуд то долази: слог *је* на завршетку облика заменице или глагола није енклитички облик, па се енклитичка заменице *је* не осећа на незгодном месту, не запажа се да је ту заједно с каквом енклитиком истог облика но друкчијег значења.

Ја овде износим један ређи случај. Кад је недавно падала киша, у разговору с друговима ја сам сасвим спонтано рекао: *Као да ју је и досад мало било!* И чим сам изговорио реченицу, осетио сам нешто особито, нешто ретко: употреба заменичког облика *ју* одмах ми је била нешто чудновата, но, кажем, сасвим природна за тај тренутак. Ја сам без размишљања казао оно што сам осећао да треба да кажем, и казао сам га онако како сам спонтано осећао да је најбоље, како га имам у језичком осећању. А та је реченица дошла после разговора с друговима, како је доста и много било кише. И ја сам тиме рекао да је кише и досад било доста. Нисам наглашавао падање кише, ни саму кишу, ни замену казану речју *ју*, него сам истакао само ону везу свезице *и* и прилога *досад*, дакле оно „ *и досад*“. Разумљиво је да се стога и морао јавити облик заменице за име *кише* у скраћеном, енклитичком облику. А како тај енклитички облик заменице *З* л. за женски род гласи *је*, требало је да узмем тај облик, па да кажем: Као да *је је* и досад мало било. Ако узмемо именицу *киша* у тој реченици (Као да је *кише* и досад мало било) или нагласимо облик заменице (Као да је *ње* и досад мало било), запазићемо да је *кише* и *ње* облик генитива једнине. Знамо пак да генитив једнине ове заменице има само два облика: *ње* и *је*. С те стране, значи, употреба облика *ју* на овом месту не би могла стајати, јер је *ју* акузатив једнине.

Откуд да се овде јави таква заменица? Мислим да то није тешко протумачити. У оба случаја, дакле и *је* и *ју*, истог су рода: женског. И даље, лична заменица *З* лица једнине има у ген. јед. енклитички облик *је*, а у акуз. ј. *ју* и *је*. Ви-

димо да је акузатив каткад једнак генитиву јединице. Значи да се разлика између једног и другог *је* (ген. и акуз.) не запажа на први поглед и у обичном, брзом говору. Као да је, дакле, једно исто *је*. Али како у датој реченици већ имамо једно *је*, енклитички облик презента од *јесам*, које, буди речено, нема друге замене ни друкчијег енклитичког облика да бисмо њега заменили, овде се морало прибећи другом начину: тј. допустити замену генитивског енклитичког облика заменице *је* исто тако енклитичким обликом исте заменице, истог рода и броја и лица, само друкчијег падежа, — обликом акузатива *ју*. Ово је, дабогме, утолико лакше што имамо, како смо видели, већ једну заједничку везу између ова два облика у оном енклитичком облику за оба падежа *је*. Овде је, дакле, само нужда гонила да се учини и тај уступак.

Са свега тога, мени изгледа сасвим оправдано и овде наместо генитивског облика употребљавати облик акузатива, дакле место *је* — *ју*. Дабогме, и ту ће се увек знати да је тај облик акузативне енклитике дошао само зато да би се избегло стицање двеју енклитика истог облика, али различитог значења. И ту ћемо у анализи сматрати да је облик *ју* само по облику акузатив, али је по смислу генитив. За ово имамо једну паралелу у познатом вокативу место номинатива у десетерачким песмама, као: Вино пије Краљевићу Марко, где увек сматрамо да је облик вокатива „Краљевићу Марко“ само по невољи, по нужди такав, а да је то у ствари номинатив, номинатив по смислу. То запажамо и по смислу, по значењу те речи, тога вокатива, у реченици: то је субјекат, дакле, номинатив! Овај случај са заменом облика генитива личне заменице 3 лица за женски род *је* обликом исте заменице, али акузативом, опет енклитичком, истоветан је с овим случајем замене номинатива вокативом у песмама. — У оба случаја имамо стилску нужду где се прибегава и отступању од граматичких правила за љубав стилске лепоте или бар невоље. У случају замене облика *је* обликом *ју* треба видети сем стилске још и језичку, фонетску потребу.

Отуда, у оваквим случајевима, треба узети акузатив место генитива, па рећи: *Много ју је било* (исп. *Много га је било*, где се разликује на први поглед да ли је ген. или

акуз.), не: Много је је било; *Колико ју је било?* (*Колико га је било?*), не: Колико је је било? и сл.

Напомињем на крају да се овај однос задржао у говорима Црне Горе, а изгледа и другде. Тако сам у разговору сâм дошао до спонтаног баш таквог израза и од ученика неких других крајева. Питање је сад, да ли се можемо и да ли је умесно борити се против једног оваквог случаја који је, додуше, као такав неправилан, али који је и баш као такав згодно дошао да једну стилску нејасност исправи, па макар и по цену граматичке правилности.

Г. Драг. Костић се у једној краткој белешци супротно изразио у једном броју „Времена“, тј. био је за употребу удвојеног *је* (Нестало је је и сл.), што је, граматички, исправно, али с друге стране, што сам и досад истицао, чини ми се, да је разложније да остане разједначено као и у другим сличним случајевима, дакле: *ју је*, не *је је*.

М. С. Лалевић

Белешка. — Уредништво је сматрало умесним да објави овај чланчић г. Лалевића, вредног сарадника свог, али сматра за дужност своју да изнесе поводом њега неке напомене. Пре свега несумњиво је да би употреба овога *ју* у генитивном значењу наишла на буђење језичког осећања у већине претставника оног народног говора који је у основици књижевног језика. Могуће је да се писцу овог чланка омакла у разговору употреба оваквог *ју* у генитиву; али је вероватно да то није проста омашка, већ потсвесни облик који му је остао од матерњег говора (ове особине има у црногорским говорима). Па и поред тога ми сматрамо да већина читалаца наших из крајева са оним народним говором, о којем смо поменули, неће ни разумети шта значи *досџа ју је било*, јер је „*ју је*“ тако везано у њихову језику са значењем акузатива да је *досџа ју је било* једнако са изразом *досџа је било кишу*, који би за њих тако исто био неразумљив. Тако исто је несумњиво да употреба *Краљевићу Марко* место *Краљевић Марко* у народним песмама не може послужити као паралела за ово, јер нико у прозном језику, у којем сваки облик има своју праву функцију, не би употребио *Краљевићу* место *Краљевић*.

Овим нисмо хтели рећи да онаква аналогија облика какву износи г. Лалевић не би била у нашим дијалектима оправдана и да не би могла дати ону особину за коју се бори г. Лалевић, али би било потребно да се то изврши или у већем делу народних говора који служе као основица нашем књижевном језику или да се изврши у већег дела претставника књижевног језика. Овако остаје покрајинска особина. Према томе, засада би остало да се употребљава или само *је* („доста је било“) које претставља сажето *је је* у *јѐ*, а после у различним говорима и скраћено (то бива са глаголским енклитичним *је* и иза енклитичних заменица у акузативу *ме, ње, се*, на пр. „Ваше ме писмо доста ожалостило“ код Вука, Преписка I 434 и др., исп. код Маретића, Gram. i stil. II изд. 248; зато је Вук Караџић бележио тако *ме, ње, се* са дужином, (исп. НЈ I 48) 73. Према томе, коме није довољно јасно да је у томе *је* — *јѐ*, он ће ипак поступити у духу књижевног језика, ако буде писао два *је*, као што је каткада чинио и Вук Караџић у народним приповеткама испречаним добрим народним језиком (исп. јер је је Соломун врло чувао и сл. Маретић, Gram. i stil. II изд. 160) и као што се напоредо са *ме* место *ме је, се м. се је* и сл. пише и *ме је, се је* и сл. (исп. код Алексића на горе наведеном месту НЈ 49—50).

СИТНИ ПРИЛОЗИ

„Морално је“ и „неје морално“

Врло је честа појава да се у тетовском говору чују изрази: „морално је“ и „неје морално“. Потребно је одмах истаћи да ове изразе употребљавају људи без школе и то без разлике старији и млађи. Исто тако важно је истаћи и то, да ове изразе Тетовци употребљавају онда када говоре са школованим човеком — „со чколуан чучек“, како они кажу.

Навешћемо неколико примера у којима се чују изрази: „морално је“ и „неје морално“, и то са онаквим значењем, које нама изгледа мало необично.

I пр.: — „Ћидеш утре на ут^акмица? — А, тоа је морално!“ (Што значи: „Идеш ли сутра на утакмицу? — А, то је обавезно, неизбежно).

II пр.: — „Гледај па утре да дојдеш!“ — „Морално ли је? — Неје морално, ама дојди“. (Гледај сутра да дођеш! — Је ли обавезно? Није, али дођи!)

Из примера које смо навели, види се да је значење ових израза потекло од глагола: *морати* (требати). Али намеће се питање, да ли су ови изрази („морално је“ и „неје морално“) дошли просто на просто од глагола морати, или је пак, по среди нека аналогија? Ако је аналогија онда је структура израза „морално је“ и „неје морално“ позајмљена од прилошких речи *морално* и *неморално*, а значење од глагола морати.

Ово закључујемо по томе што Тетовци ове изразе искључиво употребљавају када говоре са школованим човеком, што значи да су они чули од школованих људи изразе: моралан и неморалан, морално и неморално. Угледајући се на исте, образовали су нове изразе са значењем глагола *морати*. Важно је напоменути да се ови изрази не чују код средњошколске омладине, већ искључиво код оних чије образовање, с обзиром на њихово школско образовање, не премаша основну школу.¹⁾

В. Басекић

ЈЕДАН НОВ РЕЧНИК

У последње време настала је читава поплава разних речника, нарочито речника страних речи, т.зв. енциклопедија. Пошто се издавачи не руководе увек вредношћу дела која издају, већ рентабилношћу посла, то значи да је наступила повољна „конјунктура“ на књижној пијаци, значи да свет осећа потребу у таквим књигама. А речници су врло важно средство за познавање језика и јачање духовне културе, па треба добро pazити какви се издају. Стога и „Наш језик“ обраћа пажњу на њих, па ћемо данас дати кратак приказ једног од најновијих речника који заслужује да се о њему и опширније говори.

¹⁾ У сличном значењу употребљава се „морално“ у многим говорима и у уличном језику различних вароши. Уредништво.

То је *Лексикон страних речи и израза од Милана Вујаклије* што га је издало издавачко предузеће Геца Кон А. Д. Ово је врло обилан речник, има 1299 страна вел. 8°. Техничка опрема му је врло добра. У његову обраду је уложено много труда, добре воље и савесности. Туђим речима дата су тачна, лепа и што је могуће концизнија објашњења. Значења речи су, углавном, дата сва и распоређена су добро, почев од главних или основних. Што се тиче транскрибовања речи, оне су написане ћирилицом онако како се у изворном језику изговарају, а у загради су стављене онако како се пишу латиницом, или грчки, или им је дата етимологија. Ипак је понегде ћирилицом дат нетачан изговор, нарочито изговор речи које се мало код нас употребљавају, па је наша ћирилица недовољна да тачно обележи изговор неких туђих гласова; чак изгледа смешно кад се неке чисто француске или енглеске речи виде написане ћирилицом. Ево неколико примера: *дје* (dieu), *дише* (duché), *камелот* (camelot), *лабет* (la bete), *ка форџиј* (cas fortuit), *контрордр* (contre-ordre), *ланбркен* (lambrequins), *ленш* (lunch), *мусе* (mousseux), *лесон* (leçon), *одер* (odeur), *шанбр* (chambre), *шифрер* (chiffreur), *ков-бој* (cow-boy), *дреинг-рум* (drawing-room), *дрем* (drom), *дрей* (drop), *дејейер* (diaper), *шир* (shire), *лемнскваш* (lemon-squash), *Лоер хаус* (Lowor house), *блундер* (blunder), *нигр* (nigger), *ђенги* (деньги), *јола* (jolly-boat), *асанбл* (assamblée), *калесон* (caleçons), *банље* (banlieue) итд.

Иако је овај речник рађен, као што се у предговору истиче, „са свом акрибијом“, ипак он има нешто што му смета, што засењује његове добре стране. Јер за израду доброг речника није довољна само акрибија, већ и тачна концепција шта се хоће да да, као и осећање мере. Из предговора се не види како је састављач замислио овај речник, а из онога шта је све унесено у њега још мање се то може видети. Дobar и потпун речник страних речи треба да садржи у себи и објасни све туђе речи које се у *нашем* језику употребљавају. То је његова једина намена. Али изгледа да писцу овог речника то није било довољно. Он у предговору помиње две ствари: прво „енциклопедски карактер“ речника, због чега је, ваљда, назван „лексикон“, друго да треба да послужи не само за све струке већ, „и *при чишћању књига*,

наших и страних.“ И, наравно, чим се отступило од оног једног задатка, не за љубав лексикографске потпуности, већ из комерцијално-конкурентских побуда, морало се догурати до 1299 страна, на којима свакако има око 50.000 речи, више него што има речи у Вукову речнику!

Мора се свако упитати: откуд толике речи? Није могуће да ми употребљавамо толико туђих речи у свом језику? Дабоме да не употребљавамо, али у овај речник су унете не само одомаћене туђе речи, не само многобројни технички термини разних наука, који су постали интернационални, већ и безбројне чисто француске, енглеске, талијанске, немачке, шпанске, турске, јапанске, кинеске, индиске, перуанске, тахитске и друге речи, које нико од нас, говорећи српски, не употребљава, за које чак никад није ни чуо. Да наведемо примера ради, само неке француске: *абаван, абавоа, абасон, авуе, авоар, айрош, балеш, башон, башо, беви, берсо, беи, боаш, бо секс, бо реси, бон жур, боше, деј, екуше, екушиј*; енглеске: *беквердешн, бек, ел, есајер, лајас, лајбл, ларборд, грос-веш, гроср (grosr)*; грчке: *асином, асболин, асомашон, баишилије, графејон*; латинске: *арс, белум, инсџраишум, инсџијенс, инуиша, инџуишус, кваиридуум, кларум инџенијум лимбус* итд.

Уосталом, најбоље ће се видети какве су све речи ушле у овај речник ако их извадимо с неке стране и овде наведемо азбучним редом.

Узмимо на пр. стр. 167/8:

бонвиван, бон воајаж, бонг, бонграс, бон-гре, мал-гре, бонд, бондираиши, боне, бонер, бон ер, бонешада, бонешерија, бонешираиши, бонешје, бон жанр, бон жур, бонжур, бонзе, бонис авибус, бонитер, бонитеш, бонитирање, бонитираиши, бонификација, бонифицираиши, бон марше, бонмо, бонмоншизираиши, боном, бономија, боно модо, бон љур, бон-сан, бон соар, бонсоар, боншон, бонум, бонум еи екум, бонум љубликум, бонус, Бонус Евеншус, Бошес.

Или на стр. 655:

лемн-скваш, лемозишеш, лемури, лемурије, лен, лена, ленаја, ленгер, ленго, лендлер, лендлорд, лендцобер, ленж, лешерија, ленжеш, ленијенција, ленишив, ленишиван, Ленкешерова школа, Ленкешеров метод, лено, леноцинираиши, лен-

шандо, леншанше, леншесценшан, леншигинозан, леншиго, леншикулар, леншикуларан, леншиишис, леншо, леншо асај, леншо ди молшо, ленцин, лениш, лењир, лењираши, лењо, леогом, леонезас, Леонида, леонина.

Као ове две стране, изгледају и све друге. По њима се види да у речнику има врло мало страних речи које се код нас употребљавају, а све остале су чисто француске, немачке, латинске и друге. Морамо се запитати: коме треба овакав речник? Ономе ко не зна, рецимо француски (а француских речи има највише), или енглески, шта ће чисто француске и енглеске речи које у нашим књигама нигде неће прочитати? А онај који зна колико-толико те језике, служиће се правим француско-српским или енглеско-српским речником.

Али није највећа погрешка што су увете толике непотребне речи. Од њих нема никакве штете, сем за купце, који за своје велике новце добијају бескористан баласт. Зло је у томе што све речи нису стављене у облику који имају у свом језику, већ су *посрбљаване*. То, истина, није недопуштено, јер сам народ туђе речи прилагођава своје језику, ако се служи њима. Али то вреди за речи које су одавно одомаћене или које се сад као потребне узимају. Ако узајмљене француске речи на мукло *e* ми изговарамо са завршетком *-а*, као: *блокада, бламажа, парада*, то не значи да све такве именице смемо „посрбити“, као на пр.: *босажа, рушажа*. Или, ако смо раније латинске и француске глаголе, посредовањем немачким, почели говорити на *-ираши*, као *студираши, шрешираши*, не смемо од сваког француског глагола начинити свој глагол с наст. *-ираши*, као на пр.: *лијардираши, мијсошираши*. Или, ако су од туђих придева начињени наши, додавањем наст. *-ан*, као нпр.: *идеалан, дирекшан, лежеран*, не значи да се може ма који латински, грчки или француски придев тако преиначити, па рећи на пр.: *аргеншан* (*argenteus*), *димеран* (гр. *δι-, μοῖρα*) или *блемураншан* (од фр. *bleu* и *mouir*).

А међутим, пун је речник оваквих накарада. Да наведемо само неке од њих.

І Именице: *бейшиза, байшифолажа, бигарира, бланшисеза, бокажа, босажа, борна, боселажа, боса, блесура, борда, браса, делесшажа, конвоашиза, рушажа, јусија, (лат. *jussio*),*

каја (фр. cahier), *кокеџажа*, *кажолеза*, *кабака* (рус. кабажъ), *серванџа*, *џоаза* и др.

II Глаголи: *бесираџи*, *бигарираџи*, *бланшираџи*, *боселираџи*, *блумираџи*, *велираџи*, *викарираџи*, *вулгираџи*, *ебраншираџи*, *ебошираџи*, *еблуираџи*, *егеџираџи*, *јокулираџи*, *ковилираџи* и др.

III Придеви: *асомаџичан*, *аџехничан*, *биман*, *бимензан*, *грацилан*, *дарџрезан*, *докеџичан*, *диџецан*, *зоичан*, *игниферан*, *имарџесибилан*, *имаџуран*, *кажоланџан*, *колобесценџан*, *кодуканџан*, *кадукан*, *молесџан*, *мосадан*, *нигресџанџан*, *ноџозан*, *осиворичан*, *џанурџичан*, *џедесџичан*, *руџозан*, *санџланџан*, *санџвинозан*, *џанџибилан*, *џенабилан* итд.

Сви ови примери показују да је састављач речника погрешно схватио свој задатак. Речник страних речи не служи за то да се по њему уче страни језици, већ стварно треба да помогне познавању свога језика. Тачним преводом и објашњењем туђих речи на које се може наићи у нашим књигама и новинама чини се услуга онима који не знају туђе језике, јер им се даје тачно значење туђих речи, тако да их не употребљавају погрешно, као што чине многи људи слабијег образовања. Још је већа корист добрих речника страних речи у томе што они могу допринети чишћењу нашег језика од многобројних непотребних туђица, јер им дају тачну замену у нашим речима. То и треба да је њихов главни задатак. А Лексикон г. Вујаклије баш о томе не води ни мало рачуна; напротив, постиже сасвим супротно. Код нас има много људи који нити знају свога нити туђих језика, а воле да се покажу врло учени и образовани, па се размећу туђим речима. Овај је Лексикон душу дао за њих, јер ће у њему наићи десетине хиљада речи из разних језика, ћирилицом написаних и по-србљених, па ће се моћи до миле воље разметати њима. Ослањајући се на овај речник, они ће моћи говорити не само: *бранџа*, *инаџдер*, *шусџер*, *џиџлер*, *наџквири*, *лиџи*, *шланк*, *џиџаџираџи*, *оџак*, *џенџер* и др. (које су речи ушле у овај речник, без икакве напомене да их не треба говорити) већ и: *аџреабл*, *адје*, *баџиџира*, *бруеџа*, *кароџа*, *карлаџа*, *клеџџичан*, *клеменџан*, *конџенџан*, *леџи-лаџк*, *лоа*, *лоџи*, *мариџшалан*, *маруџлираџи*, *емеџираџи* и др.

Оваквим радом Лексикон је добио само у дебљини, а никако није постигао енциклопедиски карактер. Штета за толики уложени труд и добру вољу. Ако се гледало на дебљину речника, он се могао попунити историским и географским именима, па би тако добио у „енциклопедичности“ и не би се изгубиле добро изабране и обрађене речи у мору непотребних.

М. Московљевић

ЈЕЗИЧКИ ПАБИРЦИ

Љ. Стојановић о Маретићеву „Језичном савјетнику“

340. *Ойскрбиџи* versorgen, *йрискрбиџи* erwirken (исп. исходити, в. т. 326). *Скрб* = Sorge, брига. Ми бисмо то рекли *снабдеџи*, *йрибавиџи*, а не „обрижити“, „прибрижити“.

341. „*Ойшказаџи* versagen, на пр.: државна је машина *оџказала*, разуме се да не ваља [и то је] по нем., већ: *издала*, *йойусџила*. *изневерила*; али не: *слагала*, јер се то каже само за пушку кад не опали“.

342. „*Понесреџиџи* verunglücklichen је место *унесреџиџи*“.

343. „*Пошџиџац* или *шџиџац*, свако би разумео ове речи у значењу: *који шџиџа*, али да то значи *наочари* Zwi-скег не би се лако досетио ни онај ко зна немачки“.

344. *Предбјежан*. „Тако и за *йредбјежан* треба добро да се размисли и ко зна немачки [па да схвати] да је то *vorgläufig*. Место *йреџходан рачун* [које Маретић предлаже место *йредбјежни рачун*] можда би боље било рећи *йрорачун* (*йрорачунаџи* као *йрорећи*).“

345. *Предбилежџиџи*. „Тако и *йредбилежџиџи* vormerken [тешко да ће ко схватити да значи *забележџиџи*].“

346. „*Предбројаџи*, *йредбројник* pränumerieren, [Pränumerant]. Можда би боље било *йреџилаџиџи*, *йреџилаџник*, *йрџилаџа*, као унапред платити. Али је и то натезање (в. раније о префиксу *йред*, НЈ. V, стр. 88)“.

347. „*Преџусџиџи*: „препуштам другоме да о том суди“, то је по нем. überlassen; треба рећи: остављам... или само: нека други...“

348. „Приустиѝи, *приусти* zulassen, [Zulassung]; довољно је само *устиѝи* испиту, или *доустиѝи* [*уушшање, доуушшање*].“

349. „Примисао Nebengedanke није у духу нашег језика. Ми то не можемо рећи једном речју као ни Hintergedanke ни Hauptgedanke већ морамо описати.“

350. „Призваѝи се, *призив* appeliieren, Appelation и то је превод који у нас не може имати то значење, као ни *позваѝи се, позов* („за разлику од *позив*“), *позовни суд*. Ако нећемо задржати латинску реч, онда треба описати: жалим се вишем суду, жалба в. с., виши суд Appellationsgericht.“

351. „Пролисѝа(ва)ѝи књигу durchblättern, тј. површно прочитати, читати овде онде, није добро (исп. *пролисѝала гора*), већ је боље *прелисѝа(ва)ѝи*. Пребраѝи (листовете) значи сложити листове у ред, на своје место, кад је књига расута, а сама књига се не може *пробраѝи*.“

352. „Сажалан, *сажалосѝи* bemitleidend, Mitleid. Ми то кажемо *болећив, болећивосѝи, жалосѝив*. Разуме се да не ваља ни *самилосѝи, самилосѝан*.“

343. „Тијесно, уско пријатељство enge Freundschaft. Ми кажемо *присно*, а може се рећи и *велико*; главно *пријатељство* значи нешто друго. Исти је такав герм. *висока старосѝи*.“

354. „Тврдина не може значити Firmament, а ако треба додати *небеска*, онда је боље рећи *небески свод*.“

355. „Творни *нападај* thätlicher Angriff не може се рећи нашим језиком. Ми кажемо *напао га батином, ударио му шамар, разбио му главу* итд.“

356. „Ушужѝи некога einklagen, доста је само *шужѝи*.“

357. Уживаѝи (добар глас и сл.). „Ако се узме да је герм. употреба глагола *уживаѝи* у пренес. смислу, на пр. *ужива добар глас, његово пријатељство* итд., онда се то може само рећи *имаѝи*. *Уживаѝи* у коме или у чему најбоље је рећи *наслађаваѝи се*, а не: мени је то *раскошје*, јер је та реч у значењу Wonne пров.“

358. „Замах и *узмах* Aufschwung, германизам је; боље је рећи *полет*.“

359, „Замак из рус. замокъ (и у рус. је герм. Schloss); можда би значење боље одговарало нашој речи *кула* неголи *градић*, а *шврђава* је већ *град*.“

ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ

84. „Данас навече биће преношен преко београдске крајш-кошталасне радиостанице...“

„Данас навече“ не ваља, то је према немачком (heute abend); треба: *вечерас*. Зато је и у горњој речници требало рећи: *Вечерас ће бити* преношен...

85. „Тај их је силник угњетавао и мучио, бесио и прогонно...“

Глагола *бесићи* нема у нашем књижевном језику, већ у покрајинском. Имамо сврш. гл. *обесићи* (од *обвесити*) и према њему несвр. *вешаћи*. Према томе требало је у горњој речници рећи: Тај их је силник угњетавао и мучио, *вешао* и прогонно.

86. „Он је проишвстао шоме и они су од свега шого одустали.“

Није добро *проишвстаћи* (руско: противостать) треба *успрошвићи се*, *ошрећи се* и сл. Према томе требало је рећи и у наведеној речници: Он се *успрошвио* (опро) томе...

87. „Ф. Г. и И. С. најзаслужнији су за наш јучерашњи пораз.“

Заслужан неко може бити за нешто добро и корисно, а може бити само *крив* за нешто што не ваља. Отуда и у горњој речници место „најзаслужнији су за наш јучерашњи пораз“ требало је рећи: *најкривљи* су за наш јучерашњи пораз.

88. „У намери да се сјасе од свог ванбрачног мужа скочила је кроз прозор.“

У нашем језику се каже *венчани* и *невенчани* муж, а *законишто* и *ванбрачно* дете. Отуда је ваљало рећи и у горњој реченици: У намери да се спасе од свог *невенчаног* мужа...

89. „Влада је дала обећање да ће *штиштиши* *енглеске* бродове на високом мору све до *шпанских* *шеријоријалних* вода.“

„На високом мору“ не ваља, то је према немачком; треба: *на ошвореном (широком) мору*. Отуда је требало рећи и у наведеној реченици: Влада је дала обећање да ће *штити* *енглеске* бродове *на ошвореном мору*...

90. „Због *штога* су се многи *суздржали* од гласања...“

У нашем књижевном језику нема глагола *суздржати се*, *sich enthalten*, постоји само *уздржати се*. Према томе требало је и у наведеној реченици рећи: Због тога су се многи *уздржали* од гласања...

91. „Гледао је у *обнажена* и *гола* рамена *леје* жене.“

Обнажен се толико додирује са значењем *наг*, тј. *гб*, да у првој реченици имамо плеонастичку употребу речи; требало је, дакле, да изостане једна реч: „*обнажена*“ или „*гола*.“ Према томе правилна би била реченица: Гледао је у *обнажена* рамена... или: Гледао је у *гола* рамена...

92. „*Varava* *im* је *nada* *kad* *misle* да *će* *tim* *praznim* *obećanjima* *radnike* *obmanuti*.“

Облици *варав*, *варав*, *вараво* су покрајински и непотребно их је уносити у књижевни језик кад имамо: *варљив*, *преварљив*. Отуда је и у горњој реченици боље било рећи: *Варљива* *им* је *нада*...

93. „*Покушавасмо* да *пробијемо* *шврде* *жиље* *сшејске* *шравуљине*... *При* *чујању* *жиља* *немасмо* *ничим* да се *по-*
могнемо...“

„*Жиља*“ је покрајинско, књижевно је *жила*. Отуда је

и у горњим реченицама требало рећи: Покушасмо да пробијемо тврде *жиле*... При чупању *жила*...

94. „*Vi ste zdušno vršili svoju dužnost i zato će te biti nagrađeni...*“

Здушан је покрајински облик, књижевно је *савесџан*. Облике помоћног глагола *ћемо*, *ћеше* погрешно је растављено писати (ми *ће мо*, ви *ће ше*). Према томе у горњој реченици требало је рећи: Ви сте *савесно* вршили своју дужност и зато *ћеше* бити награђени.

95. „*Све је добро, али ће ићи на још боље*“

„Набоље“ (као прилог) једна је реч и не сме се писати растављено: *на боље* (исп. *наблизу*, а не: *на близу*; *на десно*, а не: *на десно* и сл.), а још мање могу бити саставни делови те речи (*на-* и *-боље*) раздвојени каквом другом речи. Према томе у горњој реченици место: „али ће ићи на још боље“ требало је рећи: али ће ићи *још набоље*.

96. „*У дворишту је лежао хајдук са страшним ранама у главу и у груди.*“

Очигледно је да ова реченица не ваља. Требало је рећи: У дворишту је лежао хајдук са страшним ранама *на глави и на грудима*. Горња реченица настала је свакако контаминацијом (спајањем) двеју реченица. Писац је имао, вероватно, у свести мисао: „Хајдук је добио куршуме у главу и у груди,“ па је ово последње („у главу и у груди“) пренео и на реченицу „У дворишту је лежао хајдук са страшним ранама...“

97. „*Умела је седећи сањима на столици да се никако не ѿмакне.*“

Између глагола *умећи* и *моћи* постоји знатна разлика: *умећи нешто* значи: показати неку вештину, знање, а *моћи нешто* значи: показати моћ, снагу, стрпљење. Према томе у горњој реченици, пошто се тамо не показује никаква вештину већ само извесно стрпљење, требало је рећи: *Могла*

је седети сатима на столици... Могло се рећи и: *Имала је обичај сатима седети...* или још понајбоље: *Седела би сатима...*

98. „Пошто је над талијанским рибарима изречена и плаћена казна од 7000 динара, пуштени су да могу ошловити за Италију.“

Кад два глагола стоје један поред другог и кад су међу собом везани саставном свезицом, онда се они морају подједнако односити на речи или делове те реченице. Међутим у горњој реченици то није случај: *изрећи* се може *нешто* и *над неким*, а *плаћити* се може *нешто* и *некоме*. Према томе, ако хоће да се то изнесе (тј. да је *изречено* не само *нешто* него и *над неким*), онда не може постојати веза ова два глагола у једној реченици, већ се морају раздвојити у две посебне реченице. Отуда је у првој реченици требало рећи: Пошто је над талијанским рибарима изречена казна од 7000 динара и пуштено је (та казна) плаћена, пуштени су...

99. „Сваки притежаоц такве карте морао је суботом иће у ошину да је овери.“

Притежаоц не ваља, требало би *притежалац*; али та реч сама по себи није добра, јер у нашем језику нема глагола „притежати“ од којег би била направљена; реч је узета из рус. (исп. притязать) и непотребна нам је код наших речи *ималац*, *власник* и сл. Према томе у горњој реченици требало је рећи: Сваки *ималац* (власник) такве карте...

100. „Зайовиђено ми је да до сутра што свршим и начелника извештим.“

Књига, из које је извађена ова реченица, писана је по источном (екавском) књижевном изговору, па је према томе обл. „заповиђено“ у њој погрешан, требало је рећи: *зайовеђено* (по јужном изговору обл. *зайовиђено*, поред *зайовијеђено*, био би исправан). Дакле: *Зайовеђено* ми је да до сутра...

101. „Морамо да штедим с хлебом, иначе смо пројали.“

Не ваља рећи: „штедети с нечим“, већ: „штедети нешто“. Отуда је и у горњој реченици требало рећи: Морамо да *штедим* хлеб, иначе...

102. „*Ошиђише после у библиотеку ња ћеће узети тамо њу књигу.*“

Од глагола *ошиђи* облици заповед. начина правилно гласе: *ошиђи, ошиђимо, ошиђише* (сад. вр.: отидем... отидемо и д.) Облици: *ошиђи, ошиђимо, ошиђише* (и обл. сад. вр.: *ошиђем... ошиђемо...*, као и обл. пређ. сврш. вр.: *ошиђох... ошиђосмо...*) су покрајински (образовани према обл. гл. *нађи, њођи* и сл.: *нађи, нађем..., њођи... њођох* и сл.). Отуда је требало и у гоњој реченици рећи: *Ошиђише* после у библиотеку...

103. „*Tu je najveća godišnja oborina, te rijeke i poloci s proleća pođu...*“

Оборина може да значи све оно што је оборено, а не само: кишу, снег и град (тј. оно што је из неба пало) и зато је боље рећи *водени шалог*. Отуда је било боље рећи и у горњој реченици: Ту је највећи годишњи *водени шалог*...

104. „*Они су свесни да њо благостање није створено само од себе, да је створено напорним радом.*“

У горњој сложеној реченици друга проста реченица која почиње са „да“ (...да је створено...) је *суйројна*, јер она искључује значење прве зависне реченице (...да то благостање није створено...). Према томе, кад већ писац није поновио мисао главне реченице и тиме добио две сложене реченице (Они су свесни да то благостање није створено...; *свесни су да је створено...*) требало је горњу реченицу обележити неком супротном свезом (него, већ). Према томе горња би реченица правилно гласила: Они су свесни да то благостање није створено само од себе, *него да је (већ да је)* створено напорним радом.

105. „*Пошребан му је био човек са знањем српскохрв. и немачког језика и обих стенографија.*“

Од броја *обе (обје)* генитив правилно гласи *обеју (обију)*, обих не ваља; дакле: *обеју (обију)* стенографија, а не: *обих* стенографија. Сем ове неправилности у обл. броја *обе* у горњој је реченици неправилност у њеном склопу. Није правилно рећи ни: Потребан му је био човек са знањем српскохрв. и немачког језика и *обеју стенографија*. Којих „*обеју* стено-

графија?“ Мисли се свакако на српскохрв. и на немачку стенографију, али то није речено (речено је само српскохрв. и немачког језика, па је писац, ваљда, мислио да је то довољно да се схвати његова мисао.) У добром језику се не сме нагађати смисао и значење, нити се смеју штетети речикад треба нејасност отклонити. Требало је, дакле, да горња реченица исправно гласи: Потребан му је био човек са знањем српскохрватског и немачког језика и (са знањем) *српскохрватске и немачке стенографије*.

106. „Он ништа није видео: ни мучења Ендзбергера ни његова заменика Цимермана.“

Ова је реченица нејасна, двосмислена. Из ње се не може видети да ли су та мучења на некоме вршили Ендзбергер и Цимерман или је неко њих мучио. Како је писац хтео да каже да су поменута двојица друге мучили у концентративном логору, то је требало друкчије конструисати реченицу и избећи двосмисленост и нејасност. Сем тога у горњој реченици ни сам израз „мучење Ендзбергера“ није правилан; треба: *мучење Ендзбергерово*, јер у нашем језику посесивни генитив именице обично се употребљава онда кад уз ту именицу стоји нека реч као атрибут (исп. горе сасвим правилно: његова заменика Цимермана), иначе се место посесивног генитива употребљава посесивни придев од те именице. Горња би реченица правилно гласила: Он ништа није видео: ни мучења која је вршио Ендзбергер ни његов заменик Цимерман.

107. „*Evo ruže, sviježe ruže, jeftino — vikaše djevojčica kroz kafanu.*“

Према јужном књижевном изговору придев *свеж*, а, е правилно гласи: *свјѣж*, а, е; обл. *свијеж* је неправилан. Према томе требало је и у наведеној реченици рећи: Ево руже, *свјеже* руже...

108. „Југославија не скреџа од својих добро схваћених интереса.“

Од глагола *скреџати* сад. време правилно гласи: *скређем... скређе, скређемо...*; облици *скређам... скређа, скређамо* покрајински су. Отуда је и у горњој реченици требало рећи: Југославија не *скређе* од својих...

НАША ПОШТА

На питање читаоца г. М. С. из Карловца: какво је управо значење глаголу *прилагодиши* (*се*) и откуд нам је дошао, кад му нема простог глагола (*лагодиши*)? — дошло нам је сасвим zgodно, као наручено, да одговоримо наводом тумачења које је о глаголу том дао г. проф. Т. Маретић у последњем свеску (51: *Прикладаши — пробављаш*) Академијина Рјечника хрв. или срп. језика, који је ових дана изашао. Ево што се ту каже:

„*Прилагодиши*, прилагодим рј. *приљубиши*. Од *при-лагодиши*; самоме глаголу *лагодиши* нема потврде за значење, које би одговарало. Ово је управо глагол кајкавски, али је за чудо, да се не налази ни у Бјелостјенчеву ни у Јамбрешићеву рјечнику (у овоме има додуше адј. *прилагођив*, види тамо). Да су кајкавци XVIII века говорили глогол *прилагодиши* и то у наведеном значењу, томе се у књизи Т. Маретића „Језични савјетник“ стр. 110 наводе три потврде из једне кајкавске књиге штампане г. 1796, а овдје се додаје, да се исти глагол налази и у књизи кајкавскога писца Ј. Милиха „Школа Критушева“ 1744 на стр. 133, 491. Између рјечника само у Шулекову нем.-хрв. (*accomodiren, anschmiegen прилагодиши ријеч појму, das Wort dem Begriffe anschmiegen*) и у Поповићеву, у који је ријеч ушла јамачно из Шулекова (*прилагодиши се, sich accomodiren*). Хрватским писцима новијега времена врло је омилио глагол *прилагодиши* и *прилагодиши се*, те га много употребљавају, а из књижевности продро је он и у обични говор, а од Хрвата узели су га Срби, те га и они пишу. Они, који глагол *прилагодиши* употребљавају, не слажу се у акценту, једни говоре *прилагодиши*, а други *прилагодиши*; у овом је рјечнику на своме мјесту забиљежен акценат *лагодиши*, по свој прилици поради руског *лагодишь*, према томе би ваљало да Хрвати и Срби говоре *прилагодиши* (*прилагодиш*). Напокон се додаје, да се глаг. *прилагодиши* у наведеном значењу налази и у словенском језику, а у другим славенским га језицима нема (ни у наведеном значењу ни у другом којем)“. — Само ћемо приметити да се у савременом књижевном језику употребљава глагол *приљубиши се*, а не *приљубиши*. Међутим значење *прилагодиши се*, сасвим је друкчије него глагола *приљубиши се*; оно значи *sich accomodiren*; а глагол *приљубиши се* никад то не значи.

К.

Г. П. К. из Београда пише нам између осталог и ово: „Све чешће се употребљава реч *димничар* у значењу *оџачар*, *purgator caminorum*. Је ли она добра: зар може реч „димничар“, ако је направљена од *димница*, значити *онога што чисти димњаке?*“

Димничар је, заиста, новија реч: од наших бољих речника зна за њу само Речник Ристића и Кангрге. И да је направљена онако како Ви мислите — од речи *димница* = „порез што се плаћа на дим, дакле на огњиште, на кућу, на породицу“ — не би значила *онога који чисти димњаке*, него *онога који кући димницу*, или нешто слично томе. То сте добро опазили. Али сте криво везали *димничара* за *димницу*; завеле су Вас, сигурно, паралеле као *железничар*: железница, *парничар*: парница, *воденичар*: воденица, *граничар*: граница, *кобасичар*: кобасица, *надничар*: надница, *наполичар*: наполица, па се нисте сетили да наш језик зна и за реч *димник*, која значи исто што и *димњак*, дакле *Rauchfang*, *Schornstein*, *fumarium*. И није Вам пало на памет да реч *димничар* у значењу *Rauchfangkehrer*, *Schornsteinfeger* може бити направљена само од те речи — од *димник*.

Можда ће Вас бунити глас *ч* у „димничар“ према гласу *к* у „димник“? Испоредите са тим примере као *јабучар*: јабука, *клубучар*: клубук, *кашичар*: кашика, *ојанчар*: опанак, *јамучар*: памук, *понедеоничар*: понедеоник, *рачар*: рак, *ушћичар*: уштипак и сл. Сви су ти примери узети из Вукова речника.

Можемо Вам нешто рећи и о речи *димник*. Постанак јој је јасан: направљена је наставком *ик* од придева *дѣман*; и направљена је правилно. А с употребом њезином стоји ствар овако. Од наших старијих речника налази се само у Ступлићеву; а од новијих — имам на уму оне боље и веће — има је само Рјечник Југославенске академије, — наведена је на 401 страни. И. Будмани вели за њу да „Dolazi u паће vrijeme“... („наше вријеме“ овде значи крај прошлог века); наводи и један пример за њезину употребу: Текелина стара кућа на *димнику* имала 1705 годину написану. С. Текелија, Летопис Матице српске књ. 119, стр. 5.

Р. Б.

М. Ш. Сарајево

1. Правилно је: путујем у Београд, а не путујем за Београд. Право велите кад би један Сарајлија казао: „Путујем за Београд“ да би то, по смислу нашег језика, пре могло значити да путује у неко место које је за Београдом (на пр. Панчево или др.), него да путује у Београд.

2. Глаг. облик *јесће* (за 3 л. јд. сад. вр. гл. *јесам* — *биш*) данас је врло обичан (и поред краћег *јес*). Оно е на крају је тзв. „покретни вокал“ (тј. вокал који се речи може додавати и не додавати, као на пр. и код прилога *јошће* и *још*) и сл.). И свакако да ти граматичари што су тај облик унели у своје граматике нису погрешили, јер су узели облик који је обичан у живом и добром народном говору. Немате право кад велите да је тај облик (тј. обл. *јесће*) једнак с обл. 2 л. мн. истога глагола (те ваљда мислите да би отуда у употреби могла наступити забуна). Има разлике између та два облика. Разлика је у изговору (акценту): 3 л. јд. гласи *јѐсће*, а 2 л. мн. *јѐсте*. И ово је велика разлика. (Али да је случајно и у оба два облика исти акценат, опет би се могло по смислу реченичном знати које је који облик. Такви су случајеви у нашем језику чести; исп. 2 и 3 л. аориста где су формално увек ти облици једнаки).

3. Правилно је и „општи“ и „опћи“ (исто тако: *ошћина* и *ошћина*, *свешћеник* и *свећеник* и сл.). Облик „општи“ се обично употребљава у нашим источним крајевима, а „опћи“ — у западним. Поред *ошћи* у зап. крајевима имамо и: *ошћени*, *ошћениш* у истом значењу, *allgemein*. У источним крајевима према *ошћини* немамо неко *ошћени* или *ошћениш*. За такво образовање тамо није било потребе, јер оно што се казује речју *ошћени*, *ошћениш* („опћенита појава“) сасвим се може казати речју *ошћини* (*ошћина* права).

4. *Предујредити* (из рус. *предујредити*) *vorbeugen*, на пр. предупредити извршење нечега и сл., боље је него *Преду-сресити* (извршење нечега). Најбоље је избегавати оба ова глагола па узимати описне изразе.

5. *Пошћењивајти* је према немачком *unterschätzen* и узима се у значењу: не ценити колико треба (исп. прецењивати = ценити више него што треба). *Нишодашћивајти* значи: *врло мало ценити* (или нимало не ценити). Постоји, дакле, разлика између та два глагола.

Д. В.

Власник за Лингвистичко друштво
д-р Александар Белић
Франкопанова бр. 30

Секретар Уређивачког одбора
д-р Радомир Алексић
Универзитет, Српск семинар бр. 3

Поштарина плаћена у готову

НАШ ЈЕЗИК

ИЗДАЈЕ

ЛИНГВИСТИЧКО ДРУШТВО у БЕОГРАДУ

УРЕЂУЈЕ

БОЖИЋ

ГОДИНА V СВЕСКА 9-10

- Овај је часопис препоручен свим школама одлуком Министарства просвете П.бр. 22 184 од 10 августа 1932 год., а на основу мишљења Главног просветног савета С.бр. 473 од 21 маја 1932 год.

БЕОГРАД

1937

САДРЖАЈ

1. А. Белић: Језичко осећање и граматичка анализа	257
2. Јов. Вуковић: О погрешној употреби ближег објекта уз извесне глаголе	267
3. Миливој Павловић: Кафенисање у Сарајеву	275
4. М. С. Московљевић: Једно ретко значење речи <i>поштен</i> и <i>пошћење</i>	278
5. Миливој Павловић: <i>Стан-поглед</i>	281
6. Гаврило Нађов: К питању о роду у личним глаголским облицима	284
7. Др. Х. Клајв: Морално и морање	286
8. Регистар V год. „Нашег језика“	289

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР:

Драгутин Костић, Милош Ивковић, Глиша Елезовић, д-р Милош С. Московљевић, д-р Бранко Милетић, д-р Данило Вушовић, д-р Радомир Алексић, д-р Петар Ђорђевић, д-р Радосав Бошковић и Миодраг Лалевић

Наш језик излази једанпут месечно, а десет бројева чине једну књигу. Годишња претплата дин. 30. Поједини број дин. 4. — Претплата се шаље администрацији, Српски семинар, соба бр. 5, чековни рачун бр. 54818, а рукописи — секретару Уређивачког одбора д-ру Радомиру Алексићу, Српски семинар, соба бр. 3, Универзитет у Београду.

ЈЕЗИЧКО ОСЕЋАЊЕ И ГРАМАТИЧКА АНАЛИЗА

Често се у делима стручњака ово двоје налази у сукобу: у језику се употребљава као обична црта оно што се противи граматичком правилу, и стручњаци су често спремни да такву црту гоне из језика. Или стручњаци, на основу своје анализе и утврђених правила, препоручују да се употребљава оно што се очигледно противи нашем језичком осећању. Огуда се јављају сукоби међу људима који добро практички знају свој језик и имају одлично развијено језичко осећање и граматичарима који су увек искључиви када су у питању њихове граматичке догме. Нарочито је наш књижевни језик од тога доста патио, као што су уосталом мање или више патили од тога сви књижевни језици. По себи се разуме да је то најчешће долазило од још недовољно развијених научних метода филолошких, а каткада и од недовољне учености језичких испитивача. Али то долази и од тешкоћа на које се nailази при испитивању језичких појава уопште.

Ја се нећу сада задржавати на грешкама које су у овом правцу долазиле од недовољне спремности језичких стручњака. Већ ћу се задржати на тешкоћама које се јављају у овим случајевима и код најбоље спремних и истакнутих научника.

Ми смо већ чешће износили да оне црте језичке које потичу из дубине чистог језичког осећања претставника једног језика или народа *морају* имати *ојравдања* и у *језичкој теорији*. Ако то није, или *те особине* не потичу из *чистога врела* једног језика или *језичка теорија* која се износи као мерило за ту црту *није исправна*. Tertium non datur. Зато у случају сваког оваквог неслагања треба потражити где је узрок: или у неисправности саме језичке црте или у неисправности теорије, а не решавати на основу једностраног тумачења једне од ових двеју страна о неисправности друге. Да

то покажем, задржаћу се на неким тумачењима језичких особина која су се појавила у новије време.

*

Љуб. Стојановић написао је (ЈФ VIII 1—12) занимљиву расправу о глаголским прилозима под називом: „Значење глаголских партиципа“. Он стално у тој расправи назива — без оправданих разлога — наше глаголске прилоге, герундије — глаголским партиципима. Ја велим без оправданих разлога зато што би се наши глаголски прилози могли назвати партиципима само онда кад би били променљиви. У нашем језику партиципи су једнаки са *глаголским* придевима, али глаголске прилоге Стојановић није хтео назвати тим именом зато што они немају дефлекције; али их тада није могао назвати ни партиципима.

У ствари, код Стојановића су били нарочити разлози због којих је он наше глаголске прилоге назвао партиципима. Он је сматрао да глаголски прилози наши *немају* у себи *ничега прилошког* по значењу. Он изреком вели: „Они су назвати прилозима јамачно зато што су *сад* у нашем језику непроменљиви, а не што значе исто што и прави прилози. У примеру: *Данас сам ручао ситојећи* не каже се *како* сам ручао (то би се казало да је употребљен прави прилог: *ситојке* или *ситојећке*), већ да сам у *исто* време ручао и *ситајао*“ (стр. 6).

Из овога се види јасно све схватање Стојановићево и сва погрешност тога схватања. Он хоће значење глаголских прилога да сведе само на самостално *временско* глаголско значење, па их зато не назива прилозима, већ *партиципима*. Према томе, види се јасно да он сматра партиципе *самосталним глаголским облицима којима се износе сажете временске реченице*. Није тешко показати и само на оном примеру који је Стојановић изнео да такво схватање није оправдано.

У реченици *Данас сам ручао ситојећи* за наше језичко осећање *ситојећи* значи исто оно што и *ситојећке* или *ситојке*. Оно ни у ком случају не значи: *ја сам ручао и ситајао*, тј. две напоредне и независне радње. Баш је разлика између реченице *Данас сам ручао ситојећи* и реченице *Данас сам ручао и ситајао* у томе што је у првој реченици ближе одређена радња *ручајти* глаголским прилогом, тј. под којим

је погодбама текло ручавање, а у другој реченици имамо две радње које су се дешавале у току дана и *које могу, али не морају бити исходне*. Оне су се само десиле у границама извесног времена (данас), али како стоје једна према другој, — то није речено. И тако увек. Ова, сасвим елементарна, анализа показује да су глаголски прилози (Стојановићеви „партиципи“) ипак нешто сасвим друго неголи сажете самосталне реченице. И ја мислим да се *никада* у нашем језику *не може* партицип изједначити *по значењу* са самосталном временском реченицом. Он *може* значити *једино какву зависну реченицу*. Кад бисмо хтели дати потпуни еквивалент по значењу реченици *Данас сам ручао сјојећи*, — морали бисмо рећи: Данас сам на тај начин ручао што сам стајао или сл. Другу реченицу *Чувши то, цар одмах дозове момка* — Стојановић сасвим правилно тумачи са *Пошто цар то чује, дозове одмах онога момка*; али то је временска зависна реченица којом се временски *ближе одређује* предикат *дозове*; то није напоредна самостална реченица.

Зато што *то* није видео Стојановић, он нигде није могао правилно да одреди службу глаголских прилога. Са истога разлога Стојановић, наводећи Будманово мишљење из његове Синтаксе (да глаголски прилози „ближе објашњавају радњу глагола главне реченице“) мисли да преводилац С. Калик није сасвим тачно превео основни текст Будманов!

Тако је Стојановић дошао до сасвим нетачне претставе о партиципима. Разлика између партиципа и герундија само је у томе што се партиципима, који су увек променљиви, нека глаголска радња приписује као особина именици за извесно време које се управља према предикату или каквом другом глаголу дане реченице, а код герундија све остаје као код партиципа, само дана глаголска радња не приписује се именици као особина, већ се употребљава временски према глаголу који она ближе одређује. Да то објаснимо нашим језиком, уколико је то могуће, иако наш језик обично нема радних правих партиципа, већ само радних герундија, узвемо један пример.

Кад речемо: *Девојчица је љлачући оишла у школу* — имамо прилошку употребу *љлачући*, јер се *одлазак* одређује начински: под којим је приликама он извршен; а кад

речемо *девојчица која је плакала отишла је у школу* (овде која је плакала замењује *партиципий презенџа*, јер значи напоредну радњу која се *приписује* девојчици као особина), одређујемо девојчицу са извесне стране, извесном радњом која је трајала онда када се друга радња извршила, а којом се та девојчица разликовала од осталих.

Одавде је јасно да је у оба случаја глаголска радња, и партиципа и герундија, везана са глаголском радњом на коју се односи, али је партицип у исто време доводи у везу и са именицом, док герундиј то не чини. Дакле, разлика је између партиципа и герундија у односу према именици, а не према глаголу на који се односи. Чим у партиципа нема више непосредне везе са именицом, он престаје бити партицип и постаје герундиј; престаје бити глаголски придев и постаје глаголски прилог. Зато и нема разлога наш глаголски прилог називати партиципом, јер то оне који знају праву употребу и смисао партиципа може увести у заблуду.

*

Ја сам ово изнео да бих показао да мерила Стојановићева нису исправна. Партицип никад не значи паралелну *самосталну* глаголску радњу и, према томе, једна самостална, макар и паралелна реченица, не може дати оно значење које партиципи имају.

Зато се не могу сложити са Стојановићем да су у првој групи примера неправилне употребе партиципа код Вука, коју он у својој расправи даје, — глаголски прилози заиста неправилно употребљени.

Тако реченицу „Кад видеше слуге, побегоше казујући цару“, — он би желео заменити реченицом: *побегоше и казаше цару*. Међутим *казујући* показује под којим погодбама *побегоше цару*. И данас би се тако рекло. Јер *побегоше цару* значи исто што и *добегоше цару*, дакле, извршени тренутак завршене глаголске радње са којим је паралелна радња *казујући* која га ближе одређује. — *Отиду те пробуде девојку казујући јој...* И ту би он очекивао и *кажу јој*; али то није исправно. Овај перфективни презент (*пробуде*) значи извршени тренутак глаголске радње у прошлости, а имперфективни партицип *казујући* показује шта се извршило напоре-

са тим тренутком, тј. под којим је приликама буђење извршено, као да је речено: *Њробуде је са речима...* (овде, наравно, речима нема инструментално значење). Тако је морао схватати приповедач ситуацију када је партицип употребно. — Чак и у овом примеру који би највише говорио за Стојановића имамо исту ствар: *Тако је рекао айосџол Павле... ойисујући одмах заштим како се сам обрашшо. Ойисујући одређује ближе рекао, а „одмах затим“ модификује временски моменат партиципа, показујући да је то било мало доцније. Али та модификација није у партиципу, већ у прилошком изразу „одмах затим“* Зар се и данас не може рећи: *Она је завршила говор љлачући иза њџога горко.* Тиме се радња која се могла почети у време завршетка главне радње продужује прилогом и *иза ње.* Напоредност трајања глаголске радње не треба узети буквално; њоме се одређује радња предиката или кога другог глагола, али се та напоредност различним допунским речцама може и врло различно модификовати.

*

Другу групу тако осуђених примера чине код Стојановића они у којима се радња садашњег партиципа десила пре друге радње, међутим она треба да је истодобна. Ту даје свега два примера. Први: *Али је Госџод, љре него идући драге воље да џосџрада и џосџави ову џајну, зарана сџремио народ да је џрими.* У овом примеру садашњи је прилог уопште граматички необично употребљен (место главног глагола), а не временски (јер овде *идући* обележава радњу паралелну са временским моментом *љре него*), тако да се о њему са ове стране не може ни говорити. Чудновато је да Стојановић није опазио да се претходност радње исказује изразом *љре него*, а да се прилогом *идући*, иако он није граматички исправно употребљен, сасвим исправно обележава радња напоредна са том прошлoшћу. — Други пример гласи: *Ошџара се друга књига Мојсијева, излазак из Мисира ошџро забрањујући: да се у њ не зраћају* (у овом је примеру моја интерпункција). Можда ово стилски није најсрећније речено, али је онај ко је овај текст писао мислио да од прве речи ова књига забрањује излазак из Мисира, као да је речено: *Почиње се друга књига Мојсијева, излазак из Мисира ошџро забрањујући...* Према томе, то су истовремене радње. Не треба

буквално схватити да се књига прво отворила, па се тек онда могло прочитати да она забрањује. Овде је све речено у слици у којој су поменуте две радње схваћене не само истовремено него као да једна (забрањујући) истовремено одређује другу (почиње се).

Као што се види, примери ове друге групе нису код Стојановића довољно свестрано испитани. Јер ако и има каквих стилских или граматичких слобода у горњим примерима, оне се не тичу времена поменутих прилога.

*

У трећој групи Стојановић наводи неколико примера у којима налази да се прошлим прилогом казује радња која се дешавала истодобно с другом радњом, што би се противило основној временској дефиницији овог прилога, по којој се његова радња врши пре радње предиката или којег другог глагола на који се односи. Да наведем прво све примере ове групе, да се види да би се и данас тако прилог у њима употребио и да се заиста употребљава.

Ја ову сџрашну муку ошрџим, не макнувши се, нишџ јаукнувши.

Навали на мене са укором и џсовком које ја све џоднесем не одговоривши ни једне речи.

Друкчије се не би ни данас рекло и тако се заиста данас и говори. Стојановић је узео да *макнувши се, јаукнувши* значе истовремену радњу са *ошрџим*. То није тачно. *Ошрџим* значи и крајњи, завршни моменат глаголске радње који је у том тренутку за приповедача био главно, поред целог трајања радње које је било за приповедача споредно. Он је њиме хтео да покаже да се његова мука и завршила, а он се није ни *макнуо*, нити је *јаукнуо*. Јасно је да су се радње одређене овим прилозима морале десити пре тога момента, а и оне су и саме по себи тренутне. То исто вреди и за други пример.

Ово су два типична примера који показују како се лако преварити можемо, ако вршимо синтаксичку анализу на основу засебног значења облика (дакле, морфолошки), а не на основу значења целог израза. Завршни тренутак глагола *ошрџеши*, који се овде износи (тј. *ошрџеши до краја*), морао се извршити после момента *мицања* или *јаукања*, ако их је било. Слично и у другом примеру.

*

У четвртој групи Стојановић наводи употребу прошлог прилога од свршеног глагола у значењу радње која је дуго трајала што се очевидно противи његову значењу. Ту даје свега један пример: Овај их *изведе учинивши* чудеса у земљи мисирској и у пустињи *за четрдесет година*. Стојановић би овде очекивао *чинећи* или пошто је *чинио*. Али, како се мени чини, може со ова реченица и друкчије разумети. „*За четрдесет година*“ може бити додано ономе *чудеса*, тако да се цела реченица овако разуме: *овај их изведе учинивши [онолико] чудеса [колико се] за четрдесет година [учинивши може]*. Тада би се глаголом „учинити“ могла обележити целокупност свих чудеса. А ако бисмо хтели везати *за четрдесет година са учинивши*, онда би Караџић употребио, у духу свога језика, *чинивши чудеса* (асс. plur.)... *за четрдесет година*. Исп. ниже примере шесте групе.

Ја мислим да је код Вука могло бити овде само прво схватање.

*

У петој групи износи Стојановић такође приличан број примера који ће претстављати махом какве стилске незгоде. На пр. *Учини толико других бесјослица да ни сад не могу на њих помислити не насмејавши се*. Несумњиво је Вук хтео рећи: „а да се *претходно* не насмејем“, употребивши за то прошли прилог којим се исказује радња која се пре друге радње извршила, а не само *а да се не насмејем*, како претпоставља Стојановић. Иако сви примери нису баш овакве природе, они су сви слични овоме, тако да се на њима нећу задржавати.

*

У шестој групи има доста примера који се противе Стојановићеву правилу да се од имперфективних глагола уопште не могу градити прошли прилози и зато примере у којима има таквих глаголских облика он одбацује. Међутим питање је да ли је и то правило Стојановићево тачно. Према употреби тог глаголског прилога код Вука може се рећи да се прошли прилог може употребљавати и од трајних глагола, када се на неки начин њихова радња временски

ограничи, тј. када они значе радњу која је трајала одређени део времена. Ако с те стране погледамо све примере Стојановићеве, видећемо да се они с том дефиницијом потпуно слажу. Да наведемо неколико: *Идавши задуго њочине...* („задуго“ одређује радњу као свршену); *ови узалуд чекавши до ђред зору...* („до ђред зору“ — ограничава глаголску радњу); *...сѣтраживши сву ноћ...; ...самоћовавши ђет дана...; ...учивши дуго у Аѣини...; ...владавши ѣридесеѣ и седам година...; ...чекавши ѣолико година...* Само у једном једином примеру нема таквога ограничавања: У Србији није хтео остати, него је отишао у Букуреш, *говоривши* да у Србију неће доћи да остане у њој без војске руске (Вук). Ја мислим да је овде просто писарска грешка *говоривши* место *говорећи*.

Према свему горњем, био рок времена, за који је радња трајала, велики или мали, он је увек на неки начин одређен. Зато не би било сасвим тачно рећи, као што чини Маретић, да се прошли прилог обично гради од перфективних глагола, а ређе од имперфективних; већ би ваљало додати да је у том случају, када се гради од имперфективних глагола, радња каквим додатком ограничена. Сви примери које је и Маретић код Вука и Даничића нашао — такве су природе '(в. Gram. i stil. II изд. 195).

Велики део ових примера долази на Вуков превод Новог завета. Међутим старословенски језик, чији је текст Караџић (црквенословенски) такође при превођењу употребио, знао је за употребу прошлог партиципа од глагола оба вида. Питање је: да ли употреба прошлог прилога у ком од горњих примера није потстакнута тим текстом. Али је, у сваком случају, несумњиво да се Вукову језичком осећању употреба таквог прилога није противила када је рок трајања радње био на неки начин ограничен. То значи да су прошли прилози од свршених глагола почели утицати на те прилоге уопште: било да су употребљени од свршених било од трајних глагола — радња је морала бити замишљена као свршена, па била она обележена свршеним глаголом или каквим прилошким изразом којим се трајна радња ограничава. Питање је сада да ли такве примере треба гонити из језика. Ја мислим да за то нема довољних разлога, утолико пре што наш језик допушта упо-

требу оба глаголска вида у аористу, што претставља лепу аналогију овој употреби. Само што се код партиципа пошло још један корак даље: није довољно да се покаже да је радња обележена овим прилогом претходила другој радњи, већ је потребно да се она претстави и као свршена, изнесена у потпуности.

Стојановић је могао, са извесне стране, бити незадовољан ширењем, доста слободним, правила о овим прилозима које код Вука налазимо. Али, у најгорем случају, ваљало је оставити питање употребе имперфективних глагола у облицима ових прилога — отворено.

*

Седму групу неправилне употребе глаголских прилога чине примери у којима садашњи прилог стоји уз прилог прошли за који Стојановић вели: „Вук понекад за пуну реченицу веже две скраћене, и то једну с једним, а другу с другим партиципом, а требало би, јасноће ради, оставити пуну реченицу за себе, а међусобно везати оне скраћене реченице развивши једну од њих у пуну. На пр. *преданивши ту један дан разгледајући како стоји француска војска, узме њу надесно* (место: *предани... разгледајући... и узме*).“

Да ли се може узети да је ово погрешно? Ми смо у прошлом броју НЈ показали да Вук често замењује неки облик смислом његовим исказаним на други начин и на тај смисао надовезује даље делове реченичне. *Преданивши* не значи овде *предани*, јер се место асиндетона *узме*, мора додати свеза (*и узме*), већ *пошто предани*. На то *пошто предани* надовезује Вук *разгледајући како стоји француска војска, узме ишд*. Али ако и не претпоставимо ову контаминацију по смислу ових реченичних делова, што се код Караџића јавља као особина његова стила и језика, која одаје пуну слободу његова језичког стварања, могло би се узети да *разгледајући* стоји уз *преданивши*, тј. за време бављења ту преко дана он је разгледао. И овде би садашњи прилог значео само паралелну радњу уз глаголску реч којој се додаје, али та реч не мора бити предикат. Њена радња временски се одређује значењем облика глаголске речи којој је додана.

Сви су примери које Станојевић у овој групи наводи те врсте, тако да се на њима не треба даље задржавати.

Сам Стојановић вели овде да би „јасноће ради“ ваљало један од прилога заменити пуном паралелном реченицом. Али да ли је *преданивши разгледајући* и *предани разгледајући* исто? *Преданивши* показује да је он то извршио пре него што је узео да ради нешто друго; међутим *предани* не би у тој мери то показивало. Зато га Вук није ни употребио. За Вука је *преданивши разгледајући* значило или *пошто предани разгледајући* или, још вероватније, *преданивши у разгледању*. Да ли је тиме нарушена јасноћа? Ја мислим да није ни у најмањој мери. А када је тако, да ли се може, на основу тако субјективног и несигурног мерила као што је у овом случају *јасноћа*, гонити из језика једна сасвим исправна конструкција. Ја мислим да је на Стојановића и несвесно утицала овде његова теорија о „партиципским“ реченицама као самосталним скраћеним реченицама, па му је овако њихово нагомилавање изгледало граматички незгодно.

*

Стојановић овако завршава поменути одељак своје расправе: „Иако су сви ови примери узети из Вука и Даничића, ја бих ипак, по своме језичком осећању, рекао да партиципи у њима нису употребљени у њихову правом значењу, дакле, погрешно. Даничић је употребу партиципа *научио*, а није је имао од рођења, али зашто то чини Вук, коме је значење партиципа било урођено? Ја не верујем да је у његово време (пре 130 година) овака употреба била у народном говору“ (на навед. месту).

Ја мислим да је у овим завршним речима овог одељка своје расправе Стојановић помешао две ствари: своје језичко осећање и свој „граматизам“. Он је од овога граматичког правила начинио, донекле, ја мислим, за себе потпуно несвесно, своје осећање ових облика, место то двоје да држи у потпуној одељености. Караџић је међутим писао поводећи се за својим језичким осећањем и зато је употреба облика код њега нешто слободнија; он се руководи једино општим значењем језичких категорија, којему он подвргава и облик и глаголски вид, дајући им под извесним погодбама оно значење које истиче из њих у вези са другим речима. Стојановић је овде био граматичар и тражио је за сваки глаголски облик само одређено значење.

С друге стране, Стојановић је дао целој категорији партиципа недовољно продубљено значење. Он је од врло априорне сличности *самосталне* временске реченице и глаголског прилога створио *суд* о језичкој *вредности* глаг. прилога и тако дао целој овој категорији облика неправу светлост. То не би била велика невоља; али је он своје тумачење узео као мерило особина Вукова књижевног језика. Само на основу тога није још имао права да их гони из језика.

А. Б.

О ПОГРЕШНОЈ УПОТРЕБИ БЛИЖЕГ ОБЈЕКТА УЗ ИЗВЕСНЕ ГЛАГОЛЕ

У нас се више пута диже глас, кад је реч о чистоћи језика, против употребе речи туђега порекла, већином с правом, али се понекад и претерује — тражи се, наиме, истискивање и оних речи које је наш језик дужом употребом асимиловао и којима је тешко наћи истоветну замену у речима домаћег порекла. Дух језика се чува — и кад се речи позајмљују — својственим наставцима за образовање речи и својственим облицима промене. Зато наш језик, колико год је примао туђе речи, нарочито турске, никад није губио у самосвојности свога развијања. Оно у чему је језик осетљивији, што здраво језичко осећање у народу не трпи, то су туђи утицаји у синтаксичком склопу реченице и њених делова. Зато стране позајмице ове природе ретко у народном говору залазе даље од пограничних делова језичке области. Али их често добијамо у књижевном језику преко људи који, познајући стране језике, губе помало од сигурности у језичком осећању кад мисле и пишу на матерњем језику. У овом смислу се огреше којипут о чистоћу језика и они наши писци који се иначе одликују и лепотом стила, и слободом, и богатством израза, — који својим писањем постају узор, — и, како се то често каже, који стварају књижевни стил.

А шта да се каже за оне језичке накараде које налазимо свакога дана у рђавим преводима, у новинама и у службеним списима?

Овде ће бити речи о примерима уђаве употребе неких глагола у вези с објектом, што у великој већини случајева долази онда как се склоп израза преноси непромењен из ког страног језика. Употребљавају се, наиме, непрелазни глаголи с објектом у акузативу, или се објекат у акузативу употребљава уз глаголе који могу бити прелазни, али у датим случајевима тражи се који други падеж, самосталан или с предлогом.

Често читамо и у нашим гимназиским извештајима и другим школским списима *наступийши дужности* према немачком *antreten den Dienst*, место *ступийши на дужности*. У судским списима, на пример, налазимо: *шужийши чињенице, реферисаши жалбу* и сл., место: *шужийши* (некога) *за чињенице, реферисаши о жалби* и сл.

Узећу редом један низ примера овако погрешно употребљених глагола, које имам при руци, извађених са читавим изразима из текста превода или оригиналних списа, често и бољих наших преводаца и оригиналних писаца.

1) *Одлучийши* (и *одлучиваийши*), у смислу *решийши* (*решаваийши*), *закључийши* (*закључиваийши*) — *decerno*, у нас је непрелазни глагол, — објекат уза њ долази или у инструменталу или у локативу с предлогом *о*: *одлучийши чим*, или *одлучийши о чему*. Није добро употребљена реч у овој реченици, опет у једном познатом чланку наше критике: „То није био анархистички сан једног друштва... но склоност ка револуционарном решењу друштвеног питања, отприлике како су Јакобинци 1793 *одлучивали йолийичку судбину*“ (м. *одлучивали судбином* или *одлучивали о судбини*).

2) Глаголу *одлучийши* је по прелазности сличан глагол *мислийши*, који је, такође, по правилу непрелазни глагол, иако се у народној песми може којипут јавити уза њ акузатив унутрашњег објекта: „Мисли, мисли мисли свакојаке“. Ма да и Вук има примере где се овај глагол употребљава као прелазни: „Не знам *кога мислим*“ и сл. ипак мислим да, у добром књижевном језику, не би било добро овако га употребити, јер је врло необичан овај склоп израза у говорима који развијају главне особине наше синтаксе, и зато што смо и у Вукову језику и у другим добро писаним списима уобичајили читати *мислийши о нечем*. Не смета ни то што се и у

народним говорима може употребити питање: *шџа мислиш?* (али никад: *кога мислиш*, него *о коме мислиш*), јер *шџа* овде некако губи значење стварне заменице. У једном преводу налазимо, вероватно, склоп израза пренесен из оригинала: „Тако ће велик уметник наћи — а ја овом приликом *мислим ђесника* исто као и *сликара* или *киџара* — ...трагичне радости зачуђења“. (Требало је рећи: ...*ја мислим о ђеснику* или *на ђесника*). Такав је и пример: „Мислио је *ђородицу* жирондиста у револуционарном суду“ (м. *мислио је о ђородици* или *на ђородицу*).

Зато што је *мислиџи* непрелазни глагол, неприродан је од њега пасивни облик, као што је употребљен у овој реченици: „У читавом низу случајева објашњење запажене омашке, не може, изгледа, поћи за руком пре него што узмемо у *оно* што је... *мишљено* у једној реченици раније“ (...*оно* што је *мишљено* требало је заменити са изразом: *оно о чему* или *на шџо се мислило*).

Што је речено о глаголу *мислиџи*, вреди и за сложене *ђромислиџи*, *ђомислиџи* и сл., које опет често сретамо с акузативом објекта. У невеликом размаку истога текста забележио сам једанпут за први од ова два глагола неправилан израз, а други пут правилан: „Треба сваку *намеру* зрело више пута расудити пре него што је остваримо, па нека *смо сџвар* најзрелије *ђромислили*“ (место: па нека *смо о сџвари* најзрелије *ђромислили*); а мало даље стоји лепо: „...и умирити се у уверењу да се *о свему шџо*ме у своје време зрело *ђромислило*“.

3) У већини наших говора централног типа *судиџи* је непрелазни глагол, а такав је обично и у књижевном језику, такав би требало, по мом мишљењу, искључиво и да остане. Овај глагол је такав и у значењу *iudico* и у значењу *descerno*. Не би, према томе, добро стајао уз овај глагол акузатив објекта ни онда кад означава лице коме се *суди*, нити кад означава предмет због кога се *суди*. *Суди се*, дакле, *некоме*, а *о нечему*. Пример који налазимо у Вукову језику, где имамо у акузативу оно о чему се *суди*, долази у преводу: „*Кад Бог узасуди шџајне људске*“, и биће дошао у моменту кад је и Вук подлегао утицају текста с кога је преводио. Кад се примери као што су: „...хапсе га и *суде* са Кочићем,“ или: „...суде га и осуђују на два месеца“ упореде с правилним:

„...њeга и Кочића хапсе и *суде им*“, и: „...*суде му* и осуђују га на два месеца“, најлепше ће се показати колико су први мало написани у духу језика.

Прелазни је сложени гл. *осудиџи* (некога за нешто)-али не и *пресудиџи*. Ја мислим да је боље овај глагол употребљавати сасвим као непрелазни и кад долази уза њ име ствари о којој се пресуђује, — боље је, дакле, *пресудиџи о ствари* него *пресудиџи ствар*, али, ако би се ово друго и допустило, име лица које је предмет пресуђивања није никад добро стављати у акузатив. Иако, наиме, није добро рећи ни *пресудиџи парницу*, горе је кад се каже: *пресудили су га* две године тамнице.

Ово се може применити и на глагол *расудиџи*, који смо мало пре срели с акузативом ближег објекта. *О намери* треба *расудиџи*, а не *намеру расудиџи*, као што је правилно рећи *размислиџи о намери*, а не *размислиџи намеру*, и као што би било, видели смо, *одлучиџи о намери*, а не *одлучиџи намеру*.

Зашто је овако код тих глагола? Другим речима, зашто се они понашају као непрелазни глаголи? Оговор је врло прост: и *одлучиџи*, и *мислиџи* и *судиџи* — по смислу своје имају у себи већ објекат. *Одлучиџи* — значи „донети одлуку“, *мислиџи* — „стварати, имати, изазивати у себи мисли“, *судиџи* — као и одлучити, само имперфективно — „доносити суд, вршити суђење“. Према овоме, може бити само одлука о нечем, мисао о нечем и суд о нечем и слично; па према томе и у глаголима изведеним од тих именица остаје иста конструкција.

4) *Молиџи (замолиџи)* као прелазни глагол тражи акузатив лица — предмета радње, али код бољег писца неће никад оно што значи циљ мољења доћи у акузативу. Што у рђаво писаним службеним списима имамо: *моли љремешџај*, *моли оџсусџво*, није ни чудо кад код преводилаца дела од Достојевскога читамо реченице као што су ове: „...молио је да се братији однесе његов благослов, а од братије је *молио њихове ноћне молиџве* за њега, а онда: „Сам је *молио један љосао*, пун тешкоће и велике одговорности“. Такав ће бити и пример: „*Моли и обзир* читалаца“. Предмет мољења је лице коме је упућена молба, а циљ се означаје предлогом за с

акузативом, *чишћаоци* су предмет мољења, радња се простире на њих, њих обухвата, а *обзир* је оно што хоће да се постигне *мољењем*. *Молиши* се може *лице* или персонифицирани *предмет*, од кога треба да дође радња. Прелазност глагола је строго ограничена на речи које означају носиоца радње која треба да буде упућена у смислу задовољења молбе (радње глагола *молиши*). Према томе, овде глагол *молиши* добија конструкцију глагола *шражшии*, *захшевашии*.

5) И *жалиши* (*пожалиши*, *прежалиши*) као прелазни глагол стоји уз акузатив лица, али није добро и оно што значи узрок жаљења мешати с предметом и стављати га у акузатив. У реченици: „Милиони Немаца су се у XIX веку иселили у Америку, али њихов одлазак *нико* није много *жало*“, предмет жаљења су *Немци*, а неко *их* може *жалиши* због одласка. Сличан је пример и у реченици: „Међутим Енглеска би могла данас да *зажали* *ујад* ма које силе на белгиски територијум.“ Овакви изрази нису ретки код нас, нарочито у преводима.

6) *Захвалиши* (*захваљиваши*) употребљава се често као прелазни глагол, где се као ближи објекат узима оно због чега се захваљује — узрок радње, а то се сасвим противи духу језика. Израз: „Он једини..., *захваљујући тај положај* својој рафинираој повучености и својој бескрајној смјелости...“ (м. *захваљујући за тај положај*), показује рђав пример употребе овога глагола. Исту погрешку имамо у реченици: „Нема извесно ни једног уметничког дела, које ће *своју драж захваљиваши*... само распоређају линија или хармонији тонова...“ *Хвалиши* се може *радник* и *дело*, али се *захваљује раднику за дело*.

7) *Користиши* је обично непрелазни глагол — не долази често с објектом у акузативу —, а ако се употреби у значењу прелазног, онда је у акузативу име лица или предмета кога се тиче радња, а не оно чим се неко *користи*, одакле долази *користи*. Од примера овако погрешно написаних израза, који су врло чести, навешћу само три: „Ето ову *прилику користи*мо да упозоримо на ову појаву“ (место *користи*мо се овом *приликом*). „Природно је да су такву атмосферу *користили* обични зликовци...“ (место ...*да су се* *таквом приликом користили*...) Затим: „Према томе, није потпуно у целости *користи*о Вилсон *свеколику моралну и умну снагу*“

Сједињених Америчких Држава“. — У оваквим изразима поремећено је осећање разлике између употребе прелазног глагола *користиш ти некога* и повратног *користиш ти се нечим*.

8) *Радиш ти* може бити и прелазни глагол, али се не тражи у акузативу прави предмет радње, него име саме радње, управо нека врста унутрашњег објекта. А за обухватање предмета радње служи сложен глагол *обрадиш ти (обрађиваш ти)*. Зато веома рђаво звучи иоле језички осетљивом уху реченица: „Карактеристично је да је Црњански са страшћу, и са ерудицијом уз то, *радио* (место *обрађивао*) *лирику* далеког Истока.“ Греши се и у обрнутом смислу: уз глагол *обрати* употребљава се оно што је створено радњом, а не у акузативу предмет радње: „Г. Перо Слијепчевић *обратио је инћересанћну кћигу*“. *Обрадиш ти* кћигу могло би правилно значити *ћроучиш ти* већ готову кћигу и написати о ћој студију, а не никакo, како се овде мислило, *наћисаш ти кћигу*.

Уз глагол *радиш ти*, кад се употреби у значењу прелазног глагола, долази реч апстрактног појма, *ћосао, задаћак, лекцију*, што служи као неко име самој радњи; уз глагол *обратиш ти* ће доћи име правог предмета радње на којему се она врши (*обратиш ти ћиву*).

9) У супротном правцу иде глагол *ћоучаш ти*. Као прелазни глагол трпи у акузативу име лица које прима *ћоуку (науку)*, а не и име саме науке, као што се којипут пише. У следећој реченици имамо згодан пример где је два пута употребљен овај глагол — први пут погрешно, а други пут сасвим правилно: Алиса није могла да *ћоучава математћику* и *ећику*, зашто оснива свој круг за играње; *ћоучавала је у ћевању и у једном језику*.

10) Код глагола *ћричаш ти*, који је прелазни, не долази прави предмет причања у акузативу, него, како бисмо рекли, оно што означава садржина причања — унутрашњи објекат радње. *ћричаћу ти ћричу о Мећедовићу* — предмет причања је овде *Мећедовић*, а не стоји име у акузативу; *ћричаћу ти исћорију о ћрвом усћанку*, и сл. Неће, дакле, према овоме, бити правилан превод ове реченице Максима Горкога: „Веома је занимљиво *ћричаш ти свој живоћ* себи самоме“ (м. *ћричаш ти о свом живоћу*). — И овакви су примери обични у преводима.

11) Сличан је случај и с глаголима *писаћи* и *написаћи*. Уз ове прелазне глаголе, кад се употребе у основном значењу, долази унутрашњи објекат у акузативу да означи дело писања: *пишем писмо, задашак* и сл., а предмет писања долази уз предлог *о* са локативом. Ако дође у акузативу, без предлога, тражи глагол *описаћи*. У примерима, дакле, као што су: „Ја *написах...* живош младога бога...“, или: „Па зашто се *пише живош богова...* у духу језика би било: *описаћи живош* и *пише се о живошу* (или *описује се живош*).

12) И глагол *певаћи* предмет *певања* не тражи у акузативу, већ и овде долази унутрашњи објекат. *Певамо песму о Краљевићу Марку*, али неће бити најбоље речено: *певамо Краљевића Марка*. Истина у Вукову језику имамо примера где предмет певања долази у акузативу, али уколико нису у стиху ради стиха, нису узети из правог народног говора. У нас у литератури је уобичајено да се каже *певао хероје, певао догађаје, љуће бишке* и сл. Онда су чести примери у стиховима. Чини ми се да је Скерлић највише одомаћио овакве изразе, те су они обични данас у књижевној критици, и код оних писаца код којих се у писању боље осећа дах народног говора и изворност народне синтаксе (П. Слијепчевић на пр.).

Биће свакако правилније рећи: *певаћи о херојима* или *опеваћи хероје, певаћи о догађајима* или *опеваћи догађаје*, него што је то речено у горњим примерима.

13) Гл. *свећоваћи* (*савећоваћи*) не трпи, и кад је прелазан, у акузативу оно што показује циљ радње овога глагола, као што је то погрешно речено у примеру: „Енглеска влада... затражи од Абдул Хамида неутрално *држање* — *које* су му све силе *свећовале*“. Све су *га* силе *свећовале* да се мирно држи — правилно је, али *свећоваћи држање*, где није објекат лице *које* трпи радњу, неправилно је.

14) Гл. *звиждаћи* је сасвим непрелазан, а од њега ћемо добити сложени прелазни глагол *извиждаћи*, зато није добро написати: „С друге стране, колико је њих који знају за генијалнога и несрећнога Анри Бека, за *Бека* кога су снобови *звиждали...*“

15) Глагол *шребачи* је и *непрелазан* и *безличан*. Није толико рђаво кад се употреби у личном облику као кад га нађемо у значењу прелазног глагола! Узећемо реченицу:

„Султан је био готов да пошље турске трупе у Египат, али *их* сада тамо *нису шребали*“, где је требало тражити други израз, као „...али им сада *нису биле ѿшребне*“ или слично.

16) *Сећаѿи* се чује и пише неправилно у значењу прелазног сложеног глагола *ѿѿсећаѿи*. *Сеѿи ме* да не заборавим, и сл. Такав се израз нађе и код приповедача из западнијих крајева, — можда је ушао са стране и у перифериске народне говоре.

17) И глагол *уѿрављаѿи* ћете чак наћи у значењу прелазног глагола с акузативом: стечене колоније биле су без везе с Немачком и тешко *их* је било *уѿрављаѿи*. *Уѿрављаѿи* некога, место *уѿрављаѿи неким* (нечим), као и *одбраниѿи наѿад*, место *одбраниѿи од наѿада*, *мучиѿи бриге*, место *мучиѿи се бригама* — то су праве језичке накараде, где људи — често и на добром гласу по свом перу — мрцваре свој језик у калупима туђе синтаксе.

18) Често се не води рачуна о томе да код нас два глагола не могу увек имати исти однос у погледу прелазности. *Командоваѿи* је непрелазни глагол у нашем језику, а *ѿокоравѿи* је прелазни, али у следећој реченици преводилац не прави разлику: „Под овом необичном и још невиђеном влашћу руски народ се у току читавих пет година вазда нашао на окупу, кад би ваљало одбити какав напад, који би ишао за *командовањем* или *ѿокораванњем Русије*.“ *Командује се Русијом*, па треба да дође и *командовање Русијом*, а *покораванње Русије*.

Ово неколико примера, на дохват узетих, могу показати како се често и несвесно под утицајем страних језика квари израз; али зашто су овако различне конструкције у ових глагола и када се оне правилно могу мењати и у нашем језику, — о томе другом приликом.

Мостар

Јов. Вуковић

КАФЕНИСАЊЕ У САРАЈЕВУ

Места са старим традицијама имају и свој тип, свој начин живота; људи имају своје навике, а са тим увек иду специјални изрази, многе речи познате у ужем кругу. У Сарајеву је сав живот оплетен око *кафенисања*. *Кафенише* се преко целог дана, изјутра, око ручка, по подне, увече; *кафенише се* у кући и у кафани; *кахвом* се дочекује гост, а *кахвом* се и испраћа; *уз кахву* се воде озбиљни разговори, претресају важна питања, говори о политици, унутрашњој и спољној, а *кахва* прати препричавање локалних догађаја и шаливе разговоре, са искричавом духовитошћу. Све је то интензитетом јаче но у многим другим крајевима. Иако је у Босни изгубљена реч *диваниџи* (очувана у Војводини), још се може чути *диванџа*, — али право место за расправљање и за разговоре је *кавана* — *кавана*, па их има таквих где се у одређено време састају познаници: једна чиста кафаница где долазе познатији муслимани из трговачког и занатлиског света, близу католичке катедрале, има на фирми натпис *Акшамџиница*.

У којој су мери разговори и састанци везани за кафу, види се по изразу *ајдемо се сабраџи*, са значењем „хајдемо, пођимо на кафу“. У нашем народу је, нарочито по варошима и паланкама, врло уобичајен израз *извол'ше на кафу*, тј. „изволите доћи у посету“; али сарајевски израз *кафенисаџи* — *кафенисање* јачи је по интензитету. Ипак не постоји обратна семантичка веза између *филџана* и *мухабеџа*, ма да се може рећи *дођи на једну чашицу мухабеџа*, а то значи позив да се дође на договор, на разговор уопште, уз ракију, а пије се обична „мека ракија“, *мека*. Ипак је *кава*, или како обично муслимани изговарају *кахва*, много важнија за свакодневне а и за важне разговоре. Отуда и многе речи *око каве*, речи каквих се по другим местима ређе чује, или никако их више и нема.

Занимљиво је пре свега истаћи да се уопште не употребљава израз *џурска кава*, а ни *црна кава*. *Турска кафа* се не каже зато што се уопште *швајска кафа* или *француска кафа* не употребљава; увек се кува, управо *џече* „права турска кафа“. Израз *црна кафа* може се чути само у већим ресто-

ранима, у антитези према изразу *бела кафа*. Нема онако честог специфицирања као у Шумадији и суседним областима: у супстантивном значењу *горча! слађа! обична!* — То долази отуда што је „права кафа“ — *кава, кахва, „зна се каква: треба да буде“*: кава се не „кува“, она се *испече у ђезви, мейне се код вајре* — *нека ђукне*, па кад узаври и мирисна *кава се шури*, — онда се износи са *шећером*, те сваки ставља себи у филџан по парче за сваки *дољевак*, или како већ хоће.

Кава се служи на округлом служавнику, тасу, на коме су *џезва* и *филџани* са *зарфовима*, „подметачима“, у виду бокасте купе, ретко *шоље, шољице*, а на малој таџни или без ичега парчад шећера, а по бољим кафанама запакована по два парчета у асептичну хартију. Речи *џезва* и *филџан* изговарају се са меким *џ* — *џезва, филџан*, а муслимани, често и православни, изговарају скоро *ђ* у речи *ђезва* па и *филђан*; ова је црта корелативна са изговором *ћ* место *ч* — *ћок/ћоик*. На неколико места сам од млађих келнера чуо са метатезом *ђезва*, али та појава није добила шире размере: Поред изговора *филџан* и сл. чује се, и то чешће, нарочито по мањим кафанама и код сиротијег света, са асимилацијом *финџан*, а *џилџан* — *џинџан* код досељеника из западнијих крајева, где се *џ* изговора као *џ* — *Пилиј* и сл.

Прибор за кафу може бити израђен од *бакра*, са *калалјисаном џезвом* или од *жутог месинга*, али има и врло укусних, израђених од *сребра* *џа џозлаћених*, или веома лепог изгледа, старинске израде, од оксидисаног, *старог сребра*, са *коралима* или „*рубинима*“, имитацијама, црвеним, а и зеленим или црним *каменовима*. Ивице послужавника могу бити рељефним *гранана* украшене, а исто тако и *џезва* и *подметачи* за филџане. У *Баш-чаршији* цео један део (нарочито улица *Кујунџилук*) заузет је радњама у којима се израђују прибори за кафу.

Некада су израђиване само *џезве* са широким дном и са дршком, дугачком и масивном, обично од гвожђа, а сада од истог метала од кога је и *џезва*; данас се већ чешће могу видети „џезве“ у облику бокастог ибрика, са лучном дршком као у ибрика или бокала. Шољице су веома ретке, а филџани су и данас у општој употреби. Чак овај босански прибор за

кафу узима маха и шири се: у Ужицу, Пожези, Чачку већ се на све стране виђа, ма да до уједињења није у тим местима било ниједног примерка, а већ се сада и у Београду такав прибор чешће виђа, и то не само по имућнијим кућама као „реткост“ или као „успомена“, него и по ресторанима. У вези са тим је и рехабилитација речи *џезва*: у предратној Србији *џезва*, типичног облика, са дугачком дршком, била је замењивана *лончешом*, и то *земљаним*, а доцније „*емаљираним*“. Сада се, уз босански прибор за кафу, понова шири и реч *џезва* (праве се и „емаљиране“ џезве), а поред те речи чује се и реч *ибрик*.

Колико је кафа омиљена види се по честом деминутиву *кафица* — *кафенце*, али то не би било нешто специфично, јер се и у крајевима предратне Србије може чути *кафица*, ма да само од старијих жена, а и у Јужној Србији чешће се чују деминутиви *кафенце* — *кафенчиња* поред *кафиња*.

Други изрази показују и живо језичко осећање и извесне семантичне занимљивости. Тако, ако се на послужавнику донесе само један филцан, каже се *самица* (тј. сама, само једна кафа), а исто тако ако се поручује рећи ће се, и то не у игри речи, *једну самицу!*, без потсвесне везе чак и са значењем собе за изоловање осуђеника у затворима; тако се и поручује нарочито ако од два госта само један пије кафу. Ако се кафа служи за два госта, онда се доносе два филцана, и такво служење се сматра *обичним*, и само се тражи *дајдер кахве!*, или се каже *двица* „дупла“, али чим се служи за три лица, *шрећи* се *филцан* назива *приколица*, или се сва три заједно зову *шрица*; ови изрази *двица* — *шрица* употребљавају се и у школском речнику у значењу „двојка“, „тројка“, — а за кафу ти се изрази не чују само код наставника, већ и у кафанама (мање по кућама), али увек у интимнијем друштву, или ако је гост боље познат у једном локалу. За већи број филцана каже се: *четворке*, *петорке*, *шесторке*.

У кући може се чути реч *дољѐ(в)уша*, и то обично ако неко седи крај огњишта, или уопште крај ватре, спрема кафу, па кад попије један део, *долије воде* те се понова *исџѐче кава*, а кад и то попије, онда *долије оџџџ*. Тако, доливањем воде, кафа постаја све *шања*, а уживање остаје исто, и то је доказ да је *при кафенисању* основа уживању психолошке

природе, и да није везана само за укус кафе. Уосталом то утврђује и израз за кафу да *се срче*, док *се духан пије*. Сам наставак *-уша*, какав имамо и у старијим речима — *редуша*, *рогуша*, *пошлеуша*, *пошркуша* — овде је потпуно безбојан и означава само извођење именице женског рода. Али тај наставак је продуктиван, као што се види по речи *јајуша* „бурек са јајима“, како сам у другој прилици саопштио. Њиме је изведено неколико најинтересантнијих речи из овога круга, којима се специфицира кафа према добу дана када се пије: *сабахуша* се пије *прије доручка* (рано, *по сабах-зори*), *прилегуша* се пије *иза ручка* пре поподневног одмора), *ињиндијуша* се пије *након подневног спавања* (о *ињиндији*), а *јаџијуша* се пије *пред спавање ноћно* (*после јаџије*).

*

Дознао сам да веома живо језичко осећање динарског типа уопште, а напосе с обзиром на речи из овога круга, има г. Дервиш еф. Коркут, кустос музеја на Цетињу, — те сматрам да би било веома корисно када би нам сам он објаснио постанак неких наведених речи и саопштио још материјала о кафенисању и уопште о речнику његова краја.

Миливој Павловић

ЈЕДНО РЕТКО ЗНАЧЕЊЕ РЕЧИ ПОШТЕН И ПОШТЕЊЕ

Придев *поштен* значи данас: *ehrlich, redlich, honestus, probus*, дакле онај који је беспрекоран у моралном погледу. Али је раније он значио и *поштован*, и то му је старије значење, које налазимо код старих писаца и у свима старим речницима. Међутим у Кучима *поштен* значи *госпољубив*, а *поштење* — *госпољубље, госпољубиво*¹⁾. Иако је ово значење ретко и необично, ипак је у вези са значењем које је првобитно имао корен од којег су изведеле речи „поштен“ и „поштење“.

¹⁾ Стеван Дучић, Живот и обичаји племена Куча. Срп. етнограф. зборник. 48, стр. 409.

То је корен *чьш-*, исти који и у речима *часш*, *часшйшйи*, затим у ст.-словенској и руској речи *число*, па и у гл. *чишайи*. Иако те речи данас имају значења која су неслична, јер су се мало по мало удаљила од основног значења, ипак се могу свести на првобитно. Код неких се то одмах види, а код неких тек уз помоћ сродних језика и старијег значења у нашем језику. Данас *часш* има два значења: 1) поштовање, 2) гошћење, али је ово друго новије: гошћењем се *указује* неком *часш*, поштовање, па се поступно реч *часш* почела употребљавати и за само угошћавање. Дакле, употребљена је у језику обична стилска фигура замењивања речи по унутрашњој вези; овде је замењено средство, као нешто споредно, с циљем: гошћење је само средство за указивање части, т.ј. поштовања.

Овде је јасна веза између речи *часш* и *гозба*, али ипак треба објаснити везу између *поштен* и *часш*, да би се разумело значење *поштен-гостољубив*. Данас речи *часш* и *поштен* немају ни једног гласа истог, а ипак су постале од истог корена *чьш-*. То се може закључити и из тога што реч *пошша* (поштовање), — с којом је и етимолошки и по значењу очигледно у вези придев поштен — значи исто што и *часш*. *Часш* је постало од *чьш-ш*, јер је полугласник *ь* у нашем језику у затвореним слоговима дао *а*, а од *шш* увек се добијало *сш* (упор. плет-ти > плести); *пошша* је постало од *по-чьша* (до Вука се и писало *почша*), јер се *ь* у отвореном слогу изгубило, а од *почша* добило се упрошћавањем сугласника *пошша* (као од искати-ишчем > иштем). *Поштен* је, у ствари, трпни придев од некадашњег глагола *почисти*, који значи исто што и стари гл. *почишовошйи*, тј. *поштовашйи*, само ту имамо јачи ступањ корена *чьш*: *чиш-*, који имамо и у глаг. *чишайи* и у имен. *число*.

Тако смо дакле свели речи *часш*, *пошша*, *чишайи* и *число* (број) на исти корен. Многи ће се, наравно, упитати зар је могуће да су речи тако различитог значења истог порекла? Зато ћемо показати како су те по значењу несродне речи сродне по свом постанку.

Раније¹⁾ је у нашем листу узгред поменуто да је глаг.

¹⁾ Наш језик II, 270.

чиштаџи (чисти) некад стварно значио *бројиџи* тј. разабирати зарезе на рабошу који су означавали бројеве. Везу између ова два данас сасвим различна посла показују и речи *число* (број), словеначки *шџевилка* (број, од *чџевилка*), руске *чџџки* (бројанице), *счџџ* (рачун), *счиштаџџ* (бројити, рачунати), а најбоље бугарска реч *чиџа*, која значи и *чиџам* и *бројим*.

Од гл. *чиштаџи*, управо од сложеног *џочиштаџи*, или још старијег *џочисџи*, док је још имао значење *бројиџи*, *рачунаџи*, тј. *издвајаџи*, *одабираџи*, *указиваџи* (*џо*)*чџџ*, тј. *нарочиџо издвајаџи*. То се врло добро види по руском глаголу *счиштаџџ*, који значи не само „бројити“, „рачунати“ већ и *смаџраџи*, *цениџи*. Од ширег значења гл. *цениџи*: одређивати, мерити вредност, добило се и уже: високо ценити, тј. *џошџоваџи*. Зато руски глагол *џочиштаџџ* (поред „мало читати“) значи и „рачунати, држати за,“ „сматрати“ и — „поштовати“.

А кад неког *џошџујемо*, ми му указујемо нарочиту пажњу, тј. својим понашањем желимо му показати да га издвајамо од других, па га и *угошџавамо*, дајемо му *чџџ*, *чџџимо* га; својим гошћењем треба да му укажемо своју *чџџ*, *џочџџ*. Руски се „частити“ (на пр. у кафани) каже *џоџошџиваџџ*.

Према овоме, разумљиво је што се речју *џошџење*, са значењем „указивање поштовања“, почело називати и оно чим се указује поштовање, дакле „дар“, „поклон“, *гозба*. Тако је Вук забележио у Паштровићима, говорећи о здравицама: „И остале сестре и кџери... доходе једна другојзи у част и у *џошџење*“. (Нар. пјес. I, 81); даље у народ. песми: „Да ти мени о јесени дођеш... а о моме крсноме имену, па да видиш части и *џошџења*“. (Нар. п. II, 355). Кучи су отишли најдаље, па су речју „поштење“ стали означавати и *гошџољубље*, а кад је то једном већ учињено, лако је и реч *џошџен* могла добити значење *гошџољубив*, иако би се, из формалних разлога, очекивало да значи *угошџен*.

Из овог примера се врло лепо види како речи у току времена нијансирају и из основа мењају своја значења, стварајући језик богатијим и гипкијим.

Милош С. Московљевић

СТАН-ПОГЛЕД

Истакнуте тачке са којих се има широк видик и са којих се отвара поглед на лепе, романтичне крајеве, широке равнице или стеновите литице и кланце, у свима временима су имале изузетан значај. Није потребно нарочито истицати да су у свима источњачким и многим другим религијама храмови и светилишта били на високим бреговима, често на планинским врховима. Довољно је познато да су, после првих векова хришћанства, манастири грађени у најлепшим крајевима, а то се најпосе може рећи и за задужбине наших старих владара: све су оне обично у дивним шумовитим драгама или на отвореним шумовитим косама, одакле је простран и веома леп поглед у природу. — Владари, племићи, бегови, људи који имају могућности да унесу естетике у свој живот, градили су *дворе, куле, шефериче, салаше, виле, лејшњиковце*, по таквим местима са којих је нарочито пријатно посматрати околину, природу уопште. — Тамо су се стварали изрази и њихова значења која су била везивана за естетско осећање, које је у основи увек било исто.

Има трагова по којима се може судити да су често у народним песмама осећања за природне лепоте била везивана за дворе и витешке и беговске куле. Много јачег и свежијег трага оставили су *шеферичи*; они су познати из народне традиције, а и у књижевности остало им је трага у „Коштани“ и „Зони Замфировој“: као бегови, тако су и чорбације волеле природу, излете, *шефериче*. Из Ниша и долине Јужне Мораве обнављана је употреба те речи у севернијим крајевима, — и старији људи пре светског рата у Београду чешће су употребљавали израз теферич, правити теферич, теферичити. Та реч значила је „место за излет“, „сам излет“, и најзад „уживање при излету“ или „уживање као на излету“, на пр. *расподожио се, па прави шеферич на шрему* (чак: *у соби*). — Али нестало је старих људи, па је нестало тамо и израза *шеферич*; он је данас редак и у Јужној Србији, а није чест ни у Босни и Херцеговини.

Уместо речи *шеферич*, све више се ширила реч *изглед* са значењем „*belle vue*“; а за значење „излет“ и пре ратова је

употребљаван израз *ићи на уранак* (исп. *ђурђевски уранак*), а касније *ићи на мајалос* (прво значење — „излет о првومهјају“), а затим је реч *излећ* узела више маха.

Речи *салаш* и *вила* нису се могле потпуно прилагодити за значење „изглед“; а за значење „место за одмор и уживање у природи“ везане су *лејњиковац*, а делимице и *виноград* (око већих градова). Под немачким утицајем добиле су маха две речи — *излећ*, у школском језику некада и у најновије време *екскурзија* — *ескурзија*, и реч *изглед*. Реч *изглед* је везана и за нем. *Ansicht*, одакле потиче и реч *ansic-карша*, која се јако раширила, а у западним крајевима замењена кованицом *разгледница*. Реч *изглед* поткрепљавана је и француским изразом *belle vue*, а у Приморју *belvedere*. Многи хотели, нарочито на нашем приморју, названи су „Bellevue“ и „Belvedere“, а према изразу „Bellevue“ развила се синтагма *леј изглед*, и такав назив је добила једна кафаница „*Код лејог изгледа*“, у Београду према маломе парку уз Општу државну болницу, у Милоша Великог улици; са терасице те кафанице заиста је био *леј поглед* према Сави и Срему. Тако је реч *изглед* скоро потпуно потисла реч *поглед* у овоме значењу. Реч *поглед* могла је значити прво сам „акт обухвата чулом вида“, а затим и „погледом обухваћено поље вида“; она је несумњиво у духу народног језика, али се веома ретко употребљава, на пр. *Шу је диван поглед*, и то код људи са више свежине у језичком осећању, ма да и ту реч поглед нема специјално истакнуто значење „belle vue“.

Ипак у вези са речи *поглед* забележио сам јуна ове године у Сарајеву синтагматички израз *сћан-поглед*, који потпуно одговара основном значењу „леп изглед“ „belle vue“, „belvedere“. Тај израз употребљавају старији људи, они који нису обухваћени пословним темпом нашега доба, који знају за „рахатлук“ и за непосредност проживљавања. Ако би овај израз био нов, он би био склоп од два императива — *сћани-погледај*; али за такво објашњење нема много вероватноће, јер нема психолошког ослонаца ни полазне тачке за такву семантичку комбинацију. *Сћан' погледај* у паратаксичкој вези могло би постојати, као што имамо у народним песмама. *Сћан', почекај од Добоја Мујо*, где *сћан'* губи своје самостално значење, прелази у вредност обичног узвика ради по-

јачавања другог императива — „Та причекај!“ — Стога овде треба гледати један архаизам, било стварни—лексички, било психолошко-језички. У првом случају овде бисмо имали врло стару синтаксичку везу 3 л. једн. императива и номинатива: *сћани + поглед* „нека стане поглед“ „вреди муке да се погледа“, — као што још имамо тај архаични облик императива у примерима *буди Бог с нама* (нека буде Бог са нама), *Дај—буди* („Хајде, нека буде тако, тј. то), *помагај Бог* („Нека помаже Бог“), *помози Бог* („Нека помогне Бог“), *Дај Бог добро* (дијал., отуда Дао Бог добро, Бог добро дао, „Нека, да Бог добро да“), или као што имамо у Чубрановићевој песми „Јеђупка“:

Видиш Господ, господичне,
Честитијем вас виенцем *круни*,
И желиње ваше *исћуни* —
Ер сте сунцу све приличне!

Али за такво тумачење нема паралелних случајева; оваква синтагма би могла бити само у словенском митолошком имену *Дајбог* „Бог који треба да даје“, „Бог давалац“, а блиска у изразу *Скочи-дјевојка* („место са кога је скочила девојка“, „Одатле скочи девојка“ — синтетично схваћено и изражено), а и сложеница *шрчилажа* „лажа, лажливац који трчи, који је несталан, тиме несигуран, коме се не сме веровати“. — Стога бих био мишљења да и израз *сћан-поглед* треба схватити понајпре као новију формацију, али потпуно у духу језичког осећања, веома живог и плодотворног, динарског типа; постао је као што су некада постајали изрази *Скочидјевојка* у Паштровићима, и како је и своју приповетку назвао Стјепан Митров Љубиша, или како је постала општијега карактера реч *шрчилажа* и сл. — Тако би овај израз значио „Нек стане поглед“, „Тако је лепо — да се поглед мора зауставити, да има ради чега се задржати, да би се имало право уживање“.

Може ли овај израз добити ширега маха? Израз *леј изглед*, у суштини у савременом књижевном и општем језику преведен, — ухватио је јакога корена и има већ широку употребу, ма да *леј изглед* има доста еластично значење:

јер и човек може *имати ошмен изглед*, може *имати леи изглед* или још боље *може леио изгледаши*, *може биши леи на изглед*. *Сшан-йоглед*, израз скоро идентичан са речи *шеферич*, имао би разлога да буде уопштен, али се не може тврдити да има много вероватноће за такво уопштавање. Ако и не буде добио ширу употребу у књижевном и општем језику, — израз *сшан-йоглед* остаје као лексичка, а нарочито семантичка занимљивост.

Миливој Павловић

К ПИТАЊУ О РОДУ У ЛИЧНИМ ГЛАГОЛСКИМ ОБЛИЦИМА

У своје чланку „О роду у личним глагол. облицима“ *Н. Језик I* (1932) 116—118, г. М. С. Лалевић устаје против тога што наше граматике у променама глаголских облика који постају од помоћног глагола и партиципа перф. II или партиц. пасивног — бележе за прво и друго лице оба броја уз облике за мушки и женски род и облике — за средњи род, јер „је то бесмислено и немогуће у нашем језику“, те доказује „да перфекат, плусквамперфекат и кондиционал актива и сви пасивни облици са глаголским придевима не могу имати *средњи род за прво и друго лице сингулара и плурала*“ (118). Ти облици не могу имати средњи род за прво и друго лице, по његову мишљењу, стога што „кад с неким говоримо, био он одрастао или не, ми га увек сматрамо или мушкарцем или женском. Прво и друго лице узимају се као присутна у односу једног према другом. Отуда и схватање да се она сматрају стварно довољно одређена и позната“. Или, другим речима, стога што се „у осећању не јавља потреба стварања облика средњег рода у непосредном општењу првог и другог лица зато што су оба присутна, па та присутност чини да се зна природни род.“

Проф. д-р Т. Маретић прима то Лалевићево тврђење, примећујући да то вреди — „за обични говор“ (*НЈезик I* 167). „Ali“, наставља он, „у narodnim pripovijetkama i pjesmama može se naći srednji rod za 2 lice sing.“, те наводи у потврду

томе неколико примера из Караџићевих народних приповедака и песама и из збирке песама Б. Петрановића. Време је у тим примерима — прошло. То значи да је Маретић доказао да је, ван обичног говора, у перфекту могућ средњи род за 2 лице јединине. Примера за прво лице он није нашао.

Међутим у народним се песмама може наћи примера средњег рода и за *прво лице* јединине перфекта. У Караџићевој V-ој књизи „Српских народних пјесама“ (Београд 1935) читамо на 43 страни (песма бр. 74) како сунце, на питања младе Стане:

„Јеси л' данас преко Рисна сјало?

„Јеси л' Косту дворе обасјало?

„Виђе ли ми свекра и свекрву?

— — — — —
„Виђе ли ми моје ђеверове?

„Виђе ли ми моје заовице?

„Виђе ли ми Коста вјереника?...“ — одговара:

„*Ја сам* данас преко Рисна сјало

„*И Костове* дворе обасјало.

„*Виђело сам* свекра и свекрву,

— — — — —
„*Виђело сам* све твоје ђевере,

— — — — —
„*Виђело сам* твоје заовице,

— — — — —
„*Виђело сам* Коста вјереника...“

Као што се одавде види, у нашем језику перфекат може имати средњи род за прво и друго лице сингулара (разуме се, *не* у обичном говору). Питање је: да ли само перфект?

На основу изложенога, иако не могу навести ни један пример, ја мислим да би, уопште, средњи род за прво и друго лице оба броја — *могли*, кад би затребало, имати (*не* у обичном говору) сем перфекта и други облици за које Лалевић тврди да га у нашем језику не могу имати; — и то тада (што није немогуће, као што се види из горенаведеног примера) кад би „говорило“ говором управним, изнетим у којем времену израженом неким од глаголских облика који се граде од помоћног глагола и партиципа перфекта II или

партиц. пасивног, — неко „лице“ средњег рода које је већ *до природи* својој такво да „непосредно општење првог и другог лица“ *није* довољно „да се зна природни род“, тј. да ли „говори“ мушко или женско. Такво би „лице“ било: сунце (као у горњем примеру), дрво и сл. Такви облици нису погрешни и, уколико се нађу, граматике би о њима морале водити рачуна.

Гаврило Г. Хађов

МОРАЛНО И МОРАЊЕ

У свесци 7—8 НЈ упозорио је В. Басекић на то да у тетовском говору људи без школе, када говоре „со чколуан чуек“, врло често употребљавају изразе „морално је“ и „неје морално“ са значењем „обавезно је“ и „није обавезно“. Басекић закључује да је структура тих израза позајмљена од прилошких речи *морално* и *неморално*, а значење од глагола морати. „Угледајући се на исте (на изразе: моралан и неморалан, које су чули од школованих људи), образовали су нове изразе са значењем глагола *морати*.“ Уредништво НЈ додаје уз то да се „морално“ у сличном значењу употребљава у многим говорима и у уличном језику различних вароши.

Такво образовање нових израза угледањем на стране речи, израза који имају структуру страних речи а корен и значење домаћих, свакако је најчешће у уличном говору. Примери: „уживација“ или „уживанција“, „важнирати се“ (придавати себи важност, „правити се важним“). Друге речи, које су такође настале угледањем на стране, а које се могу наћи и у књижевном говору, не задржавају страну структуру, него и њу замењују сличном домаћом. Тако је „гласовир“ начињено према „клавир“. Исту појаву сусрећемо и у другим језицима. Механизам постајања таквих израза излаже Ниче у *Jenseits von Gut und Böse*, стр. 122: „Unwillkürlich versuchen wir, beim Hören einer andern Sprache, die gehörten Laute in Worte einzufürmen, welche uns vertrauter und heimischer klingen: so

machte sich zum Beispiel der Deutsche ehemals aus dem gehörten arcubalista das Wort Armbrust zurecht.“

Ипак бих рекао да израз *морално је* са значењем *обавезно је* није „нов израз“, образован на тај начин што су од глагола морати узети корен и значење а од прилога морално структура, него да је ту страна реч *морално* узета готова и непромењена, само са унеколико новим тумачењем. (Између овог схватања и Басекићевог има сличности, али и разлике; разлика је пре свега у томе како је замишљен психолошки механизам постанка тих израза, односно њихове употребе са наведеним значењем.) Посреди би дакле било не стварање нових израза, као у примерима „уживација“, „гласовир“, него напросто „погрешно“ разумевање једне стране речи, односно употреба те речи у вези и смислу који не одговарају сасвим њеном „правом“ значењу.

Погрешно употребљавање страних речи сасвим је обична појава код полуобразованих; оно извире из жеље за изједначењем са образованијима, упркос недовољном познавању страних израза. Нешколовани, опет, стране речи које су чули и чије су основно значење тачно схватили употребљавају у новим и необичним везама, јер нису имали прилике да те речи слушају довољно често да би упознали и обим и границе у којима се оне данас примењују. Тако ме је један сељак молио да његовог болесног брата лечим „с апетитом“ — очигледно је схватио да „апетит“ значи нарочито интересовање, па и заузимање, а чинити нешто с апетитом — чинити то предано, с нарочитом вољом.

Овај пример показује да је такво схватање, иако делује комично, ипак више необично, него нетачно. А то вреди и за употребу речи *морално* у смислу *обавезно*. Модерна психологија учи да је претставник морала и носилац савести у људској психи, тзв. идеално Ја или Над-ја, настало усвајањем оних прописа (заповести и забрана) на чије извршење први васпитач *приморава* свога васпитника. Друкчије речено: морално је оно што је дете некад *морало* да чини зато што су то од њега захтевали његови родитеља или одгајивачи, а што одрасли *мора* да чини зато што то од њега захтева његова савест. Но и онај који не прихвата учење да је осећање унутрашње примораности потекло од спољног примораванја мора

доћи до закључка да је човек на неки начин *приморан да буде моралан*: и Кантов категорички императив је императив, тј. једна врста заповести коју човек *мора* да слуша.

Да нешколовани народ наведеном употребом израза „морално“ заиста ту страну реч само примењује у новом и за школоване људе необичном смислу види се и по овоме:

Када би „морално је“ и „неје морално“ били новообразовани изрази чија је „структура позајмљена од прилошких речи *морално* и *неморално* (које су за нешколоване људе остале неразумљиве) а значење (због гласовне сличности) од глагола *морати*“, онда не би било разлога да се исто тако често не чује и „*неморално је*“ са значењем *необавезно је*. Стварно је, међутим, у том смислу у употреби само „јесте и није морално“, а никако „јесте и није неморално“. То се може објаснити само овако: нешколовани народ врло је добро осетио и *разумео* да школовани људи речју „морално“ означавају оно што се мора, што је обавезно чинити, док се речју „неморално *не*“ означава оно што се не мора (што је необавезно), него оно што се *не сме* (што није допуштено) чинити.

Према томе, довођење у везу стране речи „морално“ са домаћом „морати“ има свог дубљег оправдања у простој чињеници: што је морал *одисџа* у вези са морањем.

Д-р Х. Клајн

РЕГИСТАР

V ГОД. НАШЕГ ЈЕЗИКА

Скраћенице: арх. = арханзам, варв. = варваризам, ген. = генитив, герм. = германизам, екав. = екавски говор, имен. = именица, комп. = компаратив, л. = лице, м. = место, мн. = множина, неправ. = неправилно, обл. = облик, покр. = покрајински облик, през. = презент, прид. = придев, прил. = прилог, речен. = реченични, ром. = романизам, рус. = русизам, тал. = талијанска реч, тур. = турска реч, фудб. = фудбалски, чех. = чехизам, шток. = штокавски дијалекат.

А

акѡбѡдгѡ постанак, употреба и значење 19
 аксиом, порекло 202
 аксиома, обл. 202
 акт, промена 95
 акценат код туђица в. нагласак код туђица
 амрелџија 81
 Андрић Иво: његов стил и језик 98—101
 анкер, варв. 191
 апсолутни датив у стсл. јез. 197
 армија, значење 86
 артилериски, значење 231
 атермани, неправ. 189
 атрибуцка служба глаголских придева 134
 ауто, постанак 200
 ауто-клуб 165
 ауто-кола 201

Б

барма (прил.), покр. 61
 барс, варв. 121

„без и са (чуваром)*, неправ. 185
 бекство 59
 бербер 82
 бесити, неправ. 248
 биљности, варв 121
 бирташ, варв. 82
 бит (имен.), чех. 63
 битка, значење 23
 бјелобрк, постанак и значење 55
 благовремен, значење 57
 благовремено, рус. и арх. 121
 благогласан 57
 благодарити, рус. и арх.
 благонаклоност 57
 благодаран, рус. и арх., 57, 121
 блок-кондезатор 164
 Боалѡ, промена 203
 боја 81
 „бојна кола“, значење 176
 бојни отров 176
 Бокачио, промена 202
 „борна кола“, неправ. 175—176
 „босански језик“ 65—69
 бравар 80
 бразда, значење и употреба 11—14
 бракоразводни 57

брашњеница, значење 26
бријаоница, значење 83
бријач, значење 214
бријачница, значење 83
букурешки, постанак 96
буварџија 82
Буржé, промена 203
бурма, значење 121

В

вагон-ли 165
ваљак, значење 190
ванбрачан, значење 249
„ваневропски континенти“, неправ. израз
235—236
варав, покр. 249
вас (зам.), покр. 125
веза: у вези Вашегá писма, неправ. 96
велебан, варв.
великолепан, рус. 121
венчати, значење 23
„верзиран чим“, неправ. 185
вероватан 120
вешач, значење 81
видијевати, неправ. 26
„видни органи“ 26
видокруг, герм. 57
вијено, варв. 122
„високо море“, герм. 249
вихухаљ, варв. 122
вјекопис, неправ. 58
вјеројатан, рус. 120
владни (саветник), неправ. 27
влак 27
властељ 27
властит, употреба 27
властодржац 27
воз (влак), неправ. 27
возар 25
волухарица 122
воринта, порекло 201
воринтача 201
Врамец, промена 225
врвањ, варв. 122
врпца 190
врући (прид.) 130
вршалица, образовање 214

Г

гавка, варв. 121
Гарибалди, промена 203
генерал 96
Гете, промена 203
гибаница 26
гимназија, порекло 202
гимназијум, обл. 202
глаголски прилози и њихова служба
257—260
гњед, варв. 121
глаголица, неправ. 62
говедина, значење 26
гол (врата), употреба 152
голокрак, постанак и значење 55
горд, рус. 121
горљив, значење 95
горљивост, значење 85
горостас, порекло 55
гостопримство, рус. 30
гравер, варв. 83
граностај, варв. 121
грејалица 189
грејало 189
громак 59
грамор, арх. 182
громорно 182
Гунд, промена 203

Д

да (свезица), неправ. употреба 93
„дати (урадити нешто)“, герм. 30
„данас навече“, герм. 248
Данте, промена 203
два, промена 62
двиема (од *двие*), неправ. 186
двобој, значење 56
двоглас, значење
двојник, варв. 121
двожичан, постанак 56
двоје, неправ. промена 183
дворац 59
двосмисленост речен. 182, 183
дејствовати, порекло 86
делокруг, герм. 57
Деперé, промена 203

Дёфое (Даниел), промена 203
 диванана, значење 275
 Дидрџ, промена 203
 дијатермани, неправ. 189
 дикобраз, варв. 121
 димничар, значење и употреба 255
 „дим у дим“, постанак, употреба и значење 21—22
 дирек, варв. 152
 дифтонг 56
 добробит, чех. 57
 добитник 52
 добровоља, постанак 56
 добровољан, постанак 56
 добровољац, постанак 56
 добросретан, постанак 56
 добросрећник, постанак 56
 доброхотан, порекло 57
 догнање, употреба и значење (у словен. јез.) 18
 догађај, образовање 109
 доделити, герм. 180
 доживотан 59
 дозвола, рус. 121
 дозволити, рус. 121
 дојам, чех. 59
 доколенице, значење 153
 документ, промена 95
 долевак 276
 домаћи се, герм. 180
 домородац 26
 домоћи се, герм. 61
 донешен (трпни придев од *донеши*), неправ. 90
 „Доња земља“, значење израза 208—211
 допасти се, употреба 123
 допуст, рус. 121
 достава, употреба 86
 достатан, варв. 121
 дотицај, образовање 109
 „доћи к себи“, значење 124
 драгуљар, значење 80
 дражба, значење 85
 дракслер, герм. 80
 драм, значење 200
 дрводеља, значење 82
 дрворед, неправ. 58

дрот, герм. 82
 дротар, варв. 82
 друкер, варв. 155
 „дубока ноћ“ (у дубокој ноћи), герм. 180
 дуговати (постанак нечега), герм. 63
 дувар, варв. 189
 дуготрајан 57
 дугочасан, неправ. 58
 дуел 56
 Дуче, промена 203

Ђ

ђезва 276
 ђенерал 96
 ђон 154

Е

„е“ као непостојани глас у имен. промени 225—227
 ексер, варв. 157
 експроприсати, значење 180

Ж

жалити, употреба 271
 ждреб, постанак и употреба 157
 ждревати, покр. 157
 жезло 122
 живаљ 122
 живахнути, значење 124
 животопис, неправ. 58
 жиља, покр. 249
 житар, значење 213
 житарница, значење и употреба 212—215
 житарични 214
 житељ, рус. 121
 житни 215
 жито, значење 212
 жреб, постанак и употреба 157

З

Завршетак страних именица у нашем јез. 199
 задржати, значење 29
 задушан, покр. 250
 зајутрак 90

заклада, варв. 122
 закусити 120
 закуска, рус. 120
 залиха 27
 заложити се, значење 120
 замак, рус. 248
 замах, герм. 247
 замерити, значење 90
 заповед 52
 „заповиђено ми је“ у екав. неправ. 250
 запоставити 28
 зараштен (прид.), неправ. 125
 „заслужан за пораз“, неправ. 248
 застој 59
 затварач, значење 214
 заточење, значење 121
 заточити 121
 зачланити (се) 27
 зачудан 60
 захвалити, употреба 271
 збирне именице: њихова промена 155
 збирни бројеви: њихова промена 156;
 неправ. промена 183
 згода, значење 191
 згодитак (ауто-гол) 153
 здвојност, покр. 32
 здравство, значење 27'
 здравствовати, употреба 121
 земљовид, варв. 122
 зимолист, постанак 55
 златоглав, постанак 55
 зलोвољан, постанак 56
 злораба, неправ. 93
 злосретник, постанак 56
 злосрећа, значење 56
 злосрећан, значење 47; постанак 56
 злоткаља, постанак 55
 злочест, значење и употреба 45—47
 златар 80
 знатижељан, неправ. 58
 збв 61
 зор, значење 28
 зрђо (прид.) 131

И

иглар, значење 80

иго, рус. 121
 Игò (Виктор), промена 203
 игроказ, неправ. 58
 изаћи-изићи 96
 извести 59
 извинити 87
 извластити, герм. 180
 издашан, употреба 123
 издржавати 29
 издржати 29
 излишан, значење 86
 израз 86
 икс, значење 120
 значење 119—120
 „имати доброту“, герм. 180
 ивжињер, порекло и значење 334
 исвојити, герм. 180
 ислад (офсајд) 153
 исписати, значење 122
 исправљање језика 36
 истовремен 180
 истодобан 57
 истомисленик, герм. 180
 истрајати, значење 29
 исход (избора), герм. 180
 исходити, покр. 91
 иһиндуша, значење 278

Ј

Јагић о „босанском јез.“ 65
 јагњад, промена 155
 јагњетина, значење 26
 јајуша, значење 2/8
 јака, значење 201
 јантар, варв. 121, 191
 јацијуша, значење 278
 један, употреба 180
 једновремен 57, 59
 језичка филозофија 3
 језички закони 35
 језичко двојство наше 71
 језичко осећање и граматичка анализа
 258—267
 „јер да“ (за узрок), неправ. 186
 јесте (3 л. през. од *јесам*), постанак 256
 јефтимба, неправ. 85

Јиречек, промена 226
ју (замен. обл. у ген.), покр. 236—240
 југозапад, значење 56

К

кад (свеза), употреба 219
 казанџија 80
 каиш 190
 калем, порекло 192
 калуш 154
 као (свеза), употреба 217—222
 капар 81
 касапин, тур. 82
 кастигати, ром. 217
 кафенисати, значење 275
 кварење књиж. јез. 69
 келнер, герм. 82
 кидати с политиком, герм. 181
 кила, обл. 200
 кило, порекло 200
 килограм, порекло 200
 кинематограф 200
 кино, постанак 200
 кист, варв. 121
 клавир, порекло 199
 Клемансо, промена
 клинџац (крампон) 154
 клобучар 81
 клокан, варв. 121
 књижевни језик српскохрватски 6
 кожухар 81
 колењаче 153
 ком, значење 189
 командовати, употреба 274
 конобар, значење 82
 контаминација реченица 91, 196, 250
 копачке, значења и употреба 154
 користити, употреба 271
 Котари, род 208
 котлар, значење 80
 користољубив, значење 87
 котва 191
 коцка употреба 157
 кравата порекло 201
 крагна, порекло 201
 крајобраз, варв. 121

крајолик, варв. 121
 крајцара, порекло 201
 краљевна, рус. 121
 крампони, варв. 154
 кратковид 57
 крзнар 81
 кризмати, арх. 124
 крјепост, значење 60
 кровар, значење 82
 кромпир, порекло 199
 Крбче, промена 203
 крумфир 199
 Крусе (Робинсон), промена 203
 кујунџија 80
 кукач (крампов) 154
 кџпа 25
 купопродаја, неправ. 56

Л

лабораториј, обл. 202
 лабораторија, порекло 202
 Лаваозије, промена 203
 лазарет, ром. 216
 лампа, значење 190
 лапис, тал. 61
 лепенка, варв. 121
 летак 181
 лџм 80
 лингвистика: њен задатак и њена веза
 са животом 1—4
 лискун, значење 192
 личинка, варв. 121
 лончета (ген. од *лонче*) 189
 лос, варв. 121
 лосос, варв. 121
 луђак, покр. 125

М

малица 182
 малодобан, значење 56
 масер, варв. 83
 масовни, рус. 63
 мастилац 81
 мастити, значење 81
 мутавџија 81
 Мачек, промена 9, 40, 60, 125, 224, 226

међусобан 59
 месинг, употреба 192
 метод, порекло 202
 метода, обл. 202
 механџија 82
 милодар, герм. 30
 Мирабџ, промена 203
 мисленост, употреба и значење 18—19
 мислити, употреба 268
 могућник 27
 може се (постати и сл.), употреба 123
 молити, употреба 270
 молвати, варв. 82
 момчад (фудб. тим), промена 155
 Монтескијџ, промена 203
 „морално је“ и „неје морално“, по-
 станак и значење 240—241, 286—288
 морж, варв. 121
 морнар, порекло 233
 морнарски, значење 231
 „морнарски официр“, м. поморски офи-
 цир 231—234
 мџсур, значење 192
 мотка, употреба 153
 мрежњача (у оку) 191
 мрнар, обл. 233
 Мусолини, промена 203
 мучаљивост, рус. 62

И

набоље (прил.) 250
 навијач 155
 наводно 181
 нагласак код туђица у нашем јез. 202
 нагласити, герм. 181
 Надбарје 54
 надбискуп, постанак 54
 надначелник, постанак 54
 надражај, образовање 109
 називи за занатлиска занимања 79—85
 назор, герм. 181
 најавити 181
 најсколи, покр. 63
 наклада 85
 накричити, значење 181
 наана, значење 124

наочари (род) 204—208
 напучити, неправ. 181
 нападав, герм. 181
 насрћати, неправ. 124
 настављене, арх. 121
 наставци именички: *-ек, -ец* 40, *џија, -ер, -ар* 80, *-ац, -ија* 83; придевски: *-н, -на, -но, -ски* 175, *-ек* 224
 натпоручник, значење 54
 натстрешница 54
 натчовек 55
 наука и живот 1—4, 33—37
 научник, значење 84
 небосклон 87
 неботичан, неправ. 58
 невјежа, рус. 60
 него (свеза), употреба 218
 недорастао 56
 нејасит, варв. 122
 „немам кад“, постанак, употреба и зна-
 чење 21
 „нема томе“ (у зн. нема отада), покр. 184
 неминован 59
 неопазнице 30
 неоспоран 124
 неотступно 124
 непостојано „е“ у шток. 41
 непошtedно 124
 нетопир 122
 несрећан, значење 47
 нефаљено, покр. 181
 нешто (зам.), употреба 150
 „није ми право“, употреба 123
 „ни лук јео, ни лук мирисао“, поста-
 нак, употреба и значење 22
 виподаштавати, значење 256
 ногари, род 208

О

обасипавати, неправ. 91
 обџдати, неправ. 92
 обзор 122
 обичавати, арх. 31
 „обих“ (ген. од обе), неправ. 252
 обликовати, употреба и значење (у сло-
 вен. јез.) 14—16, 52

- обличити 52
 „обнажен и го“, плеоназам 249
 обнашати 181
 оборива, значење 252
 образац 87
 обрижити м. снаблети 246
 огаван 122
 одебљати се, неправ. 182
 одива, употреба и значење 117—119
 одлучити, употреба 268
 „од одозго“, неправ. 32
 оживотворити, рус. 87
 ока, значење 200
 оледити се, значење 26
 онећат, значење 177
 онидит, значење 176—177
 онодити, постанак и значење 176—178
 „опазити је“ (= може се оп.), варв. 29
 опсерваторија, значење 202
 опскрбити, варв. 246
 опћенит, значење 256
 опћи 256
 општи 256
 орач, значење 214
 осебујност, покр. 91
 осет, употреба 101
 осећај, значење 52, 100—107
 осећање, значење 52, 100—107
 осећати, значење 52, 100
 оскудевати 59
 оспорити 59
 остарели (прид.) 131
 отајствен, арх. 32
 отићи (зап. н. од *отићи*), покр. 252
 отказати, герм. 246
 отписати, значење 122
 отсојити, значење 122
 отуђити, употреба 122
 оћућивање, значење 106
 официр, порекло и значење 334
 ђчали м. наочари 205
 оџачар 82
- П**
- палуба, варв. 121
 паметодостојан, арх. 121
 пантљика, герм. 190
 паоци (на точку) 191
 папир, порекло 190, 199
 пара, порекло 201
 параболо, порекло 201
 парада, порекло 201
 паришки, арх. 186
 парлаторија, значење 202
 парола, порекло 201
 партицип сад. вр.: његово сад. значење 195, његово првобитно значење 195
 партиципско значење глаголских придева 131—132
 пасивне реченице 158—159
 „пасти у очи“, употреба 122
 патвора, значење 53
 патворење, значење 53
 певати, употреба 273
 пеглер, варв. 83
 пенце 154
 пећар, употреба 82
 пећач, употреба 82
 пешадиски, значење 231
 Пилсудски, промена 203
 пинтер 81
 писати, употреба 273
 питања из српскохрв. јез. на нижем теч. исп. 173
 плетени (прид.) 130
 плоха, чех. 122
 побочан 59
 погодак (гол), 152
 погон, значење 85
 погосподити, значење 53
 погранични 59
 погубан 87
 подвиг, значење 87
 подвуквати, покр. 61
 поднебесје 85
 поднебље, значење 85
 поднос, варв. 122
 „подоба је ...“, употреба и значење (у словен. јез.) 17
 подразумевати, значење 87
 подруштвенити, значење 53
 подруштвити, значење 53
 подруштвљавати, значење 53

- позадругаривати, значење 53
 позадругарити, значење 53
 позадружити, значење 53
 позиција, варв. 153
 позов, герм. 247
 поједноставити 89
 појмити, значење 59
 покоравати, употреба 274
 покост 122
 полагаги (испит) 123
 положај (позиција) 153
 поместни, варв. 121
 поморски, значење 232
 понесрећити, неправ. 246
 попис, значење 88
 „по први пут“, неправ. 183
 поредак, значење 87
 порођај, значење 60, образовање 109
 посвемошњи, покр. 31
 посвојити, значење 122
 постељ, покр. 125
 постепен, значење 88
 постран, значење 85
 поступан, значење 87
 потвора, значење 53
 потпоручник 57
 потцењивати значење 256
 поучавати, употреба 272
 поход, употреба 87
 похота, употреба 87
 похотљив, употреба 87
 пошљем-пошаљем (од послати) 96
 поштен, значење 278
 поштипац, неправ. 246
 пџшто, употреба 149—150, 219
 правек, значење 85
 правопис: писање сугл. групе *-дс-* 53;
 писање футур. обл. *мораћу* и сл 61;
 писање туђих сложен. 164—167
 превидети, употреба 123
 предавачи (на радију и др.) и њихова
 дикција и изговор речи 6
 предбиљежити, герм. 246
 предбјежан, герм. 246
 предбацити, герм. 123
 предбројати, герм. 246
 предбројник, герм. 246
 предводител 59
 предупредити, рус. 256
 презалогјити, значење 120
 презент *имам, јесам* у правом свом
 значењу у нар. пес. 111; у зн. фут.
 и кондиц. 112
 презрење — презирање, значење 128
 прџзрети — прџзирати, значење 128
 прелест, рус 122
 премапотписати, неправ. 61
 премура, ром. 216
 прелџчетак 87
 препустити, герм. 246
 претек, значење 27
 претпоставити, неправ. 28
 претрк (офсајд) 153
 претходити, употреба 88
 преумити, значење 123
 преуранити-преурањен, значење 31
 префикс „с“ код глагола и његово зна-
 чење 37—40
 префикси: *с-*, (*са-*), *су-*, порекло и зна-
 чење 53—54; *над-*, употреба 54;
 прџчка, употреба и значење 152
 прџчњак 152
 прџчути, употреба 123
 Прџшерн, промена 225
 прибрижити м. прибавити 246
 придевско значење радног придева
 130—131
 придевско значење трпног придева
 129—132
 приделити, герм. 180
 придржати, значење 29
 призвати се, герм. 247
 призив, герм. 247
 прикладан, значење 89
 прикричати, значење 181
 прилагодити, значење 254
 прилагодити се, значење 254
 прилагођивање туђих именица нашим
 199—204
 прилагођавање 52
 прилагођивање 52
 прилегуша, значење 178
 примеран, значење 85
 примирје, значење 88

примисао, варв. 247
 принадежити, значење 88
 припустити м. пустити 247
 природа језика 35
 природопис 122
 природњени, значење 26
 природњеник, значење 26
 присвојити, значење 122
 присмакати, значење 120
 пристрастан, рус. 154
 притежаоц, рус. и неправ. 251
 приупадати, значење 24
 приуладник, значење 24
 причати, употреба 272
 пробисвет 57
 проблем, порекло 202
 продријела (радни гл. пр. од *продри-
 јеши*), неправ. 29
 пројахати (итер.), неправ. 90
 пролиста(вати) (књигу), значење 247
 пропадати, употреба 125
 прорачун 246
 прослав, варв. 122
 прослов, неправ. 85
 пространство, значење 88
 противстати, рус. 248
 проучавање језика: значења речи 194,
 анализа речи у речен. 195
 прскаје (3 л. през. од *прскаваши*), не-
 прав. 91
 пустилов 57
 пустипашан, значење 58
 путопис, значење 92
 пушкар, значење 80

Р

радио-аматер 164
 радио-апарат 164
 радио и језик 5—8
 радио-програм 164
 радио-станица 164
 радити, употреба 272
 радни придеви: њихова употреба 130
 разгибати, употреба и значење (у сло-
 вен. јез.) 16—17
 разгледница, значење 232

разлазити се („Да се царско не разлази
 лице“), значење 76—78
 рачунавати, неправ. 63
 ред, значење 87
 ремен 190
 ретина, варв. 191
 реч: општи појам и значење речи 99;
 њихов унутрашњи садржај 99—100
 речник: значај Вукова речника 97
 реченица рђаво стилизована 62, 91, 92,
 184, 251, 252, 253
 Ришеље, промена 204
 род у личним гл. обл. 284—286
 рођење, значење 60
 романизми у столачком говору 215—217
 рука (ићи на руку коме, бити на руци,
 у најмању руку), значење и употреба
 123
 Русо, промена 203

С

саборац, значење 54
 саветовати, употреба 273
 савремен 59
 сажалан 92
 сажалност 92
 сажаловати 40
 сажалавати, значење 40
 сазрију (3 л. през. од *сазрейши*), не-
 прав. 90
 саизволети 40
 сајдија 80
 сакривац, значење 54
 санаследник, значење 54
 сањало 24
 сањар 24
 сањарити 24
 сарађивати 40
 сарач 80
 саучествовати 40
 сахат, порекло 191
 светиљка, значење 190
 свећеник 256
 свештеник 256
 свијеж м. свјеж 253
 сећати, употреба 274

- синтакса: њен предмет 43—45; њен значај 44
- сирутка, покр. 185
- систем, порекло 202
- система, обл. 202
- скончати се, рус. 121
- скретам (1 л. през. од скретати), неправ. 253
- Славени 58
- слагар 25
- следствен, рус. 121
- слепоочица, покр. 57
- слепоочица, значење 57
- сложенице: њихов постанак и значење 55—57
- слој 59
- служински, неправ. 25
- случај, образовање 109, 191
- случак, неправ. 25
- слученина, неправ. 25
- случивати, неправ. 25
- случити, неправ. 25
- смер, значење 85
- Смигли (Риђ), промена 184, 203
- снабдети 88
- снисходљив, рус. 121
- соб, варв. 122
- собол, варв. 122
- сопка, варв. 122
- спев 25
- спијев, неправ. 25
- спикер и његов изговор и акценат 8
- спис 59
- списак, значење 88
- сплатити, значење 39
- сподизати, значење 39
- сподићи, значење и употреба 37
- спознаја, значење 25
- способан, значење 88
- срадити, значење 40
- сребренар 80
- српскохрв. језик: богаћење језика 97—101
- српскохрватски језик на нижем тецајном испиту 167—175, 222—224
- српскохрватски језик на вишем тецајном испиту 227—231
- сталиш, покр. 30
- стан-поглед, значење 281
- старатељ 59
- староста, варв. 122
- стена (зил), рус. 189
- „стећи уверење“, употреба 123
- стил и његово стварање 43
- стина, порекло и значење 50, 127—128
- стожац 25
- Страхињин Бан: значење завршних стихова у песми Страх. Бан 110—117
- стрељиво, неправ. 25
- струп, варв. 122
- струнар 81
- стрчати, употреба 155
- стуб 152
- стубац 152
- ступ (гџла), неправ. 152
- ступац (гџла), неправ. 152
- субаша, значење 54
- субјекат пасивних реченица 157—164
- субјел, значење 54
- суборац, значење 54
- суделовати 40
- судити, употреба 269
- суздржати се, неправ. 249
- сујета 89
- сукривац, значење 54
- сукроман 122
- сунаследник, значење 54
- суп, варв. 122
- супарник 59
- супституција израза по значењу 196
- сурак, варв. 122
- сусрести, значење 39
- сходан, рус. 121

Т

- тастер 191
- „творни нападај“, неправ. 247
- тврдина, неправ. 247
- телеса (мн. од *шело*), арх. 62
- телетина, значење 26
- теорем, обл. 202
- теорема, порекло и обл. 202
- терминологија: спортска 152—157

„тесно пријатељство“, неправ. 247
 тесногруд, значење 57
 теферич, значење 281
 тециварина 25
 тињац, употреба 192
 типкало 191
 тишлер, герм. 80
 тјестеница, значење 25
 тлак, чех. 122
 токар, варв. 122
 точка 58
 трпак, покр. 30
 трпни придеви: њихова употреба 129
 —133
 туђице којих нема у нашем књ. језику, а које неки наши речници страних речи доносе 241—246
 тулањ, варв. 122
 „тук на лук“, постанак, употреба и значење 22

Ћ

ћилибар 191
 ћурчија, тур. 81
 ћут, употреба 101
 ћућење, употреба 101

У

убјел 122
 удав 122
 „ударити у очи“, значење 122
 уздржавати, значење 29
 уздржати, значење 29
 узмах, герм. 247
 ужанца, ром. 216
 уживати (добар глас), герм. 247
 уживити се, неправ. 32
 уледити се, значење 26
 „умети седети“ у зн. моћи седети, неправ. 250
 умисао, варв. 89, 122
 умјестан, значење 89
 умоболањ 57
 умоболница, значење 57
 умотвор, значење 57
 унатоц 182

убличити, значење 26, 52
 упадица, значење 26
 уплив, рус. 121
 уподобити, рус. 121
 упораба, неправ. 93
 „упоредити нечим (нешто)“, неправ. 32
 управљати, употреба 274
 упражњавати, рус. 60
 уранак, значење 282
 урар 80
 уред, варв. 122
 урођени, значење 26
 урођеник 26
 усвојити, значење 122
 ослободити се, неправ. 26
 усредоточити, рус. 121
 усредоточити, рус. 121
 устију (ген. од *ушта*), неправ. 31
 устрајати 28
 устрој, варв. 122
 утеловити 122
 утувити, значење 184
 утужити м. тужити 247
 ученик, значење 84
 учинак 122
 учешће 89

Ф

факат, промена 95
 фарба, герм. 81
 финџан 276
 фиорин, порекло 201
 фјорин 201
 фронт, порекло 199
 фронта, значење 200
 фурунџија, значење 81
 футур у правом свом значењу у нар. песм. 114; у зн. кондиц. 114—115

Х

Хајне, промена 203
 хартија, порекло 190
 хитропреља, постанак 55
 хлебар, значење 82
 ходочасник, неправ. 58
 хомоџат, постанак и значење 179
 хохотан, варв. 121

Ц

царевна, рус. 121
 „царско лице“, значење 76
 цикел, варв. 121
 цилиндар, значење 190
 црножут, значење 56
 Цулук, промена 126

Ч

чавли, покр. 157
 час (= минут), неправ. 31; значење 191
 чвршњији (комп. од *чврси*), неправ. 91
 честит, значење 46
 честитати, значење 46
 чим (свезица), употреба 219
 чинити (испит), значење 123
 чувство, употреба 101
 чувствување, значење 101
 чудак, рус. 121
 чудовиште, значење 86
 чувство, употреба 101

Џ

џелат, значење 81
 џибра, значење 189

Ш

шаљем (од слати) 96
 шеширџија 81
 широкогруд, значење 57
 шлосер, герм. 80
 снајдер, герм. 82
 шпеглер, герм. 80
 шпиритусна лампа 189
 штањол, неправ. 101
 „штедети с нечим“, неправ. 251
 штитница (бајншицер) 153
 штитар 81
 што-шта, употреба 135—151
 Шухартово мишљење о предавању историјске граматике у ср. школи 2—3
 шутити, покр. 31

Д. В.

10.18.05-11

